

**T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**BATI ANADOLU HELLENİSTİK DÖNEM
KUTSAL ALAN PLANLAMASI**

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. AHMET A. TIRPAN**

**HAZIRLAYAN
FARİS DEMİR**

KONYA 2013

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	FARİS DEMİR		
	Numarası	064103011007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ARKEOLOJİ / Klasik Arkeoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☒
	Tezin Adı	Batı Anadolu Hellenistik Dönem Kutsal Alan Planlaması		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	FARİS DEMİR		
	Numarası	064103011007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ARKEOLOJİ / Klasik Arkeoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. AHMET ADİL TIRPAN		
Tezin Adı	Batı Anadolu Hellenistik Dönem Kutsal Alan Planlaması			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Batı Anadolu Hellenistik Dönem Kutsal Alan Planlaması” başlıklı bu çalışma 22/02/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof.Dr. Ahmet A. TIRPAN	Danışman	
Prof.Dr. Ali BAŞ	Üye	
Prof.Dr. Ahmet ÜNAL	Üye	
Y.Doç.Dr. Mustafa YILMAZ	Üye	
Y.Doç.Dr. Mehmet TEKOC AK	Üye	

ÖNSÖZ

“Batı Anadolu Hellenistik Dönem Kutsal Alan Planlaması” adlı tez çalışmasının konusunu ve kapsamını belirleyen, tezimin her aşamasında desteğini esirgemeyen Sayın Hocam Prof. Dr. Ahmet A. TIRPAN’a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu çalışmanın yürütülmesinde desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Ahmet ÜNAL, Prof. Dr. Ali BAŞ, Prof. Dr. Asuman BALDIRAN, Doç. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI, Y. Doç. Dr. Serdar GİRGİNER, Y. Doç. Dr. Deniz PASTUTMAZ, Y. Doç. Dr. Mehmet TEKOC AK ve Y. Doç. Dr. Mustafa YILMAZ’a;

Tez çalışmam süresince desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Arş. Gör. İlker IŞIK, Arş. Gör. Zafer KORKMAZ, Arş. Gör. Dr. Erdoğan ASLAN, Arş. Gör. Dr. Bahadır TOSUN’a;

Tezime maddi destek sağlayan S.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü’ne ve çalışanlarına;

Tez süresince her türlü yardımı, fedakârlığı gösteren sevgili eşim Gülem ve oğluma teşekkürlerimi sunarım.

KONYA 2013

Faris DEMİR

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	FARİS DEMİR		
	Numarası	064103011007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ARKEOLOJİ / Klasik Arkeoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. AHMET ADİL TIRPAN		
Tezin Adı	Batı Anadolu Hellenistik Dönem Kutsal Alan Planlaması			

ÖZET

Tanrının anthropomorfik düşünülmesi ve kült heykellerinin yapılması tanrıya ev yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Kült heykellerini barındıran tapınakların diğer yapılardan ayırt edilebilmesi amacıyla farklı bir konum ve planlama içerisinde inşa edilmişlerdir.

Batı Anadolu Hellenistik Dönem’de Hellen dünyasının en üretici bölgesidir. Kutsal alanlardaki yapıların bilinçli olarak temenosun herhangi bir yerine konumlandırma ya da yönlendirme yoluyla perspektif görünüm kazandırma gayreti içerisinde oldukları belirgindir. Batı Anadolu Hellenistik dönem kutsal alanların kent planı içerisindeki konumu, kutsal alan planlamasında yapıların konumlandırma biçimindeki eksen, simetri, yönlendirme, hiza ve perspektif görünümü sağlayan görüş açısı oranları CAD (Computer Aided Design) teknolojileri kullanılarak incelenmiştir. Bu çalışma geometrik analizlerle Antik Dönem mimarların yer seçiminde ve yapıların konumlandırmasındaki düşünce tarzlarını ve estetik kaygılarını öğrenmekle sınırlı olmayıp kutsal alanı oluşturan ve etkileyen tüm faktörler bir bütünlük içerisinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Antik Dönem’de Batı Anadolu kent planlama, kutsal alan planlama ve mimari planlama yönünden Güney İtalya, Sicilya ve Hellas’tan daha zengin ve gelişmiştir. Hellenistik mimari özelliklerini M.Ö. 2. yy.da göstermeye başlamıştır. Kutsal alan planlamasında seçilen yerin özelliğine ve uygunluğuna göre değişik planlama teknikleri kullanılmıştır. Hellenistik planlamanın başarısı yalnızca ızgara planının eğimli arazide başarılı biçimde uygulanmasında olmayıp kentin öğeleri arasındaki ilişkiler ile anıtsallaştırılmasında yatmaktadır. Hellenistik Dönem’de kutsal alanların ve kamu yapılarının eğimli arazinin bir dizi teras üzerinde yükselmesi ve birbirleriyle bağlantılı oldukları izlenimini vermesi ile görsel olarak hoş gidecek bir kentsel peyzaj oluşturma eğilimi ön plana çıkmaktadır. Batı Anadolu’da Geç Klasik Dönem’de skenographia kullanılmaya başlanmıştır. Hellenistik mimaride katı eksen ve simetri kuralları uygulanmasına karşın planlamada esnek yapıda eksen ve simetri kuralları ile skenographia kullanıldığı izlenmektedir. Hellenistik Dönem planlama ve mimarisinin etkileri Roma Erken İmparatorluk Dönemi’nde de devam etmiştir.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	FARİS DEMİR		
	Numarası	064103011007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ARKEOLOJİ / Klasik Arkeoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. AHMET ADİL TIRPAN		
Tezin İngilizce Adı	Planning of Hellenistic Period Sanctuary in the Western Anatolia			

SUMMARY

The anthropomorphic consideration of god and embodiment of god concept with cult sculptures necessitated a house for god. The temples embracing sculptures of cult were designed in discrete styles and locations so as to be differentiated from other structures.

Western Anatolia is the most prolific territory of Hellenic world during Hellenistic period. It is so striking that the structures taking part in the sacred space were consciously located in the interior area of temenos or they were constructed with the concern of providing a specific perspective with their temenos-angled façades. The location of the Hellenistic period sacred space of Western Anatolia determined in the city plan and their angle of vision proportions that provide axis, symmetry, angle, level and perspective were scrutinized via CAD (Computer Aided Design) technologies. This study not only covers an attempt for geometrical analysis regarding the architectural viewpoints and the aesthetic concerns of antiquity period architects concerning choice of location and angle but also seeks to analyze the entire factors that both affects and induces the sacred space in integrity.

The Western Anatolia city planning of antiquity period is more prolific and advanced in both architectural and sacred space planning than Southern Italy, Sicily and Hellas. The Hellenistic architecture began to show its characteristics in the 2nd century B.C. Various designing techniques were utilized depending on the characteristic of the chosen space. The success of Hellenistic design does not merely consist in the successful grid design in the face of sloppy spaces. Indeed, it lies in the majestic harmony of the utter city elements. The prominent feature of Hellenistic period city planning is the inclination of creating a visually appreciated landscape architecture whereby sacred spaces and public structures seem to climb over a sloppy space on a series of terraces in integrity and connection. In the western Anatolia of late classical period was skenographia used. Notwithstanding that Hellenistic architecture is strict in axis and symmetrical rules, flexible axis and design rules and skenographia are also used in design. The impacts of Hellenistic period design and architecture maintained in the period of early Roman Empire period.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
Doktora Tezi Kabul Formu	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. GİRİŞ	1
1.1. Konuyla İlgili Çalışmalar	1
1.2. Amaç ve Kapsam	3
1.3. Yöntem	5
1.4. Tarihi Coğrafya	8
2. KUTSAL ALAN: GENEL BAKIŞ	11
2.1. Kutsal Alanların Kökeni, Yapıları ve İşlevleri	11
2.2. İtalya ve Sicilya Arkaik ve Klasik Dönem Kutsal Alanları	15
2.3. Hellas'ta Arkaik ve Klasik Dönem Kutsal Alanları	22
2.4. Batı Anadolu Arkaik ve Klasik Dönem Kutsal Alanları	29
3. BATI ANADOLU HELLENİSTİK DÖNEM KUTSAL ALANLARI	43
3.1. AIGAI	43
3.1.1. Kuzeybatı Tapınağı-Kutsal Alanı	44
3.1.2. Demeter ve Kore Kutsal Alanı	45
3.2. ALABANDA	46
3.2.1. Apollon Isotimos Kutsal Alanı	46
3.2.2. Artemis Kutsal Alanı	47
3.3. ALEKSANDREIA TROAS	47
3.3.1. Aleksandreia Troas Kutsal Alanı	48
3.4. APHRODISIAS	48
3.4.1. Aphrodite Kutsal Alanı	49
3.5. CHRYSE	49
3.5.1. Apollon Smintheus Kutsal Alanı	50
3.6. EMECİK	51

3.6.1.	Apollon Kutsal Alanı	51
3.7.	HERAKLEIA-LATMOS	52
3.7.1.	Athena Latmia Kutsal Alanı	52
3.7.2.	Bağarcık Zeus Akraios Kutsal Alanı	53
3.8.	KASTABOS	54
3.8.1.	Hemithea Kutsal Alanı	54
3.9.	KAUNOS	55
3.9.1.	Kaunos Teras Kutsal Alanı	55
3.10.	KLAROS	57
3.10.1.	Apollon Klarios Kutsal Alanı	57
3.11.	KNIDOS	59
3.11.1.	Apollon Karneios Kutsal Alanı	60
3.11.2.	Aphrodite Euploia Kutsal Alanı	61
3.11.3.	Dor Tapınağı Kutsal Alanı	62
3.12.	LAGINA	63
3.12.1.	Hekate Kutsal Alanı	64
3.13.	LETOON	68
3.13.1.	Leto Kutsal Alanı	68
3.14.	MAGNESIA AD MEANDRUM	70
3.14.1.	Artemis Leukophryene Kutsal Alanı	70
3.15.	MILETOS	72
3.15.1.	Apollon Delphinios Kutsal Alanı (Delphinion)	73
3.15.2.	Humma Tepe Kutsal Alanı	73
3.16.	PERGAMON	74
3.16.1.	Athena Polias Nikephoros Kutsal Alanı	74
3.16.2.	Büyük Sunak	76
3.16.3.	Zeus Soterios Kutsal Alanı	76
3.16.4.	Demeter Kutsal Alanı	77
3.16.5.	Hera Basileia Kutsal Alanı	78
3.16.6.	Asklepios R Kutsal Alanı	79
3.16.7.	Mamurt Kale Kybele Kutsal Alanı	79

3.17. PRIENE	80
3.17.1. Zeus Olympios Kutsal Alanı	81
3.17.2. Mısır Tanrıları Kutsal Alanı	82
3.18. SARDES	82
3.18.1. Artemis Kutsal Alanı	83
3.19. TEOS	84
3.19.1. Dionysos Kutsal Alanı	84
3.20. TROIA	85
3.20.1. Athena Ilias Kutsal Alanı	85
4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	88
KATALOG	100
Kısaltmalar ve Bibliyografya	112
Şekil Listesi	132
ŞEKİLLER	140

1. GİRİŞ

1.1. Konuyla İlgili Çalışmalar

Richard Stillwell¹ Hellas'ta yer alan Klasik Dönem Grek tapınaklarının yerleşimi konusunda incelemelerde bulunmuştur. Aigina Aphaia, Korinth Apollon, Delphi Apollon, Olympia Zeus ve Atina Akropolis'ini incelemiştir. Klasik Dönem kutsal alanların konumlandırılmasında gözlemlendiği tespitler şunlardır; 1. Yüksek yer. 2. Temenos duvarı ya da diğer yapılarla çevrilidir. 3. Kapıdan temenosa girildiğinde yapılar görülmektedir. 4. Daima bir açıdan üç boyutlu kalitede görülmektedir. 5. Alan tanımlanabilir geometrik form vermez, yapı izole edilmiş alanda vurgulanmıştır. 6. Yönlendirme; tapınak cephesi doğu ya da hafif kuzeydoğuya yönlendirilmiştir.

P.W. Lehmann² Hellenistik Dönem tapınaklarının yerleşimi konusunda incelemelerde bulunmuştur. Herakleia Latmos Athena, Lindos Akropolü, Pergamon Athena Polias Nikephoros, Kos Asklepios, Magnesia Artemis Leukophyrene, Lagina Hekate, Assos Agora, Priene Zeus, Milet Kuzey Agora, Megalopolis Zeus, Didyma Apollon, Pergamon Dionysos Kathegemon, Apollonia Rhyndacus, Pisidia Antioch Men ve Pergamon Hera Basileia Kutsal Alanı'nı benzer özelliklerini karşılaştırmalı olarak özetlemiştir.

Robert Scranton³ Grek mimarisinde grup tasarımında uygulanan alan formlarını incelemiştir. Atina Agorası ve Akropolü, Pergamon Yukarı Şehir, Megalopolis Agora, Kolophon, Assos Agora, Milet Agora, Priene Agora, Magnesia Agora, Delos, Atina Pynx, Korinth Agora, Delphi Apollon, Olympia Zeus, Samos Heraion ve Aegina Aphaia, Atina Asklepieion, Lykosoura Kutsal Alanı, Thasos Herakles ve Argive Heraeum'u alan formlarına göre gruplandırarak incelemiştir.

C.A. Doxiadis⁴ antik dönemde mimari yapıların yerleştirilmesi konusunda bakışım noktasını ana giriş, propylon olarak kabul edip Ion düzeninde 10 parçalı sistemin, Dor düzeninde ise 12 parçalı sistemin varlığını ortaya koymaya çalışmıştır.

---

¹ Stillwell 1954, 3-8.

² Lehmann 1954, 15-20.

³ Scranton 1949, 247-268.

⁴ Doxiadis 1978, 1-179.

Doxiadis'e göre Atina Akropolü'nde her iki sistem kullanılmıştır. 12 parçalı sistemin kullanıldığı yapılar; Delphi Apollon Tapınak terası, Aegina Aphaia Kutsal Alanı, Milet Delphineion, Milet Agora, Olympia Altis, Sounion Poseidon Kutsal Alanı, Pergamon Agora, Pergamon Athena Kutsal Alanı ve Pergamon Büyük Sunaktır. 10 parçalı sistemin kullanıldığı yapılar; Samos Heraion, Kos Asklepion, Priene Athena Tapınağı ve Priene Agora, Priene Olympia Zeus, Magnesia Artemis, Magnesia Agorası ve Zeus Tapınağı, Palmyra Korinth tapınaklarıdır. İncelenen yapılar içerisinde 10 parçalı ve 12 parçalı sisteme uymayan yapılar; Selinus Demeter Malophoros, Sounion Athena, Priene Demeter, Priene Mısır Tanrıları kutsal alanıdır.

John Pedley⁵, kutsal alanlar ve kurban konusunda çalışma yapmıştır. Kutsal alanları yer seçimine göre altı grupta incelemiştir. Bunlar; 1. Doğadaki kutsal alanlar. 2. Kente gömülü kutsal alanlar. 3. Kent kutsal alanları, 4. Kent kenarındaki kutsal alanlar. 5. Kent dışı kutsal alanlar. 6. Kırsal kutsal alanlardır. Ayrıca Olympia Zeus, Delphi Apollon, Delphi Athena Pronaia, Samos Hera, Poseidonia Athena, Foce del Sele Hera, Albanella Demeter kutsal alanını ve Atina Akropolü'nü dönem özelliklerine göre incelemiştir.

R. D. Martiensen⁶ Antik mimaride alan kullanım düşünceleri ve Dor düzenli tapınakların yerleştirilmesi konusunda bilgiler vermiştir.

Mary B. Hollinshead⁷ tören biçimi ve anıtsal basamaklar adlı çalışmasında Korinth Demeter ve Kore Kutsal Alanı, Labraunda Zeus Kutsal Alanı, Lindos Athena Kutsal Alanı, Kos Asklepios Kutsal Alanı, Perachora Hera Kutsal Alanı, Argos Apollon Pythios Kutsal Alanı, Pergamon Demeter Kutsal Alanı, Knidos Apollon Karneios Kutsal Alanları'nı incelemiştir.

John F. Kenfield⁸ doktora tezi çalışmasında Güney İtalya ve Sicilya'da kent planlama etkilerinin Arkaik ve Klasik dönem tapınak tasarımı üzerine etkilerini çalışmıştır. Naxos, Syracuse, Megara Hyblaea, Gela, Himera, Selinus, Metapontum, Paestum, Akragas kentlerinde yer alan tapınakları ve kent gridi ile konum ve eksen ilişkilerini incelemiştir.

---

⁵ Pedley 2005, 39-204.

⁶ Martiensen 1956

⁷ Hollinshead 2012, 27-65.

⁸ Kenfield 2008, 1 vd.

Antik dönem kutsal alanları hakkında S. E. Alcock ve R. Osborne⁹, J. B. Bergquist¹⁰, R. E. Wycherley¹¹ çalışmalar yapmışlardır. Antik dönem alan organizasyonu ve mimari yapıların yerleştirilmesi konusunda Bruno Zevi¹², Gorham Phillips Stevens¹³ çalışmalar yapmışlardır.

Bu çalışmada ise Batı Anadolu Hellenistik Dönem kutsal alanlarının kent dokusunda ve kutsal alan planlamasında geometrik ve perspektif ilişkiler incelenmiştir.

1.2. Amaç ve Kapsam

Antik Çağ kültüründe kent kutsaldı, tanrılara ya da belirli bir tanrıya aitti ve bu tanrı kenti korurdu. Bu düşünce doğrultusunda dini yapılar diğer yapılardan ayrı alanlarda farklı bir planlama ve farklı bir düzenleme içerisinde yapılmış olup bu yapılarda görsellik ve estetik duygular ön plana çıkmıştır.

Batı Anadolu Hellenistik Dönem’de Antik Çağ dünyasının en üretici bölgesidir¹⁴. Kent planlama yönünde yeni tasarımlara ilk adımlar Batı Anadolu kentlerinde atılmıştır. Düzenli tasar uygulanan kentlerde tekdüze bir görünüm oluşması beklenirken Batı Anadolu kentlerinde bunu söylemek biraz zordur. Anadolu’nun üretken ve yaratıcı zekâsı ile kenti oluşturan yapıların yerleştirilmesindeki beceri sayesinde düzenli tasar uygulanan kentler tekdüze yapıdan kurtulmuş olup kent görünümüne anıtsal bir güzellik kazandırılabilmiştir. Bazen de düzenli tasar kent planlama sistemi bilinmesine rağmen uygulanmamış, anıtsal ve görsel bir görünüm kazandırmak için kent öğelerinin yerleştirilmesinde değişik teknikler kullanılmıştır.

Antik çağ tanrılarına adanmış kutsal alanlar tüm Ege ve Akdeniz dünyasında karşımıza çıkar. Anadolu’nun üretken ve yaratıcı zekâsı mimari alanda yenilikler getirmiş, değişik mimari planlama ve yeni mimari düzenler oluşturmuştur. Kent

---

⁹ Alcock- Osborne 1999, 1 vd.

¹⁰ Bergquist 1967, 1 vd.

¹¹ Wycherley 1993, 79-99.

¹² Bruno 1957, 1vd.

¹³ Stevens 1940, 1-91.

¹⁴ Lehmann 1954, 15.

planlamasında kutsal alanların yerlerinin belirlenmesi özen gerektirmektedir. Eski kutsal alanlar anıtsal görünüm kazandırmak isteyen şehir plancılarının işini zorlaştırmış olmalıdır. Bazen eski kutsal alanlar kentin içinde sönük kalmış, bazen kent alanının sınırlarında kalmış, bazen de kente uzak düşmüş ve bir kutsal yolla kente bağlanmıştır.

Kutsal alanların yer seçiminde antik kaynaklar farklı düşüncelere sahiptir. Platon (Yasalar 778 C, 779 D) kutsal alanların yönetim yapıları ile birlikte agoranın çevresinde toplanmasını öğütler. Xenophon (Memorabilia iii. 8. 10) kutsal alanların herkes tarafından görülebilmesini, ama içlerine kolaylıkla girilmemesinin gerektiğini bildirir. Pausanias (ix. 22. 2) Tanagra halkını överek kutsal alanları evlerinden ayrı *“insanlardan uzak, el değmemiş bir yerdedi.”* der. Bu yazarlar ve kuramcılar olanı değil de kendi görüşlerine göre olması gerekeni ya da ayrıcalıkları anlatmaktadırlar¹⁵.

Kutsal alanla kutsal olmayan alanları kesin çizgilerle ayırmak çok zordur. Gerçekte tüm kent tanrı ya da tanrıların kutsal alanıydı. Aristoteles¹⁶ *“kutsal agora”*dan yanaydı; *“burası tanrılara konut olarak ayrılmaya elverişli... ve tümü için aynı uygunlukta bir yer olmalıydı”* demektedir¹⁷. Ancak agoralar kutsal olmakla birlikte politik ve diğer fonksiyonlara da sahip idi¹⁸ ve dini tören fonksiyonlarını yerine getirecek düzenleme içerisinde tasarlanmamışlardır. Bu nedenle kutsal agoralar bu çalışmanın kapsamında yer almamaktadır.

Eski kutsal alanlar bazen yeni yapılar eklenerek gelişmiş, bazen yapılar eklemeler ile büyütülmüş, bazen de eski yapılar yıkılıp yerine daha büyük boyutta yenisi yapılmıştır. Eski kutsal alanlar mimarların yeni konsept oluşturmalarını engellemiş bazen de mimarların başını o kadar ağrıtmıştır ki kullanılan malzemede, yapı oranlarında ve hatta düzenlerinde değişiklik yapmalarına neden olmuştur. Yapıların inşasında kullanılan malzeme yapıların düzenin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Dor düzenli tapınaklar gözenekli yerel taş malzeme ile inşa edilebilmekte iken ince işçilik ve sağlamlık gerektiren Ion düzeninde ise mermer kullanılması gerekmektedir.

---

¹⁵ Wycherley 1993, 82.

¹⁶ Aristoteles, Politika vii. ii. 1.

¹⁷ Wycherley 1993, 82.

¹⁸ Sourvinou-Inwood 2005, 9.

Kutsal alanın ana yapıları tapınak, sunak, propylon ve temenos duvarıdır. Bu çalışmada kutsal alanlar tapınak ve/veya sunak temel alınarak incelenmiştir. Kutsal alanı oluşturan diğer yapılar ve yeni düzenlemeler sonraki dönemlerden olabilmektedir. Kutsal alanların kökenleri ve türleri çeşitlidir. Kaya üzerinde niş veya basamak bulunan açık hava kutsal alanlarında ve doğal kutsal alanlarda herhangi bir mimari plan ve düzenleme bulunmaması nedeniyle çalışmamızda kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışmamızın amacı Batı Anadolu kentlerindeki kutsal alanların planlamasında Hellenistik Devir mimarların göz önünde bulundurdıkları kriterlerin belirlenmesidir. Bunun yanında Hellenistik Devir öncesi temenoslarda yapılan yeni düzenlemelerin tespiti Hellenistik Devir kutsal alan anlayışını daha iyi kavramamızı sağlayacaktır. Bu çalışmada amaç yalnızca geometrik analizler kullanarak antik dönem mimarların yer seçiminde ve yapıların konumlandırmasındaki düşünce tarzlarını ve estetik kaygılarını öğrenmekle sınırlı olmayıp aynı zamanda kutsal alanı oluşturan ve etkileyen tüm faktörler bir bütünlük içerisinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Yöntem

Bir alanın yerleşim planını çıkartma düşüncesi Anadolu'da çıkmış olup Mısır ve Mezopotamya'da geliştirilmiştir¹⁹. Aristophanes Kuş'larda daire biçimli bir kent planlayan Matematikçi Meton'u alaya alır, Aristophanes çizdiği Meton portresi bir kentin planlamasında geometrinin kullanımının ve öneminin göstergesidir²⁰.

Vitruvius M.Ö. 25 yıllarında kaleme aldığı (de architectura) adlı eserinde Antik Dönem mimarlarının yaptığı eserleriyle ilgili kitap yayınladıklarından bahsetmekte ve kitabındaki bilgileri bu kaynaklardan derleyerek özellikle Klasik ve Hellenistik Dönem mimarisi hakkındaki teknik bilgileri aktarmaktadır²¹.

---

¹⁹ Çatalhöyük'te (M.Ö. 6000) bir kült odasında bulunan duvarda ön planda evler arka planda lav püskürten bir yanardağ (Hasan Dağı veya Karadağ ?) resmedilmiştir (Mellaart 1967, 133). Güney Mezopotamya da (M.Ö. 2200) Lagash Kralı Gudea'nın elinde cetvel dizleri üzerindeki çizim masasında bir plan ve IV. Ramses'in (M.Ö. 1200) mezar planının çizili olduğu papirüs vardır (Coulton 1977, 52).

²⁰ Aristophanes, Aves 995-1009; Owens 2000, 6-30.

²¹ "Silenus Dor yapılarının oranları; Theodoros, Samos'ta bulunan Juno'nun Dorik tapınağı, Chersiphoron ve Metagenes, Diana'nın Efes'teki Ionik tapınağı, Pytheos, Minerva'nın Priene'deki

Vitruvius'a göre bir mimar önerdiği yapının görünümünü anlatan üç ayrı çizim yapmalıdır, bunlar: *ichnographia* (plan), *orthographia* (görünüş-yükseklik) ve *scaenographia* (perspektif)²². Vitruvius²³ Aeschylus'un tragedyası için (M.Ö. 5. yy.ın ilk yarısında)²⁴ Agatharkhos bir sahne dekoru yapmış ve bundan esinlenen Democritus ve Anaxagoras belli bir noktada verilen bir merkezde çizgilerin doğal olarak bakış noktasına ve görsel ışınların kırılmalarına göre uyumlu olmaları gerektiği yorumunu çıkarmış olduklarından bahsetmektedir. Ama bu uygulamayı sadece sahne dekorlarında oluşturulabilecek bir görünüm olarak yorumlamaktadır. *Skenographia* ilk olarak Aristotele'ye²⁵ göre Sophokles'in dramasında sahne-boyama olarak karşımıza çıkmaktadır²⁶. M. Şahin'e göre *skenographia*, bir alanın tüm mimari öğeleri ile birlikte bir bütün olarak ele alınması ve her birimin yerinin tek bir nirengi noktasından alınan eksene göre belirlenmesi esasına dayanan sisteme verilen isimdir²⁷. Bu tanımlama Doxiadis'in mimari alan planlama teorisi²⁸ için kullandığı yöntemin açıklaması olmalıdır. Gerçekte *skenographia* için antik kaynaklarda ne böyle bir tanımlama ve ne de böyle bir tanımlamaya neden olabilecek bir ifade bulunmaktadır. Vitruvius'un tiyatro planlamasında uyguladığı alan bölme işlemi Doxiadis'in alan planlama teorisini destekler nitelikte olmakla birlikte gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta bulunmaktadır. Vitruvius bu alan bölümlenme

---

Ionik mabeti; Iktinos ve Carpiion, Atina Akropolündeki Dorik Minerva tapınağı; Foçalı Theodoros, Delphi'deki yuvarlak yapı; Philo, tapınakların oranları ile Piraeus limanındaki tersane; Hermogenes, Magnesia'daki Ion düzeninde bir pseudodipteros olan Diana tapınağı ve Teos'taki Bacchus Baba'nın, Monopteros tapınağı; Arcesius, Korinth oranları, kendi elleriyle yaptığı söylenen Tralles'deki Ion Aesculapius tapınağı ve büyük ve yüksek bir talihe erişen Styrus ile Pytheos ise Mausoleum üzerine birer kitap yayınladılar." (Vitruvius 7.12). "Bunlardan başka Neksaris, Theocydes, Demophilus, Polis, Leonidas, Silanion, Melampus, Sarnacus ve Euphranor gibi daha az ünlü kişiler bakım kuralları; Diades, Archytas, Arşimed, Ctesibius, Nymphodorus, Byzantiumlu Philo, Diphilus, Democles, Charias, Polyidus, Pyrrus ve Agesistratus gibi diğerleri de makineler üzerine incelemeler yazmışlardır. Onların yorumlarından elimizdeki konu için gerekli gördüklerimi derleyerek kapsamlı tek bir inceleme haline getirdim; bunu bu alanda birçok kitabın Yunanlılar tarafından ve pek azının da yurttaşlarımızca yayımlandığını gördüğüm için yaptım. Bu konuda bir kitap yayınlamaya ilk olarak girişen aslında Fuficius'tur. Terentius Varro'nun da "Dokuz Bilimler Üzerine" adlı yapıtında mimarlık üzerine bir, Publius Septimius'un ise iki kitabı vardır." (Vitruvius 7.14).

²² Vitruvius 1. 1. 4, 1. 2. 2; Vitruvius *skenographia* kelimesini perspektif anlamında kullanmıştır.

²³ Vitruvius 7.11.

²⁴ Smith, Plantzos 2012, 87.

²⁵ Aristotle, *Poetics* 1449a11.

²⁶ Coulton 1977, 68-69; Thorburn 2005, 509.

²⁷ Şahin 2002, 28.

²⁸ Doxiadis 1978, 3 vd; Doxiadis "Architectural Space in Ancient Greece" adlı eserinde doğrulamaya çalıştığı alan planlama teorisinde *skenographia* kelimesini kullanmamıştır.

işlemine dairesel alan için kullanmıştır. Doxiadis ızgara tasarımlı kentlerde ve dikdörtgen olarak bölümlenmiş alanları dahi açı ile bölmeye çalışmıştır. Doxiadis'in doğrulamaya çalıştığı teori ve M. Şahin'in skenographia tanımında kullandığı her birimin yerinin tek bir nirengi noktasından alınan eksene göre belirlenmesi yöntemi kesin bir konum ifade etmemekle birlikte böyle bir yöntemin uygulanabilirliği bulunmamaktadır.

Skenographia ile aynı mantık çerçevesinde ama farklı görsel illüzyon etkisi yaratan bir teknik olan skiagraphia (gölge-boyama) Tarentum'da bulunan M.Ö. 360-350'lere tarihlenen krater parçası üzerinde uygulanmıştır (Şekil 1.1)²⁹. Sahne üzerindeki bina cepheden resmedilmekle birlikte yatay düzlemde dışbükey yay çizen bir platform ve dikey düzlemde merkezden dışa doğru 3°, 5°'lik eğimle 3 boyutlu ve perspektif görünüş sağlanmış, mimari yapının derinliği, tavan kasetleri, aynı eksende yer alan arkadaki sütunlar, yanlardaki triglif-metop gibi özellikler gösterilebilmiştir.

Vitruvius I. kitabın II., III bölümleri, III. kitabın I. bölümleri ve VI. Kitabın II. bölümünde bakışım ölçüsü ve oranlarından bahsetmektedir³⁰. Vitruvius'un

---

²⁹ Summers 2007, Fig. 1.5

³⁰ "Düzen bir yapıtın bölümlerinin her birine gereken önemi vererek tümünün oranlarına, bakışımli bir uyum getirir. Niceliğe göre yapılan bir ayarlamadır. Bununla yapıtın kendi bölümlerinden modüllerin seçilerek tümünün bunlara dayanılarak oluşturulmasını kastediyorum. Düzenleme, öğelerin yerli yerine konmasını ve yapıtın özelliğine göre yapılan ayarlamalar sonucunda oluşan zarif etkiyi içerir. İfade biçimleri şunlardır: Yer planı, görünüş ve perspektif. Yer planı cetvel ile pergelin doğru ve sürekli kullanımı ile yapıların düz yüzeylerinin ana hatlarının elde edilmesiyle yapılır. Görünüş bir binanın ön cephesinin tasarlanan yapıtın oranlarında düzgün ve dik olarak çizilen bir resmidir. Perspektif, kenarları geriye doğru uzaklaşan ve tüm çizgilerin dairenin merkezinde birleştiği bir cepheyi resmetme yöntemidir. ..." (Vitruvius 1.2.2). "Bakışım, bir yapıtın kendi öğeleri arasındaki doğru uyum ve ölçüt olarak seçilen bir öğeye göre, tasarımın değişik öğeleri ile tümü arasındaki bağlantıdır. ..." (Vitruvius 1.2.4). "Bunların hepsi, dayanıklılık, uygunluk ve güzelliğe gereken önemi vererek yapılmalıdır. Dayanıklılık, temellerin sağlam zemine indirilerek malzemenin akılcıca ve cömertçe seçilmesi ile sağlanacaktır; uygunluk bölümlerin düzenlemesi kusursuz olduğunda, kullanımda hiçbir engel çıkmadığında ve her yapıtın türüne uygun doğru cepheler açıldığında sağlanır; güzellik ise yapıtın görünümünün hoş ve zevkli olmasına, öğelerinde doğru bakışım ilkelerine göre orantılı olmalarına dayanır." (Vitruvius 1.3.2). "Bir tapınağın tasarımı bakışımına dayanır; mimar, bakışım ilkelerini titizlikle gözetmelidir. Bu ilkeler orantıya bağlıdır. Orantı, bir yapıtın öğeleri arasında bulunan ve tümünün, birim olarak belirlenen belli bir öğeye göre uygunluğudur. Bakışım ilkeleri bundan kaynaklanır. Bakışım ve orantı olmadan hiçbir tapınağın tasarımı ilkeleri belirlenemez. ..." (Vitruvius 3.1.1). "Bir mimarın, yapısının oranlarını seçilen alana göre uyarlaması, düşünmesi gereken en önemli konudur. Bakışım ölçüsü belirlendikten ve ölçülerin oranlarını hesaplamayla ayarladıktan sonra, bilgeliğin diğer göstergesi, arazinin özelliklerini, kullanım ve güzellik sorunlarını gözden geçirerek planda azaltma veya artırmalarla değişiklikler yapmaktır. Bakışım oranlarındaki bu azalma ve artırmalar o şekilde yapılmalıdır ki, doğru ilkelerin izlendiği belli olsun ve görünümünden bir şey kaybedilmesin." (Vitruvius 6.2.1). "Böylelikle ilk karar verilmesi gereken, üzerinde değişiklikler yapmaktan çekinmeyeceğimiz bir bakışım ölçüsüdür. Sonra önerilen yapıtın uzunluk ve genişlik çizgileri belirlenmelidir; büyüklüğü kararlaştırıldıktan sonra, oran

bakışım ölçüsü ve bakışım oranları yapının diğer yapılarla olan ilişkisi ve yapının kendi öğeleri arasındaki oranıdır. Ancak seçilen arazinin özellikleri de bu bakışım kurallarını etkilemektedir.

Antik kaynaklarda Platon (Yasalar 778 C, 779 D) kutsal alanların yönetim yapıları ile birlikte agoranın çevresinde toplanmasını, Xenophon (Memorabilia iii. 8. 10) kutsal alanların herkes tarafından görülebilmesi gerektiği yorumları kutsal alanların yer seçiminin önemli olduğunu göstermektedir.

Kutsal alanlardaki yapıların bilinçli olarak temenosun herhangi bir yerine konumlandırma ya da yönlendirme yoluyla perspektif görünüm kazandırma gayreti içerisinde oldukları belirgindir. Batı Anadolu Hellenistik dönem kutsal alanların kent planı içerisindeki konumu, kutsal alan planlamasında yapıların konumlandırma biçimindeki eksen, simetri, yönlendirme, hiza ve perspektif görünümü sağlayan görüş açısı oranları CAD (Computer Aided Design) teknolojileri kullanılarak incelenmiştir. Kutsal alan içerisindeki yapılar ise temenos alanına açık görünüş sağlayan giriş bölümündeki merkez orta eksen temel alınarak görüş açıları ölçülmüştür. Leonardo da Vinci, Codex Atlanticus'un planını oluştururken perspektif görünümü dikkate almıştır (Şekil 1.2)³¹.

1.4. Tarihi Coğrafya

Kapsamlı mimari faaliyet olan kutsal alanların incelenmesinde Hellenistik Dönemde Anadolu'nun tarihsel olaylarını özetlemek yararlı olacaktır.

M.Ö. 546 yılında başlayıp özellikle Klasik Dönem içerisinde baskısını arttıran Pers hegemonyası ve ekonominin bozulması bilim adamları ve sanatçıların Anadolu'dan göç etmesine yol açar³². Büyük İskender'in Anadolu'daki Pers egemenliğine son vermesiyle başlayan dönemle birlikte yeniden mimari faaliyetler başlamış olsa da bu durum uzun sürmemiştir³³. Pers hâkimiyetinin hemen sonrasında Ephesos Artemis Tapınağı, Didyma Apollon Tapınağı, Sardes Artemis Tapınağı'nın

---

güzelliğine gereken önem verilerek yapıma geçilebilir; böylelikle yapıya bakanların, o yapının etkisindeki uyumdan hiçbir kuşkusu olmayacaktır. ...” (Vitruvius 6.2.5).

³¹ Duddy 2008, 295, Fig. 3.

³² Şahin 2002, 2.

³³ Koçhan 1995, 1.

inşaları tekrar başlanmıştır³⁴. Büyük İskender'in M.Ö. 323'te ölümüyle belirli bölgeleri yönetmekle görevlendirilen generaller krallıklarını ve egemenliklerini ilan ettiler³⁵. Bu krallıklar kendi hâkimiyet alanlarını genişletmek amacıyla birbirleri arasında savaşa girmiştir.

Makedonya kralı Lysimakhos M.Ö. 301'deki Ipsos savaşıyla tüm Akdeniz ile birlikte Anadolu'nun Toroslar'a kadar kısmını, I. Demetrios'ta Karia ve Ege adalarını egemenliği altına alır³⁶. Ptolemaios Mısır, M.Ö. 295'te Anadolu'nun Akdeniz kıyılarına, Lysimakhos M.Ö. 287'de Ionia ve Karia'nın büyük bir kısmına egemen olur. I. Demetrios M.Ö. 299'da Kilikya'ya daha sonra Sardes ve Kaunos'a egemen olmuş, M.Ö. 286'da Suriye kralı I. Seleukos'a Tarsus civarında yenilerek esir düşmüştür. I. Seleukos Ionia, Karia ve bir kısım Ege adalarını ele geçirmiş olur.

Lysimakhos M.Ö. 284'te Makedonya'da tek başına kral olur. Krallık hazinesini Bergama'da korumakla görevli olan General Philetairos, Suriye kralı I. Seleukos tarafına geçer³⁷. Kurupedion savaşında (M.Ö. 281) Lysimakhos'un ölümüyle Anadolu'nun tümü Seleukoslar'ın egemenliğine girer.

Seleukoslar ile Anadolu'da oluşan huzur ortamı M.Ö. 278 de başlayan Kelt (Galat) göçleri ve Anadolu kentlerine saldırı düzenlemeleri ile tekrar bozulur³⁸. Bergama, daha sonra Doğu Karadeniz'de Pontus ve batıda Bithinya krallıkları kurulur. Mısır kralı II. Ptolemaios (M.Ö. 285-246) Likya ve Karia'yı ele geçirir. Seleukoslar hem Mısır, hem de Keltler'le savaşmak zorunda kalırlar. Suriye kralı I. Antiochos'un M.Ö. 275/4 de Keltler'i yenerek onların güneye yayılmalarını önler³⁹.

Mısır kralı II. Ptolemaios'un Seleukos kralı I. Antiochos'u I. Suriye savaşında (M.Ö. 274-271) yenerek Suriye ve Kilikya'yı ele geçirir⁴⁰. II. Ptolemaios II. Suriye savaşında (M.Ö. 260-253) Anadolu kıyıları ile birlikte daha önce ele geçirmiş olduğu

---

³⁴ Şahin 2002, 2.

³⁵ Mansel 1971, 454 vd.

³⁶ Koçhan 1995, 2.

³⁷ Mansel 1971, 468 vd.

³⁸ Şahin 2002, 4; Mansel 1971, 470.

³⁹ Koçhan 1995, 2; Şahin 2002, 4.

⁴⁰ Mansel 1971, 474.

pek çok yeri kaybeder ve Seleukoslar ile anlaşmak zorunda kalır. II. Ptolemaios Makedonya kralı I. Antigonos ile savaşır ve M.Ö. 253'te Ege adalarını ele geçirir⁴¹.

Seleukos kralı I. Antiochos M.Ö. 262'de Bergama krallığına saldırır. Sardes civarında yapılan savaşta yenilerek Aiolya'nın bir bölümünü I. Eumenes'e bırakmak zorunda kalır⁴². II. Antiochos Mısır kralı II. Ptolemaios'a karşı Rodos ve Makedonya kralı I. Antigonos'la anlaşır. Sonuç olarak II. Ptolemaios çekilmek zorunda kalır. II. Seleukos M.Ö. 246'da Kapadokya ve Pontus krallıklarıyla anlaşma yaptıktan sonra Mısır kralı III. Ptolemaios'la (M.Ö. 246-221) savaşır ve daha önce kaybedilen yerlerin bir kısmını geri alır⁴³. Bergama kralı I. Attalos Keltleri yendikten sonra Suriye kralı II. Seleukos ile kardeşi Antiochos Hieraks arasındaki taht kavgasından yararlanarak M.Ö. 229'da Hieraks'ı Lydia ve Karia'da yenerek Toroslar'a kadar olan bölgeyi egemenliğine alır⁴⁴. III. Seleukos Bergama'nın aldığı toprakları geri almak amacıyla Torosları aşarak Frigya'ya kadar ilerler. Fakat burada Keltler tarafından öldürülünce yerine III. Antiochos tahta geçer. III. Antiochos'un komutanı Akhaios M.Ö. 223/2'de I. Attalos'u yener ve kendini kral ilan eder. Akhaios'un Pisidia'da olmasından yararlanan I. Attalos M.Ö. 218'de ordusunu güçlendirerek kısa sürede Aiolya, Ionia ve Troas'ın büyük bir kısmını ele geçirir. Ptolemaioslar'dan yardım gören Akhaios Bergama'ya karşı harekete geçmiş ancak M.Ö. 216'da I. Attalos ile anlaşan Suriye kralı III. Antiochos, Akhaios'u Sardes civarında yenmiştir⁴⁵.

Roma'nın desteklediği Bergama ve Rodos'un III. Antiochos'u Magnesia'da (M.Ö. 190) yenmesinden sonra Apameia⁴⁶ barışıyla Bergama krallığı batı Anadolu'nun tek hâkimi durumuna gelmiştir. Bu huzur ortamı ile özellikle Ionia kentlerinde mimari ve diğer sanat dallarında faaliyetler artmıştır. M.Ö. 133'te III. Attalos'un vasiyeti ile Bergama⁴⁷ krallığı ve sonraki tarihlerde diğer bölgelerde Roma egemenliğine girmiştir⁴⁸.

---

⁴¹ Koçhan 1995, 3; Mansel 1971, 475.

⁴² Mansel 1971, 474-475; Koçhan 1995, 3.

⁴³ Koçhan 1995, 3.

⁴⁴ Mansel 1971, 476.

⁴⁵ Koçhan 1995, 3-4.

⁴⁶ Bengston 1969, 482; Davis and Kraay 1973, 254; Mansel 1971, 484 vd.

⁴⁷ Bengston 1969, 503; Mansel 1971, 570 vd.

⁴⁸ Koçhan 1995, 2-4.

2. KUTSAL ALAN: GENEL BAKIŞ

2.1. Kutsal Alanların Kökeni, Yapıları ve İşlevleri

Mezopotamya, Mısır, Suriye ve Filistin’de M.Ö. 4-3 bin yıllara ait tapınakların⁴⁹, kutsal alanların varlığı kentin belirli bir koruyucu tanrıya veya tanrılara ait olduğu şeklindeki dogmatik inançtan kaynaklanmış olmalıdır. Tanrının anthropomorfik düşünülerek kült heykellerinin yapılması tanrıya ev yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Kült heykellerinin korunduğu tapınakların diğer konutlardan ayırt edilebilmesi amacıyla farklı bir konum ve planlama içerisinde inşa edilmişlerdir. Dini törenlerin yerine getirilebilmesi için tapınaklar yanında sunak, stoa, propylon vb. yapıların yer aldığı kutsal alanlar oluşmuştur. Kutsal alanlar gerçekte bütün ülke tanrılara ya da belirli bir tanrıya aitti ve bu tanrı kenti korurdu⁵⁰.

Kutsal alanlarda yaygın olarak bulunan yapılar; tapınak, sunak, propylon ve temenos duvarıdır. Bazı kutsal alanlarda stoa, thesauros (hazine binası), tholos, adak anıtları, naiskos ve anıtsal basamaklar bulunabilmektedir.

Tunç devrinde tek başına duran tapınak yoktur. Mağaralar, koruluklar, su kaynakları, evler ve saraylardaki odalar kutsal alanlar olarak kullanılmıştır. Kyklat, Minos ve Miken yerleşimlerinde odaların kutsal alanlar olduğu ele geçen sunulardan, biçim, bezeme ve duvar resimlerinden anlaşılmaktadır.

Tapınaklar kült heykelini barındırır, dini törenler tapınak dışında gerçekleştirilir. Perachora’da bulunmuş apsidal formlu ve prostylos planlı pişmiş toprak ev modeli muhtemelen o dönemdeki tapınakları göstermektedir. Erken örnekler M.Ö. Geç 8. yy.da bazı örnekler Thermon Apollon tapınağının altında Thermon Megaron “B” yapısı, Euboa Adasında Elektria’daki Apollon Daphnephoros gibi apsidal formludur. M.Ö. Geç 8. yy.da Samos Heraion I ince uzun dikdörtgen ve II. evresinde tek sıra sütunla çevrilerek peripteral plan uygulanmaya başlanmıştır. Tapınaklar Dor, Ion ve Korinth düzeninde olabilmektedir. Güney İtalya, Sicilya ve Hellas’ta erken tapınaklar Dor düzenindedir. Batı Anadolu tapınak mimarisine yeni konsept olan Ion düzenini ve Ion düzenine esin kaynağı olan Aeol

---

⁴⁹ Wasilewska 1996, 569 vd.

⁵⁰ Wycherley 1993, 79.

düzenini oluşturmuşlardır. Korinth düzeni ilk olarak Peleponnese’de Bassae Apollon ve Tegea Athena tapınaklarında görülmektedir.

Sunaklar ibadet, sunu ve dini törenlerin gerçekleştirildiği kutsal alanın en önemli yapısıdır. Sunağın en yalın biçimi topraktan ya da kurban küllerinden küçük bir tepe şeklindedir⁵¹. Bu kül sunaklarının en ünlüsü Olympia Zeus Sunağıdır. Taş sunaklarının yuvarlak ve dikdörtgen biçimleri bulunur, en yaygın olanı dikdörtgen sunaklardır. Bu sunaklar genellikle tapınağın önünde doğuda yer alır. Hellenistik Dönem’de at nalı biçiminde olup artık bir mimari yapı haline gelmiştir. At nalı formundaki ve sunakların en ünlüleri Pergamon Büyük Sunak, Magnesia ad Meandrum Artemis Sunağı, Priene Athena Sunağı olup Ion düzeni tercih edilmiştir.

Propylon kelime anlamı olarak ön kapı anlamına gelmekte olup kutsal alana ana giriş yerini vurgulayan anıtsal kapı yapısıdır. Öncüleri Minos ve Miken mimarlığında bulunan yalın tipli propylon Arkaik Çağ’ın ilk dönemlerinden beri kutsal alan girişlerini süslemiştir⁵². Propylonun en sade biçimi dikdörtgen formda, “H” şekilli planda ön kısmı ya da her iki tarafı da in-antis ya da prostylos tarzda sütun düzenlemesi ve çatısı olan bir yapıdır⁵³. Propylon ayrıca agora, gymnasion ve bouleuterion girişlerinde de kullanılabilir.

Temenos duvarı kutsal alanı sınırlar ve çevreleyerek koruma altına alır. Temenos duvarı bazen Assos Athena, Atina Akropolü ve Eleusis Demeter ve Persephone kutsal alanında olduğu gibi büyük savunma duvarları ile çevrilidir. Bazı kutsal alanlarda temenos duvarına birleştirilmiş stoa bulunur. Bazı kutsal alanlar konum özelliğinden dolayı temenos duvarına ihtiyaç duymaz, sınırları ağaç ve/veya kayalıklar arasındaki doğrusal çizgi belirler.

Stoa ya da portiko; uzun arka duvar, ön kısımda sütun dizisinin yer aldığı üstü örtülü yapıdır⁵⁴. Stoa’nın kökeni ve ilk gelişimi belirsiz olmakla birlikte Hattuşa Büyük Kale, Minos ve Miken saraylarının avlusunda sütunlu galeriler bulunmaktadır. Samos Hera Kutsal Alanı’ndaki Arkaik örnekte arka duvar olarak çokgen taşlardan örülmüş büyük destek duvarlarını kullanan Delphoi Atinalılar

---

⁵¹ Wycherley 1993, 84.

⁵² Wycherley 1993, 83.

⁵³ Carpenter 1970, 1-2.

⁵⁴ Coulton 1976, 1.

stoasında olduğu gibi kimi kez daha önceden var olan bir duvarın önüne güzel bir sütunlu galeri yerleştirilirdi⁵⁵. Stoalar “I, L, Π ve □” şekilli plan da tek nefli, iki nefli, üç nefli, tek katlı, iki katlı, çok katlı olabilmekte ve genellikle Dor düzeninde olup iç kısım ya da ikinci kat sütunları Ion düzeninde olabilmektedir.

Kutsal alanlarda dini törenler kutsal günlerde tanrıları memnun etmek ve ölümlüler ile ölümsüzler arasındaki bağı kuvvetlendirmek⁵⁶ için festivaller-şenlikler halinde gerçekleştirilirdi. Festivaller aylık ve yıllık olup tarımsal takvimle bağlantılıydı⁵⁷. Tarıma dayalı yaşayan topluluklarda ekme, biçme, yağmur ve baharın gelişi önemli zamanlardır. Grek dünyasında yaygın olan festivaller Panathenaia, Nikephoria, Soteria (Kurtuluş Şenlikleri), Thesmophoria (Tohum Atma Şenlikleri)⁵⁸, Anthesteria⁵⁹, Arrhephoria⁶⁰, Karneia⁶¹, Oschophoria⁶² ve Dionysos şenlikleridir.

Thesmophoria yalnızca evli vatandaş kadınların katıldığı Grek dünyasının en yaygın yıllık düzenlenen Demeter şenliği olup üç gün sürmektedir⁶³. Festivalin ilk günü (Anodos) kadınlar üç gün için ihtiyaç duyabilecekleri şeyleri yanlarına alarak kutsal alana çıkıyorlardı, ikinci günde (Nesteia) kült topluluğunu oluşturan kadınlar birbirleriyle alay edercesine şakalaşıyor ve kamçılarla birbirlerini kamçılıyorlardı, üçüncü gününde (Kalligeneia) kadınlar tanrıça Demeter’in kaybolan kızı Persephone’yi⁶⁴ meşale ile aramasını canlandıran mistik törenler yapıyorlardı⁶⁵.

Anthesteria Grekçe “*anthos*” çiçek anlamına gelmekte olup şarap tanrısı Dionysos onuruna yılda bir kez düzenlenen büyük bir festivaldir⁶⁶. Anthesterion ayının 11., 12. ve 13. günleri yani Şubat’ın sonu Mart’ın başında çiçekler açtığı anda kutlanan festival üç gün sürmektedir. Festival üç aşamadan oluşmaktadır; Pithoigia,

---

⁵⁵ Wycherley 1993, 100-101.

⁵⁶ Pedley 2005, 78.

⁵⁷ Burkert 1985, 225 vd.; Pedley 2005, 78.

⁵⁸ Pedley 2005, 87; Bremmer 1994, 47; Burkert 1985, 242 vd.; Deacy 2007, 229.

⁵⁹ Bremmer 1994, 47; Burkert 1985, 242 vd.; Larson 2007, 130-132.

⁶⁰ Pedley 2005, 95.

⁶¹ Burkert 1985, 234 vd.

⁶² Scullion 2007, 196-201.

⁶³ Pedley 2005, 87; Deacy 2007, 229.

⁶⁴ Demeter efsanede olduğu gibi dinde de kızı Persephone ile sıkı sıkı bağlı olup ikisi birden kısaca tanrıçalar olarak adlandırılıyordu.

⁶⁵ Üreten 2004, 206.

⁶⁶ Bremmer 1994, 38-54; Burkert 1985, 237-241; Felton 2007, 89.

Choes, ve Chytrai'dir. Pithoigia "kavanoz açma" gününde yeni şarabın tadına bakılır ve Dionysos'a sunulurdu⁶⁷. İkinci gün Choes "şarap testileri" Anthesteria'nın ana günü olup Dionysos onuruna tören alayı düzenlenir kurbanlar sunulur ve şaraplar içilirdi⁶⁸. Üçüncü gün Chytrai "çömlek" gününde her aile kendi yaptığı karışık tahıllı yemeği ölümler için yer altındaki Hermes onuruna sunardı⁶⁹.

Oschophoria "üzüm salkımları ve asma sürgünlerini taşıyan" Dionysos onuruna düzenlenen festivaldir. Tören alayında üzüm salkımları ve asma sürgünlerini taşıyan kadın elbisesi giymiş iki genç önderliğinde "oschophoric şarkılar söyleyen" koro ve deipnophoroi "yemek taşıyıcıları" takip ederdi⁷⁰.

Hellen dünyasında yaygın olarak kutlanan şenliklerin yanında yerel şenlikler de bulunmaktadır. Örneğin Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda dört yılda bir gerçekleştirilen Hekatesia şenliği⁷¹, Pergamon kentine özgü Zeus Tropaios onuruna kutlanan Tropaios şenliği⁷² ve Karneia Apollon Karneios onuruna düzenlenen Sparta'nın milli şenliğidir⁷³.

Bu şenliklerde yeme, içme, danslar, müzikal ve atletik yarışmalar, dualar, ilahiler, tören alayı ve hepsinden en önemlisi hayvan kurbanı gerçekleştirilirdi⁷⁴. Ayrıca tanrılara tahıl, sebze, meyvelerin olduğu hediye sunuları ve kan, şarap, süt, bal, zeytinyağı gibi sıvı libasyon sunuları gerçekleştirilmektedir⁷⁵. Bu kutsal alanların sığınma, arınma ve iyileşme gibi fonksiyonları da bulunmaktadır⁷⁶.

---

⁶⁷ Parke 1977, 8-107.

⁶⁸ Burkert 1985, 237-241; Felton 2007, 89.

⁶⁹ Felton 2007, 89.

⁷⁰ Scullion 2007, 196-201.

⁷¹ Tırpan-Sögüt 2005,10-11.

⁷² Üreten 2004, 210.

⁷³ Scullion 2007,193-196.

⁷⁴ Bremmer 1994, 49.

⁷⁵ Pedley 2005, 80.

⁷⁶ Burkert 1985, 79 vd; Pedley 2005, 97 vd.

2.2. İtalya ve Sicilya Arkaik ve Klasik Dönem Kutsal Alanları

M.Ö. 8.yy.dan itibaren Kıta Yunanistan'dan Güney İtalya ve Sicilya'ya ticari ve tarımsal amaçlı kolonizasyon hareketleri⁷⁷ başlamıştır (Şekil 2.1)⁷⁸. Grek kolonileri genellikle deniz kenarında doğal limanı bulunan yüksek bir tepe ya da tepelerle çevrili kolay savunulabilir mevkilere yerleşmişlerdir. Yer seçiminde savunma kaygısı ve arazinin doğal özelliklerinin korunma amacıyla kullanılması ön planda olmuştur⁷⁹. Tarımsal amaçlı kurulan koloni kentlerinde hızlı ve kolay uygulanabilir planlama tarzı olan düzenli tasar "ızgara plan" kullanılmıştır. Güney İtalya ve Sicilya'da uygulanan ızgara planı Batı Anadolu'daki gibi dama tahtası esasına dayanmayıp geniş cadde ve dar sokaklardan meydana gelmiştir⁸⁰. Bu kentlerin düzenli bir yerleşim şemasının olduğu açıktır⁸¹. Bu kentlerden bazıları Akragas, Gela, Himera, Megara Hyblaea, Metapontum, Naxos, Poseidonia (Paestum), Selinus, Syracuse ve Camarina kentleridir.

Akragas:⁸² M.Ö. 580 yılında⁸³ Gela'nın alt kolonisi olarak Sicilya'nın güney kıyısında kurulmuştur (Şekil 2.1)⁸⁴. Kent alanı vadi ile sınırlı, üç tarafı tepelerle çevrili amphitiyatro biçimli bir topoğrafyada⁸⁵ olup doğusunda Akragas ve batısında Hysas nehirleri bulunmaktadır (Şekil 2.2)⁸⁶. Kentin planı büyük ölçekli tasarlanmış, sokakların işlevsel düzenlemesi büyüklük ve ferahlık duygusu yaratma düşüncesi ile kamu yapılarının anıtsal tasarımı ile birleştirilmiştir⁸⁷. Arkaik ve Klasik kutsal alanlar genellikle kent surları içerisindedir. Kent surlarında boyunca Yeraltı Tanrıları Tapınağı, Hephaestus Tapınağı, Olympia Zeus Tapınağı, Herakles Tapınağı, Hera Lacinia Tapınağı, Concord Tapınağı ve Demeter Tapınağı bulunmaktadır (Şekil

---

⁷⁷ Owens 2000, 34.

⁷⁸ Pedley 2006, 4, Fig. 3.

⁷⁹ Owens 2000, 37.

⁸⁰ Akarca 1998, 60.

⁸¹ Owens 2000, 36.

⁸² De Miro 1992, 151-156; Di Vita 1996, 294-296; Fiorentini 1996, 5-14; Owens 1991, 46-47; Vanaria 1992, 11-24.

⁸³ Akarca 1998, 62.

⁸⁴ Pedley 2006, 4, Fig. 3.

⁸⁵ Owens 2000, 47.

⁸⁶ De Miro 1983, 14.

⁸⁷ Owens 2000, 48.

2.3)⁸⁸. Tapınaklardan kent kapılarının yakınında olanlar; Demeter Tapınağı 1. kapı, Hera Lacinia 3. kapı, Olympia Zeus ve Herakles 4. kapı, Chthonic 5. kapı yakınında yer almaktadır. Kent alanının güney sınırında kent surlarının hemen yakınında Olympia Zeus Kutsal Alanı (M.Ö. Geç 6.yy.–M.Ö. Erken 5.yy.) kent ızgara planı ile aynı hizada konumlandırılmıştır. Sunak tapınak ekseninde konumlandırılmıştır. M.Ö. 5 yy.da temenos alanına yapılar eklenmiştir. Bu kutsal alanın ve 5. kent kapısının batısında Chthonic (Yeraltı Tanrıları) Kutsal Alanı bulunmaktadır. Bu kutsal alanın tapınakları diğer öğeleri doğuya caddeye yönlendirilmiştir. Peripteral Dioscuri ile L Tapınağı arasında caddeye doğru hafif kayma gözlenmektedir. Tapınak yönlendirmeleri Akragas kent surları ya da kent sınırlarına yakın mevkide ızgara planının etkisinde kaldığı gözlenmektedir. Hephaestus Tapınağı doğu-batı doğrultusunda cephesini kent ızgara planına arkasını kent surlarına doğru yönlendirilmiş olup batı kent surlarının güney bölümüne konumlandırılmıştır. Hera Lacinia, Herakles ve Concord tapınakları güney kent surları boyunca doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiştir. Girgenti Tepesi'nde yer alan Athena Tapınağı (E Tapınağı) kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda kuzeybatı kent surlarına doğru yönlendirilmiştir. Demeter Tapınağı kuzey-güney doğrultusunda yönlendirilmiş olup doğu kent surları boyunca 1. kent kapısı yakınında konumlandırılmıştır. Athena ve Demeter tapınakları yönlendirmeleri farklı olsa da doğal topoğrafya ve kent ızgara planına uyum sağlamışlardır.

Gela:⁸⁹ M.Ö. Geç 8.yy. Sicilya'nın güney kıyısında Gela Tepesi'nde kurulmuş akropol yerleşimidir (Şekil 2.1)⁹⁰. Kent alanını güneyde deniz, doğuda Dirillo Nehri sınırlandırmaktadır. Tepenin zirvesinde ve yamaçlarında Arkaik dönem kutsal alanlar bulunmaktadır (Şekil 2.4)⁹¹. Gela akropolünde yer alan Athena Lindos⁹² Kutsal Alanı'nda Athena Tapınağı (B) M.Ö. 550 ve Dorik Tapınak (C)

---

⁸⁸ De Miro 1994, Fig. 3.

⁸⁹ De Miro and Fiorentini 1984, 53-104; Fiorentini 1992, 121-131; Mertens 2006, 79-80; Miller 1970, 187-189,279-280; Orlandini 1961, 137-144; Orlandini 1966, 8-35; Orlandini 1967, 177-179; Orlandini 1968, 29-66; Panvini 1999, 521-533; Raccuia 1992, 273-302.

⁹⁰ Pedley 2006, 4, Fig. 3.

⁹¹ Panvini 1996, 30, Fig. 14.

⁹² Mertens 1984, 149; Orlandini 1968, 21-30.

M.Ö. 480-470 tarihlendirilmektedir. Kentin ızgara planı, tapınakların yönlendirmesinde etkili olmuştur (Şekil 2.5)⁹³.

Himera:⁹⁴ M.Ö. 7.yy.ın ortalarında⁹⁵ Sicilya'nın kuzey kıyısında kurulmuştur (Şekil 2.1)⁹⁶. Kent alanı kuzey-güney doğrultusunda Himera Platosu üzerindeki yukarı kent ve kıyıda Bonfernello Ovası'nda aşağı kent olmak üzere iki bölümden oluşur (Şekil 2.6)⁹⁷. Peripteral planlı Athena Nike Tapınağı aşağı kentin doğu sınırında yer almaktadır. Kutsal alanın sınırları geniş alan kaplamaktadır. Athena Nike Tapınağı kent ızgara planına hafif diagonal konumlandırılmıştır. Athena Kutsal Alanı yukarı kentin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. M.Ö. 6.yy.ın ortalarına tarihlendirilen Athena (B) Tapınağı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirilmiş olup kent ızgara planına hafif diagonal konumlandırılmıştır. Tapınağın karşısında aynı ekseninde dikdörtgen sunak bulunmaktadır (Şekil 2.7)⁹⁸.

Megara Hyblaea:⁹⁹ M.Ö. 8.yy.ın ikinci yarısında¹⁰⁰ Sicilya'nın doğu kıyısında Naxos ve Syracuse arasında kurulmuştur (Şekil 2.1)¹⁰¹. Kent alanı kıyıdan az yüksekte bir plato üzerinde¹⁰² olup kuzeyinde Cantera Nehri, batısında ve güneyinde San Cusmano Nehri sınırlandırmaktadır (Şekil 2.8)¹⁰³. Ana hatlarıyla kent planı farklı kullanımlar için arazi bölgelere ayrılmış olup farklı yönlenmiş ızgara planlı sokak dokularından oluşmaktadır¹⁰⁴. Megara Hyblaea'da bütüncül bir planlama bulunmamakta ve kent zaman içerisinde değişen durum karşısında arazinin

---

⁹³ Fiorentini 1992, 122-123.

⁹⁴ Adriani 1967, 216-232; Allegro and Vassallo 1992, 79-150; Belvedere 1994, 51-61; Bonacasa 1970, 51-235; Bonacasa 1992, 133-150; Bonacasa 1994, 41-49; Mertens 2006, 190-192,348-351; Miller 1970, 48, 89-93, 184, 282; Schmiedt 1970, 21-49; Di Vita 1990, 356-357; Owens 1991, 42-43;

⁹⁵ Thucydides (6.1.3-5).

⁹⁶ Pedley 2006, 4, Fig. 3.

⁹⁷ Allegro and Vassallo 1992, Pl. IV.

⁹⁸ Bonacasa 1982, 53, Fig. 18.

⁹⁹ Basile 1995, 350-381; Bergquist 1992, 134-137, 142-147; Broise, Gras, and Tréziny 1983, 647-650; Danner 1997, 145-149; Di Vita 1990, 348-350; Gras 1985 801-804; Holloway 1991, 50-54; Mertens 2006, 63-67; Miller 1970, 179-184, 276-278; Owens 1991, 38-40; Vallet 1980, 23-25; Vallet 1994, 199-204.

¹⁰⁰ Thucydides (6.1.3-4); Syracuse'dan beş yıl sonra kurulduğunu belirtir. M.Ö. 730-725.

¹⁰¹ Pedley 2006, 4, Fig. 3.

¹⁰² Owens 2000, 38.

¹⁰³ Voza 1999, 72, Fig. 56.

¹⁰⁴ Owens 2000, 38.

belirlediği pratik kaygılarla gelişmiştir¹⁰⁵. Konut mahalleleri alanı doğudan batıya kateden ve geniş aralıklarla açılmış üç cadde tarafından paralel şeritlere bölünmüştür. Bu caddelerden biri daha sonra forum olan alanın hemen güneyinde uzanmakta, diğeri bu cadde ile kentin kuzey duvarı arasında orta çizgiden geçmekte, yalnızca batıdaki konut alanından geçen üçüncüsü ise bu ortadaki caddeden güneye doğru eşit mesafede bulunmaktaydı¹⁰⁶. Kent alanında dört adet kutsal alan bulunmaktadır. Birincisi kent alanının kuzeydoğu köşesinde Hera Kutsal Alanı (C), ikincisi kent alanının güneydoğu köşesinde F Kutsal Alanı, üçüncüsü kuzey kent surlarının dışında E Kutsal Alanı, dördüncüsü kuzey platonun kuzeybatı bölümünde A ve D tapınaklarının yer aldığı Kuzeybatı Kutsal Alanı, beşincisi Cantera Nehri üzerindedir. Agora alanında yer alan stoalar sokak yönlendirmesine uymakta olup tapınaklar doğu-batı yönlendirmesinde olup kent ızgara planı ile uyumlu hizalanmıştır.

Metapontum:¹⁰⁷ M.Ö. 7.yy.ın son çeyreğinde¹⁰⁸ Güney İtalya'nın doğu kıyısında Taranto Körfezi'nde kurulmuştur (Şekil 2.1)¹⁰⁹. Kent alanı arkası dağlarla çevrili bir ovanın kenarında¹¹⁰, Bradano Nehri ile Basento Nehri arasında kıyı düzlüğünde yer almaktadır (Şekil 2.9)¹¹¹. Bu kentin kamu kullanımına tahsis edilmiş geniş bir şerit ile ayrılmış iki konut mahallesi ve agora ile kentin güneydoğusunda yer alan Apollon Lykaios tapınağından bir yol ile kesin bir biçimde ayrılmıştır¹¹². Agoranın batısında Apollon Lykaios Kutsal Alanı bulunmaktadır (Şekil 2.10)¹¹³. A I (M.Ö.570-560), C (M.Ö. 530), D (M.Ö. 5 yy.) ve E (M.Ö. Geç 4. yy.-Erken M.Ö. 3.yy) tapınakları kent ızgara planına uygun olarak konumlandırılmamış olup kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda tiyatroya yönlendirilmiştir. A II (M.Ö. 540-530), B I-II (M.Ö.550-530) tapınakları doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmış olup kent ızgara planına uygun olarak konumlandırılmıştır. Tapınak cepheleri agoraya yönlendirilmiştir.

---

¹⁰⁵ Owens 2000, 40.

¹⁰⁶ Owens 2000, 40.

¹⁰⁷ Mertens and E. Greco 1996, 243-253; Mertens 2006, 46-49, 157-164; Owens 1991, 42.

¹⁰⁸ Mertens 2006, 46; Akarca 1998, 64, Kent kuruluşu M.Ö. 7.yy.ın başlarına verilmiştir.

¹⁰⁹ Pedley 2006, 4, Fig. 3.

¹¹⁰ Akarca 1998, 64.

¹¹¹ Mertens and Greco 1996, 247.

¹¹² Owens 2000, 42.

¹¹³ Mertens 2006, 156, Fig. 270.

Naxos.¹¹⁴ M.Ö.740-730'larda¹¹⁵ Sicilya'nın kuzey bölümünün doğu kıyısında kurulmuştur (Şekil 2.1)¹¹⁶. M.Ö 7. yy.da eklenen yeni konut mahallesi ızgara düzenli olup kentin güneybatı tarafında Aphrodite Tapınağına göre yönlendirildiklerinden bu durum M.Ö 7. yy. kentinin tümünün bu yönlenmeye uyduğu savını ortaya çıkarmıştı¹¹⁷. Bu yerleşim yarımada üzerinde bir tepenin batısında ve Santa Venera Nehri'nin doğusunda yer almaktadır. Kent alanını ve kent surlarını topoğrafyanın doğal sınırları belirlemiştir (Şekil 2.11)¹¹⁸. Kent alanın güneybatı sınırında Aphrodite Kutsal Alanı bulunmaktadır (Şekil 2.12)¹¹⁹. Kentin güneybatı girişi direkt kutsal alana açılmaktadır (Şekil 2.13)¹²⁰. Kutsal alanda Geç M.Ö. 7.yy. Erken M.Ö. 6. yy.a tarihlenen¹²¹ A Tapınağı kuzeybatı temenos duvarı ile paralel kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılmıştır. Sonraki dönemde aynı yere yapılan Geç M.Ö. 6.yy. Erken M.Ö. 5. yy.a tarihlenen B Tapınağı¹²² kent ızgara planı ile paralel olarak kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılmıştır (Şekil 2.14)¹²³. Arkaik dönemde temenos duvarına göre konumlandırılırken Erken Klasik dönemde kent ızgara planına göre konumlandırılmıştır. Kent alanın dışında batı kapısının ekseninde Enyò (Ares) Kutsal Alanı bulunmaktadır (Şekil 2.13)¹²⁴.

Poseidonia (Paestum).¹²⁵ M.Ö. 600'lerde Güney İtalya'nın batı kıyısında kurulmuştur (Şekil 2.1)¹²⁶. Poseidonia ovadan hafif bir kabartı yapan yamuk biçimli bir kaya üzerinde oturmuş olup denize paralel üç caddesi ve bu caddeleri 35 m. aralıklarla kesen sokakları bulunmaktadır¹²⁷. Kent alanı güney ve doğuda

---

¹¹⁴ Belvedere 1987, 8-10; Bergquist 1992, 111-112; Guarducci 1985, 7-34; Lentini 1990, 5-22; Lentini 1995, 170-197; Pelagatti 1964, 149-165; Pelagatti 1972, 211-220; Pelagatti 1985, 46-50; Owens 1991, 37-43; Mertens 2006, 72-73, 343-447.

¹¹⁵ Thucydides (6.1.3); Bergquist 1992; 111-112.

¹¹⁶ Pedley 2006, 4, Fig. 3.

¹¹⁷ Martin 1974, 314-316; Pelagatti 1964, 149-165; Pelagatti 1972, 211-219; Owens 2000, 38.

¹¹⁸ Pelagatti 1977, 538, Fig. 3.

¹¹⁹ Gullini 1985, Pl. VII.

¹²⁰ Guarducci 1985, 10, Fig. 2.

¹²¹ Lentini 1995, 180.

¹²² Lentini 1995, 170-197;

¹²³ Belvedere 1981, Fig. 6.

¹²⁴ Guarducci 1985, 10, Fig. 2.

¹²⁵ Owens 1991, 40-42; Mertens and E. Greco 1996, 243-255; Mertens 2006, 54-169; Pedley 1985, 53-60.

¹²⁶ Pedley 2006, 4, Fig. 3.

¹²⁷ Akarca 1998, 61.

Capodifiume Nehri, batıda ise denizle sınırlandırılmıştır. Poseidonia kent ızgara planı pusulanın yönleri ile çakışmakta kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiştir (Şekil 2.15)¹²⁸. Kent düzenli bir biçimde planlanmış iki konut alanı ve bunları birbirinden ayıran ve kamusal kullanımlara ayrılmış geniş bir şeritten oluşmaktadır¹²⁹. Kent alanının kuzeyinde Athena Kutsal Alanı (M.Ö. 580-570), güneyinde Hera Kutsal Alanı (Şekil 2.16)¹³⁰, kent alanı dışında Sele Nehri üzerinde Foce del Sele'de Hera Kutsal Alanı (M.Ö. 550-540) bulunmaktadır (Şekil 2.17)¹³¹. Poseidonia kent ızgara planı hem kent içi kutsal alanların hemde kent dışındaki kutsal alanların genel yönlendirmesini etkilemiştir.

Selinus:¹³² M.Ö. 7.yy.ın ortalarında¹³³ Sicilya'nın batı bölümünün güney kıyısında kurulmuştur (Şekil 2.1)¹³⁴. Kent alanı iki tepe üzerinde kurulmuş olup kent alanını batıda Modione (Selinus) Nehri sınırlandırmaktadır. Kent alanın kuzeyi Manuzza¹³⁵ bölümü caddeleri kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiştir. Kent alanının güneyi Akropol bölümü caddeleri doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiştir (Şekil 2.18)¹³⁶. Akropol üç cadde ile altı bölüme ayrılmış olup boyun noktasına ulaşan ve kuzey-güney yönündeki ana cadde ile arazinin doğal eğimine uyarak kesen ikinci cadde 9 m. genişliğindedir¹³⁷. Akropol'ün kuzeydoğu bölümünde C ve D tapınaklarının yer aldığı kutsal alan bulunmaktadır (Şekil 2.19)¹³⁸. Kutsal alan ve yapıları Akropol'ün ızgara planına uygun konumlandırılmış olup doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiştir. C Tapınağının doğusunda ve aynı ekseninde konumlandırılmış basamaklı sunak bulunmaktadır. Sunak tapınak ile L şekilli stoanın tam ortasına konumlandırılmıştır. Gaggera Tepesi kuzeybatıya

---

¹²⁸ Mertens 2006, 166, Fig. 287.

¹²⁹ Owens 2000, 40.

¹³⁰ Greco, Ambrosio, Theodorescu 1996.

¹³¹ Greco, Ambrosio, Theodorescu 1996, 116.

¹³² Danner 1997, 149-155; De Angelis 1994, 87-110; Di Vita 1990, 353-356; Di Vita 1996, 280-290; Gullini 1993, 73-84; Mertens 1989, 87-154; Mertens 1999, 185-193; Mertens 2006, 173-190; Owens 1991, 44-46.

¹³³ Thucydides (6.1.4); Mertens 2006, 173-190; Akarca 1998, 67, M.Ö. 630 yıllarında kurulmuştur.

¹³⁴ Pedley 2006, 4, Fig. 3.

¹³⁵ Owens 2000, 45-46.

¹³⁶ Mertens 1999, 188, Fig. 1.

¹³⁷ Akarca 1998, 68.

¹³⁸ Mertens 2003, 27, Fig. 20.

yönlendirilmiş olup sokak yönlendirmesi ile uyumlu değildir. Gaggera Tepesi'nin kuzeyinde M.Ö. 580-570 tarihlenen Demeter Malophoros Kutsal Alanı¹³⁹ Manuzza bölgesine kuzeybatıya, güneyinde Hera Kutsal Alanı Akropol'e doğuya yönlendirilmiştir (Şekil 2.20)¹⁴⁰. Demeter Kutsal Alanı'nda yer alan tapınak ve sunak aynı eksende olup propylon aynı eksende konumlandırılmamıştır (Şekil 2.21)¹⁴¹.

Syracusa:¹⁴² M.Ö.740-730'larda¹⁴³ Sicilya'nın güney bölümünün doğu kıyısında kurulmuştur (Şekil 2.1)¹⁴⁴. Kent alanın doğusunda deniz, kuzeyinde Epipolae platosu, güneybatısında Anapus ve Cyane nehirleri bulunmaktadır (Şekil 2.22)¹⁴⁵. Kent alanı Arkaik dönemde önceden var olan Ortygia adası¹⁴⁶ ile birleşmiştir (Şekil 2.23)¹⁴⁷. Peripteral planlı İon Tapınağı ve Athena Tapınağı adanın merkezinde kent ızgara planına uygun hizada yer almaktadır (Şekil 2.24-2.25)¹⁴⁸. Apollon Temenites Kutsal Alanı adanın kuzeyinde yer almaktadır. Kutsal alanın güney temenos duvarı doğu-batı caddesi kent ızgara planına paralel düzenlenmiştir. Apollon Tapınağı kent ızgara planına paralel, doğu-batı caddelerine hizalanmış olarak yerleştirilmiştir (Şekil 2.26)¹⁴⁹.

Camarina:¹⁵⁰ Kent ızgara planında caddeler kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda sokaklar kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirilmiştir (Şekil 2.1)¹⁵¹. Athena Kutsal Alanı (M.Ö. 500-490) merkezi kent ızgara planı doğu-batı arterinin hemen kuzeyinde yer almaktadır. Tapınağın yönlendirmesi kent ızgara planı genel yönlendirmeye uymakla birlikte hafif kayma gözlenmektedir (Şekil 2.27)¹⁵².

---

¹³⁹ Mertens 2006, 101-283.

¹⁴⁰ Tusa 1986, Pl. 2.

¹⁴¹ Gruben 1986, 275, Fig. 217.

¹⁴² Miller 1970, 276-277; Di Vita 1990, 361-363; Owens 1991, 37; Voza 1993, 1281-1294; Voza 1995, 214-241; Di Vita 1996, 270-304; Voza 1999, 77-113; Mertens 2006, 73-76.

¹⁴³ Thucydides (6.1.3).

¹⁴⁴ Pedley 2006, 4, Fig. 3.

¹⁴⁵ Voza 1999, 92, Fig. 67.

¹⁴⁶ Owens 2000, 38.

¹⁴⁷ Voza 1999, Fig. 66.

¹⁴⁸ Voza 1985, Pl. CXXVI; Voza 1999, 84-85.

¹⁴⁹ Pelagatti 1980, 123, Fig. 3.

¹⁵⁰ Di Stefano 2000, 276-287; Mertens 2006, 241, 352.

¹⁵¹ Pedley 2006, 4, Fig. 3.

¹⁵² Di Stefano 2000, 282, Fig. 2.

Bu kentlerdeki ortak özellik kent alanını kateden bir ana yolun varlığı ve bu yolun diğer sokakların ve yapıların yönlenmesini genel olarak belirlemiştir¹⁵³. İşlevlere göre bölgeleme ve düzenli ızgara sokak planlaması erken dönem Grek planlamasının en önemli özelliği olup arazi özellikle kamusal, özel ve dinsel kullanıma göre ayrılmıştır¹⁵⁴.

2.3. Hellas'ta Arkaik ve Klasik Dönem Kutsal Alanları

Erken dönem Hellas tarihini anlatırken Thukydides¹⁵⁵ Hellas'ın erken dönem kentlerinde yerleşimin dağınıklığı üzerinde yorum yapar ve bunların duvarlarla korunmamış olduklarını ve genellikle dağınık köylerden başka bir şey olmadıklarını belirtir¹⁵⁶. Bu kentlerden bazıları Olympia, Delphi, Atina, Isthimia, Argos ve Aigina'dır.

Olympia: Peloponnese Bölgesi'nin kuzeybatı bölümüne konumlanmış olup Kladeos ve Alpheios nehirleri ile kuzeyde Kronos Dağı adı verilen tepe ile sınırlandırılmıştır (Şekil 2.28)¹⁵⁷. Büyük temenosun odak noktasında Altis olarak adlandırılan bir ağaç koruluğu vardı ve sınırları yalnızca kazık ya da taşla işaretlenmişti¹⁵⁸. Kutsal alanda diğer erken özellik kurban küllerinden oluşan tepe şeklindeki Zeus Sunağı'dır. M.Ö. 4. yy.da yaklaşık iki yüz metre kare bir alanı kapsayan temenos duvarı ile bu kutsal alan şekillenmiştir¹⁵⁹. Panhellenik kutsal alanda Hera Tapınağı, Zeus Tapınağı, Metroon, Pelopion, Phileppeion, exedra, hazine binaları ve stoa bulunmaktadır. Atletik etkinliklerin düzenlendiği stadyum, gymnasium ve hipodrom temenos çevresinde yapılmıştı ve bunlar Olimpiyat oyunları için düzenlenmişti (Şekil 2.29)¹⁶⁰. M.Ö. 650 yılında inşa edilmiş erken dönem bir tapınağın yerine M.Ö. 6. yy.da Hera Tapınağı inşa edilmiştir¹⁶¹. Bu yapı M.Ö.

---

¹⁵³ Owens 2000, 36.

¹⁵⁴ Owens 2000, 49.

¹⁵⁵ Thukydides, i 5.

¹⁵⁶ Owens 2000, 12.

¹⁵⁷ Chamoux 2002, 118, Map 7.

¹⁵⁸ Pedley 2005, 119.

¹⁵⁹ Pedley 2005, 119.

¹⁶⁰ Gruben 1986, Fig. 35.

¹⁶¹ Pedley 2005, 122.

590'larda kerpiç, ahşap ve taştan inşa edilmiş olup cephesi doğuya bakmaktadır¹⁶². Tapınak 18,76 x 50,01 m. ölçülerinde bir stylobat, Dor düzeninde 6x16 sütunlu peripteros planlıdır¹⁶³. Tapınak pronaos, cella ve opisthodomostan oluşmaktadır. Tapınak ahşap mimariden taş mimariye geçişte öncü olduğu kabul edilmektedir. Bu tapınağın doğusunda Kronos Dağı'nın terasında çoğunluğu M.Ö. 6. yy.da inşa edilmiş stadyum girişine giden yol boyunca cepheleri güneye bakan hazine binaları¹⁶⁴ bulunmaktadır. Hera Tapınağı'nın güneyine M.Ö. 5. yy.ın ilk yarısında (M.Ö. 470-450) Elis'li mimar Libon tarafından planlanan Dor düzeninde anıtsal bir Zeus Tapınağı inşa edilmiştir¹⁶⁵. Bu tapınak Atina'daki Parthenon'dan önce Hellas'ta tamamlanmış Zeus için yapılan en büyük tapınaktır¹⁶⁶. Tapınak 27,68 x 64,12 m. ölçülerinde stylobat'a sahip Dor düzeninde ve 6x13 sütunlu peripteros¹⁶⁷ planlı ve cephesi doğuya bakmakta olup kanonik ölçüye uygun yapılmıştır. Tapınak pronaos, cella ve opisthodomostan oluşmaktadır. Simetri, oranlama ile Dor düzeninin özellikleri en iyi bir biçimde yansıtmaktadır. Dünyanın 7 harikasından biri olan altın ve fildişinden Zeus kült heykelini Pheidias yapmıştır. Kutsal alanın doğusunda yer alan Dor düzenindeki stoa kuzey-güney doğrultusunda konumlanmış olup "I" şekilli, tek katlı ve iki neflidir.

Delphi: Phokis bölgesinin güneyinde olup Parnassos Dağı'nın eteğinde eğimli bir alana teraslar halinde konumlanmıştır (Şekil 2.28)¹⁶⁸. Panhellenik kutsal alan M.Ö. 9. yy.ın ortalarında önceden var olan yerleşimin üzerine kurulmuştur¹⁶⁹. Pausanias M.Ö. 548'de büyük bir yangınla Erken Arkaik dönem Apollon tapınağının ve anıtların yıkıldığını belirtmektedir¹⁷⁰. M.Ö. 548'den sonra tüm kutsal alan yeniden tasarlanarak ve genişletilerek inşa edilmiştir¹⁷¹. Atinalı ünlü bir aile olan Alkmaeonid'ler tapınak cephesi için Parian mermeri ve Poros kireçtaşı sağlayarak

---

¹⁶² Pedley 2005, 122.

¹⁶³ Gruben 1986, 50-51.

¹⁶⁴ Bu hazine binaları tanrılara sunulan hediyeleri saklamak için yapılmışlardır.

¹⁶⁵ Pedley 2005, 123-124.

¹⁶⁶ Pedley 2005, 124.

¹⁶⁷ Gruben 1986, 55.

¹⁶⁸ Chamoux 2002, 118, Map 7.

¹⁶⁹ Pedley 2005, 136.

¹⁷⁰ Gruben 1986, 74; Pedley 2005, 138.

¹⁷¹ Pedley 2005, 138.

katkıda bulunmuştur. Alkmaeonid tapınak M.Ö. 373 yılında bir deprem ile yıkıldı ve önceki Arkaik plan yeni tapınakta tekrar uygulandı¹⁷². Malzemeler tekrar kullanılarak ve alçılarla tamir edilerek inşaat M.Ö. 369 yılından M.Ö. 320'lere kadar sürdü¹⁷³. Kutsal alanın güneydoğusuna kutsal yol oluşturulmuştur (Şekil 2.30)¹⁷⁴. Apollon tapınağı 21,68 x 58,18 ölçülerinde stylobat, Dor düzeninde 6x15 sütunlu peripteros planlıdır¹⁷⁵. Tapınak pronaos, cella ve opisthodomostan oluşmaktadır. Tapınağın karşısında basamaklı sunak bulunmaktadır (Şekil 2.31)¹⁷⁶. Apollon Kutsal Alanı'nın güneydoğusunda Marmaria olarak bilinen alanda bir tepenin yamacında Athena Pronaia Kutsal Alanı bulunmaktadır¹⁷⁷. Ölçüleri 150 x 40 m. olan bu terasta en önemli kutsal alan yapıları: tapınak, sunak, tholos ve hazine binalarıdır¹⁷⁸. Arkaik Athena Tapınağı kutsal alanın en büyük yapısı olup sunakların en eskisi M.Ö. 7. yy.a tarihlenmektedir. İki hazine binasından biri M.Ö. 6. yy.da Massilia sakinleri tarafından ithaf edilmiştir. Diğer M.Ö. 5. yy.ın başlarında inşa edilmiştir. Diğer tapınak M.Ö. 4. yy.da inşa edilmiş olup Athena ya da Artemis'e adanmıştır (Şekil 2.32)¹⁷⁹. M.Ö. 4. yy.a tarihlenen dairesel yapı tholos Phokaia'lı mimar Theodoros eseridir¹⁸⁰.

Atina: Atina kenti denizden 6 km. içerde yer almakta olup (Şekil 2.28)¹⁸¹ ilk yerleşimi M.Ö. 9. yy.da en iyi tahkim edilmiş yerlerinden biri olan akropolün alt yamaçlarında başlamış olup dağınık bir yerleşim göstermektedir¹⁸². Akropol kuzey sur duvarının 25 m. aşağısında tepenin yamacında gizli bir doğal kaynak bulunmaktadır¹⁸³. Arkaik Dönemde akropol kale işlevinden kutsal alana geçiş yapmıştır. Akropol girişi değiştirilerek amphidistyl in antis planlı propylon ve

---

¹⁷² Pedley 2005, 139; Gruben 1986, 76.

¹⁷³ Pedley 2005, 139; Gruben 1986, 77.

¹⁷⁴ Gruben 1986, Fig. 58.

¹⁷⁵ Gruben 1986, 74.

¹⁷⁶ Gruben 1986, Fig. 57.

¹⁷⁷ Pedley 2005, 151.

¹⁷⁸ Pedley 2005, 151.

¹⁷⁹ Gruben 1986, Fig. 84.

¹⁸⁰ Pedley 2005, 152

¹⁸¹ Chamoux 2002, 118, Map 7.

¹⁸² Owens 2000, 13.

¹⁸³ Pedley 2005, 186.

törenler için 90 m. uzunluğunda rampa oluşturulmuştur¹⁸⁴. M.Ö. 6. yy.da Eretheion güneyinde bulunan A tapınağının temelleri Athena Polias'ın erken tapınağı olarak yorumlanmaktadır¹⁸⁵. A tapınağının üzerine M.Ö. 540'lı yıllarda 6 x 12 sütunlu peripteros planlı Athena Polias Tapınağı inşa edilmiştir. Doğuda ve batıda olmak üzere iki girişi ve iki cellası bulunmaktadır. Athena Polias Tapınağının hemen doğusunda Athena Sunağı bulunmaktadır. Klasik Dönem'de Persler M.Ö. 480 yılında kutsal yapıları ve sur duvarlarını tahrip etmiştir. Bu yüzyılın ikinci yarısında (M.Ö. 450-400) Perikles'in önderliğinde akropolde kapsamlı imar faaliyetleri ile kutsal alan yeniden oluşturulmuştur. İlk önce yıkılan Athena Polias Tapınağı'nın yerine akropolün güney bölümünde daha görkemli yeni bir tapınak Parthenon M.Ö. 447 ve 432 yılları arasında¹⁸⁶ inşa edilmiştir. Parthenon'un inşasında mimar Iktinos, Kallykrates ve Pheidias görev almışlardır. Yapı Penthelikon mermerinden, Dor düzeninde, 8 x 17 sütunlu peripteros planda ve stylobat 23,53 x 66,94 m. ölçülerinde¹⁸⁷ olup kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlanmıştır (Şekil 2.33)¹⁸⁸. Pronaos ve opisthodomos önünde altı adet sütun yer almakta ve cella ikiye bölmüş olup doğudaki cellada Athena Parthenos'un altın ve fildişinden kült heykeli bulunmaktadır. Daha sonra M.Ö. 437'de Propylaea, M.Ö. 430-406 Athena Nike tapınağı ve Eretheion yapılmıştır¹⁸⁹. Akropolün batısında yer alan Arkaik Dönem küçük propylonun yerine mimar Mnesikles merkezi uzun ve geniş tutarak ve kanatlar ekleyerek yeni propylaea ile akropolün kutsal alan özelliğini vurgulamıştır¹⁹⁰. Propylaea merkezi amphiprostylos planda olup ön ve arka cephede altı adet Dor sütunu ve iç kısımda altı adet Ion sütunu bulunmaktadır. Propylaea'nın güneybatısında dikdörtgen bir burç üzerinde Athena Nike Tapınağı yer almaktadır (Şekil 2.34)¹⁹¹. Ön ve arka cephede dört Ion sütunu bulunmakta, yapı Ion düzeninde ve amphiprostylos planlıdır. Yalnızca celladan oluşan oldukça küçük tapınak üç basamaklı krepis ve üç fascialı architrav bulunmaktadır. Klasik dönemde akropolün

---

¹⁸⁴ Pedley 2005, 188.

¹⁸⁵ Pedley 2005, 187.

¹⁸⁶ Gruben 1986, 163; Pedley 2005, 194.

¹⁸⁷ Gruben 1986, 165.

¹⁸⁸ Gruben 1986, Fig. 140.

¹⁸⁹ Pedley 2005, 194.

¹⁹⁰ Pedley 2005, 196.

¹⁹¹ Todd 1996, Fig. 21.

en geç yapısı Erechtheion, akropolün kuzey bölümünde yer almaktadır. Erechtheion olarak bilinen tapınak adını Atina'nın erken dönem efsanevi kralı Erechtheus'tan almaktadır¹⁹². Ion düzeninde olan yapının karyatid güney sundurması ve farklı küllere hizmet edecek şekilde düzenlenmesi alışılmışın dışında bir plan ortaya koymaktadır¹⁹³. Yapının doğu bölümünde Athena Polias kült heykeli, batı kısma ekli kült alanı ve Poseidon sunağı, ikiye bölünmüş orta kısmın güney bölümünde Erechtheus ve Hephaistos kuzey bölümünde ise yerel kahraman Boutes kültü yer almaktadır¹⁹⁴.

Isthmia: Korinth'in hemen güneyinde Yunanistan anakarası ve Peloponnes'i bağlayan ana yolların merkezi bir konumda kent dışı önemli kutsal alandır (Şekil 2.28)¹⁹⁵. Grek dünyasının Panhellenik oyunlarda yarışma yapılan dört kutsal alandan biriydi. Isthmia Poseidon tapınağı ve sunağı vadilerle ayrılmış küçük bir plato üzerinde yer almaktadır¹⁹⁶. M.Ö. 7. yy.a ait kalıntılar bulunmakla beraber kutsal alanın ilk mimari gelişimi Arkaik Dönemde başlamıştır¹⁹⁷. Arkaik Dönem'de tapınak, sunak ve temenos duvarı yapılmıştır. Kutsal alanın güneyinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda stadion bulunmaktadır. Tapınak Dor düzeninde 7 x 18 sütunlu¹⁹⁸ peripteros planlıdır. Tapınak 14.10 x 39.25 m. boyutlarında olup cella 7.90 x 32.28 m. ölçülerindedir¹⁹⁹. Pronaos ve cella da orta kısımda çatıyı destekleyen tek sıra halinde toplam 7 adet sütun bulunmaktadır. Tapınağın doğusunda ince uzun sunak ve propylon bulunmaktadır. Tapınak ve sunağı çevreleyen ince temenos duvarı plato sınırlarını takip etmektedir. Kutsal alan M.Ö. 470'lerde çok ağır bir yangınla tahrip olmuştur²⁰⁰. Klasik Dönem'de özellikle M.Ö. 5. yy.da kutsal alanda önemli büyük mimari faaliyetler gerçekleşmiştir. M.Ö. 470'lerden sonra aynı yere Dor düzeninde ve klasik oranlarda büyük bir tapınak inşa edilmiştir²⁰¹. Tapınak stylobat

---

¹⁹² Pedley 2005, 198.

¹⁹³ Pedley 2005, 198.

¹⁹⁴ Gruben 1986, 194, Fig. 160; Pedley 2005, 198.

¹⁹⁵ Chamoux 2002, 118, Map 7.

¹⁹⁶ Gebhard 1995, 123.

¹⁹⁷ Gruben 1986, 102; Gebhard 1995, 127.

¹⁹⁸ Gebhard 1995, 127; Gruben 1986, 102'de peristasis sütunlarını 7 x 19 vermiştir.

¹⁹⁹ Hemans 1991, 301-302.

²⁰⁰ Gebhard 1995, 128.

²⁰¹ Gruben 1986, 103; Gebhard 1995, 130.

ölçüleri 22.90 x 53.50 m., 6 x 13 sütunlu peripteros planda, pronaos ve opisthodomos anteleri arasında ikişer sütun, cellada tek sıra sütunlar bulunmaktadır²⁰². Tapınak M.Ö. 390'da tekrar bir yangın geçirmiş, tapınak yeniden inşa edildiğinde sima, çatı ve muhtemelen birçok sütun yenilenmiş ve cella içerisine 2 x 6 sütun yerleştirilmiştir²⁰³. Tapınağın doğusuna yeni uzun sunak yapılmış ve temenos sınırları yeniden yapılandırılmıştır (Şekil 2.35)²⁰⁴. Doğu terasın sınırında yer alan Arkaik Dönem propylon anıtsal kapıya dönüştürülmüş, sunaktan stadiona uzanan yolda iki ayrı giriş inşa edilmiş ve stadion genişletilerek yenilenmiştir²⁰⁵. Kutsal alanın kuzeydoğusunda aşağıdaki platoda M.Ö. 390 yılından biraz öncesine tarihlenen bir tiyatro bulunmaktadır²⁰⁶.

Argos: Argos Antik Kenti'nin 8 km. kuzeydoğusunda Hera Kutsal Alanı yer almaktadır (Şekil 2.28)²⁰⁷. Üç teras seviyesinde temenos eğimi artar, M.Ö. 8. yy.a ait kyklopiik bloklardan anıtsal bir teras duvarı bulunmaktadır²⁰⁸. Bu teras duvarının bulunduğu alana M.Ö. 7. yy.ın ikinci yarısından sonra ilk tapınak Hera I tapınağı yapılmıştır²⁰⁹. M.Ö. 423'te Pausanias²¹⁰ rahibe Chryseis'in uyurken yanan meşaleyi kazara düşürdüğünü ve tapınağın yandığını bildirmektedir. Arkaik tapınak 6 x 14 sütunlu peripteros planda, pronaos ve opisthodomos anteleri arasında iki sütun bulunmakta, stylobat 20 m. uzunluğunda ve cella 8.50 x 36 m. boyutlarındadır²¹¹. Peloponnesos'ta inşa edilmiş en eski peripteros tapınaktır. Arkaik tapınağın güneyindeki iki Dor düzenli stoa (3 ve 4 nolu yapı) M.Ö. 6. yy.ın başında inşa edilmiştir²¹². Kutsal alanın batısında ziyafet evi²¹³ olarak belirtilen (6 nolu yapı)

---

²⁰² Gruben 1986, 103.

²⁰³ Gruben 1986, 104.

²⁰⁴ Gebhard 2005, Fig. 8.5

²⁰⁵ Gebhard 1995, 130-132.

²⁰⁶ Gebhard 1974, 428-440; Gebhard 1995, 131.

²⁰⁷ Chamoux 2002, 118, Map 7.

²⁰⁸ Gruben 1986, 105-106

²⁰⁹ Wycherley 1993, 91; Gruben 1986, 105.

²¹⁰ Pausanias II, 19,4.

²¹¹ Gruben 1986, 106.

²¹² Gruben 1986, 105.

²¹³ Gruben 1986, 105; Gruben Banketthaus olarak belirtmiştir.

prytaneion²¹⁴ M.Ö. 6. yy.da inşa edilmiştir. Klasik Dönem’de arkaik tapınak yandıktan sonra savaş olmasına rağmen M.Ö. 420-400 yılları arasında orta teras merkezinde ikinci bir tapınak Hera II tapınağı yapılmıştır²¹⁵. Tapınak stylobat 17.30 x 36.90 m. ölçülerinde olup Dor düzeninde ve 6 x 12 sütunlu peripteros planda yapılmıştır. Tapınağın kült heykeli dünyanın en ünlü Olympia Zeus heykelinin benzeri olduğunu Pausanias²¹⁶ anlatır: “*Bir taht üzerine oturmuş altın ve fildişinden anıtsal büyüklükte Hera’nın kült heykeli Polykleitos’un çalışmasıdır. Hera Kharitler ve Horaların sunduğu bir taç giyer, bir elinde asa diğerinde nar tutar*”. Klasik dönem tapınağın kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneyindeki aşağıdaki stoa (3,5 ve 8 nolu yapılar) M.Ö. 5. yy.da inşa edilmiştir²¹⁷. Kutsal alanın doğusunda Telesterion büyük salon (7 nolu yapı) M.Ö. 5. yy.ın ortalarında inşa edilmiştir²¹⁸. Tapınağın güneyinde basamaklar ve sunak²¹⁹ (9 nolu yapı) bulunmaktadır. Kutsal alanın en doğusunda Gymnasion (11 nolu yapı) ve Roma hamamı²²⁰ (12 nolu yapı) bulunmaktadır (Şekil 2.36)²²¹.

Aigina: Aigina Adası’nda Aigina kentinin uzağında, kuzeydoğusunda bir tepe üzerinde yerel belirsiz bir kült²²² olan Aphaia’ya adanmış kutsal alan bulunmaktadır (Şekil 2.28)²²³. İlk mimari kalıntılar M.Ö. 7. yy.a tarihlendirilmekte, kutsal alanın düzeni olasılıkla daha basitti bir oikos (Şekil 2.37)²²⁴, bir sunak ve daha sınırlı bir alanı kaplıyordu²²⁵. M.Ö. 6. yy.ın başında (M.Ö. 570-560) yeniden düzenlenen kutsal alan 7.50 x 14.90 ölçülerinde prostylos planlı bir tapınak (Şekil 2.38)²²⁶, uzun dikdörtgen formlu bir sunak, amphidistyl in antis planlı bir propylondan girilen trapezoidal temenos ve dış terasın üzerinde kutsal alanın güneydoğusunda cephesi

²¹⁴ Wycherley 1993, 91; Wycherley girişin iki yanındaki odalarıyla ileri sürüldüğü gibi bir gymnasion ya da tanrıçaya yakaran kadın hastanesinden çok olasılıkla bir tür prytaneion olduğunu belirtmektedir.

²¹⁵ Gruben 1986, 107; Wycherley 1993, 91.

²¹⁶ Pausanias II, 17.

²¹⁷ Wycherley 1993, 91.

²¹⁸ Gruben 1986, 105.

²¹⁹ Gruben 1986, 105.

²²⁰ Wycherley 1993, 91.

²²¹ Gruben 1986, Fig. 99.

²²² Furtwängler 1906, 1.

²²³ Chamoux 2002, 118, Map 7.

²²⁴ Furtwängler 1906, 482, Abb. 401.

²²⁵ Wycherley 1993, 84.

²²⁶ Furtwängler 1906, 118, 484, Abb. 79, 402.

batıya bakan rahipler bölümünü içermektedir²²⁷. Kutsal alan M.Ö. 510 yıllarında bir yangınla yıkıldıktan sonra M.Ö. 500 yıllarında teras ve temenos alanı genişletilerek daha büyük ölçüde yeniden yapılmıştır²²⁸. Tapınak kutsal alanın merkezinde temenos duvarı ile paralel konumlandırılmış olup doğu batı doğrultusunda ve cephesi doğuya bakmaktadır (Şekil 2.39)²²⁹. Tapınak yerel gözenekli kireçtaşından, üç basamaklı bir krepis üzerinde, Dor düzeninde ve 6 x 12 sütunlu (stylobat: 13.78,8 x 28.78,9 m.; oran 1:2,1) peripteros planlıdır²³⁰. Pronaos ve opisthodomosta anteler arasında iki sütun, uzun cellada iki katlı 2 x 5 sütun bulunmaktadır. Alınlıklar, çatı akroteri ve antefikslerde Parian mermeri ve boya kullanılmıştır²³¹. Tapınak ve taş döşemeli ve uzun dikdörtgen formlu sunak²³² arasında rampa bulunmaktadır. Temenos duvarının doğu bölümü ve kuzeydoğu köşesi M.Ö. 6. yy.a ait temenos duvar hattını takip etmiş ve temenos alanının tanımlanabilir form vermesini engellemiştir. Kutsal alanın güneydoğu bölümünde yer alan ve amphidistyl in antis planlı propylon²³³ temenos duvarı ve tapınakla dik açı²³⁴ yapacak şekilde konumlanmıştır (Şekil 2.40)²³⁵.

2.4. Batı Anadolu Arkaik ve Klasik Dönem Kutsal Alanları

Batı Anadolu'da Aeol ve Troas bölgelerinde yeni mimari düzen olan Aeol Düzen'i kullanılmaya başlanmıştır. Aeol Düzeni'nde tasarlanan kutsal alanlar genellikle akropolde ve yamaç yerleşimlerinde görülmektedir. Batı Anadolu'da Ion düzeninde ve dipteros planlı tapınaklar yapılmaya başlanmıştır. Bu kutsal alanlar kent dışında veya kent alanının biraz uzağında düzlük alanda yer alabilmektedir. Batı Anadolu'daki kentlerden bazıları Samos, Smyrna, Erythrai, Neandria, Larisa, Ephesos, Miletos, Didyma, Assos, Troia, Myus, Labraunda, Amyzon, Iassos ve Priene'dir.

---

²²⁷ Gruben 1986, 116; Wycherley 1993, 84.

²²⁸ Gruben 1986, 117.

²²⁹ Furtwängler 1906, 21-68, 488, Abb. 404.

²³⁰ Gruben 1986, 117.

²³¹ Gruben 1986, 119.

²³² Furtwängler 1906, 69-75.

²³³ Furtwängler 1906, 75-85.

²³⁴ Wycherley 1993, 85.

²³⁵ Sinn 2005, Fig. 5.6.

Samos: Ionia Bölgesinde Samos Adası'nın güneydoğu kıyısında yer alan önemli dini merkezlerden biridir (Şekil 2.41)²³⁶. Hera Kutsal Alanı Imbrasos Nehri'nin ağzında alçak bir alana konumlandırılmıştır²³⁷. Erken sunak taştan inşa edilmiş olup M.Ö. 9. yy.a tarihlendirilmektedir²³⁸. Temenosun genel yönlendirmesi doğu-batı doğrultusundadır. M.Ö. 8. yy.ın ilk yarısında sunak genişlemiş olup Hekatompedos 1 olarak adlandırılan tapınak 100 ayak uzunluğunda 20 ayak genişliğinde (6.50 x 32.86) ince uzun bir cella ve ortada bir sıra kerpiç ile çatıyı destekleyen bir sıra ahşap direkler bulunmaktadır²³⁹. M.Ö. 7. yy.ın ikinci çeyreğinde yeni tapınak inşa edilmiş ve genellikle Hekatompedos 2 olarak adlandırılmaktadır²⁴⁰. Tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi doğuya bakmaktadır (Şekil 2.42)²⁴¹. Tapınak 6 x 18 sütunlu peripteral planlı olup uzun bir celladan oluşmakta ve ön kısımda çift sıra sütun bulunmaktadır. Duvarlar küçük kare kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş iken sütunlarda ahşap kullanılmıştır²⁴². Kutsal alana bir temenos duvarı ve büyük bir stoa dâhil edilmiştir. Stoa tapınağın iki katı uzunluğunda kerpiç ve ahşaptan inşa edilmiş olup "T" şekilli, tek katlı ve iki neflidir. Tapınak ve sunağın kuzeyinde kıyıda kutsal alana erişimi sağlayan bir yol bulunmaktadır²⁴³.

M.Ö. 6. yy.da zenginleşen Samos M.Ö. 570-560 yıllarında kutsal alanda kapsamlı bir imar faaliyetlerine başlamış²⁴⁴, yeni bir Hera Tapınağı, tapınağın doğusuna sunak, kuzeybatısına yeni stoa, kuzey temenos duvarına bir propylon dâhil edilmiştir (Şekil 2.43)²⁴⁵. Tapınak 52,5 x 105 m. devasa ölçülerde ve her tarafında çift sıra taş sütunlar ile Ion düzeninde ve dipteros planda yapılmıştır²⁴⁶. Tapınak dışında 8 x 21, iç ikinci sıra 6 x 19, cella ve pronaosta 30 sütun bulunmaktadır²⁴⁷. Bu

---

²³⁶ Chamoux 2002, 13, Map 1.

²³⁷ Pedley 2005, 154.

²³⁸ Pedley 2005, 157.

²³⁹ Gruben 1986, 326.

²⁴⁰ Pedley 2005, 157.

²⁴¹ Kyrieleis 2005, Fig. 7.2.

²⁴² Pedley 2005, 157-158.

²⁴³ Pedley 2005, 158.

²⁴⁴ Gruben 1986, 331; Pedley 2005, 159.

²⁴⁵ Gruben 1986, Fig. 278.

²⁴⁶ Gruben 1986, 331; Pedley 2005, 160.

²⁴⁷ Gruben 1986, 332; Pedley 2005, 160.

tapınak İonia'da inşa edilmiş en erken devasa tapınaktır ve mimaride İon düzeninin erken örneklerindedir²⁴⁸. Geleneksel kayıtlarda Sisamlı iki mimar Rhoikos ve Theodoros tarafından tasarlanmış olduğu yapıda yazılıdır²⁴⁹. Rhoikos baş mimar olduğu için Hera III tapınağı Rhoikos tapınağı olarak adlandırılmıştır. Tapınağın hemen doğusunda aynı ekseninde at nalı biçimli sunak 16,58 x 36,57 m. ölçülerindedir²⁵⁰. Sunak hayvan figürleri ve bitkisel desenlerle bezenmiştir²⁵¹.

M.Ö. 530 yıllarında Tyran Polykrates dipteros planlı tapınağın eski ihtişamını bile gölgede bırakacak boyutta yeni tapınak inşasına başlamıştır²⁵². Tapınak ve sunak arasını genişletmek amacıyla tapınak yaklaşık 42 m. batıya²⁵³ ve 5.75 m. güneye ve M.Ö. 7. yy.ın Hekatompedos ekseni ile aynı hizada²⁵⁴ konumlandırılmıştır. Ephesos Arkaik Artemison örneğini takip eden planda dipteros her iki cephede üçüncü bir sütun sırası eklenerek tripteros adı almıştır ve stylobat yaklaşık 55.16 x 112.20 m ölçülerindedir²⁵⁵. Bu yapı yavaş ilermeden dolayı asla tamamlanmamıştır²⁵⁶. Bazı yayınlarda Hera IV tapınağı ve Polykrates tapınağı olarak geçmektedir.

Smyrna: Athena Kutsal Alanı Aeolia Bölgesi'nin güneyinde kıyı kenti olan Eski Smyrna'nın (İzmir-Bayraklı Höyük) kuzeydoğu bölümünde (Şekil 2.41)²⁵⁷ kuzey sur duvarı yakınında yer almaktadır (Şekil 2.44)²⁵⁸. Athena Tapınağı'nın en eski kalıntıları M.Ö. 725-700'lere tarihlenmekle birlikte genel yapı Arkaik Döneme (M.Ö.640-580) tarihlenmektedir²⁵⁹. Oryantalizan Dönem Athena Tapınağı M.Ö. 600 tarihlerinde Lydia Kralı Alyattes tarafından tahrip edilmiş ve M.Ö. 590 sıralarında büyük ölçüde yenilenmiş ve eklemeler yapılmıştır²⁶⁰. Tapınak uzun bir cella ve

---

²⁴⁸ Pedley 2005, 160.

²⁴⁹ Gruben 1986, 331; Pedley 2005, 160.

²⁵⁰ Gruben 1986, 325.

²⁵¹ Pedley 2005, 162.

²⁵² Gruben 1986, 335; Pedley 2005, 160.

²⁵³ Gruben 1986, 335.

²⁵⁴ Pedley 2005, 160.

²⁵⁵ Gruben 1986, 335.

²⁵⁶ Pedley 2005, 160.

²⁵⁷ Chamoux 2002, 13, Map 1.

²⁵⁸ Akurgal 1993, 369, Şek. 304 a.

²⁵⁹ Akurgal 1993, 368-371.

²⁶⁰ Akurgal 1993, 374.

karşısında küçük dikdörtgen bir sunak oluşmaktadır (Şekil 2.45)²⁶¹. Tapınak yüksek bir podyum üzerinde doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi doğuya bakmaktadır. Akurgal'ın kullandığı olası plan ve yeniden kurma önerilerine²⁶² göre tapınak Aeol düzeninde yalnızca batı ve güney tarafında 6 x 11 sütunlu peripteros planlıdır, tapınağın güneyinde doğu ve batı terasta stoalar ile güneyinde ve güneydoğusunda basamaklı girişler bulunmaktadır (Şekil 2.46)²⁶³.

Erythrai: İzmir Karaburun yarımadasında (Şekil 2.41)²⁶⁴ Ildırı köyü yakınlarındaki bir tepe üzerinde akropolde Athena Kutsal Alanı bulunmaktadır (Şekil 2.47)²⁶⁵. Kutsal alan M.Ö. 7. yy.ın ikinci yarısında inşa edilmiş olup M.Ö. 530 tarihlerinde yenilenmiştir²⁶⁶. Akurgal'ın kullandığı yeniden kurma önerisine²⁶⁷ göre tapınak yüksek bir podyum üzerinde doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi doğuya bakmakta ve tapınağın batısında ve kuzeyinde temenos duvarı bulunmaktadır (Şekil 2.48)²⁶⁸.

Neandria: Kutsal alan Troas bölgesinde Çanakkale İli Ezine İlçesi Çığı Dağı'nın 500 m. yüksekliğindeki granit bir yamaçta yer almaktadır (Şekil 2.49)²⁶⁹. Tapınak surlarla çevrili kent merkezine yakın bir alanda kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi kuzeybatıya bakmaktadır. Kutsal alan M.Ö. 600'lere tarihlenmekte olup Aeol düzeninde ve yerel kireç taşından yapılmış olan tapınak bir podyum üzerinde, 12.87 x 25.71 m. ölçülerindedir (Şekil 2.50)²⁷⁰. Cella 8.04 x 19.82 m. boyutlarında ve iç kısım tek sıra halinde yedi sütunla iki nefe bölünmüştür²⁷¹. Tapınağın hemen arkasında güneydoğu tarafında 4.1 x 4.8 m. ölçülerinde bir sunak yer almaktadır.

---

²⁶¹ Akurgal 1983, Abb.73 a

²⁶² Akurgal 1993, 370-373, Şek. 304-305; Burada kullanılan yeniden kurma önerisinde stylobat ve cellanın boyutlarına göre 6 x 11 sütun sayısı ve stoalardaki sütun dizilimi yeteri kadar uygun değildir.

²⁶³ Akurgal 1993, 373, Şek. 305 b.

²⁶⁴ Chamoux 2002, 13, Map 1.

²⁶⁵ Akurgal 1993, 393, Şek. 316.

²⁶⁶ Akurgal 1993, 394.

²⁶⁷ Akurgal 1993, 394, Şek. 316.

²⁶⁸ Akurgal 1993, 394, Şek. 316 a.

²⁶⁹ Akurgal 1993, 323, Şek. 278.

²⁷⁰ Akurgal 1993, 322-323, Şek. 280.

²⁷¹ Dinsmoor 1950, 63

Larisa: Larisa'da M.Ö. 7. yy.dan öncesine ait hiçbir Hellenli buluntuya rastlanmamış olmakla beraber M.Ö. 6.-5.-4. yy.lardaki buluntular Aeol mimarlığının bugüne değin bilinen en güzel örnekleri arasında yer almaktadır²⁷². Surlarla çevrili Larisa akropolün batı bölümünde saraylar, megaronların birleşmesinden oluşan peristyl tipte evler, doğu bölümünde ise tapınak ve kareye yakın dikdörtgen sunağı olan Kybele Kutsal Alanı bulunmaktadır (Şekil 2.51)²⁷³. Tapınak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınağın cephesi güneydoğuya bakmaktadır.

Ephesos: Ephesos Ionia bölgesinde, İzmir ili Selçuk ilçesi sınırları içindedir (Şekil 2.41)²⁷⁴. Artemis Kutsal Alanı kentin kuzeydoğusunda doğu-batı doğrultusunda yer almaktadır. İlk temenosta M.Ö.700 yıllarında A evresine ait 2.76 x 4.45 m. boyutlarında sunak inşa edilmiştir²⁷⁵. Arkaik Artemision'dan önceki C evresinde 14.63 x 28.20 m. boyutlarında naiskos ve bu naiskosu çevreleyen temenos duvarı bulunmaktadır²⁷⁶. M.Ö.6.yy.ın ortalarında (M.Ö. 560-550) temenos alanına Ion düzeninde, stylobat 55.10 x 115.14 m. ölçülerinde, dipteros planlı büyük bir tapınak ve sunak inşa edilmiştir²⁷⁷. Antik dünyanın en büyük, bütünüyle mermerden yapılmış ilk anıtsal eseri ve temenos alanıdır²⁷⁸. Tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi batıya bakmaktadır (Şekil 2.52)²⁷⁹. At nalı formlu sunak tapınağın batısında ve orta eksenindedir. Arkaik Artemision'un mimarları Knossoslu Chersiphron, oğlu Metagenes ve Sisamlı Theodoros'dur²⁸⁰. Plinius²⁸¹ tapınağın 220 x 425 ayak boyutlarında, 127 sütunlu ve sütunlardan 36 tanesinin columnae caelatae'li olduğunu bildirmektedir. Plinius'a göre tapınağın boyutları ve sütun sayısını bağdaştırmak zordur. Bu bilgiye göre F. Krischen, W. B. Dinsmoor, H. Drerup, W.Alzinger, G.Gruben, A.Bammer tapınağın rekonstrüksiyonu hakkında öneriler

---

²⁷² Akurgal 1993, 361.

²⁷³ Lawrence 1957, 239, Fig. 134.

²⁷⁴ Chamoux 2002, 13, Map 1.

²⁷⁵ Gruben 1986, 348; Akurgal 1993, 400.

²⁷⁶ Gruben 1986, 349; Akurgal 1993, 400.

²⁷⁷ Akurgal 1993, 400-401; Gruben 1986, 351.

²⁷⁸ Akurgal 1993, 401.

²⁷⁹ Gruben 1986, 353, Fig. 294.

²⁸⁰ Akurgal 1993, 401.

²⁸¹ Plinius NH 36.95 f. - 36.96 b.

sunmuşlardır²⁸². Sütun kaideleri ve başlıklar kanonik stilde olup sütunlar alt çaplarının oniki katı olan 19 m. yüksekliğe sahiptir²⁸³. Üst yapı üç fascialı bir architrav, üstte ve altta kymationlarla süslü bir dış sırası ve bunun üzerinde de savaş arabalarını tasvir eden kabartmaları taşıyan simadan oluşmaktadır²⁸⁴. Tapınağın üst kısmı açık olup cellada yer alan naiskos için temenos sınırı oluşturmaktadır. Arkaik Artemision M.Ö. 356 yılında Herostratos adında bir şahıs tarafından yakılmıştır. Artemision M.Ö. 334-250 yılları arasında²⁸⁵ eski plana sadık kalınarak 13 basamaklı krepis üzerinde yeniden inşa edilmiştir.

Miletos: Athena Kutsal Alanı Ionia bölgesinde yer alan Milet Antik Kenti'nde (Şekil 2.41)²⁸⁶ Batı Agorası'nın güneybatı duvarına bitişik olarak konumlanmıştır (Şekil 2.53)²⁸⁷. Kutsal alan kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi güneybatıya bakmaktadır. Tapınağın eski ve yeni olarak adlandırılan iki evresi bulunmakta olup, eski Athena Tapınağı'nın Arkaik Döneme M.Ö. 8.-6. yy. arasına tarihlendiği, yeni tapınağın ise önceleri Klasik Döneme M.Ö. 494'te yıkılmasından sonraya tarihlendiği düşünülmekteydi²⁸⁸. Ancak muhtemelen Pers hâkimiyeti'nde Arkaik dönem sonlarına tarihlenen seramiklerle doldurulmuş bir su kuyusunda yapılan son çalışmalarda yeni tapınağa ait yeni mimari elemanların bulunması tapınağın yeni evresinin de Arkaik Dönem'de olasılıkla M.Ö. 6. yy. sonlarında inşa edildiğini ve M.Ö. 494'te Pers hâkimiyeti'nde yıkıldığını ortaya koymuştur²⁸⁹. Tapınağın sadece temelleri korunmuş olup planlar kanıtlara göre oluşturulmuştur (Şekil 2.54)²⁹⁰. Tapınak, Ion düzeninde, yüksek bir podyum üzerinde ve 6 x 10 sütunlu peripteros planlıdır²⁹¹. Arkaik Dönem'e tarihlenen diğer kutsal

---

²⁸² Gruben 1986, 350; Akurgal 1993, 400-401.

²⁸³ Akurgal 1993, 401.

²⁸⁴ Akurgal 1993, 401.

²⁸⁵ Akurgal 1993, 401.

²⁸⁶ Chamoux 2002, 13, Map 1.

²⁸⁷ Gerkan 1925, 50-51, Beilage III.

²⁸⁸ Greaves 2003, 112.

²⁸⁹ Greaves 2003, 112.

²⁹⁰ Mallwitz 1975, 67-90.

²⁹¹ von Gerkan 1925, 52-73; Mallwitz-Schiering 1968, 87-160.

alanlar; Kalabaktepe Artemis, Mengerevtepe Athena Assesia, Zeyintepe Aphrodite Kutsal Alanlarıdır²⁹².

Didyma: Apollon Kutsal Alanı Miletos'un 16.4 km güneyinde, Didim İlçesi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Didyma Apollon Kutsal Alanı Miletos territoriumu içinde olup Miletos'a bağlı kehanet merkezi olan bir kutsal alandır. Didyma temenosunda Apollon Kültü dışında Artemis Pythie, Zeus Soter ve diğer tanrı ve tanrıçalarda vardı²⁹³. Milet'in kutsal kapısından başlayan kutsal yol güneye doğru genellikle kıyı boyundan giderek Didyma'nın Panormos Limanı'na oradan güneye Didyma Apollon Kutsal Alanı'nın kuzeydoğu sınırında son bulmaktadır (Şekil 2.55)²⁹⁴. Didyma Apollon Kutsal Alanı Arkaik Dönem'de M.Ö. 6. yy. ve M.Ö. 494 yılı arasında yüzyıl boyunca Branchidler adı ile bilinen bir rahip ailesinin yönetiminde büyük bir üne kavuşmuştur²⁹⁵. Pausanias²⁹⁶ Didyma Apollon Kutsal Alanı'nın ilk Ion yerleşmesinden daha eski olduğunu bildirmektedir. Didyma Apollon Kutsal Alanı muhtemelen daha eski bir kutsal alanın üzerine yapılmış olmalıdır. M.Ö. 8 yy. sonunda inşa edilen ilk temenosta 10.20 x 24 m. ölçülerinde bir sekos ve sekos içindeki kutsal avluda sunak, bilicilik kuyusu ve Apollon'un defne ağacı gibi kült simgeleri bulunuyordu²⁹⁷. M.Ö. 7. yy.ın sonunda 3.60 x 15.50 m. ölçülerinde bir kolonad inşa edilerek yapı genişletilmiştir²⁹⁸. M.Ö. 6. yy. ilk yarısında (M.Ö. 560-550) Ion düzeninde, iki basamaklı krepis üzerinde ve 38,39 x 85,15 m. boyutlarında dipteros planlı büyük bir tapınak haline gelmiştir²⁹⁹. Arkaik Didymaion kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılmış olup cephesi kuzeydoğuya bakmaktadır (Şekil 2.56)³⁰⁰. Arkaik uzun cellanın etrafını toplamda 104 sütun çevirmekte ve peristasis iki sütun sırasından oluşmakta olup dış peristasisde yanlarda 21, önde 8, arkada 9 sütun bulunmaktadır³⁰¹. Cella içerisinde 17.45 x 50.25 m.

---

²⁹² Greaves 2003, 109-114.

²⁹³ Fontenrose 1988, 44.

²⁹⁴ Tuchelt 1987, 80; Akurgal 1993, 456; Fontenrose 1988, 1, Fig. 1-2.

²⁹⁵ Fontenrose 1988, 3-9; Akurgal 1993, 456.

²⁹⁶ Pausanias VII 2, 6.

²⁹⁷ Akurgal 1993, 456.

²⁹⁸ Gruben 1986, 360; Akurgal 1993, 456; Fontenrose 1988, 9.

²⁹⁹ Fontenrose 1988, 31-32; Akurgal 1993, 456-458.

³⁰⁰ Gruben 1986, 364, Fig. 300.

³⁰¹ Gruben 1986, 362; Akurgal 1993, 457; Fontenrose 1988, 33.

ölçülerinde sekos ve sekosun içinde in antis planlı bir naiskos bulunmaktadır³⁰². Pausanias naiskosun içerisindeki Apollon Philesios adı ile anılan bronz kült heykelinin Sikyonlu Kanachos tarafından yapıldığını bildirmektedir³⁰³. Bu kült heykeli M.Ö. 493 yılında Persler tarafından Ekbatana'ya götürülmüştür³⁰⁴. Tapınağın üç fascialı architravı üzerinde kanatlı gorgo bezelidir³⁰⁵. Sekos (kutsal avlu) 17.50 m. yükseklikte bir duvar ile çevrilmiş olduğu için dışarıdan üstü kapalı bir yapı etkisi vermekte, buna karşın pronaosta bulunan iki sıra sütunun ortaya koyduğu gibi pronaosun üstü kapalıydı³⁰⁶. Arkaik Didymaion'un 8 m. önünde yer alan yuvarlak sunak³⁰⁷, naiskosun iki sütunun orta eksenini üzerindedir. Sunağın hemen kuzeybatısında kült amaçlı bir kuyu bulunmaktadır. Didymaion M.Ö. 330 yılından sonra³⁰⁸ eski plana sadık kalınarak 7 basamaklı krepis üzerinde yeniden inşa edilmiştir.

Assos: Troas Bölgesi'nde Çanakkale İli Ayvacık İlçesi Behramkale Köyü'nün güneyinde kıyı yakınında kayalık yüksek bir tepe - akropol üzerinde yer almaktadır³⁰⁹. Athena Kutsal Alanı M.Ö. 6. yy.ın ikinci yarısına (M.Ö. 540-530) tarihlenmektedir³¹⁰. Tapınak sur duvarlarıyla çevrili akropolün zirvesinde ikinci sur duvarıyla çevrili tepe düzlüğünün güneyinde yer almakta olup kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş ve cephesi güneydoğuya bakmaktadır (Şekil 2.57)³¹¹. Andezit taşından yapılan tapınak Dor düzeninde, iki basamaklı krepis ve 14.03 m x 30.31 m. ölçülerinde stylobat üzerinde 6 x 13 sütunlu peripteros planlıdır (Şekil 2.58)³¹². Yapı uzun bir cella ve anteleri arasında iki sütunu olan kısa bir pronaostan oluşmakta, opithodomos ve adyton bulunmamaktadır³¹³. Cella 7.97 m. genişliğinde ve sütun yüksekliği stylobat genişliğinin üçte biri olup pteroma ön kısımda derin

---

³⁰² Akurgal 1993, 457.

³⁰³ Gruben 1986, 361; Akurgal 1993, 457.

³⁰⁴ Parke 1986, 125.

³⁰⁵ Gruben 1986, 362.

³⁰⁶ Akurgal 1993, 457.

³⁰⁷ Gruben 1986, 364.

³⁰⁸ Fontenrose 1988, 34-40; Gruben 1986, 365.

³⁰⁹ Wescoat 2012, 1 vd.

³¹⁰ Dinsmoor 1950, 88; Marconi 2007, 26-27; Akurgal 1993, 324-326; Serdaroğlu 2005, 86.

³¹¹ Clarke, Bacon, Koldewey 1902, 139.

³¹² Clarke, Bacon and Koldewey 1902, 153-168; Dinsmoor 1950, 88; Akurgal 1993, 324.

³¹³ Dinsmoor 1950, 88; Planda İon düzeni özellikleri görülmektedir.

verilmiştir. Architrav genellikle Ion düzeninde görülen friz kuşağı ile süslenmiş olup üzerinde trglif ve metop sırası bulunmaktadır (Şekil 2.59)³¹⁴.

Troia: Batı Kutsal Alanı Troia Antik Kenti'nin (Şekil 2.41)³¹⁵ batı bölümünde Athena Kutsal Alanı'nın güneybatısında yer almaktadır³¹⁶. Batı Kutsal Alanı Geç Protogeometrik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar kullanım görmüştür³¹⁷. Arkaik Dönem'de kutsal alanın kuzey bölümünde kült yapısı³¹⁸ (tapınak ?) güneyinde ise iki sunak yer almaktadır (Şekil 2.60)³¹⁹. Bu kutsal alan yapıları M.Ö. Geç 7. yy. ve M.Ö. Erken 5. yy. arasına tarihlenmektedir³²⁰. Arkaik tapınak üç yapım evresinde değişiklik görmüştür³²¹. Tapınağın Arkaik 1 yani üçüncü evresi Aeol düzeninde ve 8 x15 m. boyutlarında olup M.Ö. 550-540'lere tarihlenmektedir³²². Tapınak kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi kuzeydoğuya bakmaktadır (Şekil 2.61)³²³.

Myus (Avşar Kalesi): Ionia Bölgesi'nde, Aydın İli, Söke İlçesi sınırları içerisinde Latmos Körfezi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Myus Antik Kenti'nde üst terasta Apollon Termintheus, alt terasta ise Dionysos Kutsal Alanı bulunmaktadır (Şekil 2.62)³²⁴. Strabon³²⁵ Myus'u efsanevi Atina Kralı Kodros'un oğlu Kydrelös'un kurduğunu belirtmektedir. Pausanias yaşadığı dönemde, Myus'ta ancak beyaz mermerden yapılmış olan Dionysos Tapınağının kaldığını söyler³²⁶. Arkaik Dönem Dionysos Tapınağı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi güneybatıya bakmaktadır. Yapı Ion düzeninde, 17.25 x 29.85 m. ölçülerinde ve 6 x 10 sütunlu peripteros planda yapılmıştır³²⁷. Derin pronaos ve celladan oluşmaktadır.

³¹⁴ Clarke, Bacon, Koldewey 1902, 153; Webb 1996, 152.

³¹⁵ Chamoux 2002, 13, Map 1.

³¹⁶ Blegen, Boulter et al. 1958, 263-267; Bu alan Blegen ve ekibi tarafından tespit edilmiştir.

³¹⁷ Aslan 2009, 54.

³¹⁸ Rose 1997, 76-81.

³¹⁹ Rose 2006, 136, Fig. 1.

³²⁰ Blegen, Boulter et al. 1958, 263-267; Rose 1997, 76-81.

³²¹ Rose 2006, 141, Fig. 5-6.

³²² Rose 2006, 141.

³²³ Rose 2006, 141, Fig. 6.

³²⁴ Akurgal 1993, 471-472, Şek. 362; Weber 1965, 44.

³²⁵ Strabon XIV, 633.

³²⁶ Akurgal 1993, 471.

³²⁷ Weber 1967, 131, Fig. 2.

Geç Arkaik Döneme tarihlenen peripteros planlı Apollon Terminus Tapınağı'ndan geride çok az bir kalıntı kalmıştır³²⁸.

Labraunda: Karia Bölgesi'nde Milas'ın 14 km. kuzeyinde yer alan Mylasa'ya bağlı kent dışı kutsal alandır. Labraunda Zeus Labraundos Kutsal Alanı bir dağın güney dik eğimli bir yamacında Mylasa Ovası'na hâkim bir şekilde konumlanmış olup istinat duvarları ile oluşturulmuş teraslar ve basit peyzaj düzenlemeleriyle bir bütünlük içerisinde araziye uyum sağlamıştır³²⁹. Yapılar ana terasa uygun olarak doğu-batı doğrultusunda konumlanmıştır³³⁰. Klasik Dönem kutsal alanında güneydoğu köşede iki propylon, kuzeybatı terasta Zeus Labraundos Tapınağı, tapınağın güneyinde ve güneybatısında üç andron, kuzey, doğu, batı stoaları, nymphaion ve evler bulunmaktadır (Şekil 2.63)³³¹. Kutsal alanın kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda 182 m. uzunluğunda bir stadion bulunmaktadır (Şekil 2.64)³³². Tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi doğuya bakmaktadır. Tapınağın erken evresi Arkaik Dönem Tapınak (M.Ö. 500) in antis planlıdır³³³. Klasik Dönem Tapınak Ion düzeninde, üç basamaklı krepis üzerinde, 6 x 8 sütunlu peripteros planlıdır³³⁴. Arşitravındaki bir yazıtta Zeus Labraundos Tapınağı'nın Hidrieus (MÖ 351-344) tarafından adandığı belirtilmiştir³³⁵. Doğu propylon 10.83 x 11.44 m. ve güney propylon 10.63 x 11.44 m. boyutlarında ve H-şekilli amphidistyl in antis planlıdır.

Amyzon: Karia bölgesinde dağlık bir bölgede yer alan Amyzon Antik Kenti çevresindeki yerleşimlere hizmet eden bir kült merkezidir³³⁶. Artemis Kutsal Alanı kent surları içerisinde çevresine hâkim konumda doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmıştır (Şekil 2.65)³³⁷. Teras duvarları Geç Klasik Dönem'e tarihlenen Artemis Kutsal Alanı'nın temenosunu oluşturmaktadır. Kutsal alanda bulunan

---

³²⁸ Akurgal 1993, 472.

³²⁹ Owens 2000, 91.

³³⁰ Westholm 1963, 20.

³³¹ Karlsson, Blid, Henry 2011, Fig. 25.

³³² Karlsson, Blid, Henry 2011, Fig. 46; Bean 2000, 53.

³³³ Hellström 1994, 39.

³³⁴ Hellström 1994, 37.

³³⁵ Hellström 1994, 38.

³³⁶ Bean 2000, 210; Tırpan 1996a, 461.

³³⁷ Robert 1983, 63-92.

yazıtlar ve antik kaynaklara göre tapınak Artemis'e adanmakla birlikte Apollon Kültü'ne de hizmet vermiş, bazı yayınlarında Artemis-Apollon Kutsal Alanı olarak bahsedilmiştir³³⁸. Bir architrav bloğu üzerinde Idreus tarafından yaptırıldığını belirten yazıt M.Ö. 4. yy.ın ikinci yarısına (M.Ö. 351-344) tarihlenmektedir³³⁹. Tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi batıya bakmaktadır³⁴⁰. Tapınak Dor düzeninde ve peripteros planlı olup 3 basamaklı krepisle birlikte 9.55 x 16.20 m. boyutlarında, derin pronaos 5.00 x 7.00 m. ölçülerinde ve 7.50 x 7.00 m. kareye yakın bir celladan oluşmaktadır³⁴¹. Propylon terasın kuzey kesiminde 7.40 x 8.1 m. ölçülerinde Ion düzeninde in antis planlıdır³⁴².

Iasos: Karia Bölgesi'nde Mandayla Körfezi'nde Güllük'ün karşı kıyısında, büyük koyun ucunda ve dağlık bir burun üzerinde yer almaktadır (Şekil 2.41)³⁴³. Iasos'ta Geç Klasik Döneme tarihlenen Artemis Astias (Şekil 2.66)³⁴⁴ ve Zeus Megistos (Şekil 2.67)³⁴⁵ Kutsal Alanları bulunmaktadır. Agoranın güneyinde yer alan Artemis Astias Kutsal Alanı'nda M.Ö. 4. yy.a tarihlenen kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılmış cephesi kuzeye bakan in antis planlı tapınak ve tapınağı çevreleyen dörtgen alan Hellenistik Döneme aittir³⁴⁶. Doğu kapısının iç kısmında yer alan Zeus Megistos Kutsal Alanı'nda M.Ö. 4. yy.a tarihlenen kuzey-güney doğrultusunda konumlanmış cephesi güneye bakan in antis planlı bir yapı bulunmaktadır³⁴⁷. Doğu kapısının üzerindeki taş bloklardan birinin üzerindeki kutsal alanın sınırını (horos) belirten M.Ö. 4. yy. yazıtı bulunmaktadır.

Priene: Ionia bölgesinde yer alan Priene Antik Kenti Büyük Menderes Nehri'nin kenarında yamaç üzerinde yer almaktadır (Şekil 2.41)³⁴⁸. Athena Polias Kutsal Alanı kent merkezinin hemen kuzeybatısındaki yüksek terasta, kente ve ovaya

---

³³⁸ Laumonier 1958, 429; Bean 2000, 210; Özkaya-San 2001, 247.

³³⁹ Robert 1983, 94, Fig. 2; Mitchell 1984, 87; Ortaç 2001, 11-12.

³⁴⁰ Robert 1983, 69.

³⁴¹ Özkaya-San 2001, 246-247; Robert 1953, 409; Robert 1983, 76, Fig.64.

³⁴² Robert 1953, 409; Ortaç 2001, 12-13.

³⁴³ Chamoux 2002, 13, Map 1.

³⁴⁴ Berti 2011, Fig. 10.

³⁴⁵ Baldoni, Franco 2004, 94.

³⁴⁶ Baldoni, Franco 2004, 90-91

³⁴⁷ Baldoni, Franco 2004, 96-99.

³⁴⁸ Chamoux 2002, 13, Map 1.

hâkim bir konumda, doğu-batı doğrultusunda konumlanmıştır (Şekil 2.68-2.70)³⁴⁹. Kutsal alanda batıda tapınak doğuda sunak ve propylon güneyde ise stoa bulunmaktadır. Athena Tapınağı (Şekil 2.71)³⁵⁰ Priene'nin en eski ve en önemli yapılarından birisidir³⁵¹. Tapınağın tasarımı ve inşası Halikarnassos'taki ünlü Mausoleion'un mimarlarından biri olan Pytheos'a aittir³⁵². Priene'li Pytheos yaklaşık olarak M.Ö. 4. yy.'ın 3. ve 2. çeyreğinde yaşamış bir mimar ve heykeltıraştır³⁵³. British Museum'da bulunan adak yazıtının üzerinde "Büyük İskender, bu tapınağı Athena Polias'a sunmuştur." yazılıdır³⁵⁴. Tapınağın inşaatını M.Ö. 340'ta Pytheos başlatmış ancak tapınak iki yüzyıl sonra tamamlanabilmiştir³⁵⁵.

Tapınak yerli Mykale mermerinden Ion düzeninde 6 x 11 sütunlu hexastyle peripteros planlıdır³⁵⁶. Tapınak doğu-batı doğrultusunda olup cephesi doğuya bakmaktadır (Şekil 2.72)³⁵⁷. Tapınak 3 basamaklı bir krepis üzerinde derin pronaos, büyük cella³⁵⁸ ve küçük bir opisthodomos'tan oluşmaktadır³⁵⁹. Tapınağın üst yapısında ise 3 fascialı architrav üzerinde inci dizisi ile Ion kymationu sonra dış sırası üzerinde yine bir inci dizisi ile Ion kymationu, düz bir kornişten oluşan geison ve en üstte aslan başı çörtlenleri olan bitkisel bezekli sima yer almaktadır³⁶⁰. Tapınakta ölçü olarak 0.294 m.'lik Ion ayağı kullanılmış olup yatay ve dikey eksenle katı orantı kuralları kullanılmıştır³⁶¹. Stylobat ölçüleri yaklaşık 19.55x37.20 m. yani 64 x 122 ayak olup 6 x 11 sütun sayısı ile 5 x 10 adet sütun aralığı ile 1:2 oranı elde

³⁴⁹ Rumscheid, Koenigs 1998, Abb.21-30.

³⁵⁰ Doxiadis 1978, Fig. 85.

³⁵¹ Akurgal 1993, 430; Şahin 2002, 38.

³⁵² Rumscheid-Koenigs 1998, 118; Gruben 1986, 379-380; Freely 2002, 126; Akurgal 1993, 430; Şahin 2002, 38.

³⁵³ Şahin 2002, 38.

³⁵⁴ Akurgal 1993, 433; Freely 2002, 126-127.

³⁵⁵ Freely 2002, 126; Koçhan 1995, 26.

³⁵⁶ Gruben 1986, 378-380; Akurgal 1993, 430; Şahin 2002, 39; Freely 2002, 127.

³⁵⁷ Schede 1964, Abb.27.

³⁵⁸ Cellanın arkasında Athena Polias'ın büyük bir kült heykeli bulunmaktaydı, Pausanias bu heykelin Anadolu'nun en dikkate değer eserlerinden biri olduğunu düşünüyordu (bk. Freely 2002, 127; Akurgal 1993, 433).

³⁵⁹ Akurgal 1993, 430-431; Şahin 2002, 39-40; Priene Athena Tapınağı Ion düzeninde opisthodomosu olan ilk tapınaktır (bk. Freely 2002, 127).

³⁶⁰ Akurgal 1993, 431; Şahin 2002, 39-40.

³⁶¹ Gruben 1986, 380; Şahin 2002, 39.

edilmiştir³⁶². Cellanın iç uzunluğu 50 ayak, pronaos 30 ayak, opisthodomos 12 ayak, duvarlar 8 ayak ölçüsünde toplam uzunluk 100 ayak olmaktadır³⁶³. Cella uzunluğu ile yüksekliği 50 ayak olup, 43 ayak sütunlara, 7 ayak da üst yapıya düşer³⁶⁴. Yatay ekseninde 100 ayak, dikey ekseninde 50 ayak ölçüleri ile 1:2 oranı elde edilmiştir³⁶⁵. Pytheos bu oranları uygulayabilmek için stylobat düzlemini 6 x 6 ayak ölçüsünde satranç tahtası gibi eşit karelere bölmüştür³⁶⁶.

Sunak tapınağın doğusunda aynı ekseninde yer almaktadır³⁶⁷. Sunak Ion düzeninde 7.135 x 13.275 m. boyutlarındadır³⁶⁸. Sunaktan günümüze temellerinin bir bölümü ve sunağın kaidelerini süsleyen Gigantomakhia tasvirlerinden oluşan metoplar halinde yüksek kabartmaların bir kısmı bulunmuştur³⁶⁹. M.Ö. 2. yy.ın ikinci yarısına tarihlenen bu parçalardan sunağın Pergamon'daki Büyük Sunağa benzediği ve kabartmalarının da Pergamon heykeltıraşlık okulunun etkisinde kalınarak yapıldığı anlaşılmaktadır³⁷⁰. Sunağın inşası sırasında tapınağın önü sunak arkasına kadar düzgün taş döşeme ile kaplanmıştır³⁷¹. Stoa sunakla aynı dönemde yapılmış olup kutsal alanın güneyinde ve cephesi güneye bakmaktadır³⁷². Stoa I şekilli, 78.40 m. uzunluğunda ve tek sıra halinde 22 Dor sütunundan oluşmaktadır³⁷³. Propylon kutsal alanın doğusunda³⁷⁴ ve doğu-batı doğrultusundaki ana yol ekseninde konumlanmış olup Augustus Dönemine³⁷⁵ aittir. Propylon 8 x 17 m. ölçülerinde, Ion düzeninde³⁷⁶ 4'er sütunlu tetrastyle amphiostylos planlıdır.

---

³⁶² Gruben 1986, 380; Rumscheid-Koenigs 1998, 119.

³⁶³ Akurgal 1993, 430; Şahin 2002, 39.

³⁶⁴ Akurgal 1993, 430.

³⁶⁵ Şahin 2002, 39.

³⁶⁶ Gruben 1986, 380; Şahin 2002, 39.

³⁶⁷ Schede 1964, 36.

³⁶⁸ Rumscheid-Koenigs 1998, 115.

³⁶⁹ Akurgal 1993, 433; Freely 2002, 127; Bu kabartmalar İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (bk. Freely 2002, 127; Akurgal 1993, 433).

³⁷⁰ Freely 2002, 127; Akurgal 1993, 433.

³⁷¹ Akurgal 1993, 433.

³⁷² Freely 2002, 127.

³⁷³ Freely 2002, 127.

³⁷⁴ Rumscheid-Koenigs 1998, 107-114.

³⁷⁵ Akurgal 1993, 433.

³⁷⁶ Gruben 1986, 378.

Priene Antik Kenti'nin kuzeybatı bölümünde Athena Tapınağı'nın 100 m. kadar kuzeyinde yer alan Demeter ve Kore Kutsal Alanı³⁷⁷ 17.75 x 45.05 m. boyutlarında ve doğu-batı doğrultusunda olup giriş doğudandır (Şekil 2.73)³⁷⁸. Giriş kapısında rahibe Timonassa'nın bronzdan yapılmış heykelinin kaidesi ve Nikeso'nun mermer heykelinin kaidesi bulunmaktadır³⁷⁹. Tapınak temenosun batı ucunda, sunak ise ana girişin biraz ilerisinde sağda yer almaktadır³⁸⁰. Temenosun doğusu törenler için boş bırakılmıştır. Tapınak Dor düzeninde 12.80 x 15.75 m. boyutlarında³⁸¹ ve templum in antis planlıdır. Tapınak tek basamaklı krepise sahip olup anteler arasında 22 yivli Dor düzeninde iki sütunlu, 4.48 x 8.89 m. ölçülerinde bir pronaos ve kuzey-güney doğrultuda yatay dikdörtgen biçimli 6.45 m. derinliğinde 11.72 m. genişliğinde cella bulunmaktadır³⁸². Cellanın kuzeyinde dikdörtgen adyton kült odası yer almaktadır. Naos'ta batı duvarı uzunluğunda ve yan duvarları yarısı boyunca 1.23 m. yüksekliğinde mermer bir podyum³⁸³ ve podyumun önünde sunu masası bulunmaktadır³⁸⁴. Tapınağın güney köşesinde kurban çukurunun üzeri semer dam şeklinde örtülmüştür³⁸⁵. Demeter Kutsal Alanı M.Ö. 4. yy.'ın ortalarında planlanmış, adak yazıtları ve heykellere göre M.Ö. 4. yy.'ın sonlarına tarihlenmektedir³⁸⁶.

Klasik Dönem'de dik eğimli yamacın teraslar ve basit peyzaj düzenlemeleriyle anıtsal görünüm kazandırma düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Labraunda Zeus Kutsal Alanı'nda araziye uyumlu anıtsal görünümü ön plana çıkaran bir planlama, Priene'de ise ızgara tasar uygulanmıştır. Priene'de agora, tiyatro ve Athena Kutsal Alanı kent alanı içerisinde perspektif görünüm verecek şekilde konumlandırılmıştır (Şekil 2.68-2.70). Klasik Dönem'de eksen, simetri ve yönlendirme ilişkileri ile birlikte anıtsal görünümü kazandıran perspektif uygulamaları kullanılmaya başlanmıştır.

---

³⁷⁷ Rumscheid-Koenigs 1998, 151-160; Schede 1964, 90-93.

³⁷⁸ Schede 1964, Abb.103; Akurgal 1993, 441; Bean 1997, 186; Freely 2002, 127.

³⁷⁹ Rumscheid-Koenigs 1998, 153, Abb. 136; Bean 1997, 186; Schede 1964, 90.

³⁸⁰ Akurgal 1993, 441.

³⁸¹ Schipporeit 1998, 194.

³⁸² Schede 1964, 93; Bean 1997, 186; Akurgal 1993, 442.

³⁸³ Duyuran 1948, 22.

³⁸⁴ Akurgal 1993, 442; Bean 1997, 186.

³⁸⁵ Freely 2002, 128; Akurgal 1993, 442; Bean 1997, 186.

³⁸⁶ Rumscheid 2000, 151-153, Fig. 136; Koenigs-Raeck 2001, 186.

3. BATI ANADOLU HELLENİSTİK DÖNEM KUTSAL ALANLARI

3.1. AIGAI

Aeolia Bölgesi'nde yer alan Aigai Antik Kenti Manisa İl'i sınırları içinde Pythikos Vadisi'nde, Çandarlı ile Akhisar'ın ortasında, Kaikos ile Hermos (Gediz) arasındaki bölgede denizden 360 m. yükseklikteki bir tepe üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.1)³⁸⁷. Herodotos, Strabon ve Plinius'un eserlerinde adı geçen Aigai, M.Ö. 394 yılında Pers yönetiminden kurtulmuş, M.Ö. 218'de Bergama'nın, M.Ö. 156'da Bithynia'lı II. Prusias'ın egemenliği altına girmiş, daha sonra da yönetimi Roma'nın eline geçmiştir³⁸⁸. Aigai Antik Kenti 1886 yılında Bohn tarafından incelenmiş ve 1889 yılında yayınlanmıştır³⁸⁹. Arkeolojik kazı yapılmamış olup, yalnızca yapıların fotoğraflanması, ölçümü ve çizimi yapılmıştır. 2004-2006 yıllarında Ersin Doğer ve ekibi kentte kazı yapmış fakat kutsal alanlarda henüz çalışma yapılmamıştır³⁹⁰.

Pergamon'a çok benzer bir topoğrafik yapı gösteren kent yerleşimi içinde yapılar bu arazinin yapısına bağlı olarak değişik kotlarda ve değişik yönlerde yer almaktadırlar (Şekil 3.2)³⁹¹. Antik yerleşimin üzerinde bulunduğu tepe, üç kademe halinde güneydoğuya doğru alçalır³⁹². Pergamon gibi teraslardan oluşan Aigai tepenin üçgen biçimli geniş alanı üzerindeki kenti polygonal bir sur duvarı çevreler³⁹³. Aigai'nın en görkemli yapısı kentin kuzeydoğu bölümünde "L" biçimli Agora ve hemen kuzeyinde Geç Hellenistik Döneme ait bir bouleterion bulunur³⁹⁴. Kentin kuzeybatı bölümünde kutsal alan yer almaktadır. Kutsal alanın güneydoğusunda Roma Dönemi'ne ait Dor düzeninde peripteral tapınak yer almaktadır³⁹⁵. Kutsal alanın hemen güneybatısında Pergamon'da olduğu gibi teras

---

³⁸⁷ Bohn 1889, Abb.2; Akarca 1998, 85; Akurgal 1993, 360.

³⁸⁸ Akurgal 1993, 360.

³⁸⁹ Bohn 1889, 1 vd.

³⁹⁰ Doğer ve ark. 2008, 207-232.

³⁹¹ Bohn 1889, Abb.3; Akarca 1998, 85-87.

³⁹² Akarca 1998, 85.

³⁹³ Akurgal 1993, 360.

³⁹⁴ Umar 2002 a, 89; Akurgal 1993, 360.

³⁹⁵ Akurgal 1993, 361.

üzerinde doğudaki dik yamaçta kayalara oyulmuş tiyatro³⁹⁶, terasın kuzeybatı ucunda Demeter ve Kore Tapınağı³⁹⁷ yer alır.

Arazi eğiminin teraslanması ile oluşturulan üç girişe sahip sahne binasının güneydoğuya doğru olan devamında arazinin uygun olması nedeniyle Pergamon örneğinin dışına çıkan, üç tarafı değişik düzen ve plan gösteren stoalarla çevrelenmiş Gymnasion olarak adlandırılan daha geniş bir terasa ulaşılmaktadır³⁹⁸. Burada tiyatronun güneyinde templum in antis planlı ve Dor düzeninde küçük bir tapınak daha vardır³⁹⁹.

3.1.1. Kuzeybatı Tapınağı-Kutsal Alanı

Kentin kuzeybatı ucunda tiyatronun hemen üzerindeki terasta Kuzeybatı Tapınağı, “L” şekilli stoası ve propylonu olan kutsal alan bulunmaktadır (Şekil 3.3-3.4)⁴⁰⁰. Kutsal alan kuzeybatı-güneydoğu yönünde olup akropole hâkim bir konumdadır. Kutsal alanın yer seçiminde tiyatronun hemen üzerindeki terasa yerleştirilmesi Pergamon Athena Kutsal Alanı ile benzer özellikler göstermektedir.

Kutsal alanın doğu ve güney kısmı stoalarla, batı ve kuzey kısmı temenos duvarı (sur duvarları) ile sınırlandırılmıştır. “L” şekilli, 6.60 m. derinliğinde tek nefli iki katlı stoa'nın alt katı Dor ikinci kat Ion düzenindedir⁴⁰¹. Dorik sütunların alt çapı 0.455 m. olup yivler bıçak sırtı şeklindedir⁴⁰². Köşelerde ise iki yarım sütun kare direklere birleşir⁴⁰³. Architrav üzerinde triglif-metop frizi ve onun üzerinde ikinci kata çıkmaya izin veren korniş yer alır⁴⁰⁴. Kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla iki yarım sütun arasında bir direk bulunur ve köşe sütunları alt katta yer alan sütunlar gibidir⁴⁰⁵. Sütunların arasında 0.72 m. yüksekliğinde plakalar vardır ve bu plakaların

---

³⁹⁶ Bohn 1889, 38-41, Abb. 40-46.

³⁹⁷ Akurgal 1993, 361; Bohn 1889, 41-43, Abb. 36.

³⁹⁸ Ersoy 1998, 57-58.

³⁹⁹ Akurgal 1993, 361.

⁴⁰⁰ Bohn 1889, Abb.40.

⁴⁰¹ Bohn 1889, 36, Abb. 36,40; Akarca 1998, 87; Akurgal 1993, 360.

⁴⁰² Bohn 1889, 37.

⁴⁰³ Bohn 1889, 37, Abb. 38.7.

⁴⁰⁴ Bohn 1889, 37.

⁴⁰⁵ Bohn 1889, 37.

ortası yatay dikdörtgen silmelerle marangoz işçiliği gibi oyulmuştur⁴⁰⁶. Sima tam olarak bulunamadığından üst kısımdaki taçlandırma bilinmemektedir⁴⁰⁷.

Propylon Kuzeydoğu Stoasının dışında yer almaktadır. Bohn'un kent planına, kesite⁴⁰⁸ ve buluntulara göre propylon iki katlı olup anteler arasında iki sütunlu in antis plandadır. Ante duvarları stoa duvarı ile birleşmektedir. Üç girişi kapı açıklığı bulunmakta olup orta kapı önünde üç basamak vardır. Propylon derinliği 0.585 m.dir.

Kuzeybatı Tapınağı kuzeybatı-güneydoğu yönünde kutsal alanın kuzeybatı bölümünde yer almaktadır. Tapınak cephesi kuzeybatıya bakar. Stylobat ölçüleri 11,40 x 19,34 m. olan, kareye yakın pronaosu ve bir cellası olan 6 x 12 sütunlu peripteros tapınak olasılıkla Dor düzenindedir⁴⁰⁹. Tapınağın üst yapısına ait Dor düzeninde parçalar bulunmuştur⁴¹⁰.

3.1.2. Demeter ve Kore Kutsal Alanı

Demeter ve Kore Kutsal Alanı tiyatronun batı ucunda yer almaktadır (Şekil 3.3-3.4)⁴¹¹. Kutsal alan kuzeybatı-güneydoğu yönünde olup tiyatroya yönlendirilmiştir. Kutsal alanı kuzeyde sur duvarları, güneydoğuda tiyatro doğu ve batıda temenos duvarı (teras duvarları) çevreler. Kutsal alanda kuzeybatıda, doğuda ve batıda basamaklı girişler bulunmaktadır. Kutsal alanın yer seçiminde tiyatro terasında yer alması ve tiyatroya yönlendirilmesi Pergamon Dionysos Tapınağı ile benzer özellikler göstermektedir. Tapınakta euthynteria 6.50 x 9.70 m. ölçülerinde olup, iki basamaklı krepidoma üzerinde, yaklaşık 5.20 x 5.20 m. ölçülerinde bir cella ve 3.12 x 5.20 m. ölçülerinde pronaos bulunmaktadır⁴¹². Cellaya giriş 1.60 m. genişliğinde bir kapı ile sağlanmaktadır⁴¹³. Templum in antis planlı tapınağın anteleri arasındaki sütunlar 24 yivli ve başlıkla birlikte 4.33 m. yüksekliğe sahiptir⁴¹⁴.

---

⁴⁰⁶ Bohn 1889, 37.

⁴⁰⁷ Bohn 1889, 37.

⁴⁰⁸ Bohn 1889, 36, Abb. 36,40,42.

⁴⁰⁹ Akurgal 1993, 360; Bohn 1889, 36.

⁴¹⁰ Bohn 1889, 36.

⁴¹¹ Bohn 1889, Abb.40.

⁴¹² Bohn 1889, 41, Abb. 49; Tül 1995, 30.

⁴¹³ Bohn 1889, 41.

⁴¹⁴ Bohn 1889, 41, Abb. 49.

Tapınağın üst yapısında dörtlü metop sistemi kullanılmıştır. Tapınak M.Ö. 2. yüzyıla ait bir yazıttan anlaşıldığı üzere Demeter ve Kore'ye adanmıştır⁴¹⁵.

3.2. ALABANDA

Karia Bölgesi'nde yer alan Alabanda Antik Kenti Aydın İl'i Çine İlçesi, Doğanyurt Köyü'nde Marsyas (Çine) Çayı'nın 4 km. batısında yer almaktadır (Şekil 2.41)⁴¹⁶. Strabon Alabanda Kenti'ni, Apollonios Malakos'tan duyduğu kadarıyla şöyle anlatır: "Alabanda, birleşmiş iki tepenin eşiğinde kurulmuş, küfelerle yüklü bir eşek görünümünde olan bir kenttir."⁴¹⁷ Alabanda Antik Kenti surla çevrili olup Hellenistik Dönem'e ait Apollon Isotimos Tapınağı, Artemis Tapınağı, bouleterion, tiyatro ve Roma Dönemi'ne ait hamam yapıları bulunmaktadır (Şekil 3.5)⁴¹⁸.

3.2.1. Apollon Isotimos Kutsal Alanı

Alabanda Apollon Tapınağının varlığından ilk kez antik çağ mimarlarından Vitruvius söz etmektedir. Tapınakların sınıflandırılmasının anlatıldığı ikinci bölümünde pseudodipteros planın Hermogenes'in Magnesia'da Artemis Tapınağında ve Menesthes'in Alabanda'daki Apollon Tapınağında görülmesinden bahseder⁴¹⁹. Temenos içerisindeki stoalardan birine ait olduğu düşünülen, bir Ion sütun tambur parçası üzerindeki yazıttan tapınağın Apollon Isotimos'a adandığı belirtilmektedir⁴²⁰.

Alabanda'da ilk kazı çalışması 1905 -1906 yıllarında Ethem Bey tarafından yapılmıştır ve tapınağın sadece cellanın temel duvarları ile peristasisin sağlam kalabilen kalıntıları yapılan kazılarla gün ışığına çıkartılmıştır⁴²¹.

Alabanda Apollon Tapınağı kuzeydoğu-güneybatı yönünde, 82.67 x 119.81 m. ölçülerinde dikdörtgen bir temenos içinde yer almaktadır (Şekil 3.5-3.6)⁴²².

⁴¹⁵ Tül 1995, 39; Akurgal 1993, 361.

⁴¹⁶ Chamoux 2002, 13, Map 1; Tırpan 1989, 171; Bean 2000, 189; Akurgal 1993, 475.

⁴¹⁷ Strabon, XIV. 2.26, 235.

⁴¹⁸ Akurgal 1993, 475-476, Şek. 364; Web 2012, 2.

⁴¹⁹ Vitruvius, III. II.6, 53.

⁴²⁰ Laubscher 1960, 36; Ethem Bey 1906, 419.

⁴²¹ Ethem Bey 1906, 410-411.

⁴²² Ethem Bey 1906; Şahin 2002, 73.

Tapınak pseudodipteros planda, Ion düzeninde ve 8 x 13 sütun sayısına sahiptir⁴²³. Ethem Beyin kazı raporlarında tapınağın stylobat ölçüleri 21,66 x 34,53 m. olduğu şeklindedir, son kazılarda ise bu ölçüler 22.02 x 34.25 m., pronaos önündeki üzerinde dört sütunun yer aldığı bölüm 10.56 m., naosun iç genişliği 8.05 m. olarak ölçülmüştür⁴²⁴. Tapınak derin pronaos ve celladan oluşmakta olup opisthodomosun varlığı bilinmemektedir. Alabanda'da bulunan ve üzerinde Amazon savaşlarının (Amazonomakhie) betimlendiği bir friz plakasının bu tapınağa ait olduğu sanılmakta olup frizin stili Teos Dionysos Tapınağı'nı anımsatmaktadır⁴²⁵. Tapınak ve sunak plan ve bezeme özelliklerine göre M.Ö. 2. yy. sonlarına tarihlenir⁴²⁶.

3.2.2. Artemis Kutsal Alanı

Kutsal alan tiyatronun 200 m. kadar kuzeybatısında bir teras üzerinde yer almaktadır⁴²⁷. Doğu-batı doğrultusunda olan tapınak Artemis Tapınakları'nın genel özelliğine uygun olarak batıya bakmaktadır. Dor düzenindeki tapınak 6 x 11 sütunlu ve peripteros planlıdır.⁴²⁸ Derin pronaos ve cella'dan oluşan yapı kareye yakın bir plan göstermektedir. Kutsal alanda, Artemis-Hekate figürünü bulunduğu için Artemis'e adandığı kabul edilen tapınak M.Ö. 3. yy.a tarihlenmektedir⁴²⁹. Kutsal alanda yeterli bilimsel kazı yapılmadığı için ayrıntılı bilgiler edinilememektedir.

3.3. ALEKSANDREIA TROAS

Troas Bölgesi'nde yer alan Aleksandreia Troas Antik Kenti Çanakkale İli, Ezine İlçesi, Dalyan Köyü sınırları içinde yer alır. Strabon'a göre burada ilk olarak Sigeia adlı bir Hellen kolonisi yerleşmiş, I. Antigonos M.Ö. 310 yılı civarında⁴³⁰ burada yeni ve çok daha büyük bir şehir kurup Antigoneia adını vermiş, Lysimakhos

---

⁴²³ Şahin 2002, 73.

⁴²⁴ Bağdatlı 2001, 20-24.

⁴²⁵ Şahin 2002, 73.

⁴²⁶ Koçhan 1995, 60-61; Şahin Alabanda Apollon Tapınağını mimari bezekler ve frizin stiline göre M.Ö. 2. yy.ın 2. yarısına tarihlendirmektedir (Şahin 2002, 73).

⁴²⁷ Bean 2000, 197.

⁴²⁸ Serdaroğlu 2004, 159; Boysal 1994, 329.

⁴²⁹ Tırpan 1989, 172; Bean 2000, 197-198.

⁴³⁰ Schwertheim 2006, 12.

M.Ö. 301'de Ipsos savaşında Antigonos'u öldürüp kentin adını Aleksandreia'ya çevirmiştir⁴³¹. Odeion'un batısındaki podyumlu tapınak Roma Dönemi'ne aittir⁴³². Kentin güneydoğusunda bulunan tiyatronun doğusundaki üst terasta Dor düzeninde inşa edilmiş bir tapınak bulunmaktadır⁴³³.

3.3.1. Aleksandreia Troas Kutsal Alanı

Kent alanının güney bölümünde, kent surları yakınında, tiyatronun doğusundaki üst terasta dik bir yamaç üzerinde kültü belli olmayan bir tapınak bulunmaktadır (Şekil 3.7)⁴³⁴. Tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi doğuya bakmaktadır. Tapınağın güneyi eğimli olduğu için 1.35 m. yüksekliğinde üç kademeli bir podyum, doğu ve batı yönlerde ise basamaklar yapılmıştır⁴³⁵. Yapı Dor düzeninde, 6 x 11 sütunlu olduğu düşünülmekte peripteros plana sahiptir⁴³⁶. Yapı üç basamaklı krepisle birlikte 14.50 x 29.60 m. ölçülerinde stylobat ise 27.40 x 14.10 m. ölçülerindedir⁴³⁷. Yapıda mimari malzeme olarak gözenekli taş ve mermer kullanılmıştır. Tapınak çok tahrip olduğu için bazı özellikleri bilinmemekle birlikte pronaos, cella ve opisthodomostan oluşmaktadır. Tapınak kentin kuruluş yıllarında, M.Ö. 310'dan sonraki bir tarihte yapılmış olmalıdır.

3.4. APHRODISIAS

Karia Bölgesi'nin kuzeydoğu sınırında yer alan Aphrodisias Antik Kenti Aydın İli Karacasu İlçesi'ne bağlı Geyre Köyü yanındadır⁴³⁸. K.T. Erim'in 1961-1990 yılları arasında antik kentte kazılar yapmış⁴³⁹, önemli sonuçlar elde etmiştir. Kenti Geç Roma Dönemi'ne ait sur duvarları çevreler. Kent alanı güneyde yaklaşık

---

⁴³¹ Freely 2002, 11; Akurgal 1993, 322.

⁴³² Schwertheim 2006, 11-17.

⁴³³ Schwertheim 2006, 11.

⁴³⁴ Schwertheim 2006, Abb. 1.

⁴³⁵ Pohl 1999, 85-86.

⁴³⁶ Mitchell 1998, 139.

⁴³⁷ Pohl 1999, 87.

⁴³⁸ Akurgal 1993, 467.

⁴³⁹ Smith-Ratte 2000, 221.

15 m. yüksekliğindeki höyük dışında genelde düzdür⁴⁴⁰. Kentin genel yönlendirmesi doğu-batı doğrultusundadır. Kenti bir sur duvarı çevrelemektedir. Kentteki Geç Hellenistik Dönem yapıları Aphrodite Tapınağı, bouleterion, agora ve tiyatrodur (Şekil 3.8)⁴⁴¹.

3.4.1. Aphrodite Kutsal Alanı

Aphrodite Kutsal Alanı kent merkezine yakın bir konumda olup doğu-batı doğrultusunda düz bir alanda inşa edilmiştir. Kutsal alan bouleterion ile agoranın kuzeyinde yer almaktadır. Tapınak Geç Hellenistik Dönem’de inşa edilmiş, Hadrian Dönemi’nde peribolosla çevrilmiş⁴⁴² ve giriş doğuda gösterişli bir propylon ile sağlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde bu kutsal alan kilise’ye dönüştürülmüştür (Şekil 3.9-3.11)⁴⁴³ Tapınak kent yönlendirmesinden farklı olarak hafif kuzeye doğru kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi kuzeydoğuya bakmaktadır. Tapınak Ion düzeninde 8 x 13 sütunlu pseudodipteros planlıdır⁴⁴⁴. Stylobat 23 x 35.40 m. ölçülerinde ve pronaos iki kademeli olup pronaosta dört sütun bulunmaktadır⁴⁴⁵. Kutsal alanı üç yönden stoa çevrelemiş olup tapınak kutsal alanın gerisine konumlandırılmıştır. Kutsal alana giriş tapınağın karşısında merkez ekseninde yer almaktadır.

3.5. CHRYSE

Troas Bölgesi’nde yer alan Chryse Antik Kenti Biga yarımadasının güneybatı köşesinde Çanakkale İli, Ayvacık İlçesi, Gülpınar Köyü’nde yer almaktadır⁴⁴⁶. 1980 yılında C. Özgünel tarafından başlatılan kazılar devam etmektedir⁴⁴⁷.

---

⁴⁴⁰ Akurgal 1993, 470.

⁴⁴¹ Smith, Christopher Ratté 2000, Plate 2.

⁴⁴² Akurgal 1993, 470; Şahin 2002, 74.

⁴⁴³ Smith- Ratté 2000, 227, Fig. 7-8.

⁴⁴⁴ Şahin 2002, 74.

⁴⁴⁵ Smith- Ratté 2000, Fig. 8; Stylobat ölçüsü plan ölçeğinden çıkarılmıştır.

⁴⁴⁶ Özgünel 2001, 1-2, Harita 1-2; Madran 1983, 167;

⁴⁴⁷ Şahin 2002, 71.

3.5.1. Apollon Smintheus Kutsal Alanı

Bir su kaynağının yanında güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda yer alan tapınak 23,20 x 41,65 m. ölçülerindedir (Şekil 3.12)⁴⁴⁸. 11 basamaklı bir stylobat üzerinde yükselen tapınak 8 x 14 sütunlu Ion düzeninde bir pseudodipterostur⁴⁴⁹. Pronaos 7.15 m., cella 12.40 m. ve opisthodomos 2.95 m. ile tüm iç alanların genişliği 7.00 m.dir⁴⁵⁰. Sütunların aralığının alt çapa göre oranı 1: 1 1/2, yani pyknostylosdur⁴⁵¹. Tasar pronaos, cella ve opisthodomos olmak üzere üç bölümden oluşmakla birlikte pronaos opisthodomosun neredeyse iki katı fazla derinlikindedir⁴⁵². Burada Anadolu Ion tapınaklarına özgü olan derin pronaos kendisini iyice hissettirmektedir⁴⁵³. Sütun kaidelerinde özel bir geçiş formu söz konusudur. Bunlar bir yandan trochilos ile Ephesos, diğer yandan toruslar ile Attik özelliğini yansıtmaktadırlar⁴⁵⁴. Diğer bir ifade ile sütun kaideleri Anadolu ve Atik düzenlerinin bir karışımı gibi olup ilk kez burada karşımıza çıkmaktadır⁴⁵⁵. Smintheion'un bir başka farklı yönü ise sütun başlıklarının hemen altında yer alan (columnae caelatae) kabartmalı sütun tamburlarıdır⁴⁵⁶. Kabartmalar iki farklı kompozisyonda; insan figürlü olanlar ve bukranon-girlandlı olanlar olmak üzere 6 adet kabartmalı sütun tamburu bulunmuştur⁴⁵⁷. Sütun tamburlarının üzerinde polsterli Ion başlıkları vardır. Tapınağın üst yapısı inci dizisi, Ion kymationu ve lotus-palmetler arasındaki friz ayrıca dış sırası ve aslan başlı çörlenlerin arasındaki rankeli friz ile sona ermektedir⁴⁵⁸. Tapınak mimari bezemelerine göre M.Ö. 2. yy. ortalarından hemen önceye tarihlenmektedir⁴⁵⁹.

⁴⁴⁸ Web 2012, 1; Şahin 2002, 71.

⁴⁴⁹ Madran 1983, 168; Özgünel 2001, 89; Şahin 2002, 71.

⁴⁵⁰ Özgünel 2001, 89.

⁴⁵¹ Şahin 2002, 71; Özgünel 2001, 89.

⁴⁵² Özgünel 2001, 89; Şahin 2002, 71.

⁴⁵³ Şahin 2002, 71.

⁴⁵⁴ Özgünel 2001, 91,92; Şahin 2002, 72.

⁴⁵⁵ Şahin 2002, 72.

⁴⁵⁶ Özgünel 2001, 92,93; Şahin 2002, 72.

⁴⁵⁷ Şahin 2002, 72; Özgünel 2001, 93.

⁴⁵⁸ Özgünel 2001, 95-100, Plan 22; Şahin 2002, 72.

⁴⁵⁹ Şahin 2002, 72.

3.6. EMECİK

Karia bölgesinde yer alan Emecik Apollon Kutsal Alanı Muğla İli Datça İlçesi Emecik Köyü sınırları içinde Sarı Liman Mevkii'nde yer almaktadır⁴⁶⁰. Kutsal alan kademeli üç terastan oluşan bir yamaç üzerinde doğu-batı yönünde konumlandırılmıştır⁴⁶¹. Üst terasta kült mağarası⁴⁶², kaynak suyu, tapınak malzemeleri kullanılarak yapılmış kilise ve geç dönem yerleşmeleri, orta terasta Hellenistik Dönem Apollon Tapınağı ve sunak⁴⁶³, alt terasta temenos duvarı ve çeşitli yapılar yer almaktadır (Şekil 3.13-3.14)⁴⁶⁴.

3.6.1. Apollon Kutsal Alanı

Tapınak doğu-batı doğrultusunda olup cephesi doğuya bakmaktadır. Kutsal alanın yerinin belirlenmesinde kuzeyde yer alan kült mağarası ve kaynak⁴⁶⁵ önemli etken olmuştur. Kült mağarası ve su kaynağı Apollon kültü için önemli olmalıdır. Dor düzeninde olan tapınak peripteros planlı, 6 x 11 sütunlu bir stylobatı ve üç krepisten oluşan bir krepidoması bulunmaktadır⁴⁶⁶. Tapınak 11.65 x 21.11 m. boyutlarında ve konglomera bloklar kullanılarak euthynteria oluşturulmuş olup stylobat ölçüleri 10.25 x 19.70 m.'dir⁴⁶⁷. Yapıda 4.00 x 1.60 m. ölçülerinde dar bir pronaos, yaklaşık 4 x 12 m. ölçülerinde uzun dikdörtgen bir cella ve 3.50 m. genişliğinde pteron bulunmaktadır⁴⁶⁸. Tapınağa ait arrisleri bıçak ağzı biçimli 20 yivli sütun tamburları⁴⁶⁹, architrav, triglif-metop blokları ve mermerden yapılmış Dor başlıkları⁴⁷⁰ bulunmaktadır. Tapınağın çatısına ait Korinth tipi çatı kiremitleri, antefiksler⁴⁷¹ ve pişmiş topraktan yapılmış palmet bezeli akroter parçaları⁴⁷²

⁴⁶⁰ Mitchell 1998, 161; Berges-Tuna 2000,196; Tuna-Berges 2001, 127; Tuna-Berges 2002, 89; Tuna 2004, 41; Tuna-Atıcı-Sakarya 2008,141.

⁴⁶¹ Tuna-Berges 2002, 89.

⁴⁶² Tuna-Berges 2002, 94.

⁴⁶³ Tuna-Berges 2002, 93, Şek. 2; Sunak için ayrıca bk. Berges-Tuna 1990, 25.

⁴⁶⁴ Berges-Tuna 2000, 191; Tuna 2004, 44, Şek. 1-3; Tuna-Atıcı-Sakarya 2008, Çiz. 1.

⁴⁶⁵ Tuna-Berges 2002, 94.

⁴⁶⁶ Tuna-Berges 2001, 129; Tuna-Berges 2002, 92-93, Resim 11.

⁴⁶⁷ Berges-Tuna 2000, 188; Tuna-Berges 2001, 129.

⁴⁶⁸ Tuna-Berges 2002, 92.

⁴⁶⁹ Berges-Tuna 1990, 23-24; Tuna 2004, 44.

⁴⁷⁰ Tuna-Berges 2001, 129; Berges-Tuna 2000, 188.

⁴⁷¹ Tuna-Berges 2001, 129;

bulunmuştur. Eldeki verilere göre tapınak M.Ö.4. yüzyıl sonu- 3. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir⁴⁷³. Tapınak ve sunak Hellenistik Döneme tarihlenmektedir.

3.7. HERAKLEIA-LATMOS

Karia Bölgesi'nde yer alan Latmos körfezinin arka ucunda yer alan Herakleia Antik Kenti düzenli tasar planı ve daha çok etkilemeye yönelik dış görünümüyle tipik Hellenistik Dönem kenti olarak kendini açığa vurur⁴⁷⁴. Topoğrafya ve kent planlaması açısından Priene Antik Kenti ile benzerlikler göstermektedir. Konumu itibari ile kentin en önemli yapılarından biri olan tapınak Athena Latmia'ya adanmıştır⁴⁷⁵.

3.7.1. Athena Latmia Kutsal Alanı

Athena Latmia Tapınağı doğu-batı doğrultusunda, kente hâkim bir konumda, zemini kayalık bir yükselti üzerindedir (Şekil 3.15)⁴⁷⁶. Tapınak cephesi doğuya agoranın bulunduğu yöne bakmaktadır (Şekil 3.16-3.17)⁴⁷⁷. Tapınak, kayalık bir alan üzerine yerleştirilmiş ve cephesi kamu yapılarına bakar tarzda olması nedeniyle Lindos Akropolü'ndeki Athena Tapınağı ile benzerlik göstermektedir⁴⁷⁸.

Dor düzenindeki tapınak templum in antis planlı olup iki basamaklı bir krepisi bulunan podyumlu bir alt yapıya sahiptir (Şekil 3.18)⁴⁷⁹. Duvarları ve altyapısı yerel gnays taşından, cephe ve saçaklık ise mermerden yapılmıştır⁴⁸⁰. Tapınağın kuzey ve güney antesine ait yazıtlı mermer bloklar M.Ö. 190 yılına tarihlenmektedir. Bu yazıtlarda Heraklea'nın M.Ö. 2. yy. başlarında Seleukos

---

⁴⁷² Tuna 2004, 44.

⁴⁷³ Tuna-Berges 2001, 129.

⁴⁷⁴ Akurgal 1993, 116; Peschlow-Bindokat 2005, 110.

⁴⁷⁵ Peschlow-Bindokat 2005, 113.

⁴⁷⁶ Akurgal 1993, Şek. 363.

⁴⁷⁷ Krischen 1922, Tafel I.

⁴⁷⁸ Lehmann 1954, 15-6, Fig. 1-2;

⁴⁷⁹ Krischen 1922, Abb. I; Serdaroğlu 2004, 173, Lev. XXXVI-4.

⁴⁸⁰ Peschlow-Bindokat 2005, 114.

Hanedanı'na ait olduğu anlaşılmaktadır⁴⁸¹. Athena Latmia Tapınağı bulunan yazıtlardan da anlaşılacağı gibi kent arşivi görevi de görüyordu⁴⁸².

3.7.2. Bağarcık Zeus Akraios Kutsal Alanı

Karia Bölgesi'nde yer alan Herakleia Antik Kenti'nin 2 km. kuzeydoğusunda Bağarcık Köyü yakınlarında antik bir yerleşim yeri bulunmaktadır⁴⁸³. Antik Dönem'deki adı henüz bilinmeyen yerleşme iki vadi arasında kendini gösteren deniz seviyesinden 800 m. yükseklikte dağ sırtına kurulmuş olup çevresine hâkim bir yerde bulunur⁴⁸⁴. Yoğun yapılaşmaya uğramamış bu yerleşme dağ sırtında çevresindeki en yüksek yerde etrafı duvarlarla tahkim edilmiş bir akropol ile büyük ölçüde yamaçlar üzerinde bulunan ve etrafı akropol gibi savunma duvarlarıyla çevrili asıl yerleşme sahası olmak üzere iki kısma ayrılır⁴⁸⁵. Yerleşmenin büyüklüğünü ve biçimini arazi koşulları belirlemiştir⁴⁸⁶. Dağ savunma yapısını kuzeyine düşen vadide bulunan çam ağaçlarıyla kaplı bir tepelik üzerinde Bağarcık yerleşmesinin görüş ekseninde yerel gnays taşından yapılmış Zeus Akraios Tapınağı bulunmaktadır⁴⁸⁷.

Tapınak kuzey-güney doğrultusunda olup cephesi güneye bakmaktadır⁴⁸⁸. Dor düzeninde ve 6.90 x 7.30 m. boyutlarında olan tapınak templum in antis planlıdır (Şekil 3.19)⁴⁸⁹. Architrav dışında üstyapıya ait herhangi bir mimari parça bulunmamış olup, sütun yüksekliği 3.30 m. olarak verilmiştir⁴⁹⁰. Yapı Architrav üzerindeki yazıt sayesinde yapı Hellenistik Döneme tarihlenmektedir⁴⁹¹.

---

⁴⁸¹ Peschlow-Bindokat 2005, 114-115.

⁴⁸² Peschlow-Bindokat 2005, 114.

⁴⁸³ Peschlow 1993, 444.

⁴⁸⁴ Peschlow-Bindokat 2005, 139.

⁴⁸⁵ Peschlow-Bindokat 2005, 140.

⁴⁸⁶ Peschlow-Bindokat 2005, 139.

⁴⁸⁷ Mitchell 1998, 155; Peschlow-Bindokat 1996b, 219; Peschlow-Bindokat 2005, 143.

⁴⁸⁸ Peschlow-Bindokat 2005, 143-144.

⁴⁸⁹ Peschlow 1997, 155, Abb. 8.

⁴⁹⁰ Paton-Myres 1896, 213, Fig. 10; Peschlow-Bindokat 1996b, 220; Peschlow-Bindokat 2005, 145.

⁴⁹¹ Peschlow-Bindokat 2005, 145.

3.8. KASTABOS

Karia Bölgesi'nde yer alan Kastabos Hemithea Kutsal Alanı Muğla İli Marmaris İlçesi'nin güneybatısında Hisarönü Köyü'nün güneyinde ovidan 275 m. kadar yüksekte Pazarlık olarak adlandırılan Eren Dağı'nın sırtlarında düzlük bir alanda yer almaktadır⁴⁹². Kastabos 1-2 km. kuzeyde yer alan Bybassos kentinin kutsal alanıdır⁴⁹³. Kutsal alanın güneyindeki yamaçta tiyatro bulunmaktadır (Şekil 3.20)⁴⁹⁴.

3.8.1. Hemithea Kutsal Alanı

Kutsal alan kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda olup 34 x 53 m. boyutlarında dikdörtgen alan bir temenos duvarı ile sınırlandırılmış olup tapınak ve kült amaçlı dikdörtgen platform (sunak ?) oluşmaktadır (Şekil 3.21-3.22)⁴⁹⁵. Kutsal alanda propylon olduğunu gösteren hiçbir mimari parça bulunamamıştır⁴⁹⁶. Kutsal alan yarı tanrıça olarak bilinen Hemithea'ya adanmış olup (M.Ö. 330-285) Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir⁴⁹⁷.

Tapınak kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılmış olup cephesi kuzeydoğuya bakmaktadır. Tapınak Ion düzeninde, euthynteria 13.11 x 25.47 m. boyutlarında, stylobat 11.33 x 23.70 m. ölçülerinde 6 x 12 sütunlu peripteros planlıdır. Yapı cella ve iki sütunlu in antis derin pronaostan oluşmakta opisthodomos bulunmamaktadır. Stylobat da dâhil olmak üzere tüm krepis, orthostatlar ve cella duvarında yerel sert kireçtaşı malzeme kullanılmış olup sütunlar ve tüm saçaklık mermerdendir⁴⁹⁸. Pronaosta cellaya girilen kapının hemen önünde kabartmalarla süslü altar gibi yuvarlak bir öge bulunmaktadır⁴⁹⁹. Bir diğer alışılmadık özellik

---

⁴⁹² Bean 2000, 170; Umar 1999, 198; Freely 2002, 220.

⁴⁹³ Bean 2000, 169-171; Umar 1999, 199.

⁴⁹⁴ Cook, Plommer 1966, Fig. 77.

⁴⁹⁵ Cook, Plommer 1966, Fig. 78.

⁴⁹⁶ Cook-Plommer 1966, 22.

⁴⁹⁷ Cook-Plommer 1966, 5-24-168; Bean Ion düzenindeki tapınağın Dor özelliklerini de taşımasından dolayı MÖ 4. yy'ın 2. yarısına tarihlendirmektedir (Bean 2000, 170).

⁴⁹⁸ Cook-Plommer 1966, 77-80, 153.

⁴⁹⁹ Bean 2000, 170.

temenosun etrafını çevreleyen süslü duvarlar ve düzensiz aralıklarla farklı boyutlarda inşa edilmiş küçük kare planlı yapılarıdır⁵⁰⁰.

Tapınağın karşısında yer alan üç adet dikdörtgen platform kült amaçlı (sunak ?) olmalıdır. Kutsal alana giriş güneyde rampalı bölümden sağlanmaktadır. Kutsal alanın güneyinde rampalı bölümden tiyatroya doğru tören yoluna ait kalıntılar bulunmaktadır.

3.9. KAUNOS

Karia Bölgesi'nde yer alan Kaunos Antik Kenti Muğla İli, Ortaca İlçesi, Dalyan Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır⁵⁰¹. Kentin batı bölümünde, Liman Agorası'nın kuzeyinde bir kutsal alan bulunmaktadır. Kutsal alan teras üzerine doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmıştır. Kutsal alanda D Tapınağı, E Tapınağı ve stoa bulunmaktadır (Şekil 3.23)⁵⁰².

3.9.1. Kaunos Teras Kutsal Alanı

Kaunos D Tapınağı⁵⁰³ ya da Teras Tapınağı⁵⁰⁴ olarak bilinen tapınak doğu-batı doğrultusunda olup cephesi batıya bakmaktadır (Şekil 3.24-3.25)⁵⁰⁵. Dor düzeninde ve templum in antis planlı tapınağın krepidoması ve sütunları mermer, cella duvarları ise kıyı taşından bloklarla örülmüştür⁵⁰⁶. Tapınak 7.00 x 10.40 m.'lik euthynteria üzerinde ve stylobat 6.78 x 9.70 m. boyutlarında olup ön kısım iki basamaklıdır⁵⁰⁷. Yaklaşık 6.10 x 6.00 m. ölçülerinde kareye yakın cella ve 2.50 m. derinliğinde pronaosa sahiptir⁵⁰⁸. Cella giriş 0.25 m. yüksekliğinde bir eşik ve 1.50

---

⁵⁰⁰ Bean 2000, 170.

⁵⁰¹ Umar 1999, 308.

⁵⁰² Işık 2006, 160, Abb. 1.

⁵⁰³ Serdaroğlu 2004, 40.

⁵⁰⁴ Ögün 1991, 71; Diler 1995, 9.

⁵⁰⁵ Ögün, Işık ve ark. 2001, 88, Res. 61.

⁵⁰⁶ Işık 2006, 161; Serdaroğlu 2004, 42.

⁵⁰⁷ Serdaroğlu 2004, 41; Diler 1995, 19.

⁵⁰⁸ Serdaroğlu 2004, 41-42.

m. genişliğinde kapı açıklığı ile sağlanmaktadır⁵⁰⁹. Tapınağın anteleri arasında in situ olarak bulunmuş yivli yekpare iki adet Dor sütunu bulunmaktadır⁵¹⁰.

Tapınağın üst yapısına ait mimari parçalardan kıyı taşından yapılmış triglif-metop parçaları cephe düzeni hakkında önemli bilgiler verir⁵¹¹. Tapınağın birinci basamak seviyesinde Geç Hellenistik Dönem'e ait seramikler bulunmuştur⁵¹². Engabeli kayalık halindeki alan Geç Hellenistik Dönem'de dolgu ile terasa dönüştürülmüştür⁵¹³. Tapınağın stylobat oranı yaklaşık ¼'tür⁵¹⁴. Tapınak genel bir değerlendirme içinde Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir.

Kaunos E Tapınağı⁵¹⁵ Dor düzeninde, monopteros planlı ve 13.00 m. çapındadır⁵¹⁶. E Tapınağı D Tapınağının ön cephesinin görüntüsünü kapatmayacak şekilde yerleştirilmesinden dolayı tam daire şeklinde olmasını engellemiştir. Tapınağın etrafını çeviren 22 sütundan 8 tanesi in-situ olarak bulunmuştur⁵¹⁷. 16 yivli Dor sütunları ince profilli bir kaideye⁵¹⁸ sahiptir. Mimar Dor düzeninin kaba yapısına azda olsa bir incelik getirmiştir. Tapınak içerisinde 3 basamaklı 1.50 m. yarıçapında eksedra ve 2.50 m. önünde 1.40 m. çapında yuvarlak sunak-sunu masası bulunmaktadır⁵¹⁹. Tapınağın üst yapısına ait herhangi bir mimari parça bulunamamıştır⁵²⁰.

Stoa plan itibari ile tek nefli ve tek katlıdır. Kutsal alanın batısında bulunan ve üzerinde "Dios Soter=Kurtarıcı Zeus" ifadesi yer alan bir sütun tamburu bulunmuştur⁵²¹. Tapınağın batıya yönlendirilmesi Artemis Kültü ile ilgilidir. Kutsal alanda iki tapınağın varlığı temenosun en az iki külte hizmet etmiş olabileceğini göstermektedir.

---

⁵⁰⁹ Serdaroğlu 2004, 42.

⁵¹⁰ Ögün 1968, 124; Serdaroğlu 2004, 42.

⁵¹¹ Ögün 1968, 124; Ögün 1978, 424; Ögün-Işık 2001, 86.

⁵¹² Serdaroğlu 2004, 42.

⁵¹³ Ögün 1991, 71.

⁵¹⁴ Serdaroğlu 2004, 42.

⁵¹⁵ Serdaroğlu 2004, 42-44.

⁵¹⁶ Serdaroğlu 2004, 43.

⁵¹⁷ Ögün-Işık 2001, 92.

⁵¹⁸ Serdaroğlu 2004, 43.

⁵¹⁹ Serdaroğlu 2004, 43.

⁵²⁰ Ögün-Işık 2001, 92.

⁵²¹ Işık 2006, 161; Ögün-Işık 2001, 90.

3.10. KLAROS

İonia Bölgesi'nde yer alan Kolophon'a ait kent dışı bir kutsal alan olan Klaros Kolophon'un 13 km. güneydoğusunda ve Notion'un 2 km. kuzeyinde yer almaktadır⁵²². Klaros Cuma Ovası'nı güneydeki Kuşadası Körfezi'ne bağlayan Ahmetbeyli Vadisinin taban düzlüğünde yer alır⁵²³. Pausanias Klaros'un antik çağlarda Ales adıyla bilinen ve İonia'nın en soğuk suyuna sahip olduğunu iddia ettiği bir çayın vadisinde olduğunu bildirmektedir⁵²⁴.

Klaros Kehanet Merkezi'nin üne kavuşması Büyük İskender Dönemi'nde gerçekleşmiş M.S. 4. yy.'a⁵²⁵ kadar önemli bir kehanet merkezi olmuştur. Antik Dönem'de kehanet sağlıklı ilişkili tanrıların kutsal alanları genellikle bir su kaynağı yakınında bulunur ve bu kaynaklar kutsal kabul edilirdi. Kutsal alanın kuzeydoğusunda "Demirli Mağara" olarak adlandırılan kült mağarası bulunmaktadır⁵²⁶. Bu kutsal alanlara en güzel örneklerden biri de Klaros'dur⁵²⁷.

3.10.1. Apollon Klarios Kutsal Alanı

Kutsal alanda Hellenistik Dönem yapılarından propylon, temenos duvarı, eksedra, Apollon Tapınağı, Apollon Büyük Sunak, Hekatomb, II. Artemis Sunağı ve kutsal yolun kenarlarında Onur Anıtları'na ait heykel kaideleri bulunmaktadır (Şekil 3.26-3.27)⁵²⁸.

Propylon kutsal alanın güneyinde yer Notion yönünde yer alır⁵²⁹. Bir yazıtta göre propylonun üç girişli (tripylon) olduğu belirtilmiştir⁵³⁰. Propylon Dor düzeninde, üç basamaklı krepis üzerinde yükselen, stylobat ölçüleri 11.22 m. (34 ayak) ebatlarında kare planlı bir yapıdır⁵³¹. Yapının dört sütunlu güney cephesinden bakıldığında prostylos olmasına karşın kuzey cephesinde anteler arasında iki sütun

⁵²² Akurgal 1993, 387; Şahin 1998, 1-6.

⁵²³ Şahin 1998, 17.

⁵²⁴ Freely 2002, 89.

⁵²⁵ Şahin 1998, 23-24.

⁵²⁶ Şahin 1998, 22.

⁵²⁷ Akurgal 1993, 387; Şahin 1998, 24; Emecik Apollon Kutsal Alanı yakınında kült mağarası ve su kaynağı bulunmaktadır (Bkz. Tuna-Berges 2002, 94.)

⁵²⁸ Geniere 1991, 12, Fig. 1; Şahin 1998, 28-47.

⁵²⁹ Şahin 1998, 28.

⁵³⁰ Şahin 1998, 28.

⁵³¹ Akurgal 1993, 387; Etienne-Varene 1995, 497; Şahin 1998, 29.

içeren in antis görünümüne sahiptir⁵³². Propylona ait sütun başlığı bulunamamıştır. İç mekân iki bölümden oluşmakta ve üçlü bir kapıyla geçiş sağlanmaktadır⁵³³. Propylonda bulunmuş triglif frizine ait bloğun yüksekliği 66.50 cm. olup köşesinde üç triglif Sima'da ise aslan başlı çörtlenler bulunmaktadır⁵³⁴. Eksedra propylonun hemen doğusunda üç basamaklı, yaklaşık 8.00 m. çapında yarım daire şeklindedir⁵³⁵.

Apollon Tapınağı doğu-batı doğrultusunda olup cephesi doğuya bakmaktadır. Dor düzenindeki tapınak 26.00 x 45.49 m. boyutlarında ve 6 x 11 sütun sayısı ile peripteros plandadır⁵³⁶. Tapınağın yüksek alt yapısını 5 basamaklı bir krepis oluşturmuş ve krepis bloklarını birbirine bağlayan kenetler bronz astragalos'lardan yapılmıştır⁵³⁷. Tapınakta pronaostan cellaya anıtsal bir kapı ile geçilmekte ve cella altında yer alan adyton değişik bir plan sergilemektedir⁵³⁸. Tapınağın batı yönünde bulunan kehanetin yapıldığı adytona pronaostan cellaya geçişte dörder basamaklı iki merdivenle inilmekte, mavi mermerden 0.70 m. genişliğinde bir koridorla ulaşılmaktadır⁵³⁹. Doğu-batı doğrultusunda ve 2.10 m. yüksekliğinde bu koridor daha sonra ikiye ayrılarak kuzey ve güneye yönelen iki koridora dönüşmekte iki odadan oluşan adytonun kemerli ön odasında son bulmaktadır⁵⁴⁰. Kehanetin yapıldığı 4.00 m. derinliğindeki arka odanın doğu kenarında 0.96 x 1.41 m. boyutlarında bir kuyu ve cellanın gerisinde mermerden yaklaşık 7.00 m. yüksekliğinde Apollon-Artemis-Leto üçlü heykel grubu bulunuyordu⁵⁴¹.

Tapınağın yapımına M.Ö. 3. yy.'ın birinci çeyreğinden sonra başlanmış, inşaatı Roma Dönemi'nde de devam etmiş, ancak hiçbir zaman bitirilememiştir⁵⁴². Tapınak alanında cephe düzenine ve üst yapısına ait mimari parçalardan arrisleri bıçak ağzı 22 yivli sütun tamburları, Dor sütun başlıkları, triglif-metop blokları, architrav blokları bulunmuştur.

---

⁵³² Şahin 1998, 29.

⁵³³ Şahin 1998, 29.

⁵³⁴ Şahin 1998, 30.

⁵³⁵ Akurgal 1993, 387; Şahin 1998, 30.

⁵³⁶ Akurgal 1993, 387; Şahin 1998, 38.

⁵³⁷ Şahin 1998, 38.

⁵³⁸ Akurgal 1993, 388; Şahin 1998, 39.

⁵³⁹ Serdaroğlu 2004, 172, Lev. 35; Şahin 1998, 39.

⁵⁴⁰ Şahin 1998, 39, Res. 34.

⁵⁴¹ Şahin 1998, 40.

⁵⁴² Şahin 1998, 41.

Apollon Büyük Sunak Apollon Tapınağının yaklaşık 26 m. doğusunda yer almaktadır⁵⁴³. Hellenistik Dönem'e tarihlenen mermer sunak 9.00 x 18.45 m. boyutlarında dikdörtgen planlı, basamaklı ve Apollon Tapınağının temelleri gibi iki sıra halinde yükseltilmiş temel üzerine oturmaktadır⁵⁴⁴. Kazılarda çok sayıda Apollon ve atribülerini içeren pişmiş toprak figürinler ele geçmiştir⁵⁴⁵. Sunağın kuzeybatı köşesinde Hellenistik Dönem'e ait in-situ güneş saati bulunmaktadır⁵⁴⁶. Sunağın önünde 4 sıra halinde demir halkalı kurban hayvanı bağlama blokları (Hekatomb) yer almaktadır⁵⁴⁷.

Apollon tapınağının kuzeyinde Artemis'e adanmış Ion Düzeni'nde küçük bir tapınak bulunmaktadır. II. Artemis Sunağı Büyük Apollon Sunağının kuzeyinde aynı ekseninde yer alır.

Polemaios adındaki bir Kolophonlu'nun onuruna dikilmiş olan anıt propylonun kuzeydoğu köşesinde bulunmaktadır⁵⁴⁸. Mavi mermerden yüksekliği 1.90 m. ve genişliği 1.16 m. olan bu kaide bir plinthos üzerine oturtulmuş dört bloktan oluşmaktadır⁵⁴⁹. Apollon Tapınağı'nın güneydoğu köşesinde Menippos Sütunu bulunmaktadır. Polemaios Anıtı ve Menippos Sütunu M.Ö. 2. yy.ın son çeyreğine tarihlenmektedir⁵⁵⁰.

3.11. KNIDOS

Karia Bölgesi'nde yer alan Knidos Antik Kenti Muğla İli, Datça İlçesi'nin Reşadiye Yarımadası'nın batı ucunda Tekir Burnu'nda yer almaktadır (Şekil 3.28)⁵⁵¹. Knidos Antik Kenti'nde 1856-1858 yılları arasında Charles Newton⁵⁵², 1967-

---

⁵⁴³ Akurgal 1993, 388.

⁵⁴⁴ Şahin 1998, 44.

⁵⁴⁵ Şahin 1998, 44, Res 49-51.

⁵⁴⁶ Akurgal 1993, 389; Şahin 1998, 48.

⁵⁴⁷ Şahin 1998, 44.

⁵⁴⁸ Şahin 1998, 32.

⁵⁴⁹ Şahin 1998, 32.

⁵⁵⁰ Şahin 1998, 32-36.

⁵⁵¹ Burns-Özgan, 2004, 3, Ek 1; Bean 2000, 137.

⁵⁵² Newton 1862, Vol II,1; Özgan 1990, 167-175.

1977 yılları arasında Iris Love⁵⁵³, 1987-2006 yılları arasında Prof. Dr. Ramazan Özgan⁵⁵⁴ ve 2012 yılında Doç. Dr. Ertekin M. Doksanaltı başkanlığında arkeolojik kazılar yapılmaktadır. Strabon (XIV 656) Knidos Kenti'nin teraslar üzerinde kurulduğunu ve bir tiyatro gibi kıyıda akropolise doğru yükseldiğini bildirir⁵⁵⁵. Teraslar halinde yamaca kurulan kent ızgara planlıdır. Kent alanının özellikle batı bölümü kutsal alanlara ayrılmıştır. Knidos Antik Kenti'nde Apollon Karneios Kutsal Alanı, Demeter Kutsal Alanı, Aphrodite Euploia Kutsal Alanı, Musalar Kutsal Alanı, Dionysos Tapınağı, Dor Tapınağı, Korinth Tapınağı⁵⁵⁶, iki tiyatro, odeon, bouleterion, stoa ve villa yapıları bulunmaktadır⁵⁵⁷.

3.11.1. Apollon Karneios Kutsal Alanı

Karneios Apollon ile özdeşleşmiş çok eski bir Dor tanrısıdır ve Karneios kültü özellikle Dor yerleşimlerinde yaygın olarak görülmektedir⁵⁵⁸. Apollon Karneios Kutsal Alanı kentin kuzeybatısında orta terasta doğu-batı doğrultusunda konumlanmış olup M.Ö. 2. yy.a tarihlendirilmektedir⁵⁵⁹.

Kutsal alanın güneydoğusunda propylon, kuzeybatısında iki tapınak ve tapınağın doğusunda aynı eksende bir sunak bulunmaktadır (Şekil 3.29-3.31)⁵⁶⁰. Kutsal alanın kuzeyinde büyük bir teras duvarı üzerinde basamaklar, payandalı ikinci bir teras duvarı ve üst kısmındaki terasta Aphrodite Kutsal Alanı yer almaktadır. Kutsal alanın doğu tarafında Hellenistik Dönem'de ön kısmı küçük taşlardan örülü bir duvarla kapatılmış içinde su kaynağı olan mağara bulunmaktadır⁵⁶¹. Mağaradaki su pişmiş toprak borularla kutsal alana taşınmakta ve sunağın etrafını dolaşan bu su kült açısından önemli bir rol oynamaktadır⁵⁶².

---

⁵⁵³ Love 1970, 149-155; Love 1978, 1111-1133.

⁵⁵⁴ Özgan 1990, 167-175; Özgan 2008, 107-126; Burns-Özgan, 2004, 31-32.

⁵⁵⁵ Akurgal 1993, 483.

⁵⁵⁶ Mert 2002, 9-22.

⁵⁵⁷ Burns-Özgan 2004, 35-99.

⁵⁵⁸ Love 1972b, 399; Burns-Özgan 2004, 70.

⁵⁵⁹ Özgan 2008, 119.

⁵⁶⁰ Bankel 1997, Abb. 30.

⁵⁶¹ Love 1973, 424, Fig. 34; Burns-Özgan 2004, 71.

⁵⁶² Burns-Özgan, 2004, 70-71.

Propylon Ion düzeninde, stylobat 8.10 x 11.20 m. ölçülerinde, anteler arasında dört sütunlu ve dikdörtgen formda inşa edilmiştir⁵⁶³. Propylonun ön kısmında 7 x 10 m. ölçülerinde basamaklı bir platform yer almaktadır⁵⁶⁴.

Tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi doğuya bakmaktadır⁵⁶⁵. Tapınağın üzerine daha sonraki dönemlerde yapılar inşa edildiği için tapınağın orijinal planının oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Tapınağın güney tarafında bir kısmı ana kaya oyularak konglomera bloklardan temel oluşturulmuş olup bu orijinal yapının güney köşesi yaklaşık olarak 11 x 19 m. ölçülerindedir⁵⁶⁶. Tapınağın naos duvarı kuzey teras duvarına çok yakın inşa edildiği için in antis ya da prostylos planda olmalıdır⁵⁶⁷. Tapınağın kült heykelinin alt kısmı hala tapınağın içinde bulunmaktadır⁵⁶⁸. Tapınağın Apollon Karneios'a adanmış olduğunu tapınağın önünde yer alan sunak kanıtlamaktadır⁵⁶⁹. Sunakta friz ve Apollon Karneios adı yazılı olan iki blok⁵⁷⁰ tapınağın Apollon Karneios'a adandığının kanıtlarıdır⁵⁷¹. Dikdörtgen sunak 6.70 x 11.20 m. ölçülerindedir⁵⁷².

3.11.2. Aphrodite Euploia Kutsal Alanı

Aphrodite Euploia Kutsal Alanı kent merkezinin kuzeybatısında Apollon Karneios Kutsal Alanı'nın hemen kuzeyindeki en üst terasta yer almaktadır⁵⁷³. Kutsal alanda Aphrodite Euploia Tapınağı⁵⁷⁴, doğusunda aynı ekseninde sunak ve hazine binaları bulunmaktadır (Şekil 3.29-3.31)⁵⁷⁵. Yuvarlak tapınak iki düzenin özelliklerini taşımakta Korinth, Dor düzeni karışımı⁵⁷⁶ ve 18 sütunlu tholos planlıdır.

---

⁵⁶³ Özgan 1991, 59; Burns-Özgan 2004, 63; Burns-Özgan 2006, 168.

⁵⁶⁴ Burns-Özgan 2004, 63.

⁵⁶⁵ Love 1970, 151.

⁵⁶⁶ Burns-Özgan, 2004, 67.

⁵⁶⁷ Burns-Özgan, 2004, 67-68.

⁵⁶⁸ Burns-Özgan, 2004, 68.

⁵⁶⁹ Burns-Özgan, 2004, 68.

⁵⁷⁰ Özgan 1990, 175, çiz. 4.

⁵⁷¹ Burns-Özgan, 2004, 68.

⁵⁷² Burns-Özgan, 2004, 68.

⁵⁷³ Love 1970, 154.

⁵⁷⁴ Love 1972a, 74, ill. 9.

⁵⁷⁵ Bankel 1997, Abb. 30.

⁵⁷⁶ Bankel 1997, 65, Abb. 23; Burns-Özgan, 2004, 75; Love 1970, 154; Love 1972a, 74, ill. 9; Love 1972b, 402.

Yapı kuzey tarafında yarım daire şeklinde oyulmuş bir kayalık üzerinde yer almaktadır⁵⁷⁷. Tapınak 17 m. çapında olup 1.50 m. yüksekliğinde bir podyum üzerinde yükselmektedir⁵⁷⁸. Podyumun üzerinde üç basamaklı krepis ve krepisin üzerinde stylobat bulunmaktadır⁵⁷⁹. Stylobatın üzerinde dairesel olarak sıralanmış 18 adet Attik Ion kaideli ve Korinth başlıklı sütunlar yükselmektedir⁵⁸⁰. Yapının tholos⁵⁸¹ planlı olduğunu gösteren cella duvarının bazı kısımları hala görülebilmektedir⁵⁸². Yapıya doğudan dört basamaklı merdivenle girilmektedir⁵⁸³. Sütunlar ve üst yapının parçaları yerel hafif taştan ve üzeri boyalı plasterle kaplanmıştır⁵⁸⁴. Tapınağın doğusunda aynı ekseninde 5.20 m. uzunluğunda dikdörtgen küçük bir sunak bulunmaktadır⁵⁸⁵. Tapınak ve sunak M.Ö. 2. yy.a tarihlenmektedir⁵⁸⁶.

3.11.3. Dor Tapınağı Kutsal Alanı

Knidos kent alanının batı bölümünde Apollon Karneios kutsal alanın güneyinde kültü kesin olarak bilinmeyen bir kutsal alan bulunmaktadır (Şekil 3.29-3.31)⁵⁸⁷. Love⁵⁸⁸ burada bulunan bir yazıttan dolayı tapınağı Apollon Karneios olarak tanımlamıştır. Kutsal alanda Dor düzenindeki tapınak krepis ve stylobat dâhil olmak üzere temeller grimsi pembe kireçtaşı malzemedden yapılmış olması nedeniyle Pembe Tapınak olarak da adlandırılmaktadır⁵⁸⁹. Tapınağın üzerine Erken Hristiyanlık Dönemine ait bir kilise inşa edilmesine rağmen birçok antik blok ve temel kısmı iyi korunmuştur⁵⁹⁰. Tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi

⁵⁷⁷ Bankel 1997, 63; Burns-Özgan, 2004, 73.

⁵⁷⁸ Love 1973, Fig. 34; Burns-Özgan, 2004, 73.

⁵⁷⁹ Burns-Özgan, 2004, 73.

⁵⁸⁰ Love 1970, 154; Love 1972b, 402; Bankel 1997, 65, Abb. 23.

⁵⁸¹ Love Aphrodite Euploia tapınağından monopteros planlı olarak bahsetmiştir (Love 1972a, 70, ill. 8, Fig. 24-26; Love 1972b, 402, Fig. 13; Love 1973, 419, Fig. 34).

⁵⁸² Bankel 1997, 63; Burns-Özgan, 2004, 73.

⁵⁸³ Burns-Özgan, 2004, 74.

⁵⁸⁴ Burns-Özgan, 2004, 74.

⁵⁸⁵ Love 1972a, 72; Bankel 1997, 63; Burns-Özgan, 2004, 77.

⁵⁸⁶ Burns-Özgan, 2004, 78; Bankel 1997, 63.

⁵⁸⁷ Bankel 1997, Abb. 30.

⁵⁸⁸ Love 1970, 151, ill. I.

⁵⁸⁹ Burns-Özgan, 2004, 60; Burns-Özgan 2006, 168.

⁵⁹⁰ Love 1970, 151; Burns-Özgan, 2004, 60.

doğuya bakmaktadır⁵⁹¹. Cella içinde derin bir sondaj açmasında gözenekli kesme taş blokları kullanılmış ve euthynterie'nin 6 m. derinliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur⁵⁹². Tapınağın stylobat ölçüleri 13.50 x 23.00 m. ve planı hala çok net olmamakla birlikte (6 x 12)⁵⁹³ tek sıra sütunlarla çevrili peripteros planlıdır⁵⁹⁴. Dor düzeninde inşa edilen tapınağın çevresinde triglyph ve metoplarla bezenmiş friz parçaları ve Dor sütun başlıkları bulunmuştur⁵⁹⁵. Naos duvarları, sütunlar ve üstyapı yerel gözenekli taştan yapılmış olmakla birlikte bunların üzeri sıvalı ve boyalı olup mermer görünümü verilmiştir⁵⁹⁶. Tapınağın yakınlarında yıpranmış blokların birinde zengin bir tüccar olan Gaius Julius Theopompos tarafından kurulan Apollon Karneios'a ithaf edildiğini belirten bir yazıt bulunmaktadır⁵⁹⁷. Tapınağın doğusunda harçlı kare bloklardan oluşan küçük apsis sonradan inşa edilmiştir⁵⁹⁸. Tapınak M.Ö. 2. yy.a tarihlenmektedir.

3.12. LAGINA

Karia Bölgesi'nde yer alan Lagina Muğla İli, Yatağan İlçesi, Turgut Kasabası, Kapıtaş mevkiindedir. Lagina ve 9 km. kuzeyinde yer alan Stratonikeia arasında kutsal yol bulunmaktadır. Hekate temenosu yamaç üzerinde geniş bir teras üzerinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 142 x 150 m.lik bir alanı kaplamaktadır. Stoalarla sınırlandırılmış kutsal alan Hekate'ye adanmış bir tapınak, sunak, propylon, anıt ve naiskoslardan oluşmaktadır.

Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda 1856 yılında C.T. Newton, 1881 yılında W. Niemann ve F. Von Luschan 1883 yılında K.G. Lanckoronski'nin ekibi, 1891 yılında M.M. Legrand ve J. Chamonard, 1891-1892 yıllarında Osman Hamdi Bey araştırma

---

⁵⁹¹ Bankel 1997, Abb. 30.

⁵⁹² Burns-Özgan, 2004, 60.

⁵⁹³ Bankel 1997, Abb. 30.

⁵⁹⁴ Burns-Özgan, 2004, 60-62.

⁵⁹⁵ Love 1970, 151; Burns-Özgan, 2004, 60.

⁵⁹⁶ Burns-Özgan, 2004, 60-61.

⁵⁹⁷ Love 1972a, 64; Burns-Özgan, 2004, 61.

⁵⁹⁸ Burns-Özgan, 2004, 61-62.

ve kazılar yapmıştır⁵⁹⁹. 1993 yılından itibaren Prof. Dr. Ahmet A.Tırpan başkanlığında kazılar yapılmaktadır.

3.12.1. Hekate Kutsal Alanı

Tapınak temenosun ortasına yakın bir konumda⁶⁰⁰ kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda olup cephesi güneydoğuya bakmaktadır (Şekil 3.32-3.33)⁶⁰¹. Tapınak Korinth düzeninde, 21.23 x 27.98 m. ölçülerinde, 8 x 11 sütunlu pseudodipteros planlıdır. Alt yapı 4 basamaklı krepis üzerine oturan stylobat 17.88 x 24.62 m. ölçülerindedir. Tapınak 5.83 x 6.55 m. ölçülerinde derin pronaos ve 6.55 x 7.43 m. ölçülerinde cellaya sahiptir. Pronaostan cellaya geçişte iki basamak bulunmakta olup kapı açıklığı 3.08 m.dir⁶⁰². Peristasis sütunları 24 yivli olup Attik-Ion tipi kaide ve Korinth tipi başlıklara sahiptir. Ante duvarları arasındaki sütunlar Ephesos tipi kaide ve Ion tipi sütun başlığına sahiptir⁶⁰³. Merkezdeki sütun aralığı diğerlerine göre 0.19 m. daha geniştir. Tapınağın pteronunda 5 x 20 toplam 100 stylobat bloğu bulunmakta ve toichobattan itibaren stylobat genişliği 4.76 m.dir⁶⁰⁴.

Korinth düzeninde olmasına karşın bir frize⁶⁰⁵ sahiptir. Frizlerde Karia tanrılarının toplantısı, Zeus'un hayatı ile ilgili sahneler, Grek Amazon savaşları (Amazonomakhie) Tanrılarla Devler savaşı (Gigantomakhia) konuları işlenmiştir. Tapınak Schober tarafından tarihi ve frizlerdeki stilistik özellikler nedeniyle M.Ö. 2. yy.ın son çeyreğine L. Robert ise tarihi olayları göz önüne alıp tapınağı Mithridates savaşlarından hemen sonraya M.Ö. 83-81 yıllarına tarihlenmektedir⁶⁰⁶.

Temenos'u sınırlayan peribolos ve peribolosa yaslanmış stoa Dor düzeninde tek nefli ve tek katlıdır. Güneybatıdaki stoanın ön kısmında 11 adet⁶⁰⁷ seyir basamakları bulunmaktadır. Stoanın propylona yakın bir yerinde stoanın mermer arka duvarı, sütunların üzerine oturduğu temel, mermer yongaları ve sıkıştırılmış

⁵⁹⁹ Tırpan-Söğüt 2005, 1-2; Tırpan 1996b, 209.

⁶⁰⁰ Tırpan 1996b, 211; Tırpan-Söğüt 2005, 24-36, Res. 25-39.

⁶⁰¹ Lagina kazı arşivi 2012.

⁶⁰² Tırpan-Söğüt 2001, 300, Res.1,2.

⁶⁰³ Tırpan-Söğüt 2002, 346.

⁶⁰⁴ Tırpan-Söğüt 2001, 299.

⁶⁰⁵ Tırpan-Söğüt 2002, 345.

⁶⁰⁶ Şahin 2002, 74.

⁶⁰⁷ Tırpan-Söğüt 2009, 245.

topraktan oluşan stoa zemini⁶⁰⁸ ile Dorik üst yapı elemanları bulunmuştur⁶⁰⁹. Burada bulunan Dor düzenindeki sütunların alt kısmı yivsiz olup üst kısmındaki arrisler bıçak sırtı şeklinde yivlendirilmiştir⁶¹⁰. Propylonun kuzey sınırını oluşturan Dorik Stoa'nın güney duvarı rektogonal, ince yonu bosajlı yüzeyli ve eğri kesim derzleri olan mermer bloklarından oluşan atkı taşı isodomik bir örgüye sahiptir⁶¹¹. Peribolosun kuzey köşesi duvar örgü tekniğine göre M.Ö. 4. yy.a tarihlenmektedir. Hellenistik Dönem boyunca devam eden stoa inşası Augustus Dönemi'nde, (M.Ö. 27 yılından sonra) stoanın büyük bir kısmı tamamlanmış olmalıdır⁶¹².

Propylon ile ilgili yazıtlarda “propylon ve giriş yapısı” olduğu bildirilmektedir⁶¹³. Propylon kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda olup cephesi güneybatıya bakmaktadır. Propylon ön cephede apsisli 3 basamaklı krepisi⁶¹⁴ ve 4 Ion sütunlu prostylosu⁶¹⁵, arka cephede 10 krepisi⁶¹⁶ ile templum in antis plandaki tripylonun⁶¹⁷ yarım kubbe ile örtülü, arkası ise beşik çatı alınlıklıdır⁶¹⁸.

Güneybatı yönündeki 3 basamaklı krepis ve stylobat yarım daireden 180 derecelik açıdan biraz fazla 196 ve 199 derecelik açı yaparak kapı başlangıç hizasında sonlanır. Stylobatta dış kavisi oluşturan döşeme bloklarının her biri, mevcut dört sütunun plinthoslarının oturacağı büyüklükte ve tek parçadır⁶¹⁹. Aynı şekilde sütun aralarında kalan boşlukları dolduran ve ante bloklarının altına gelen döşeme blokları da tek parça olarak düzenlenmiştir⁶²⁰.

Stylobat mermer döşeme bloklarının belirli bir geometriye göre yontulup döşendiği anlaşılmaktadır⁶²¹. Bu blokların oluşturduğu 5 yarım daire sıra, aynı merkezli olup, kapıya doğru daralan halkalar oluşturmakta ve bu merkez, yapının

⁶⁰⁸ Tırpan 1996b, 213.

⁶⁰⁹ Tırpan-Söğüt, 2005, 36-39.

⁶¹⁰ Tırpan-Söğüt, 2005, 39., Res.42-44.

⁶¹¹ Tırpan 1998, 179, Res. 10-11; Tırpan 1999, 239, Res. 7; Tırpan-Söğüt 2005, 41, Res. 45-47.

⁶¹² Tırpan-Söğüt, 2005, 39.

⁶¹³ Tırpan-Söğüt, 2005, 12.

⁶¹⁴ Tırpan 1999, 238; Tırpan 1998, 180-186, Çiz. 1-2.

⁶¹⁵ Tırpan-Söğüt, 2005, 17; Tırpan 1999, 238.

⁶¹⁶ Tırpan 1998, 176, Çiz. 1-2, Res. 1-10; Tırpan-Söğüt 2001, 303.

⁶¹⁷ Tırpan 1996b, 211; Tırpan 1998, 176.

⁶¹⁸ Tırpan 1997, 313, Çiz. 1, Res. 1-10; Tırpan-Söğüt, 2005, 17.

⁶¹⁹ Tırpan 1997, 311, Res. 2.

⁶²⁰ Tırpan 1997, 311, Res. 8.

⁶²¹ Tırpan 1997, 310, Çiz. 1.

simetri aksı üzerinde tripylonun orta kapı eşiğinin 1.70 m batısında yer almaktadır⁶²². Döşeme bloklarının derzleri de bu merkezde kesişecek şekilde düzenlenerek kapı önünden dışarı doğru açılan bir yelpaze formu, derzler vasıtasıyla döşemeye aksettirilmiştir⁶²³. Ante bloklarının kapı söveleri hizasından 2.40 m dışa taşarak, apsisin formuna uygun bir kavis yaparak apsisle birleşmesi, propylon yapısının apsisle bir bütünlük oluşturacak şekilde planlandığını göstermektedir⁶²⁴. Sütunlar 24 yivli olup Ephesos tipi kaide ve Ion başlıklara sahiptir⁶²⁵. Propylonun üst yapısına ait friz, geison-sima blokları,⁶²⁶ kavisli architravlar üç fascialı, üst profili Ion kymationu ve inci-payet süslemeli olup, uzunlukları iki sütun merkezi arasındaki mesafesine denk düşmektedir⁶²⁷.

Propylonun orthostatlarla sınırlandırılmış iç kısmının dikdörtgen plakalar halinde hazırlanmış mermer döşeme blokları enine ve boyuna düzgün derzler oluşturarak döşemeyi kaplamaktadır⁶²⁸. Bu düzenlemede merkeze gelen kapı söveleri aksına yerleştirilen döşeme plakalar, batıdan doğuya doğru eşit genişlikte uzanmakta, merdivenlerin başladığı ante hizasında son bulmaktadır⁶²⁹. Bu noktada her iki uca birer sütun yerleştirilmiş, aynı aksa yerleştirildiği için merkezdeki kapı söveleri ile anteler arasındaki sütunları bu pozisyonu, taban döşemesi vasıtası ile de vurgulanmaya çalışılmıştır⁶³⁰. Propylon yapısının orthostatlarla sınırlandırılmış dörtgen alanı 7.25 x 8.20 m. ebatlarındadır⁶³¹. Profilli bir toichobat üzerine oturan duvarların ilk sırası 1.42 m. yüksekliğinde, ortalama 0.90 m genişliğinde orthostatlardan oluşmaktadır⁶³². Kısmen in situ olarak açığa çıkarılan kuzey duvarında orthostatların üzerine 0.42 m. yüksekliğinde, yaklaşık 0.80 x 0.80 m. ebatlarında mermer bloklar yerleştirilmiştir⁶³³.

---

⁶²² Tırpan 1997, 310.

⁶²³ Tırpan 1997, 310, Res. 2; Tırpan 1998, 180, Çiz. 1.

⁶²⁴ Tırpan 1997, 311-321, Çiz. 1.

⁶²⁵ Tırpan-Söğüt, 2005, 17; Tırpan 1997, 311, Res. 3.

⁶²⁶ Tırpan-Söğüt, 2004, 87.

⁶²⁷ Tırpan 1997, 310, Çiz. 1; Tırpan 1998, 174.

⁶²⁸ Tırpan 1997, 311, Res. 10.

⁶²⁹ Tırpan 1997, 311.

⁶³⁰ Tırpan 1997, 311, Res. 10.

⁶³¹ Tırpan 1997, 311-312, Çiz. 1; Tırpan 1998, 180, Çiz. 1.

⁶³² Tırpan 1997, 311-312.

⁶³³ Tırpan 1997, 312, Res. 8.

Anteler arasındaki sütunlardan kuzeyde olanın kaidesi in-situ olarak bulunmuş olup diğerinin ise yeri kesin bir şekilde bellidir⁶³⁴. Ele geçen alınlık parçaları bu kısımda bir alınlığın bulunduğunu, dolayısıyla bir üst örtüyü ifade etmektedir⁶³⁵. İki sütun arası ve ante duvarları ile sütunlar arasındaki açıklıkların, tripylonun kapıları ile aynı aksta olması, üçlü girişin kuzeydoğu cephede de farklı bir mimari ile vurgulandığını göstermektedir⁶³⁶. Kuzey duvarındaki orthostatlar, ante bloğunun arka ucundan kuzeye dik bir dönüş yaparak, stoanın güney duvarına dik olarak birleşir⁶³⁷. Bu mimarinin oluşturduğu mekânda iki mermer plakadan yapılmış kapı eşiği, stoanın güney duvarına açılmış bir kapının yer aldığını göstermektedir⁶³⁸.

Propylonun önündeki yol, muhtemelen kitabelerde adı çok geçen Stratonikeia ile Lagina arasındaki kutsal yol olmalıdır⁶³⁹. Bu yol tripylon yapısının arka kısmında aynı istikametteki sunağa doğru devam etmektedir⁶⁴⁰. Kutsal alanın kuzeybatı stoasına bağlı ikinci bir kapının olabileceği ile ilgili kalıntılar bulunmuş olmakla birlikte yerinde kazı yapılmadığı için kesinlik kazanmamıştır⁶⁴¹. Heykel kaidesi olarak yapılmış podyumunun orthostatları üzerinde yer alan iki kitabe M.Ö. 50 yıllarına tarihlenip terminus ante quem'dir ve stoa duvarı ile heykel podyumu arasındaki dolgu içinde bulunan M.Ö. 1. yüzyıl unguanteriumu da propylon yapısının en geç tarihi sınırını belirlemektedir⁶⁴².

Propylonun hemen arkasında propylon basamaklarına ve güneybatı stoa bosajlı duvarına bitişik durumda heykel kaidesi bulunmaktadır⁶⁴³. Heykel kaidesi 9.54x2x34 m. ölçülerinde olup kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlanmıştır. Heykel kaidesi üç yönde, alt ve üst kısımda düz, üstü profilli bir toichobat altta ise güney ve doğu yönlerinde köşelerde aslan ayağı, orta kısımlarda ise "S" profilli olup

---

⁶³⁴ Tırpan 1997, 311, Res. 10.

⁶³⁵ Tırpan 1997, 311.

⁶³⁶ Tırpan 1997, 311, Çiz 1; Tırpan 1998, 180, Çiz. 1.

⁶³⁷ Tırpan 1997, 312.

⁶³⁸ Tırpan 1997, 312; Tırpan 1998, 180, Çiz. 1.

⁶³⁹ Tırpan 1997, 313; Tırpan-Söğüt, 2004, 87.

⁶⁴⁰ Tırpan 1997, 313.

⁶⁴¹ Tırpan-Söğüt, 2005, 12-17.

⁶⁴² Tırpan 1998, 179, Res. 25.

⁶⁴³ Tırpan-Söğüt, 2005, 40-43, Res. 45-49.

üzerinde orthostat bulunmaktadır⁶⁴⁴. Podyumu oluşturan orthostat bloklarından batıdan itibaren beşinci ve altıncı bloğun yola bakan cephesindeki Grekçe kitabelere göre anıt Menekles ve Epainetos'a adanmıştır⁶⁴⁵. Anıtsal basamaklı ve Ion düzenindeki sunak uzun at nalı formundadır. Tapınak, sunak ve propylon arasındaki kazı çalışmalarında naiskosların üst yapısına ait üç adet alınlık bulunmuştur⁶⁴⁶. Bu naiskoslar İmparator Augustus, Serapis ve Helios-Rodos⁶⁴⁷,a aittir⁶⁴⁸. Naiskosların varlığı kesin olmakla birlikte yerleri tam olarak belli değildir.

3.13. LETOON

Ksanthos'a bağlı olan kent dışı kutsal alan olan Letoon aynı zamanda Lykia Birliği'nin de kutsal alanıdır⁶⁴⁹. Kutsal alanda 1962-1972 yılları arasında Henri Metzger⁶⁵⁰ ve sonraları Christian Le Roy⁶⁵¹ yönetiminde kazılar yapılmıştır⁶⁵². Kutsal alanın kuzeyi ve batısı stoalarla çevrili olup alanın merkezinde Hellenistik Dönem'e ait üç tapınak, kuzeybatı köşede küçük eksedra ve güneybatıda nymphaion bulunmaktadır (Şekil 3.34)⁶⁵³.

3.13.1. Leto Kutsal Alanı

Tapınaklar kuzey-güney doğrultusunda olup cepheleri güneye bakmaktadır. Batıdaki tapınak Leto'ya, ortadaki tapınak Artemis'e ve doğudaki tapınak Apollon'a adanmıştır (Şekil 3.35-3.36)⁶⁵⁴.

⁶⁴⁴ Tırpan 1998, 177, Çiz. 1-3, Res. 13-16; Tırpan 1999, 239-240, Çiz. 1-3, Res. 3-8.

⁶⁴⁵ Tırpan 1999, 239-240; Kitabelerde "Halk Leon'un oğlu Antipatros'un evlatlığı Koraiolu Menekles'i erdemi ve hizmeti nedeniyle övgü, altın bir çelenk, bir heykel ve prytaneionda yemek hakkı ile vatana karşı erdemi ve iyi niyetli bir adam olmayı sürdürdüğü için onurlandırdı." ibareleri yazılıdır (bkz. Tırpan 1999, 239,240).

⁶⁴⁶ Tırpan-Söğüt, 2005, 44.

⁶⁴⁷ Tırpan 1999, 240.

⁶⁴⁸ Tırpan-Söğüt, 2005, 44, Resim 50-51; Tırpan-Söğüt, 2002, 346-347.

⁶⁴⁹ Akurgal 1993, 489; Bean 1998, 62; Metzger 1978, 789.

⁶⁵⁰ Metzger 1978, 803.

⁶⁵¹ Le Roy 1991, 75-80.

⁶⁵² Akurgal 1993, 489.

⁶⁵³ Courtils 2003, 134; Akurgal 1993, 489-490; Bean 1998, 63.

⁶⁵⁴ Metzger 1979, Fig. 2; Le Roy 1981, 60; Courtils 2003, 140-153, Res. 54-64.

Leto Tapınağı Ion düzeninde, 16.00 x 21.00 m. ölçülerinde, 6 x 11 sütunlu bir peripterostur⁶⁵⁵. Architrav ve perdahlı bir frizden oluşan entablatur muhteşem bezemeli bir çatı oluğu ile taçlandırılmış, palmet ve lotuslar alınlığın üzerinde birbiri ardına dizilmiş, kenarlarda ise kıvrık dallar ve aslan başlı çörteler bulunmaktadır⁶⁵⁶. Cellada bulunan sunu yazıtına göre tapınak Leto'ya sunulmuştur⁶⁵⁷. Derin bir pronaos ve anıtsal bir kapıdan girilen cellanın duvarları Korinth başlıklı yarım sütunlarla hareketlendirilmiş ve lotus-palmet bezeli bir friz bulunmaktadır⁶⁵⁸. Leto Tapınağı M.Ö. 3. yy.'a tarihlenmektedir⁶⁵⁹.

Artemis Tapınağı M.S. 5.-6. yy.larda tamamen tahrip olmuştur. Ion ya da Korinth düzeninde olan yapı ön cephede 4 sütun yer alırken kenarlarda ve arka cephesinde hiç sütun bulunmamakta, yalnızca önünde bir sıra sütun bulunan prostylos planda ya da iki sütunlu in antis planlıdır⁶⁶⁰. Tapınağın üst yapısında 3 fascialı architrav ve lotus-palmet bezeli bir friz bulunmaktadır⁶⁶¹. Tapınak Arbinas tarafından M.Ö. 4. yy. başlarında Artemis'e sunulmuştur⁶⁶².

Apollon Tapınağı Dor düzeninde, 15.07 x 27.90 m. boyutlarında, 3 basamaklı krepis üzerinde 6 x 11 sütunlu peripteros planlıdır⁶⁶³. Tapınak çok tahrip olduğu için üst yapı hakkındaki bilgiler sınırlıdır⁶⁶⁴. Cellada bulunan bir mozaikte Artemis'in ok ve sadağı ile Apollon'un liri tasvir edilmektedir⁶⁶⁵. Mozağin tarihi M.Ö. 2. yy.ın ortası olarak kesin bir biçimde belirlenmiştir ve daha önceden var olan tapınağa sonradan yapılmıştır⁶⁶⁶. Tapınak M.Ö. 4. yy.ın sonlarına, Hellenistik Dönem

---

⁶⁵⁵ Bean 1998, 63; Akurgal 1993, 490; Courtils 2003, 150, Res. 61-64.

⁶⁵⁶ Courtils 2003, 150.

⁶⁵⁷ Akurgal 1993, 490.

⁶⁵⁸ Metzger 1980, 58; Courtils 2003, 150.

⁶⁵⁹ Le Roy 1988, 217; Akurgal 1993, 490.

⁶⁶⁰ Courtils 2003, 147, Res. 59.

⁶⁶¹ Courtils 2003, 148.

⁶⁶² Courtils 2003, 147-148.

⁶⁶³ Akurgal 1993, 490; Bean 1998, 63; Courtils 2003, 142, Res. 54-56; Metzger 1978, 795.

⁶⁶⁴ Akurgal 1993, 490.

⁶⁶⁵ Akurgal 1993, 490; Courtils 2003, 143; Metzger 1978, 795, Lev. 241, Fig. 6.

⁶⁶⁶ Le Roy 1991, 77, Fig. 1; Courtils 2003, 143.

başlarına tarihlenmektedir⁶⁶⁷. Apollon Tapınağının güneybatısında kutsal kaynak ile bağlantılı olan nymphaion bulunmaktadır⁶⁶⁸.

Kutsal alan batı tarafta kuzey-güney yönünde eğrisel bir peribolos ile sınırlandırılmış olup batıdaki peribolos batı ve kuzeyindeki Dor düzenindeki stoaya temel duvarı işlevi görmektedir⁶⁶⁹. Dor düzeninde, tek katlı ve tek nefli stoa M.Ö. 2. yy.da yapılmış ve M.S. 1. yy.ın sonunda yeniden inşa edilmiştir⁶⁷⁰. Kazılarda bu duvarın içinde propylon izlerine rastlanmıştır⁶⁷¹.

3.14. MAGNESIA AD MEANDRUM

İonia'nın merkezinde yer alan Menderes üzerindeki Magnesia Antik Kenti Aydın İli, Germencik İlçesi, Ortaklar Belediyesi'ne bağlı Tekinköy sınırları içinde yer almaktadır. Kent 1891-1893 yıllarında Carl Humann, 1984 yılından itibaren Orhan Bingöl yönetiminde kazılar yapılmıştır⁶⁷².

3.14.1. Artemis Leukophryene Kutsal Alanı

Temenos alanı doğu-batı doğrultusunda olup agoraya bitişik olarak konumlandırılmıştır. Stoalarla sınırlandırılmış kutsal alan Artemis'e adanmış bir tapınak ve sunaktan oluşmaktadır (Şekil 3.37-3.40)⁶⁷³.

Vitruvius'un bildirdiğine göre Artemis Tapınağı mimar Hermogenes'in eseridir⁶⁷⁴. Tapınak temenos alanının doğusuna kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yerleştirilmiş olup cephesi güneybatıya bakmaktadır. Tapınak Ion düzeninde, 9 basamaklı krepis üzerinde, 41 x 67.50 m. ölçülerinde stylobat ve 8 x 15 sütunlu pseudodipteros planlıdır⁶⁷⁵. Mimar Pytheos'un eseri olan Priene Athena tapınağında derin pronaosa olan eğilim burada daha da artmış, pronaos derinliği cellaya eşit

---

⁶⁶⁷ Courtils 2003, 145.

⁶⁶⁸ Bean 1998, 63.

⁶⁶⁹ Le Roy 1988, 216; Courtils 2003, 154.

⁶⁷⁰ Courtils 2003, 154, Res. 65.

⁶⁷¹ Le Roy 1988, 215-217, Fig. 1-2; Courtils 2003, 154.

⁶⁷² Akurgal 1993, 422.

⁶⁷³ Humann 1904, Blatt II.

⁶⁷⁴ Vitruvius, III. II.6, 53.

⁶⁷⁵ Şahin 2002, 19,20; Akurgal 1993, 423.

duruma gelmiş, opisthodomos Orta Hellenistik Dönem'in genişlik kavramına uygun olarak büyütülmüştür⁶⁷⁶.

Tapınakta kısa cephelerde sekiz, yanlarda onbeş, pronaosun içinde iki, cella içinde altı, pronaos ve opisthodomosun anteleri arasındaki ikişer sütunlarla birlikte toplam 54 sütun bulunmaktadır⁶⁷⁷. Pronaos, cella ve opisthodomos içinde yer alan sütunların, peristasisde uzun ve kısa kenarlardaki sütunlarla aynı eksen üzerinde olması, aynı şekilde doğu ve batı alınlıkların ortasındaki kapılar plandaki simetriye paralel olarak eksen düzenine duyulan eğilim kuzey-güney doğrultusunda da göze çarpmaktadır⁶⁷⁸. Attika tipinde kaide üzerinde 24 yivli sütun gövdesi (yivlerin kesiti yarım daire biçiminde) ve Ion başlığı bulunmaktadır⁶⁷⁹. Üst yapıda 3 fascialı architrav üzerinde (Amazonomakhie) Amazonlar ile yapılan savaşın konu edildiği toplam uzunluğu 174.58 m. olan friz yer alır⁶⁸⁰. Frizin altında ve üstünde dış sırası ve saçak, üzerinde ortada büyük yanlarda iki küçük kapı bulunan alınlık, lotus-palmet ve rankelerle bezeli ve aslan başı çörtlenleri olan sima, alınlığın köşelerinde akroterler yer alır⁶⁸¹. Üst örtü hakkında kesin bir bilgi mevcut olmamakla birlikte O. Bingöl, pseudodipteros olması nedeniyle iki sütun arası genişliğinde 7.88 m. olan pteroma ve pronaos tavanlarının özellikle ortadaki 4 sütunun üstüne gelen bölümde ahşap malzeme kullanıldığı kanısındadır⁶⁸².

Sunak tapınağın güneybatısında tapınakla aynı eksende ve 15.80 x 23.10 ölçülerinde⁶⁸³ ve dikdörtgen planlıdır. Çevresi traverten bir alt yapı üzerine yerleştirilmiş mermer plakalarla döşelidir⁶⁸⁴. A. von Gerkan'ın tanımlamasına göre sunak Pergamon'a örneğine dayanmaktadır ve yapı tekniğinde Pergamon Büyük Sunağı'nın etkileri belirgin bir şekilde görülmektedir⁶⁸⁵. Bulunan yapı elemanlarına

---

⁶⁷⁶ Akurgal 1993, 423; Şahin 2002, 21.

⁶⁷⁷ Şahin 2002, 20.

⁶⁷⁸ Akurgal 1993, 424; Şahin 2002, 21.

⁶⁷⁹ Akurgal 1993, 424.

⁶⁸⁰ Şahin 2002, 22.

⁶⁸¹ Şahin 2002, 22.

⁶⁸² Şahin 2002, 23.

⁶⁸³ Şahin 2002, 23.

⁶⁸⁴ Şahin 2002, 23.

⁶⁸⁵ Akurgal 1993, 427.

göre sunak sütun ve yarım sütunlu portikolarla çevrilidir⁶⁸⁶. Sunağın batı cephesinde kurban hayvanlarının bağlandığı demir halkaların yuvaları bulunmaktadır⁶⁸⁷. Sunak kabartmaları 3.15 m. yüksekliğinde olup üzerinde 12 büyük tanrının yer aldığı düşünülmektedir⁶⁸⁸. Sunak Ion düzeninde üst yapı, üç fascialı baştaban üzerinde girland ve boğa başları ile bezeli bir friz yer alır. Sunak M.Ö. 2. yy.ın ortalarına tarihlenmektedir.

3.15. MILETOS

İonia'nın en eski ve en önemli yerleşmelerinden biri olan kıyı kenti Miletos'un dört limanı vardı (Şekil 3.41)⁶⁸⁹. Miletos Panionion Birliği'nin ilk kentleri içinde en eskisidir⁶⁹⁰. Miletos kenti Ion İsyanı'ndan sonra Hippodamos'un planına göre yeniden inşa edilerek yerleşime açılmıştır⁶⁹¹. Menderes Nehri'nin taşıdığı milden ötürü bugün kent denizden oldukça içeride bir düzlük ortasında kalmıştır⁶⁹². Miletos kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan bir yarımada üzerinde idi ve bu yarımadanın 2 km. ye yakın bir uzunluğu vardı⁶⁹³. Kent ızgara planı üç iskân bölgesi esasına göre yapılmıştır; bunlar kuzeydoğu, kuzey, güney bölgeleridir ve her bölge arasında küçük bir yön farkı bulunmaktadır⁶⁹⁴. Miletos Klasik Dönem'de önemi büyük ölçüde azalmış olmasına karşın Hellenistik Dönem'in ticaret ve sanat alanında en başta gelen merkezlerinden biri olmuştur⁶⁹⁵. Güney Agora'nın doğusunda Büyük Kilise'nin altında Hellenistik Döneme tarihlenen, Dor düzeninde prostylos planlı bir tapınağı olan kutsal alan bulunmaktadır. Bu kutsal alan çok fazla tahrip olduğu için incelenmemiştir.

---

⁶⁸⁶ Şahin 2002, 23.

⁶⁸⁷ Şahin 2002, 23.

⁶⁸⁸ Şahin 2002, 24.

⁶⁸⁹ Kleiner 1968, Ek. 1; Akurgal 1993, 444.

⁶⁹⁰ Freely 2002, 128-130.

⁶⁹¹ Freely 2002, 131.

⁶⁹² Akurgal 1993, 444.

⁶⁹³ Akarca 1972, 37.

⁶⁹⁴ Akarca 1972, 37.

⁶⁹⁵ Akurgal 1993, 445.

3.15.1. Apollon Delphinios Kutsal Alanı (Delphinion)

Milet Antik Kenti'nin en önemli kutsal yeri Delphinion ya da Apollon Delphinios Kutsal Alanı idi⁶⁹⁶. İlk temenos Arkaik Dönemde yapılmıştır, ancak bugünkü kalıntılar Hellenistik Dönemde inşa edilmiş olup üç yanı stoalarla çevrili yapı Roma Dönemi'nde değişikliklere uğramıştır⁶⁹⁷.

Hellenistik Dönem'de 50 x 60 m. ölçülerindeki temenosta stoalar Dor düzeninde olup temenosa batıdan üç kapı ile giriliyordu (Şekil 3.42-3.44)⁶⁹⁸. Roma Dönemi'nde ise stoalar Korinth düzeninde olup temenosa batıdan bir propylon ile giriliyordu. Avlunun içinde bir sunak, bir yuvarlak yapı ve üç eksedraya ait temel kalıntısı ile dört tane taşınabilir sunak bulunmuştur⁶⁹⁹. Taşınır yuvarlak sunaklar da Arkaik Dönem'e aittirler. Bunlardan bir tanesi diğerlerinden daha eski olup sunak temelini doğusuna karşı durmaktadır. Sunak temelini doğusunda görülen karşılıklı iki eksedra Hellenistik Dönem'e aittir⁷⁰⁰. Yuvarlak yapının altında bir eksedra daha vardır. Heroon olarak düşünülen yuvarlak yapı Geç Hellenistik Dönem ya da Roma Dönemi'ne aittir⁷⁰¹.

3.15.2. Humma Tepe Kutsal Alanı

Milet kentinin kuzeydoğu bölümünde Aslanlı Liman'ın doğusunda Humma Tepe'de (Humeitepe) olasılıkla Demeter-Kore'ye⁷⁰² adanmış bir kutsal alan bulunmaktadır (Şekil 3.45)⁷⁰³. Kutsal alanın ilk yapım evresi M.Ö. 6. yy.a uzanmaktadır⁷⁰⁴. Kutsal alan Hellenistik Dönem'de M.Ö. 3. yy.ın 2. yarısında⁷⁰⁵ yeniden düzenlenmiştir. Dikdörtgen formlu bir temenos içerisinde tapınak, sunak ve naiskoslar bulunmaktadır (Şekil 3.46). Tapınak 11.50 x 19.50 m. boyutlarında, Ion

---

⁶⁹⁶ Bean 1997, 207.

⁶⁹⁷ Akurgal 1993, 447; Bean 1997, 207; Kawerau, Rehm 1914, plan VII.

⁶⁹⁸ Rehm 1914, Plan VII.

⁶⁹⁹ Akurgal 1993, 447-448.

⁷⁰⁰ Kawerau, Rehm 1914, Tafel IV.

⁷⁰¹ Akurgal 1993, 449.

⁷⁰² Greaves 2003, 114.

⁷⁰³ Greaves 2000, Fig. 1.

⁷⁰⁴ Müller-Wiener 1986, 123.

⁷⁰⁵ Müller-Wiener 1986, 121.

düzeninde 4 sütunlu prostylos planlıdır⁷⁰⁶. Yapı üç basamaklı krepis üzerinde yükselmektedir. Sütun kaideleri Anadolu-Ion tarzında yapılmıştır⁷⁰⁷. Tapınağın karşısında merkez ekseninde kareye yakın dörtgen bir sunak yer almaktadır.

3.16. PERGAMON

Mysia bölgesinde yer alan Pergamon Antik Kenti İzmir İli Bergama İlçesi'nin hemen kuzeyinde ovadan 350 m. kadar yüksek olan tepenin üzerinde bulunmaktadır. Pergamon Akropolü Kaikos Vadisi'ne hâkim bir konumda dev kaya kütesinden oluşan doğal bir kale üzerinde bulunmaktadır (Şekil 3.47)⁷⁰⁸. Pergamon Antik Kenti yukarı, orta ve aşağı kent olarak üç bölüme ayrılmaktadır. Akropolde kutsal alanlar, tapınaklar, tiyatro, kütüphane, arsenallar, saraylar, heroonlar, agoralar, gymnasionlar, hamamlar ve yerleşim alanları bulunmaktadır (Şekil 3.48)⁷⁰⁹.

Pergamon Antik Kenti'nde ilk kazılar 1878-1886 yılları arasında Carl Humann, Alexander Conze ve R. Bohn tarafından yürütülerek Yukarı Kent ortaya çıkarılmıştır. İkinci dönem kazılarında 1900-1913 yılları arasında W. Dörpfeld, H. Hepding ve P. Schatzmann yöneterek Orta ve Aşağı Kent ortaya çıkarılmıştır. Üçüncü kazı döneminde 1927-1936 yılları arasında Theodor Wiegand, dördüncü kazı döneminde 1957-1972 yılları arasında Erich Boehringer ve sonraki yıllarda Wolfgang Radt yönetiminde kazı çalışmaları devam etmiştir⁷¹⁰.

3.16.1. Athena Polias Nikephoros Kutsal Alanı

Pergamon Akropolü'nde tiyatronun merkez ekseninin ve Büyük Sunağın hemen üzerindeki terasta yer alan Athena Kutsal Alanı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda çevresine hâkim bir konumda konumlanmıştır⁷¹¹. Kutsal alanda yer

⁷⁰⁶ Müller-Wiener 1986, 123, Abb. 27.

⁷⁰⁷ Müller-Wiener 1986, 123.

⁷⁰⁸ Pirson 2008, 275, Res. 1; Freely 2002, 21.

⁷⁰⁹ Radt 1999, Abb. 15.

⁷¹⁰ Akurgal 1993, 330; Radt 2002, 307-328.

⁷¹¹ Radt 2002, 158, Res. 104; Freely 2002, 27.

alan tapınak ve yuvarlak sunak kuzey, güney ve doğu yönlerden stoalarla çevrili olup kutsal alana doğu stoasının güneyinde bulunan propylon ile giriş sağlanmaktadır⁷¹².

Tapınak kutsal alanın batısında kuzey-güney doğrultusunda olup cephesi güneye yönlendirilmiştir (Şekil 3.49-3.51)⁷¹³. Tapınak andezit taşından Dor düzeninde, 6 x 10 sütunlu peripteros planlı olup 13.00 x 22.50 m. boyutlarındadır⁷¹⁴. Tapınak alt yapısı iki basamaklı krepis ve 12.72 x 21.77 m. ölçülerinde stylobat'tan oluşmaktadır⁷¹⁵. Pronaos ve celladan oluşan tapınakta Geç Antik Dönem tahribatından dolayı opisthodomos'un varlığı tam olarak bilinmemektedir⁷¹⁶. Pronaos derinliği ve pteron'un naos'a uzaklığı iki sütun arasındaki mesafeye eşittir⁷¹⁷. Yivleri kabaca işlenmiş sütunlar 5.25 m. yüksekliğinde ve sütun başlıkları 0.29 m. yüksekliğindedir. Üst yapıda yükseklikleri 0.48 m. architrav ve 0.21 m. olan geison bulunmaktadır. Cephe düzenlemesinde üçlü metop sistemi kullanılmıştır⁷¹⁸.

II. Eumenes Seleukoslar, Galatlar ve Makedonyalılar ile yaptığı başarılı savaşlardan sonra doğu ve kuzey tarafı boyunca stoalar yaptırdı⁷¹⁹. Kutsal alanın kuzey stoası iki nefli (12 x 72 m. ölçülerinde) doğu ve güney stoalar tek nefli ve iki katlıdır. Alt kat Dor düzeninde üst kat Ion düzeninde yapılmıştır⁷²⁰.

Propylon dört sütunlu ve iki katlı olup Berlin Müzesi'nde restore edilmiştir⁷²¹. Alt kat Dor düzeninde üst kat Ion düzeninde yapılmıştır. Ortadaki iki sütun arası yanlardaki sütun aralarından daha geniş tutulmuştur. Ortadaki sütun eksenleri arasında beş yanlardaki her iki sütun arasında dörder metop bulunmaktadır⁷²². Architrav üzerinde "Kral Eumenes'den zafer getiren Athena'ya" ibareli yazıt bulunmaktadır⁷²³.

---

⁷¹² Freely 2002, 27; Radt 2002, 165, Res. 114.

⁷¹³ Radt 1999, Abb. 15.

⁷¹⁴ Radt 2002, 157-158

⁷¹⁵ Akurgal 1993, 333; Tomlinson 1963, 134.

⁷¹⁶ Gruben 2001, 464; Radt 2002, 165, Res. 114;

⁷¹⁷ Akurgal 1993, 333.

⁷¹⁸ Akurgal 1993, 333; Coulton 1976, 117; Rheidt 1996, 170, Res. 9.

⁷¹⁹ Freely 2002, 28; Akurgal 1993, 333.

⁷²⁰ Radt 2002, 159.

⁷²¹ Akurgal 1993, 333, Şek. 289.

⁷²² Akurgal 1993, 333.

⁷²³ Akurgal 1993, 333.

3.16.2. Büyük Sunak

Büyük Sunak Athena Kutsal Alanı'nın güneyinde 25 m. kot farkı ile aşağı seviyedeki bir teras üzerinde yer almaktadır (Şekil 3.51)⁷²⁴. Terastan Pergamon Aşağı Kent, Selinus ve Ketios ırmakları ile tüm ova görülebilmektedir⁷²⁵.

II. Eumenes tarafından M.Ö. 189'daki Magnesia savaşında III. Antiokhos karşısında kazandığı zaferden kısa bir süre sonra yaptırılan sunak hem onun zaferi hem de I. Attalos'un Galatlar karşısında daha önce kazandığı zaferi anıdır⁷²⁶. Büyük Sunak ve temenosu Athena Kutsal Alanı'na göre yönlendirilmiştir⁷²⁷. Sunak muhtemelen Kral II. Eumenes'in zafer getiren Athena'ya sunduğu esas adaktı⁷²⁸.

Büyük Sunak 69 x 77 m. boyutlarında⁷²⁹ kendi temenosu içerisinde tek başına bir yapıdır (Şekil 3.52)⁷³⁰. Sunak doğu-batı doğrultusunda olup cephesi doğudaki giriş yönüne değil de batıya bakmaktadır. Büyük Sunak üç katlı bir podyum üzerinde yer alan dikdörtgen sunak masasını üç bir yanından at nalı şeklinde ve Ion düzeninde stoa çevreler⁷³¹. Mermer sunak masasının bulunduğu üstü açık dikdörtgen platforma batı yönden 20 basamakla çıkılmaktadır⁷³². Sunak aşağıdan yukarıya dört kademe halinde yükselmektedir. En altta 34.20 x 36.44 m. ölçüsünde beş basamaklı krepis, üzerinde at nalı şeklinde üç kademeli asıl yapı ve onun alt katını bir podyum, orta katını bir kabartmalı friz ve üst katını da sütunlarla çevrili stoa oluşturmaktadır⁷³³.

3.16.3. Zeus Soteris Kutsal Alanı

Zeus Kutsal Alanı Pergamon Akropolü'nde Yukarı Agora'nın batısında Büyük Sunak'ın güneyinde yer almaktadır (Şekil 3.53-3.54)⁷³⁴. Temenos alanının kuzeybatısında yer alan tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi doğuya bakmaktadır. Tapınak Dor düzeninde, 7.70 x 12.30 m. ölçülerinde prostylos

---

⁷²⁴ Radt 2002, 168, Res. 39.

⁷²⁵ Akurgal 1993, 340.

⁷²⁶ Freely 2002, 29.

⁷²⁷ Radt 2002, 173.

⁷²⁸ Radt 2002, 168.

⁷²⁹ Freely 2002, 29.

⁷³⁰ Gruben 1986, Fig. 348.

⁷³¹ Radt 2002, 169-171, Res. 116-125; Akurgal 1993, 340, Şek. 293.

⁷³² Freely 2002, 29; Akurgal 1993, 340

⁷³³ Akurgal 1993, 340-342, Şek. 292-294.

⁷³⁴ Radt 1999, Abb. 15.

planlıdır⁷³⁵. Tapınak 7.10 x 11.70 m. ölçülerinde stylobate, 5.20 x 5.25 m. ölçülerinde kareye yakın cella ve 2.80 m. derinliğinde bir pronaosa sahiptir⁷³⁶. Sütunlar yuvarlak plinthe üzerinde 18 yivli Ion sütunları ve Toscan başlığı ile yaklaşık 4.40 m. yüksekliğindedir⁷³⁷. Tapınak Dor düzeninde olmasına karşın Ion düzeninin etkileri de görülmektedir. Bu küçük tapınağın mimarisi bütünüyle, geleneksel formlara yenilerini de karıştıran olağanüstü orijinal bir Hellenistik Dönem coşkısına tanıklık etmektedir⁷³⁸.

Kutsal alanda Zeus Soteros'a (Kurtarıcı Zeus) adanmış bir sunak bulunmaktadır. II. Eumenes temenos alanının doğu kısmına temenos ile uyumlu olmayan bir agora yaptırmıştır⁷³⁹.

3.16.4. Demeter Kutsal Alanı

Demeter Kutsal Alanı Pergamon Akropolü orta kentin kuzeybatı köşesinde 50 x 100 m. boyutlarında büyük dikdörtgen teras üzerine doğu-batı doğrultusunda yer almaktadır⁷⁴⁰. Demeter Kutsal Alanı'nda doğuda propylon, üç tarafında stoa ve oikoslar, batıda tapınak ve sunaklar yer almaktadır (Şekil 3.55-3.56)⁷⁴¹.

Tapınağın ilk yapısı andezit taşından Ion düzeninde, 6.45 x 12.70 m. boyutlarında templum in antis planlıdır⁷⁴². Roma Dönemi'nde Korinth düzeninde ve prostylos plana dönüştürülmüştür⁷⁴³. Tapınağın architravında ve sunağın kuzeydoğu köşesini oluşturan doğudaki orthostları üzerinde yer alan içerikleri aynı iki yazıtta bu eserlerin Philetairos (M.Ö. 283-263) ve kardeşi Eumenes tarafından anneleri Boa için yaptırıldığı yazılıdır⁷⁴⁴. Temenosun orta kesiminde dikdörtgen büyük sunak doğu

---

⁷³⁵ Rheidt 1996, 163, Çiz. 6.

⁷³⁶ Rheidt 1996, 164.

⁷³⁷ Radt 2002, 91; Rheidt 1996, 166.

⁷³⁸ Radt 2002, 91.

⁷³⁹ Radt 2002, 88.

⁷⁴⁰ Freely 2002, 31; Akurgal 1993, 340-346.

⁷⁴¹ Radt 1978, 24.

⁷⁴² Freely 2002, 32; Akurgal 1993, 345.

⁷⁴³ Akurgal 1993, 345.

⁷⁴⁴ Freely 2002, 31; Akurgal 1993, 347.

kesiminde dört küçük sunak bulunmaktadır. Bu sunaklarda Hellenistik Dönemde yapılmış olup Roma Dönemi'nde değişiklikler görmüştür⁷⁴⁵.

Temenosun güneyinde 91.50 m. uzunluğunda iki nefli ve iki tarafı da sütunlu stoa yer alır. Stoa'nın altında depo olarak kullanılan bodrum ve payandalarla destekli duvar bulunmaktadır. Temenosun kuzey yönünde tapınak ile sunak boyunca alçak bir stoa yer alır. Kuzey stoasının doğu bölümünde 42 m. uzunluğunda on sıra halinde seyir basamakları bulunmaktadır. Temenosun batısında ise dört odalı bir stoa inşa yer alır⁷⁴⁶.

Propylonda yaprak başlıklı iki sütun bulunmaktadır. Sütunların üzerinde adak yazıtı bulunan architrav ve onun üzerinde alınlıklı bir çatı vardı. Propylon tapınaktan yaklaşık 1.50 m. yüksekte olmasından dolayı temenosun içine 10 basamaklı merdivenle inilmektedir⁷⁴⁷.

3.16.5. Hera Basileia Kutsal Alanı

Pergamon Akropolü Orta Kent bölümünde Yukarı Gymnasion'un kuzeyinde ve 20 m. kadar yüksekteki iki teras üzerinde çevresine hâkim bir konumda yer almaktadır (Şekil 3.57-3.59)⁷⁴⁸. Üst terasta tapınak alt terasta sunak bulunmaktadır⁷⁴⁹. Tapınakla aynı ekseninde doğusunda bir stoa batısında da bir eksedra vardır⁷⁵⁰.

Tapınak kuzey-güney doğrultusunda olup cephesi güneye yukarı gymnasiona bakmaktadır⁷⁵¹. Tapınak Dor düzeninde, 7 x 11.80 m. boyutlarında ve 4 sütunlu prostylos planlıdır⁷⁵². Tapınağın ön kısmında korkuluklu 11-12 basamaklı anıtsal bir merdiven bulunmaktadır⁷⁵³. Ele geçen mimari parçalara göre sütunların yaklaşık 4.50 m. yüksekliğinde olduğu ve tapınakta üçlü metop sistemi kullanılmıştır⁷⁵⁴. Cella 5.80

---

⁷⁴⁵ Akurgal 1993, 347.

⁷⁴⁶ Akurgal 1993, 347.

⁷⁴⁷ Radt 2002, 181.

⁷⁴⁸ Klinkott 1989, 278; Radt 1978, 25-27.

⁷⁴⁹ Akurgal 1993, 343.

⁷⁵⁰ Radt 2002, 184; Akurgal 1993, 344.

⁷⁵¹ Schazmann 1923, 104.

⁷⁵² Radt 2002, 184; Freely 2002, 32; Akurgal 1993, 343.

⁷⁵³ Akurgal 1993, 343; Radt 2002, 241.

⁷⁵⁴ Rheidt 1996, 179.

x 6.80 m. boyutlarında kareye yakın olup pronaosta yer alan architrav parçaları üzerindeki yazıt kalıntılarında anlaşıldığına göre tapınak II. Attalos (M.Ö. 159-138) zamanında inşa edilmiş olup Hera Basileia'ya adanmıştır⁷⁵⁵. Kutsal alanın asıl girişi batıda yer almaktadır.

3.16.6. Asklepios R Kutsal Alanı

Pergamon Akropolü Orta Kent bölümünde Yukarı Gymnasion'un batısında kayalık bir alan üzerinde yer almaktadır. Tapınağın kültü kesin olarak bilinmediği için bazı yayınlarda "R" Tapınağı olarak geçmektedir (Şekil 3.57-3.58)⁷⁵⁶.

Tapınak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda olup cephesi güneydoğuya bakmaktadır. Tapınak M.Ö. 2 yy. başında Dor düzeninde iken M.Ö. 2 yy. ortalarında Ion düzenine dönüştürülmüştür⁷⁵⁷. Tapınak Ion düzeninde ve prostylos planlıdır. Stylobate ölçüleri 9.00 x 16.00 m. olup derin bir pronaosu bulunmaktadır⁷⁵⁸.

Asklepios olduğu düşünülen erkek heykeli⁷⁵⁹, kentte ele geçen yazıtlarda Asklepios Gymnasiarkhos⁷⁶⁰ ibaresinin geçmesi ve yapının duvarlarında ephebosların listelerinin⁷⁶¹ bulunmasından dolayı Asklepios'a adanmış olduğu düşünülmektedir.

3.16.7. Mamurt Kale Kybele Kutsal Alanı

Pergamon Antik Kenti'nin güneydoğusunda Aspordenon Dağı'nın (Yund Dağı) üzerinde Mamurt Kale olarak bilinen alanda yer alan bir kent dışı kutsal alanıdır⁷⁶². Bu kutsal alan Philetairos tarafından M.Ö. 3. yüzyılda kurulmuştur⁷⁶³.

---

⁷⁵⁵ Freely 2002, 32; Akurgal 1993, 344.

⁷⁵⁶ Rheidt 1996, 179, Res. 16; Radt 1978, 27; Radt 2002, 128, Res. 74.

⁷⁵⁷ Rheidt 1996, 180.

⁷⁵⁸ Akurgal 2000, 343.

⁷⁵⁹ Akurgal 2000, 346.

⁷⁶⁰ Radt 2002, 129.

⁷⁶¹ Akurgal 2000, 346; Rumscheid 1994, 40.

⁷⁶² Radt 2002, 241.

⁷⁶³ Radt 2002, 241.

Kutsal alan tek odalı yapılarla çevrili olup tapınak ve sunaktan oluşmaktadır (Şekil 3.60-3.62)⁷⁶⁴.

Kutsal alan ve tapınak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda olup tapınağın cephesi güneydoğuya bakmaktadır. Tapınak Dor düzeninde, templum in antis planlı olup 9.60 x 12.90 m. ölçülerinde bir alan üzerinde oturmaktadır. Tapınağın alt yapısını 3 basamaklı krepis üzerine oturan 7.20 x 11.35 m. ölçülerinde stylobat oluşturmaktadır⁷⁶⁵. Derin bir pronaos ve kareye yakın bir cella sahip olan tapınakta cellaya girişi sağlayan kapının genişliği 1.60 m.dir⁷⁶⁶. Anteler arasında yivsiz tamburlardan oluşan dor başlıklı iki sütun bulunmaktadır. Tapınağın üst yapısına ait üzerinde adak yazıtı bulunan architrav ve triglif-metop frizine ait bloklar bulunmuştur⁷⁶⁷.

Sunak tapınağın önünde tapınak ile aynı yönde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlanmış olup cephesi güneybatıya bakmaktadır. Sunak dikdörtgen planda 3 basamaklıdır⁷⁶⁸.

3.17. PRIENE

İonia Bölgesi'nde yer alan Priene Antik Kenti Büyük Menderes Nehri'nin kenarında yamaç üzerinde yer almaktadır. Priene dik yamaca uygulanmış ızgara planlı kentlerin en iyi bilinen örneğidir⁷⁶⁹. Maeandros (Büyük Menderes) ırmağının giderek yükselmesi Makedonyalı İskender'in hâkimiyeti sırasında kentin önceki yerinin terk edilmesini ve Mykale Dağı'nın sarp sırtları üzerinde yeniden konumlandırılmasını gerektirmişti⁷⁷⁰. Doğu-batı yönünde yedi tane düz, kuzey-güney yönünde dik ve merdivenli onbeş sokağı vardı⁷⁷¹. Doğu kapısından başlayan yol kentin ana arteriydi ve diğer sokaklardan daha geniştir⁷⁷². Agora bu yol üzerinde

---

⁷⁶⁴ Conze, Schazmann 1911, Plate 1; Radt 1999, Abb. 189; Radt 2002, 241, Res. 189.

⁷⁶⁵ Conze-Schazmann 1911, 18.

⁷⁶⁶ Conze-Schazmann 1911, 18.

⁷⁶⁷ Conze-Schazmann 1911, 10; Rumscheid 1994, 29; Rheidt 1996, 171.

⁷⁶⁸ Serdaroğlu 2004, 173, Lev. 36-1.

⁷⁶⁹ Akarca 1972, 43.

⁷⁷⁰ Owens 2000, 66.

⁷⁷¹ Akarca 1972, 43.

⁷⁷² Owens 2000, 66.

kentin ortasında 35.40 x 47.20 m. ölçüsünde iki insulayı kaplıyordu ve etrafını at nalı şeklinde sınırlayan stoalar meydana daha fazla genişlik kazandırmak için adaların dışına oturtulmuştu⁷⁷³. Başlıca kamu yapıları doğu kapısından başlayan ana yol boyunca kent merkezinde toplanmışlardı ve sokak ağı ile uyum göstermekteydiler⁷⁷⁴. Büyük mimari hacimler türlü yüzeylere dağılmış ve ızgara planının tekdüzeliğini böylece hafifletmişti⁷⁷⁵. Bütün kent savunma amaçlı bir sur ile çevrilmişti ve bu sur sokaklardan bağımsız olarak arazinin doğal özelliklerinden savunmada yararlanacak biçimde inşa edilmişti. Klasik Dönemde planlanan kent Hellenistik Dönem’de yapıların inşasına devam edilmiş, yeni yapılar ve yeni kutsal alanlar oluşturulmuştur.

3.17.1. Zeus Olympios Kutsal Alanı

Zeus Olympios Kutsal Alanı agoranın doğu stoası bitişiğinde doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmıştır (Şekil 3.63-3.64)⁷⁷⁶. Kutsal alan agoranın doğu bölümünün değiştirilmesi ile M.Ö. 3. yy.da yapılmış olması gerekir⁷⁷⁷. Kuzey ve güney yönlerde stoa, doğuda temenos duvarı ile çevrili temenosun kuzeydoğu köşesinde giriş, batısında Ion düzeninde prostylos planlı tapınak, tapınağın önünde kareye yakın dikdörtgen sunak bulunmaktadır. Tapınak temenos alanının batı kenarına yakın doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmış olup cephesi doğuya bakmaktadır. Tapınağın stylobat ölçüleri 8.50 x 13.50 m.dir⁷⁷⁸. Sütun kaideleri Anadolu Ephesos biçimli olup sima bezemeleri şekil ve kompozisyon bakımından Priene Athena Tapınağı’ndaki örneği yinelemektedir⁷⁷⁹. Bütün mimarlık öğelerinde ve bezemelerinde Pytheos’un etkisi belirgin bir şekilde görülmekle birlikte sütun aralarının geniş olması farklılık göstermektedir⁷⁸⁰.

---

⁷⁷³ Akarca 1972, 43.

⁷⁷⁴ Owens 2000, 66.

⁷⁷⁵ Akarca 1972, 43.

⁷⁷⁶ Rumscheid, Koenigs 1998, Abb. 43.

⁷⁷⁷ Akurgal 1993, 435; Freely 2002, 125.

⁷⁷⁸ Freely 2002, 125; Akurgal 1993, 435.

⁷⁷⁹ Akurgal 1993, 435.

⁷⁸⁰ Akurgal 1993, 435.

3.17.2. Mısır Tanrıları Kutsal Alanı

Kentin kuzeydoğusunda yer alan kutsal alan 31 x 47 m. boyutlarında⁷⁸¹ bir alana konumlandırılmıştır (Şekil 3.65-3.66)⁷⁸². Kutsal alanın güney kısmı çok göz alıcı bir taş işçiliği gösteren teras duvarı ile desteklidir⁷⁸³. Kutsal alanda sunak ve propylon bulunmaktadır.

Sunak dikdörtgen biçimde, 7.31 x 14.60 m. ölçülerinde ve 1.73 m. yüksekliğindedir⁷⁸⁴. Ele geçen mermer blokların incelenmesinden anlaşıldığına göre bu platforma zamanında sunağın güney duvarında yer alan 5 m. genişliğindeki 7 basamaklı mermer merdivenle çıkılıyordu⁷⁸⁵. Kutsal alanda 68 cm. yüksekliğinde küçük bir sunak üzerindeki yazıtta Mısırlı tüccarlar tarafından İsis, Serapis ve Anubis'e adandığı belirtilmektedir⁷⁸⁶.

Propylon kutsal alanın kuzeybatı köşesinde yer alır ve kare biçimlidir. Propylonun antesinde yer alan yazıtta adı geçen tanrılara nasıl tapılacağı ayrıntılı olarak anlatılmakta, ayrıca törenleri ancak gerçek bir Mısırlının yönetmesi gerektiği ve mürit olmayanların İsis kurban törenlerini yönetemeyeceği aksine davranışta bulunanların 1.000 drahmi ceza ödeyeceği ve mahkemeye verileceği yazılıdır⁷⁸⁷. Mimarlık öğelerinin profilleri ve temiz işçiliği, yazıtların güzel bir yazı şekli göstermesi temenosun Hellenistik Dönem'de yapıldığını göstermektedir⁷⁸⁸.

3.18. SARDES

Lydia Bölgesi'nde yer alan Sardes Manisa İli, Salihli İlçesi Sartmustafa köyünde bulunmaktadır. Kutsal alan Tmolos Dağı'ndan (Boz Dağlar) doğan Paktolos Nehri'nin (Sart Çayı) doğu yakasındadır (Şekil 3.67)⁷⁸⁹. Kent M.Ö. 334 yılında İskender'in eline geçmesinden sonra Seleukosların kontrolü altına girmiştir, M.Ö.

---

⁷⁸¹ Akurgal 1993, 437.

⁷⁸² Rumscheid, Koenigs 1998, Abb. 166.

⁷⁸³ Akurgal 1993, 437.

⁷⁸⁴ Freely 2002, 125; Akurgal 1993, 437.

⁷⁸⁵ Akurgal 1993, 437.

⁷⁸⁶ Freely 2002, 125; Akurgal 1993, 437.

⁷⁸⁷ Akurgal 1993, 437.

⁷⁸⁸ Freely 2002, 125; Akurgal 1993, 437.

⁷⁸⁹ Crawford 2006, Fig. 1; Şahin 2002, 70; Freely 2002, 63.

180-133 yılları arasındaki dönemde önce Bergama Krallığının sonra da Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir⁷⁹⁰.

3.18.1. Artemis Kutsal Alanı

Artemis Kutsal Alanı Tmolos Dağı'nın sırtları ile akropol arasında doğu-batı doğrultusunda konumlanmıştır (Şekil 3.68)⁷⁹¹. Kutsal alanda Artemis'e adanmış tapınak ve sunak bulunmaktadır⁷⁹². Tapınak G. Gruben'in yaptığı incelemeler ışığında üç evre geçirmiştir⁷⁹³. Birinci yapı evresi yaklaşık M.Ö. 300'de batıya bakan İon tapınağı 23.00 x 67.52 m. ölçüsünde geleneksel uzun cella mimar Pytheos'un ilkelerini izleyen derin pronaos ve dar opisthodomos bulunmaktadır⁷⁹⁴. Aslında dipteros olarak tasarlanmış olan plan gerçekleştirilmemiştir⁷⁹⁵. Naos'un batısında 11 x 21 m. ölçülerindeki Artemis sunağı ve Lydia yapısı olarak adlandırılan kırmızı kumtaşından yapılmış merdivenler vardır⁷⁹⁶. İkinci yapı evresi M.Ö. 175-150 yıllarında tapınak özündeki bir dipteros olarak planlanmasına karşın bir pseudodipteros amphiprostylos tarzında tamamlanmak üzere çalışmalara başlanmış peristasisin her iki uca sekiz yanlara yirmi sütun yerleştirilmek üzere çalışmalar yapılmıştır⁷⁹⁷. Üçüncü yapı evresi yaklaşık M.S. 150 yıllarında önceki evrenin yalnız temelleri belirtilmiş bölümlerinin tamamlandığı ve ayrıca tapınak ikiye bölünerek doğu yarısı İmparator Antoninus Pius'un karısı I. Faustina'ya sunulmuş olan bir tapınma yeri haline getirilmiştir⁷⁹⁸. Doğu tarafın ön sırasında güneyden üçüncü sütunun üzerindeki başlığın dışında peristasisin sütunlarının tamamı bu dönemde yapılmıştır⁷⁹⁹. Bu evrede opisthodomosta bulunan sütunlar kaldırılarak buraya ikinci bir giriş kapısı açılmıştır⁸⁰⁰.

---

⁷⁹⁰ Akurgal 1993, 377.

⁷⁹¹ Hanfmann, Waldbaum 1975, Fig. 59.

⁷⁹² Hanfmann- Waldbaum 1975, Fig 59.

⁷⁹³ Akurgal 1993, 380, Şek. 308-310; Şahin 2002, 70.

⁷⁹⁴ Freely 2002, 66; Akurgal 1993, 380,381.

⁷⁹⁵ Şahin 2002, 71; Akurgal 1993, 380.

⁷⁹⁶ Freely 2002, 66; Akurgal 1993, 380,381.

⁷⁹⁷ Freely 2002, 66; Akurgal 1993, 380-382.

⁷⁹⁸ Bean 1997, 246,247; Akurgal 1993, 380; Freely 2002, 66-67; Şahin 2002, 70.

⁷⁹⁹ Akurgal 1993, 380-382.

⁸⁰⁰ Şahin 2002, 70,71.

3.19. TEOS

Teos Antik Kenti, kuzey-güney yönünde uzanan bir yarımada kıstağının en dar yerinde kurulmuştur⁸⁰¹. Teos Akropol'ü kuzey ve güney limanlarına eşit uzaklıktaki bir tepede M.Ö. 3 yy.da savunma duvarıyla kapatılmış bir bölgededir⁸⁰². Panionion Birliği'nin bir üyesi olan Teos'ta antik dünyanın en büyük Dionysos Tapınağı inşa edilmiştir⁸⁰³. Teos Dionysos tapınağının temenos alanı, kıstağın kabaca ortasında, kentin Hellenistik Devir Surları içinde yer almaktadır (Şekil 3.69)⁸⁰⁴.

3.19.1. Dionysos Kutsal Alanı

Kutsal alan kentin batısındaki savunma duvarına yakın bir şekilde doğu-batı doğrultusunda konumlanmıştır (Şekil 3.78)⁸⁰⁵. Stoalarla sınırlandırılmış kutsal alan Dionysos'a adanmış bir tapınak ve sunaktan oluşmaktadır.

Vitruvius'a göre tapınak Hermogenes tarafından⁸⁰⁶ M.Ö. 2. yy.ın ikinci çeyreğinde inşa edilmiştir⁸⁰⁷. Tapınak doğu-batı doğrultusunda olup cephesi doğuya bakmaktadır (Şekil 3.70-3.72)⁸⁰⁸. Tapınak Ion düzeninde, 6 x 11 sütunlu, yaklaşık olarak 18.50 x 35.00 m. stylobat ölçülerinde hexastyle peripteros planlıdır⁸⁰⁹. Temenos alanı doğuya doğru alçaldığı için krepis önde 12 yanlarda 6 basamaklıdır⁸¹⁰. Yapı iki sütunlu derin pronaosu ve iki sütunlu dar opisthodomosu ile Pytheos'un Priene'deki Athena Tapınağı'na çok benzemektedir⁸¹¹. 24 yive sahip sütunlar ve cella duvarları aynı eksen üzerindedir⁸¹². Vitruvius tapınağın Hermogenes tarafından, Hermogenes'in eustylos ilkelerine göre, yani sütunlar arasındaki açıklığın sütun alt çapının 2 1/4 katına eşit olarak planlanarak inşa

---

⁸⁰¹ Uz 1985, 227.

⁸⁰² Freely 2002, 84.

⁸⁰³ Akurgal 1993, 389.

⁸⁰⁴ Strang 2007 Fig.4; Uz 1985, 227.

⁸⁰⁵ Şahin 2002, Res. 46.

⁸⁰⁶ Şahin 2002, 24,25; Akurgal 1993, 390.

⁸⁰⁷ Akurgal 1993, 390; Freely 2002, 85.

⁸⁰⁸ Uz 1985, 231, Res. 1.

⁸⁰⁹ Freely 2002, 85; Şahin 2002, 26.

⁸¹⁰ Şahin 2002, 26.

⁸¹¹ Akurgal 1993, 390.

⁸¹² Şahin 2002, 27.

edildiğini belirtmektedir⁸¹³. Sütun kaidelerinde torus-trochilos-torus şeması yani Attik kaidesi tercih edilmiştir⁸¹⁴. Dionysos Tapınağı pseudodipteros bir düzenleme göstermediği ve Priene'deki planı izlediği için Hermogenes'in ilk eserlerinden biri olmalı, ancak bugün ayakta duran yapı Mustafa Uz'un ortaya koyduğu üzere Augustus ve Hadrian dönemlerinde büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır⁸¹⁵.

Dikdörtgen biçimli sunak tapınağın önünde aynı eksende yer almaktadır. Stoalar tek nefli ve tek katlıdır. Kuzey ve güney stoalar Dor düzeninde, doğu ve batıda ise Ion düzeninde inşa edilmiştir⁸¹⁶. Temenos alanı doğuya doğru alçaldığı için kuzey ve güney stoalar tapınakla paralel olmayıp doğuya doğru daralmaktadır. Temenosa girişlerin kuzeybatı ve güneybatı köşelerdeki anıtsal kapılarla sağlandığı düşünülmektedir⁸¹⁷.

3.20. TROIA

Troas bölgesinde yer alan Troia-Ilion Antik Kenti Çanakkale İli'nin 30 km. güneybatısında Hisarlık Mevkii'nde yer almaktadır. Troia'da 1870 yılında Schliemann, 1882 yılında W. Dörpfeld, 1932-1938 yılları arasında C.W. Blegen, 1988-2005 yılları arasında M. Korfmann⁸¹⁸ kazı yapmış ve 2006 yılından itibaren E. Pernicka⁸¹⁹ kazı yapmaktadır.

3.20.1. Athena Ilias Kutsal Alanı

Troia Athena Ilias Kutsal Alanı kentin kuzeyinde yer almakta olup, doğu-batı doğrultusunda kente ve ovaya hâkim bir konumdadır⁸²⁰. Kutsal alan Dor düzeninde tapınak, sunak, stoa ve propylondan oluşmaktadır (Şekil 3.73-3.75)⁸²¹.

---

⁸¹³ Akurgal 1993, 390,391.

⁸¹⁴ Şahin 2002, 27.

⁸¹⁵ Akurgal 1993, 390.

⁸¹⁶ Şahin 2002, 25,26.

⁸¹⁷ Şahin 2002, 26.

⁸¹⁸ Jablonka 2007, 702.

⁸¹⁹ Pernicka-Jablonka-Aslan 2008, 312; Pernicka-Jablonka-Aslan 2009, 249-266.

⁸²⁰ Rose 2006, 136, Fig. 1,15.

⁸²¹ Hertel 2004, Abb. 1.

Troia kentinin Hellenistik Dönemde inşa edilen en önemli yapısı Athena Tapınağıdır⁸²². Herodotos'a göre (VII, 43), Xerxes burada Athena'ya bin öküz kurban etmişti. Strabon⁸²³ Troia kenti ve Athena Tapınağı hakkında "*Büyük İskender buraya gelince tapınağı adaklarla donattı, kasabaya kent unvanını verdi, yeni yapıların yapılmasını emretti, ona bağımsızlık vererek haraç vermekten bağışık kıldı. Persleri tamamen yendikten sonra, İlion büyük bir kent haline getireceğini, görkemli bir tapınak yaptıracağını ve kutsal bayramlar koyacağını vaat eden nazik bir de mektup gönderdi. Ölümünden sonra Lysimakhos kente özel bir özen gösterdi. Bir tapınak yaptırdı ve kenti yaklaşık kırk stadion çapında bir surla çevirerek onu şimdi eski ve kötü durumda olan çevresindeki kentlerden ayırdı.*" bilgileri vermektedir.

Tapınak doğu-batı doğrultusunda, 16.40 x 35.70 m. ölçülerinde⁸²⁴ bir alan üzerinde olup cephesi doğuya bakmaktadır. Tapınak Dor düzeninde 6 x 12 sütunlu peripteros planlı olup anteleri arasında iki sütun bulunmaktadır⁸²⁵. Mermerden inşa edilen tapınak 3 basamaklı bir krepise sahiptir⁸²⁶. Tapınak 15.15 x 32.40 m. ölçülerinde stylobate üzerinde yer alan naos 6.65 m. genişliğinde olup 4.50 m. derinliğinde pronaos, 12.35 m. derinliğinde cella ve 2.50 m. derinliğinde küçük bir opisthodomostan oluşmaktadır⁸²⁷. Stylobat üzerine oturan 20 yivli sütun tamburları 1.25 m. çapında olup sütun başlıkları en üstteki sütun tamburu ile tek blok halinde yapılmıştır. Frizdeki triglif-metop tek blok halinde olup sütun aralarında ikişer metop gelecek şekilde ikili sistem kullanılmıştır⁸²⁸. Metop kabartmalarında Tanrılar-Devler Savaşı (Gigantomachy), Grek-Amazon Mücadelesi (Amazonomachy), Ilioupersis sahneleri bulunmakla birlikte Parthenon Athena Tapınağı ile aynı konularda Kentauros-lapitler savaşı (Centauromachy) konu edildiği düşünülmektedir⁸²⁹. Architrav üzerindeki Augustus Dönemi'ne ait yazıt tapınağın inşa tarihi konusunda

---

⁸²² Akurgal 1993, 321; Hertel 2004, 178, Abb. 1.

⁸²³ Strabon 13, 593.

⁸²⁴ Tomlinson 1963, 134.

⁸²⁵ Anabolu 1992, 10, Res. 13.

⁸²⁶ Hertel 2004, 189, Abb.10.

⁸²⁷ Rose 2006, 149, Fig. 14.

⁸²⁸ Anabolu 1970, 75.

⁸²⁹ Rose 2006, 149.

tartışmalara neden olmuştur. Tapınak plan ve bezeme özelliklerine göre Erken Hellenistik Döneme ait olmalıdır⁸³⁰.

Kutsal alan 3 yönden doğu, batı ve güneyden tek nefli ve tek katlı dor düzeninde stoalarla sınırlanmıştır⁸³¹. Kutsal alana girişler doğuda bir giriş güneyde bir propylon ile sağlanmaktadır (Şekil 3.83)⁸³². Güneydeki Dor düzenindeki propylon “H” şekilli olup ön kısmı 4 sütunlu prostylos planda, arka kısım ise 2 sütunlu templum in antis plandadır⁸³³.

---

⁸³⁰ Akurgal 1993, 321; Tomlinson 1963, 134; Rumscheid 1994, 18.

⁸³¹ Rose 2006, 136, Fig. 1.

⁸³² Korfmann 2001, Fig. 77.

⁸³³ Rose 2006, 136, Fig. 1; Hertel 2004, 178, Abb. 1.

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Antik Dönem Batı Anadolu doğu kültürlerinden esinlenerek geliştirdiği yenilikleri denemekten çekinmeyen üretici zekâ sayesinde kent planlama, kutsal alan planlama ve mimari planlama yönünden Güney İtalya, Sicilya ve Hellas'tan daha zengin ve gelişmiştir. Anıtsal planlama ve ızgara planlama yönünde ilk adımlar Batı Anadolu yerleşimlerinde geliştirilmiştir. Batı Anadolu Hellenistik Dönem kutsal alan planlamasının başarıları çeşitlidir. Gelişimi takip edebilmek için Hellenistik Dönem öncesini kısaca değerlendirmemiz yerinde olacaktır.

Güney İtalya ve Sicilya'daki koloni kentleri doğal limanı bulunan kolay savunulabilir mevkiilerde ızgara planlı olarak kurulmuşlardır. Batı Anadolu'daki ızgara plandan farklı olarak geniş cadde ve dar sokaklardan oluşmaktadır ve kent alanlarını topoğrafyanın doğal sınırları belirlemiştir. Bu yöntem hızlı ve kolay uygulanabilir, güvenlik ve işlevselliğe önem veren bir planlama tarzıdır. Bu yüzden Güney İtalya ve Sicilya'da görsel efekt uygulamaları olan ve görsel olarak hoş giden bir kent görünümü ya da kutsal alan planlaması yoktur. Güney İtalya ve Sicilya'da kutsal alanlar genellikle kent surları içerisinde ve Naxos, Megara Hyblaea, Poseidonia (Paestum), Elea, Gela, Himera, Akragas gibi kentlerde kent sınırında kent surları boyunca yer alma eğiliminde olup bazen Syracuse gibi kent merkezinde bazen de Selinus gibi akropolde yer alabilmektedir. Bu kutsal alanlarda bulunan tapınakların yönlendirmesi kent ızgara planı yönlendirmesine uymakla birlikte bazen hafif yön kaymaları görülebilmektedir. Temenos alanları kent sınırlarına yakın konumlandırıldığı için genellikle trapezoidal formlu olup temenos yapıları arasında eksen ve simetri ilişkileri bulunmamaktadır. Naxos, Selinus ve Poseidonia'ya bağlı kent dışı kutsal alanlar yine trapezoidal çokgen formlu olup temenostaki yapılar arasında eksen ve simetri ilişkileri bulunmamaktadır.

Hellas'ta kentler gelişigüzel, dağınık ve düzensiz bir gelişme göstererek oluşmuşlardır. Bu nedenle kentlerin anıtsal bir güzelliği bulunmamakta ve kutsal alanlar yerleşim birimlerinden izole edilmiş alanlarda yer almaktadır. Yunan anakarasında kutsal alanlar anıtsal boyutlarda inşa edilerek kente güzel bir görünüm kazandırmaya çalışmışlardır. Hellas'ta kutsal alanlar Olympia Kenti'nde dağ eteğinde düzlük alanda, Delphi Kenti'nde teraslar halinde yamaçta ve Atina

Kenti'nde olduğu gibi akropolde yer alabilmektedir. Genellikle kutsal alan çevresinde tiyatro, gymnasion bulunmaktadır. Olympia, Isthmia gibi kentlerde kutsal alan çevresinde atletik etkinliklerin düzenlendiği stadion bulunmaktadır. Panhellenik kutsal alanlarda hazine binalarının çokluğu dikkat çekmektedir. Kutsal alanlar trapezoidal formda olup tanımlanabilir geometrik şekil vermezler. Kutsal alanlarda kentler gibi düzensiz bir gelişme göstermiş olup kutsal alan yapıları arasında yönlendirme ilişkileri bulunmakta olup eksen ve simetri ilişkileri bulunmamaktadır. Ancak kentin önemli görüş noktalarından tapınağın üç köşe noktası görülecek şekilde yerleştirilmesi ile özellikle Atina Akropolü'nde perspektif görünüm kazandırma gayreti içerisinde oldukları belirgindir. Diğer yandan Aigina Aphaia Kutsal Alanı'nda Arkaik Dönem'de düzensiz tasarlanan kutsal alan Klasik Dönem'de eksen ve simetri kuralları uygulanarak düzenli bir şekilde yeniden tasarlanmıştır.

Batı Anadolu'da Aeol ve Troas bölgelerinde yeni mimari düzen olan Aeol Düzen'i kullanılmaya başlanmıştır. Aeol Düzen'i Smyrna Athena, Neandria, Larisa ve Troia Batı Kutsal Alanları'nda görülmektedir. Aeol Düzeni'nde tasarlanan kutsal alanlar genellikle akropolde ve yamaç yerleşimlerinde görülmektedir. Bu kutsal alanlar kent alanının herhangi bir bölümünde yer alabilmekte ve yönlendirme birliği bulunmamaktadır. Kutsal alan trapezoidal formda olup kutsal alan planlamasında da eksen ve simetri ilişkileri izlenebilmektedir.

Batı Anadolu'da M.Ö. 7. yy.ın ikinci çeyreğinde Samos Hera Kutsal Alanı'nda peripteral tapınaklar inşa edilmeye başlanmıştır. Arkaik ve Klasik Dönemlere ait peripteral planlı tapınaklar Myus Dionysos, Miletos Athena, Labraunda Zeus ve Priene Athena Kutsal Alanları'nda görüldüğü üzere genellikle Ion düzeninde karşımıza çıkmaktadır. Batı Anadolu'da Dor düzenindeki tapınaklar Hellas, Güney İtalya ve Sicilya'daki Dor düzenindeki tapınaklardan farklı plan ve düzenleme ile karşımıza çıkmaktadır. Assos Athena Tapınağı Dor düzeninde inşa edilmesine karşın Ion düzeninin ve planlamasının etkileri görülmektedir. Batı Anadolu'da Arkaik ve Klasik dönemlere ait peripteral tapınağı olan kutsal alanlar genellikle akropol ve yamaç yerleşimlerinde görülmektedir. Iasos Artemis, Miletos Athena, Priene Athena Kutsal Alanları agora çevresinde yer almaktadır. Bazı kutsal

alanlarda yön kaymaları görülmekle birlikte genellikle doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmişlerdir.

Batı Anadolu'da M.Ö. 6. yy.da Samos Hera, Didyma Apollon ve Ephesos Artemis Kutsal Alanları'nda anıtsal boyutlarda Ion düzeninde ve dipteros planlı tapınaklar yapılmaya başlanmıştır. Bu kutsal alanlar kent dışında veya Ephesos'ta olduğu gibi kent alanının biraz uzağında düzlük alanda yer almaktadır. Labraunda ve Priene'de dik eğimli yamacın teraslar ve basit peyzaj düzenlemeleriyle anıtsal görünüm kazandırma düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Labraunda Zeus Kutsal Alanı'nda araziye uyumlu anıtsal görünümü ön plana çıkaran bir planlama görülürken Priene'de arazinin zorluğuna rağmen ızgara tasar uygulamasında diretilmiştir. Priene'de agora, tiyatro ve Athena Kutsal Alanı'nın kent alanı içerisinde perspektif görünüm verecek şekilde konumlandırılması ile ızgara tasarım tekdüze görünüm veren yapısı önlenmiştir (Şekil 2.68-2.70). Klasik dönemde eksen ve simetri ilişkileri ile birlikte anıtsal görünümü kazandıran perspektif uygulamaları kullanılmaya başlanmıştır.

Batı Anadolu'da Apollon, Artemis ve Athena yaygın olmak üzere Aphrodite, Zeus, Dionysos, Demeter ve Kore, Asklepios, Hekate, Hera, Leto gibi Grek Pantheon'unda yer alan tanrıların yanında Kybele, Hemithea gibi Anadolu'nun yerel tanrılarına da kutsal alanlar inşa edilmiştir. Priene'de Mısır tanrıları için bir kutsal alan bulunmaktadır.

Batı Anadolu Hellenistik Dönem kutsal alanları genellikle akropol ve yamaçta yer almaktadır. Aigai, Pergamon, Troia kentlerindeki kutsal alanlar akropolde, Alabanda, Aleksandreia Troas, Bağarcık, Chryse, Emecik, Herakleia Latmos, Kastabos, Kaunos, Knidos, Lagina, Letoon, Mamurtkale, Milet, Priene, Sardes ve Teos'daki kutsal alanlar tepe ve yamaç üzerinde Aphrodisias, Klaros ve Magnesia'daki kutsal alanlar ise düzlük alanda yer almaktadır. Pergamon, Aigai, Knidos, Priene kentlerinde akropol ve yamaçlarda uygulanan başarılı teraslamalar sayesinde elde edilen anıtsal görünümün öncüsü Labraunda Zeus Kutsal Alanı olmalıdır.

Kutsal alanlar kent alanının genellikle kuzey, kuzeybatı ve güney bölümlerinde yer almaktadırlar (Tablo 1). Kutsal alanlar kent alanının herhangi bir yerinde olabilmekle birlikte genellikle tiyatro ve agora yapılarıyla birlikte görsel

ilişki içerisinde konumlandırılmışlardır (Şekil 4.1). Pergamon Athena Kutsal Alanı ve tiyatro ile oluşturulan kompozisyonun benzerleri Aigai Kuzeybatı ve Aleksandreia Troas Dor Kutsal Alanları'nda görülmektedir. Tiyatro üzerinde kutsal alan kompozisyonu Pessinus Kybele ve Stratonikeia İmparatorlar Tapınağı'nda görüldüğü üzere Roma Dönemi'nde de kullanılmaya devam etmiştir. Kent dışı kutsal alanların yer seçiminde eski kutsal alanlar önemli rol oynamıştır.

Tablo 1. Batı Anadolu Hellenistik Dönem kent ve kutsal alan ilişkileri.

Antik Kent	Kültü	Yerleşim Türü	Kentteki Konumu	Yakın Komşu Yapı
Aigai	Demeter Kore	Akropol	Kuzeybatı	Tiyatro
Aigai	?-Kuzeybatı	Akropol	Kuzeybatı	Tiyatro, Agora
Alabanda	Artemis	Yamaç yerleşimi	Güney	Tiyatro
Alabanda	Apollon	Yamaç yerleşimi	Güney	Tiyatro
Aleksandreia Troas	?	Yamaç yerleşimi	Güney	Tiyatro
Aphrodisias	Aphrodite	Düz arazi	Kuzey	Agora
Bağarcık	Zeus	Yamaç yerleşimi	Kuzey	
Chryse	Apollon	Yamaç yerleşimi	Kent Dışı	
Emecik	Apollon	Yamaç yerleşimi	Kent Dışı	Mağara ve Su
Herakleia	Athena	Yamaç yerleşimi	Kuzey	Agora
Kastabos	Hemithea	Yamaç yerleşimi	Kent Dışı	Tiyatro
Kaunos	Teras	Yamaç yerleşimi	Batı	
Klaros	Apollon	Düz arazi	Kent Dışı	Mağara ve Su
Knidos	Aphrodite	Yamaç yerleşimi	Kuzeybatı	
Knidos	?	Yamaç yerleşimi	Kuzeybatı	
Knidos	Apollon	Yamaç yerleşimi	Kuzeybatı	Mağara ve Su
Lagina	Hekate	Yamaç yerleşimi	Kent Dışı	
Letoon	Leto	Yamaç yerleşimi	Kent Dışı	Tiyatro
Magnesia	Artemis	Düz arazi	Kuzeydoğu	Agora
Mamurt Kale	Kybele	Yamaç yerleşimi	Kent Dışı	
Milet Humma Tepe	?	Yamaç yerleşimi	Kuzey	
Miletos	Apollon	Yamaç yerleşimi	Kuzey	Agora
Pergamon	Zeus	Akropol	Merkez	Agora
Pergamon	Asklepios R	Akropol	Güney	Gymnasion
Pergamon	Demeter	Akropol	Güney	Gymnasion
Pergamon	Athena	Akropol	Kuzey	Tiyatro
Pergamon	Hera	Akropol	Güney	Gymnasion
Pergamon	B. Sunak	Akropol	Kuzey	Tiyatro
Priene	Zeus	Yamaç yerleşimi	Merkez	Agora
Priene	Mısır	Yamaç yerleşimi	Kuzeydoğu	Tiyatro
Sardes	Artemis	Yamaç yerleşimi	Güney	
Teos	Dionysos	Yamaç yerleşimi	Merkez	Tiyatro Agora
Troia	Athena	Akropol	Kuzey	Tiyatro

Bazı kutsal alanlar bouleterion, gymnasium, stadion ve mağara yakınlarına konumlandırılmıştır. Knidos Apollon, Emecik Apollon ve Klaros Apollon Kutsal Alanları içinde su bulunan mağara yakınlarına inşa edilmiş olup Apollon Kültü'ne özgü bir durum olmalıdır. Knidos Apollon, Knidos Aphrodite, Knidos Dor, Miletos Humma Tepe, Miletos Apollon, Priene Zeus, Priene Mısır Tanrıları Kutsal Alanları kent ızgara tasar planına uygun yönlendirme içerisinde olup Aphrodisias Aphrodite, Herakleia Latmos, Magnesia Artemis Kutsal Alanları kent ızgara tasar planına uygun yönlendirilmemişlerdir. Chryse Apollon, Emecik Apollon, Klaros Apollon, Lagina Hekate, Kastabos Hemithea, Mamurtkale Kybele, Letoon Leto Kutsal Alanları kent alanının dışında yer almaktadır.

Kutsal alanlar form olarak genellikle trapezoidal formlu olup dikdörtgen formlu temenoslar da bulunmaktadır. Miletos Apollon, Miletos Humma Tepe, Priene Mısır Tanrıları, Priene Zeus Kutsal Alanları dikdörtgen formlu olmakla birlikte Aphrodisias Aphrodite Kutsal Alanı dar dikdörtgen ve Pergamon Demeter Kutsal Alanı uzun dikdörtgen formludur. Aigai Kuzeybatı, Aigai Demeter ve Kore, Emecik Apollon, Kaunos Teras, Knidos Apollon, Knidos Aphrodite, Lagina Hekate, Letoon Leto, Pergamon Hera, Pergamon Athena, Pergamon Büyük Sunak, Pergamon Zeus, Teos Dionysos, Troia Ilion Athena ve Mamurtkale Kybele gibi trapezoidal formlu kutsal alanların bir bölümünü topografya şekillendirmiştir. Pergamon Athena, Teos Dionysos, Lagina Hekate, Kaunos Teras ve Troia Athena Kutsal Alanları'nda stoa tapınağın konumuna göre asimetrik konumlandırılmış olup tapınak alanına doğru daralma görülmektedir. Stoalar genellikle "L, Π ve □" şekilli plan da tek nefli, iki nefli, tek katlı, iki katlı olabilmekte ve Dor düzeninde olup iç kısım ya da ikinci kat sütunları Ion düzenindedir. İki katlı stoa uygulaması Hellenistik Dönem başarısıdır.

Kutsal alanlardaki Dor düzenli tapınaklar in antis, prostylos ve peripteros planlı olup Ion düzenindeki tapınaklar genellikle prostylos, peripteros ve pseudodipteros planlıdır (Tablo 2). Aigai Demeter ve Kore, Kaunos Teras, Herakleia Latmos Athena, Herakleia Latmos Bağarcık Zeus, Knidos Apollon, Mamurt Kale Kybele Kutsal Alanları'nda Dor düzeninde ve in antis planlı olup Pergamon Demeter, Pergamon Hera, Pergamon Zeus, Pergamon Asklepios R, Milet Humma Tepe, Priene Zeus Kutsal Alanları'ndaki tapınaklar ise prostylos planlıdır. Peripteros

planlı tapınaklar 6x10, 6x11, 6x12 sütun sayısı, pseudodipteros planlı tapınaklarda ise 8x11, 8x13, 8x14, 8x15 sütun sayısı bulunmaktadır. Aigai Kuzeybatı, Alabanda Artemis, Pergamon Athena, Troia Ilion Athena, Aleksandreia Troas, Knidos Dor, Emecik Apollon, Klaros Apollon Kutsal Alanları'nda Dor düzeninde ve peripteros planlı olup Teos Dionysos, Kastabos Hemithea, Letoon Leto Kutsal Alanları'nda ise Ion düzeninde ve peripteros planlı tapınak bulunmaktadır. Alabanda Apollon, Sardes Artemis, Aphrodisias Aphrodite, Magnesia Artemis, Chryse Apollon Kutsal Alanları'nda yer alan tapınaklar Ion düzeninde ve pseudodipteros planlıdır. Pseudodipteros planlı Lagina Hekate ve Tholos planlı Knidos Aphrodite tapınaklarında Korinth düzeni kullanılmıştır. Knidos Aphrodite, Miletos Apollon ve Kaunos E tapınakları yuvarlak planlı tasarlanmışlardır. Hellenistik Dönem'de Ephesos Artemis, Didyma Apollon Kutsal Alanları'nda fazla değişiklik olmamıştır. Arkaik ve Klasik Dönemler'de devasa boyutlarda dipteros planlı tapınak inşası ile anıtsal görünüm oluşturma eğilimi Hellenistik Dönemde pseudodipteros plana dönüşmüştür. Anıtsal boyutlarda inşasına başlanan eski kutsal alanlar uzun yıllar sürmüş ve hiçbir zaman tamamlanamamış olmasından dolayı Hellenistik Dönem mimarları tapınakların boyutlarını küçülterek anıtsallığı güzellik boyutunda vermeye çalışmışlardır.

Tapınaklar temenos alanı içerisinde genellikle orta kısmın biraz gerisinde yer almaktadır. Knidos Apollon, Letoon Leto, Pergamon Athena, Priene Zeus, Troia Ilion Athena Kutsal Alanları'ndaki tapınaklar temenos alanının sınırına yakın konumlandırılmıştır. Kaunos Teras ve Mamurt Kale Kybele Kutsal Alanları'nda ise tapınak temenos alanının kısa kenarı üzerinde yer almaktadır. Aigai Kuzeybatı, Pergamon Athena, Troia Ilion Athena Kutsal Alanları'nda tapınak temenos alanı dışına görünüm verecek şekilde konumlanmış ve yönlendirilmiştir. Letoon Leto, Knidos Apollon, Klaros Apollon Kutsal Alanları'nda tapınaklar yan yana konumlandırılmıştır. Mamurt Kale Kybele Kutsal Alanı'nda tapınak alt yapısında ayrıntılı teraslama çalışmasına gerek duyulmamış olup eğimli olan kısmın basamak sayısı arttırılmıştır.

Tablo 2. Batı Anadolu Hellenistik Dönem kutsal alanlardaki tapınakların özellikleri.

Antik Kent	Kültü	Tapınak Düzeni	Tapınak Planı	Sütun Sayısı	Stylobat Ölçüleri
Aigai	Demeter Kore	Dor	in antis	2	6.50x9.70
Aigai	?- Kuzeybatı	Dor	Peripteros	6 x 12	11,40x19,34
Alabanda	Artemis	Dor	Peripteros	6 x 11	?
Alabanda	Apollon	Ion	Pseudodipteros	8 x 13	22.02x34.25
Aleksandreia Troas	?	Dor	Peripteros	6 x 11	27.40x14.10
Aphrodisias	Aphrodite	Ion	Pseudodipteros	8 x 13	23.00x35.40
Bağarcık	Zeus	Dor	in antis	2	6.90x7.30
Chryse	Apollon	Ion	Pseudodipteros	8 x 14	24.30x43.52
Emecik	Apollon	Dor	Peripteros	6 x 11	10.25x19.70
Herakleia	Athena	Dor	in antis	2	?
Kastabos	Hemithea	Ion	Peripteros	6 x 12	11.33x 23.70
Kaunos	Teras	Dor	in antis	2	6.78 x 9.70
Klaros	Apollon	Dor	Peripteros	6 x 11	25.16x46.28
Knidos	?	Dor	Peripteros	6 x 12	13.50x23.00
Knidos	Apollon	Dor ?	in antis ?	?	11.00x 19.00
Lagina	Hekate	Korinth	Pseudodipteros	8 x 11	17.88x24.62
Letoon	Leto	Ion	Peripteros	6 x 11	15.07x27.90
Magnesia	Artemis	Ion	Pseudodipteros	8 x 15	41.00x67.50
Mamurt Kale	Kybele	Dor	in antis	2	7.20x11.35
Milet Humma Tepe	?	Ion	Prostylos	4	9.50x20.35
Pergamon	Zeus	Dor	Prostylos	4	7.10x11.70
Pergamon	Asklepios R	Ion	Prostylos	4	9.00x16.00
Pergamon	Demeter	Ion	Prostylos	2	7.97x14.14
Pergamon	Athena	Dor	Peripteros	6 x 10	12.72x21.77
Pergamon	Hera	Dor	Prostylos	4	7.00x11.80
Priene	Zeus	Ion	Prostylos	4	8.50x13.50
Sardes	Artemis	Ion	Pseudodipteros	8 x 20	45.55x97.94
Teos	Dionysos	Ion	Peripteros	6 x 11	18.11x34.42
Troia	Athena	Dor	Peripteros	6 x 12	15.15x32.40

Kutsal alanlarda yer alan sunaklar kareye yakın dikdörtgen ve dikdörtgen formdadır. Pergamon Büyük Sunak, Miletos Humma Tepe ve Priene Zeus sunakları kareye yakın dikdörtgen formdadır. Emecik Apollon, Kastabos Hemithea, Klaros Apollon, Knidos Apollon, Magnesia Artemis, Pergamon Demeter, Mamurt Kale Kybele, Sardes Artemis, Teos Dionysos ve Troia Athena sunakları yatay dikdörtgen formda olup Knidos Aphrodite, Lagina Hekate ve Priene Mısır Tanrıları sunakları dikey dikdörtgen formdadır. Klaros Apollon, Knidos Apollon, Knidos Aphrodite, Pergamon Demeter, Mamurt Kale Kybele, Priene Mısır Tanrıları ve Sardes Artemis

sunakları basamaklı ve dikdörtgen formludur. Pergamon Büyük Sunak, Magnesia Artemis, Lagina Hekate Kutsal Alanları'nda yer alan sunaklar anıtsal basamaklı, II şeklinde at nalı formlu galeri ile çevrili avlulu bir yapıya sahiptir. Hellenistik Dönem'de sunaklar büyük mimari yapı haline gelmişlerdir.

Klaros Apollon, Magnesia Artemis, Miletos Humma Tepe, Pergamon Demeter, Priene Zeus, Sardes Artemis, Teos Dionysos ve Troia Athena sunakları tapınakla aynı eksen ve simetride yer almakta olup Kastabos Hemithea, Klaros Artemis, Lagina Hekate sunakları tapınakla aynı eksen ve simetride değildir. Knidos Apollon sunağı ise tapınakla aynı eksende olmayıp aynı simetride konumlandırılmıştır. Sunak cephesi genellikle tapınağa bakmakta olup Magnesia Artemis, Sardes Artemis sunaklarının arka cephesi, Emecik Apollon ve Mamurt Kale Kybele sunağının ise yan tarafı tapınağa bakmaktadır. Emecik Apollon ve Mamurt Kale Kybele sunakları tapınak merkez orta eksenine dikey doğrultuda konumlandırılmışlardır.

Pergamon Athena Kutsal Alanı ile Büyük Sunak arasında eksen, simetri ve görüş alanı içerisinde olacak biçimde tasarlandıkları izlenmektedir. Büyük Sunak'ın ön cephesi Athena Tapınağı'nın batı kenarı ile aynı eksen ve hizadadır. Özellikle Büyük Sunak temenos girişinden Athena Tapınağı'nın üç köşe noktası 12°'lik görüş açısı ile görülecek şekilde ve güney stoa kısa tutularak Athena Tapınağı'nın perspektif görünümünü bozmayacak biçimde tasarlanmıştır (Şekil 3.56). Büyük Sunak konum olarak Athena Temenosu'nun altındaki terasta yer almaktadır. Büyük Sunağın altındaki terasta Zeus Tapınağı bulunmasından dolayı Büyük Sunak yanlışlıkla Zeus Sunağı olarak yorumlanmıştır. Büyük Sunak'ın altında yer alan tapınağın Zeus'a adanmış olduğu da kesin değildir. Zeus Kutsal Alanı'nın Büyük Sunak ile eksen, simetri ve yönlendirme ilişkisi bulunmamaktadır. Ayrıca Büyük Sunak'ın yapıldığı dönemde Zeus Temenosu agoraya dönüştürülerek kutsal alan formundan çıkarılmıştır (Şekil 3.51). Büyük Sunak'ın Athena Kutsal Alanı ile ilişkisinin vurgulanması ve Zeus Temenosu ile oluşabilecek bir ilişkinin önüne geçilmek istenmesi ile özenle düşünülmüş bir planlamanın varlığı izlenebilmektedir. Sonuç olarak görüş alanı içerisindeki hiza ve perspektif ilişkiler Büyük Sunak'ın Athena'ya ait olduğunu vurgulamaktadır.

Propylonlar Dor ve-veya Ion düzeninde olabilmekle birlikte in antis ya da prostylos planlıdır. Prostylos planlı propylonların arka bölümü genellikle in antis planıdadır. Aigai Kuzeybatı, Pergamon Demeter Kutsal Alanları'ndaki propylonlar iki sütunlu in antis Knidos Apollon Kutsal Alanı'ndaki propylon ise dört sütunlu in antis planlıdır. Pergamon Athena, Klaros Apollon, Lagina Hekate, Troia Athena, Letoon Leto Kutsal Alanları'ndaki propylonlar ön kısım dört sütunlu prostylos ve arka kısım iki sütunlu in antis planlı olup Magnesia Artemis Kutsal Alanı'ndaki propylon ise her iki tarafı da dört sütunlu yapıda planlanmıştır. Propylonlar genellikle dikdörtgen formda olup Klaros Apollon propylonu kareye yakın dikdörtgen formda ve Lagina Hekate propylonunun ön kısmı apsidal formda düzenlenmiştir. Aigai Kuzeybatı ve Pergamon Athena Kutsal Alanları'ndaki propylonlar iki katlıdır.

Propylonlar ve girişler temenos alanının kısa kenarında ya da uzun kenarında yer alabilmektedir (Tablo 3), (Şekil 4.2-4.3). Aphrodisias Aphrodite, Milet Delphinion, Pergamon Demeter, Priene Zeus, Magnesia Artemis Kutsal Alanları'ndaki propylon ve girişler tapınağın karşısında ve aynı doğrultuda konumlandırılmıştır (Şekil 4.4). Pergamon Demeter ve Priene Zeus Kutsal Alan girişlerinin orta merkez eksenini tapınağın uzun kenarı ile aynı ekseninde yer almaktadır (Şekil 4.5). Bu düzenleme tarzının öncüsü Priene Athena Kutsal Alanı olmalıdır. Pergamon Büyük Sunak, Magnesia Artemis propylon veya girişleri tapınakla aynı ekseninde olmakla birlikte simetri bulunmamaktadır (Şekil 4.6). Aigai Kuzeybatı, Alabanda Apollon, Kastabos Hemithea, Kaunos Teras, Pergamon Athena, Klaros Apollon, Lagina Hekate, Troia Athena ve Letoon Leto Kutsal Alanları'ndaki propylon ve girişler tapınak yönlendirmesine göre yanda yer almaktadırlar (Şekil 4.7). Aigai Kuzeybatı, Milet Delphinion Kutsal Alanları'nda propylon stoanın dış duvarına bitişik olarak düzenlenmişlerdir.

Kutsal alan planlamasında farklı düzenler kullanılarak hareketlilik sağlanmıştır. Örneğin Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda tapınakta Korinth, sunak ve propylonda Ion, stoa da ise Dor düzeni tercih edilmiştir.

Tablo 3. Batı Anadolu Hellenistik Dönem tapınak ve propylon ilişkileri.

Antik Kent	Kültü	Tapınak Cephne	Propylon - Giriş	Tapınak Görüş Açısı
Aigai	Demeter Kore	Güneydoğu	Güneydoğu	16°
Aigai	?-Kuzeybatı	Kuzeybatı	Doğu	46° - 15°
Alabanda	Artemis	Batı	?	?
Alabanda	Apollon	Kuzeydoğu	Doğu	55°
Aphrodisias	Aphrodite	Doğu	Doğu	40°
Chryse	Apollon	Kuzeybatı	?	?
Emecik	Apollon	Doğu	?	?
Herakleia	Athena	Kuzeydoğu	Kuzeydoğu ?	?
Kastabos	Hemithea	Kuzeydoğu	Güneydoğu	105°
Kaunos	Teras	Güneybatı	Kuzey	30°
Klaros	Apollon	Doğu	Güney	25°
Knidos	Aphrodite	Doğu	Güneydoğu	12°
Knidos	?	Doğu	Kuzeydoğu	27°
Knidos	Apollon	Doğu	Güneydoğu	30°
Lagina	Hekate	Güneydoğu	Güney	27°
Letoon	Leto	Güney	Batı	40°
Magnesia	Artemis	Güneybatı	Güneybatı	23°
Mamurt Kale	Kybele	Güneydoğu	Güney	15°
Miletos	Apollon	-	Batı	16° - 15°
Pergamon	Zeus	Güneydoğu	Güneydoğu ?	?
Pergamon	Demeter	Güneydoğu	Güneydoğu	10° - 30°
Pergamon	Athena	Güney	Doğu	21°
Pergamon	Hera	Güneydoğu	Güneybatı	25°
Pergamon	B. Sunak	Batı	Doğu	69°
Priene	Zeus	Doğu	Kuzeydoğu	21°
Priene	Mısır	Güney	Kuzeybatı	46°
Sardes	Artemis	Kuzeybatı	?	?
Teos	Dionysos	Doğu	Doğu ?	24°
Troia	Athena	Doğu	Güney	35°

Kutsal alanları temenos alanına açık görüş sağlayan propylon ya da giriş kısmındaki merkezi noktadan alınan tapınak ve sunak görüş açılarına göre iki köşe noktası görünenler cephesel görünüm ve üç köşe noktası görünenler perspektif görünüm olarak iki grupta incelemek mümkündür. Aigai Demeter, Alabanda Apollon, Aphrodisias Aphrodite, Kastabos Hemithea, Magnesia Artemis, Pergamon Demeter, Pergamon Büyük Sunak, Priene Zeus, Teos Dionysos Kutsal Alanları'nda cephesel görünüm Aigai Kuzeybatı, Kaunos Teras, Klaros Apollon, Knidos Apollon, Lagina Hekate, Letoon Leto, Mamurt Kale Kybele, Pergamon Athena, Pergamon

Hera Kutsal Alanları'nda ise perspektif görünüm bulunmaktadır. Cephesel görünümde propylon ve giriş genellikle temenos alanının kısa kenarında perspektif görünümde ise uzun kenarında yer almaktadır. Cephesel görünümde tapınak konumlandırma biçimindeki 10° - 105° arasında değişen görüş açısı aralığı ile görsel görünüm oluşturma gayreti içinde olmadıkları görülmektedir (Tablo 3). Pergamon Athena, Pergamon Hera, Mamurt Kale Kybele, Klaros Apollon, Knidos Apollon, Knidos Dor, Lagina Hekate ve Kaunos Teras Kutsal Alanları'nda tapınak konumlandırma biçiminde 15° - 30° arasında değişen görüş açısı aralığı ile perspektif görünüm oluşturma gayreti içerisinde oldukları izlenmektedir (Tablo 3). Ayrıca Pergamon Demeter Kutsal Alanı'nda seyir basamaklarının orta merkez noktasından tapınağın üç köşe noktası 30° 'lik görüş açısı ile perspektif görünüm izlenmektedir. Kutsal alanlarda düzenlenen törenleri izlemek amacıyla Knidos Apollon, Lagina Hekate ve Pergamon Demeter Kutsal Alanları'nda seyir basamakları bulunmaktadır. Aigai Kuzeybatı, Letoon Leto, Priene Mısır Tanrıları Kutsal Alanları'nda ise tapınak ya da sunağın üç köşe noktası görülebilmekle birlikte 40° - 46° arasında değişen görüş açısı ile perspektif görünüm oluşturma gayreti izlenmemekte ve kutsal alan dışına görünüm verecek biçimde tasarlanmışlardır (Tablo 3). Yapıların perspektifi temenos alanı içerisinde asimetric yönlendirme ya da farklı eksenlerde konumlandırma ile sağlanmıştır.

Arkaik ve Klasik Dönem'de inşası devam eden anıtsal boyutlardaki kutsal alanlar Hellenistik planlama ve mimarisinin gelişmesine engel olmuştur. Hellenistik Dönem başlarında (M.Ö. 3. yy.) Klasik Dönem planlama ve mimarisinin etkileri devam etmektedir. Hellenistik planlama ve mimari gerçek özelliklerini M.Ö. 2. yy.da göstermeye başlamıştır. Kutsal alan planlamasında seçilen yerin özelliğine ve uygunluğuna göre değişik planlama teknikleri kullanılmıştır. Hellenistik planlamanın başarısı yalnızca ızgara planının eğimli arazide başarılı biçimde uygulanmasında olmayıp kentin öğeleri arasındaki ilişkiler ile anıtsallaştırılmasında yatmaktadır. Hellenistik Dönem'de kutsal alanların ve kamu yapılarının eğimli arazinin bir dizi teras üzerinde yükselmesi ve birbirleriyle bağlantılı oldukları izlenimini vermesi ile görsel olarak hoş gidecek bir kentsel peyzaj oluşturma eğilimi ön plana çıkmaktadır. Tapınakların ön cephesinin doğuya bakması tercih edilmekle birlikte seçilen yerin uygun olmaması ya da estetik duyguların ön plana çıkmasıyla tapınakların ön cephesi

farklı yönlere bakacak şekilde kent merkezine ya da agoraya yönlendirilmişlerdir. Hellenistik mimaride katı eksen ve simetri kuralları uygulanmasına karşın kutsal alan planlamasında esnek yapıda eksen ve simetri kuralları ile skenographia kullanıldığı izlenmektedir.

Hellenistik Dönem planlama ve mimarisinin etkileri Roma Erken İmparatorluk Dönemi'nde de devam etmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise katı eksen ve simetri kuralları Roma planlama ve mimarisinin karakteristik özelliği olmuştur.

KATALOG

AIGAI

Kent Planı: Araziye bağımlı planlama yapılmış olup teras sistemi kullanılarak kent yapıları kent dışına görünüm verecek şekilde konumlandırılmıştır.

Yerleşim Türü: Akropol yerleşimidir.

Kuzeybatı Kutsal Alanı (Şekil 3.4)

Konumu: Akropolün kuzeybatı ucunda tiyatro üzerinde yer almaktadır.

Form: Arazinin izin verdiği uzun Π şeklindeki alan kullanılmış olup kuzeybatı bölümünü topoğrafya şekillendirmiştir.

Yönlendirme: Temenos alanı ve tapınak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi kuzeybatıya bakmaktadır. Tapınak arkasını kutsal alana vermiştir.

Plan: Propylon iki katlı, iki sütunlu in antis planlıdır. Propylon stoa'nın uzun kenarının dışında yer alır. Tapınak propylon'un ve kutsal alanın sağında yer alır. Tapınak Dor düzeninde, 6 x 12 sütunlu peripteros planlıdır. Stylobat 11,40 x 19,34 m. boyutlarındadır. Stoa L şekilli, 6.60 m. derinliğinde tek nefli, iki katlı olup alt katı Dor ikinci kat Ion düzenindedir.

Eksen ve Simetri: Eksen ilişkileri bulunmamakta tapınak, temenos duvarı ve stoa arasında 2°'lik fark ile simetrik olmadığı görülmektedir.

Alan Görüş Açısı: Kuzeyde yer alan propylondaki A noktasından tapınağın uzun kenarı 32°, tapınağın arkası kısa kenarı 14°, tapınağın üç köşe noktası 46°'lik görüş açısı görülmektedir. Güneydoğu girişindeki B noktasından tapınağın arka cephesindeki iki köşe noktası 15°'lik açı ile görülmektedir. Ayrıca B noktasından Demeter Kore Tapınağı'nın üç köşe noktası 16°'lik görüş açısı ile görülmektedir. Gymnasiondaki merkezi eksen ve batı stoa'nın köşe ekseninin kesişme yerindeki D noktasından 16°, gymnasiondaki orta eksenindeki E noktasından 12°'lik görüş

açısı ile Kuzeybatı Tapınağının üç köşe noktası görülmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 3 yy. son çeyreği.

Referanslar: Bohn 1889, 36-41; Ersoy 1998, 57-58; Akarca 1998, 85-87; Akurgal 1993, 360-361.

Demeter ve Kore K.A. (Şekil 3.4)

Konumu: Akropolün kuzeybatı ucundaki tiyatro terasının kuzeybatısında yer almaktadır.

Form: Arazinin izin verdiği trapezoid polygonal alan tanımlanabilir geometrik şekil vermemektedir.

Yönlendirme: Temenos alanı ve tapınak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi güneydoğuya bakmaktadır. Kutsal alan tiyatroya yönlendirilmiştir.

Plan: Tapınak girişin karşısında, temenos alanının ikinci yarısında yer almaktadır. Tapınak Dor düzeninde, templum in antis planlı ve 6.50 x 9.70 m. ölçülerindedir. Temenos alanı teras duvarı ve polygonal sur duvarı ile sınırlandırılmıştır.

Eksen ve Simetri: Eksen ve simetri ilişkisi bulunmamaktadır.

Alan Görüş Açısı: Girişteki C noktasından tapınağın cephesi-kısa kenardaki iki köşesi 15°'lik görüş açısı ile görülmektedir. B noktasından Demeter ve Kore Tapınağı'nın üç köşe noktası 16°'lik görüş açısı ile görülmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 3 yy. son çeyreği.

Referanslar: Bohn 1889, 41, Abb. 49; Tül 1995, 30-39; Akurgal 1993, 361.

ALABANDA

Kent Planı: Araziye bağımlı planlama ve teras sistemi kullanılmıştır.

Yerleşim Türü: Yamaç yerleşimidir.

Apollon Isotimos K.A. (Şekil 3.6)

Konumu: Yerleşim alanın güneyinde yamaçta yer almaktadır.

Form: Dikdörtgen şekillidir.

Yönlendirme: Temenos alanı ve tapınak kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi kuzeydoğuya bakmaktadır. Kutsal alan tiyatroya yönlendirilmiştir.

Plan: Tapınak temenos alanının ikinci bölümünde yer almaktadır. Tapınak Ion düzeninde, 8 x 13 sütunlu pseudodipteros planlıdır. Stylobat 22.02 x 34.25 m. ölçülerindedir. Kutsal alanı temenos duvarı çevrelemektedir. Temenos alanına giriş uzun kenarın orta bölümündedir.

Eksen ve Simetri: Tapınak ve temenos duvarı arasında eksen ve simetri ilişkileri bulunmakla birlikte 1°, 2°'lik kayma görülmektedir.

Alan Görüş Açısı: Temenos alanına girişteki A noktasından tapınağın uzun kenarına ait iki köşe noktası 55°'lik görüş açısı ile görülebilmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 2. yy. sonları.

Referanslar: Vitruvius, III.II.6, 53; Ethem Bey 1906, 419; Laubscher 1960, 36; Bağdatlı 2001, 20-24; Koçhan 1995, 60-61.

Artemis Kutsal Alanı

Konumu: Kent alanının güneyinde tiyatronun 200 m. kadar kuzeybatısında yer almaktadır.

Form: Yeterli veri bulunmamaktadır.

Yönlendirme: Tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi batıya bakmaktadır. Kutsal alanın kamu yapıları ile eksen ya da yönlendirme ilişkisi bulunmamaktadır.

Plan: Tapınak Dor düzeninde, 6 x 11 sütunlu peripteros planlıdır.

Eksen ve Simetri: Eksen ve simetri ilişkileri bulunmamaktadır.

Alan Görüş Açısı: Yeterli veri bulunmamaktadır.

Tarihlendirme: M.Ö. 3. yy.

Referanslar: Boysal 1994, 329; Bean 2000, 197-198; Tırpan 1989, 172; Serdaroğlu 2004, 159.

ALEKSANDREIA TROAS

Kent Planı: Düzenli tasarlıdır.

Yerleşim Türü: Yamaç yerleşimidir.

Dor Tapınağı Kutsal Alanı (Şekil 3.7)

Konumu: Kent alanının güney sınırında tiyatronun üzerinde konumlandırılmıştır.

Form: Yeterli veri bulunmamaktadır.

Yönlendirme: Tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınağın cephesi doğuya bakmaktadır. Tapınak tiyatroya yönlendirilmiştir.

Plan: Tapınak Dor düzeninde, 6 x 11 sütunlu peripteros planlıdır. Tapınağın stylobat ölçüleri ise 27.40 x 14.10 m.dir.

Eksen ve Simetri: Eksen ve simetri ilişkisi bulunmamaktadır.

Alan Görüş Açısı: Yeterli veri bulunmamaktadır.

Tarihlendirme: M.Ö. 3 yy.

Referanslar: Mitchell 1998, 139; Pohl 1999, 85-86; Schwertheim 2006, 11; Bayburtluoğlu 1976a, 11.

APHRODISIAS

Kent Planı: Düzenli tasarlıdır.

Yerleşim Türü: Düz arazi yerleşimidir.

Aphrodite Kutsal Alanı (Şekil 3.11)

Konumu: Kent merkezinde agora ve bouleuterionun kuzeyinde yer almaktadır.

Form: Dikdörtgen şekillidir.

Yönlendirme: Temenos alanı ve tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi doğuya bakmaktadır. Kamu yapıları ile yönlendirme ilişkisi bulunmamaktadır.

Plan: Temenos alanını üç yönden stoa çevrelemiş olup tapınak kutsal alanın gerisine konumlandırılmıştır. Tapınak Ion düzeninde 8 x 13 sütunlu pseudodipteros planlıdır. Stylobat 23 x 35.4 m. ölçülerinde ve pronaos iki kademeli olup pronaosta dört sütun bulunmaktadır. Temenos alanına giriş doğuda tapınağın karşısında yer almaktadır.

Eksen ve Simetri: Tapınak ve temenos girişi aynı eksen ve simetridedir. Tapınak temenos alanının orta ekseninde olmayıp simetrik konumlandırılmıştır.

Alan Görüş Açısı: Doğuda yer alan girişteki A noktasından tapınağın ön

cephesine ait iki köşe noktası 40°'lik açı ile görülmektedir.

Tarihlendirme: Geç Hellenistik.

Referanslar: Smith-Ratte 2000, 221-227, Fig. 8; Şahin 2002, 74; Akurgal 1993, 470.

CHRYSE

Kent Planı: Araziye bağımlı planlama yapılmıştır.

Yerleşim Türü: Yamaç yerleşimidir.

Apollon Smintheus K.A. (Şekil 3.12)

Konumu: Kent dışında bir su kaynağı yakınında yer almaktadır.

Form: Hellenistik cadde ve teras duvarına göre kutsal alan trapezoidal formdadır.

Yönlendirme: Tapınak güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi kuzeybatıya bakmaktadır.

Plan: Tapınak İon düzeninde, 8 x 14 sütunlu pseudodipteros planlı ve 23,20 x 41,65 m. boyutlarındadır.

Eksen ve Simetri: Hellenistik cadde ve teras duvarı ile eksen ve simetri ilişkisi bulunmamaktadır.

Alan Görüş Açısı: Propylon ya da girişin yeri tam olarak bilinemediği için ölçüm alınmamaktadır.

Tarihlendirme: M.Ö. 2. yy. ortaları.

Referanslar: Madran 1983, 168; Özgünel 2001, 89; Şahin 2002, 71.

EMECİK

Kent Planı: Araziye bağımlı planlama yapılmış olup teras sistemi kullanılmıştır.

Yerleşim Türü: Yamaç yerleşimidir.

Apollon Kutsal Alanı (Şekil 3.13-3.14)

Konumu: Kent dışında, kült mağarasının güneyinde yer almaktadır.

Form: Trapezoidal çokgen şekillidir.

Yönlendirme: Temenos alanı ve tapınak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi doğuya bakmaktadır.

Plan: Kült mağarası temenosun kuzey sınırı kabul edilirse tapınak temenosun güneyine konumlanmıştır. Tapınak Dor düzeninde 6 x 11 sütunlu peripteros planlı olup 11.65 x 21.11 m. boyutlarındadır. Sunak dikdörtgen formdadır. Tapınağın güneyinde temenos duvarı bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Tapınak ve sunak arasında eksen ve simetri ilişkisi bulunmakta olup tapınağa dik açı yapacak şekilde konumlanmıştır.

Alan Görüş Açısı: Propylon ya da girişin yeri tam olarak bilinemediği için ölçüm alınmamaktadır.

Tarihlendirme: M.Ö.4. yy. sonu - 3.yy. başları.

Referanslar: Mitchell 1998, 161; Berges-Tuna 2000,196; Tuna-Berges 2001, 127; Tuna-Berges 2002, 89; Tuna 2004, 41; Tuna-Atıcı-Sakarya 2008,141.

HERAKLEIA LATMOS

Kent Planı: İzgara planlıdır.

Yerleşim Türü: Yamaç yerleşimidir.

Athena Latmia K.A. (Şekil 3.15)

Konumu: Kent merkezinde, kente hâkim bir konumda agoranın batısında yer almaktadır.

Form: Topografya şekillendirmiştir.

Yönlendirme: Tapınak kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirilmiş olup cephesi kuzeydoğuya bakmaktadır. Tapınak agoraya yönlendirilmiş olup kent ızgara planına uymamaktadır.

Plan: Kayalık yükselti üzerinde yer alan tapınak Dor düzeninde, in antis planlıdır.

Eksen ve Simetri: Eksen ve simetri ilişkileri bulunmamaktadır.

Alan Görüş Açısı: Plan ölçeği hassas ölçüm için yetersiz kalmakla birlikte agora merkezinden tapınağın üç köşe noktası görülebilmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 2. yy. başları.

Referanslar: Peschlow-Bindokat 2005, 113; Lehmann 1954, 15-6, Fig. 1-2; Serdaroğlu 2004, 173, Lev. XXXVI-4.

Zeus Akraios Kutsal Alanı (Şekil 3.19)

Konumu: Bağarcık yerleşiminin kuzeyinde görüş ekseninde bir tepelik üzerinde yer almaktadır.

Form: Yeterli veri bulunmamaktadır.

Yönlendirme: Tapınak kuzey-güney doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi güneye bakmaktadır.

Plan: Tapınak Dor düzeninde, 6.90 x 7.30 m. boyutlarında in antis planlıdır.

Eksen ve Simetri: Eksen ve simetri ilişkisi bulunmamaktadır.

Alan Görüş Açısı: Yeterli veri yoktur.

Tarihlendirme: Hellenistik Dönem.

Referanslar: Peschlow 1993, 444; Peschlow-Bindokat 2005, 139; Peschlow-Bindokat 1996b, 219; Peschlow-Bindokat 1996c, 214.

KASTABOS

Kent Planı: Araziye bağımlı planlama yapılmış olup teras sistemi kullanılmıştır. Kent dışı kutsal alandır.

Yerleşim Türü: Dağ sırtlarında düzlük bir alanda yer almaktadır.

Hemithea Kutsal Alanı (Şekil 3.22)

Konumu: Bybassos kentinin kent dışı kutsal alanıdır. Kutsal alan tiyatrunun kuzeybatısında yer almaktadır.

Form: Dikdörtgen şekillidir.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi kuzeydoğuya bakmaktadır.

Plan: Tapınak Ion düzeninde, euthynteria 13.11 x 25.47 m. boyutlarında, stylobat 11.33 x 23.70 m. ölçülerinde 6 x 12 sütunlu peripteros planlıdır. Tapınağın karşısında üç adet dikdörtgen platform sunak olmalıdır. Kutsal alanın güneyinde rampalı girişten tiyatroya doğru tören yoluna ait kalıntılar bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Tapınak ve sunak arasında eksen ve yönlendirme ilişkisi bulunmamaktadır.

Alan Görüş Açısı: Rampalı girişteki A noktasından tapınağın uzun kenarındaki iki köşe noktası 105°'lik görüş açısı görülmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 330-285.

Referanslar: Cook-Plommer 1966, 5-168; Bean 2000, 170; Freely 2002, 220.

KAUNOS

Kent Planı: Araziye bağımlı planlama yapılmış olup teras sistemi kullanılmıştır

Yerleşim Türü: Yamaç yerleşimidir.

Teras Kutsal Alanı (Şekil 3.25)

Konumu: Kent alanının batı bölümünde bir teras üzerinde konumlandırılmıştır.

Form: Trapezoidal dörtgen planlıdır.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi güneybatıya bakmaktadır.

Plan: Temenos alanının girişi kuzey stoanın ortasında E Tapınağının merkez ekseninde yer almaktadır. D Tapınağı kutsal alanın kuzeydoğu stoası ortasında konumlandırılmıştır. Tapınak Dor düzeninde ve in antis planlı olup 6.78 x 9.70 m. boyutlarındadır. Güneydoğu stoaya bitişik Dor düzeninde, monopteros planlı ve 13.00 m. çapında E Tapınağı bulunmaktadır. Temenos alanını stoa çevrelemektedir.

Eksen ve Simetri: D Tapınağı stoanın merkez eksenine, E Tapınağı ise merkez eksenin güneyine temenos alanının güneydoğu yarısını kaplayacak şekilde yerleştirilmiştir. Temenos alanına giriş E Tapınağının karşısında orta merkez ekseninde yer almaktadır. Stoa ve tapınak arasında 1°, 2°'lik sapma görülmektedir.

Alan Görüş Açısı: Kuzey stoada yer alan girişteki A noktasından D Tapınağının üç köşesi 30°'lik görüş açısı ile görülmektedir. D Tapınağının ön cephedeki köşe ile E Tapınağının merkez eksenini 30°'lik görüş açısı bulunmaktadır. Stoa tapınağa doğru daraldığı için 29°'lik görüş açısı ile bulunmaktadır. Kutsal alan

bakışım ölçülerinde 30°'lik görüş açıları kullanılmıştır.

Tarihlendirme: M.Ö. 1. yy.ın ortaları.

Referanslar: Ögün 1968, 124; Ögün 1978, 424; Ögün-Işık 2001, 86; Serdaroğlu 2004, 40; Ögün 1991, 71; Diler 1995, 9; Işık 2006, 161.

KLAROS

Kent Planı: Düzensiz tasarlıdır. Kent dışı kutsal alandır.

Yerleşim Türü: Düz arazi yerleşimidir.

Apollon Klarios K.A. (Şekil 3.27)

Konumu: Kolophon antik kentinin 13 km. güneydoğusunda ve Notion'un 2 km. kuzeyinde kent dışı kutsal alandır. Kutsal alanın kuzeydoğusunda "Demirli Mağara" olarak adlandırılan kült mağarası bulunmaktadır.

Form: Propylon temenos duvarı ve tapınak ile dik açı yapmamasından dolayı trapezoidal bir form söz konusudur.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzey-güney doğrultusunda, tapınaklar doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cepheleri doğuya bakmaktadır.

Plan: Kutsal alanın güneyinde propylon bulunmaktadır. Propylon Dor düzeninde, dıştan prostylos iç kısımda ise in antis planlıdır. Propylonun karşısında tapınaklar ve sunaklar yer almaktadır. Dor düzenindeki tapınak 26.00 x 45.49 m. boyutlarında ve 6 x 11 sütun sayısı ile peripteros planlıdır. Tapınağın karşısında basamaklı dikdörtgen Apollon Büyük Sunak, kuzeyinde Artemis'e adanmış Ion düzeninde küçük bir tapınak ve karşısında küçük dikdörtgen Artemis Sunağı bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Apollon Tapınağı ve sunak arasında eksen ve simetri ilişkisi bulunmaktadır. Propylon kutsal alan yapıları arasında 7°'lik farkla simetri bulunmamaktadır. Artemis Tapınağı ve sunağı arasında 3°'lik farkla eksen ve simetri bulunmamaktadır.

Alan Görüş Açısı: Güneyde yer alan propylondaki A noktasından Apollon Tapınağı'nın üç köşesi noktası 25°'lik görüş açısı ile görülmektedir. Apollon Tapınağı'nın ön cephesi ile Apollon Sunağı'nın arka köşesi arasındaki alanda 19°'lik görüş açısı bulunmaktadır.

Tarihlendirme: M.Ö.3. yy.ın ilk çeyreği.

Referanslar: Şahin 1998, 1-47; Geniere 1991, 12, Fig. 1; Etienne-Varene 1995, 497; Freely 2002, 89; Serdaroğlu 2004, 172, Lev. 35; Akurgal 1993, 387.

KNIDOS

Kent Planı: Izgara planlıdır.

Yerleşim Türü: Yamaç yerleşmesidir.

Apollon Karneios K.A. (Şekil 3.31)

Konumu: Kent alanının kuzeybatısında orta terasta konumlanmıştır. Kutsal alanın doğusunda içinde su kaynağı olan kült mağarası bulunmaktadır.

Form: Kuzey-güney doğrultusundaki temenos alanını kuzeyde teras duvarları doğu, batı ve güney bölümünü topografya şekillendirmiştir.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzey-güney doğrultusunda, tapınaklar ise doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınakların cephesi doğuya bakmaktadır. Kent ızgara planı doğu-batı yönlendirmesi ile uyumludur.

Plan: Kutsal alanın güneydoğusunda Ion düzeninde prostylos planda propylon, kuzeybatı köşede iki tapınak ve tapınağın doğusunda bir sunak bulunmaktadır. Kuzeyde yüksek bir teras duvarı ve üzerinde basamaklar bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Sunak tapınağın karşısında simetrik olmakla birlikte aynı eksen de değildir.

Alan Görüş Açısı: Propylondaki A noktasından iki tapınağın cephesi ve küçük tapınağın uzun kenarı 30°'lik görüş açısı ile görülebilmektedir. Tapınak ile sunak arasındaki bölüm 22°'lik görüş açısı bulunmaktadır.

Tarihlendirme: M.Ö. 2. yy.

Referanslar: Love 1970, 151; Love 1972b, 399; Love 1973, 424, Fig. 34; Özgan 1991, 59; Burns-Özgan 2004, 67-71; Burns-Özgan 2006, 168.

Aphrodite Euploia K.A. (Şekil 3.31)

Konumu: Kentin kuzeybatısında en üst terasta, kente hâkim bir konumda yer almaktadır.

Form: Trapezoidal dar ve uzun alanın kuzeyini topografya şekillendirmiştir.

Yönlendirme: Temenos alanı doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi doğuya bakmaktadır. Kent ızgara planı yönlendirmesi ile uyumludur.

Plan: Kutsal alanda Korinth ve Dor düzeni karışımı Tholos Aphrodite Euploia Tapınağı, karşısında sunak ve hazine binaları bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Yuvarlak tapınak ve sunak aynı ekseninde olup teras duvarıyla simetrik olarak konumlanmıştır. Yuvarlak tapınak Apollon Karneios Tapınağı ve Sunağı arasındaki mesafenin orta merkez ekseninin batısına konumlanmıştır.

Alan Görüş Açısı: Tapınak kente hâkim konumda ve yuvarlak planlı olduğu için her yönden görüş alanı içerisindedir. Propylondaki A noktasından 12°'lik görüş açısı ile görülebilmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 2. yy.

Referanslar: Love 1970, 154; Love 1972a, 74, ill. 9; Bankel 1997, 65, Abb. 23; Burns-Özgan, 2004, 75; Burns-Özgan 2006, 168.

Dor Tapınağı K.A. (Şekil 3.31)

Konumu: Kentin kuzeybatısında alt terasta yer almaktadır.

Form: Trapezoidal formda olup temenos alanını topografya şekillendirmiştir.

Yönlendirme: Temenos alanı doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi doğuya bakmaktadır. Kent ızgara planı yönlendirmesi ile uyumludur.

Plan: Kutsal alanda Dor düzeninde 6 x 12 sütunlu peripteros planlı tapınak bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Eksen ilişkisi bulunmamakta olup Apollon Karneios temenosundaki yapılar ile uyumludur.

Alan Görüş Açısı: Propylondaki A noktasından tapınağın üç köşesi 27°'lik görüş açısı ile görülebilmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 2. yy.

Referanslar: Love 1970, 151, ill. I; Love 1972a, 64; Burns-Özgan, 2004, 60; Burns-Özgan 2006, 168; Bankel 1997, Abb. 30.

LAGINA

Kent Planı: Araziye bağımlı planlama.

Yerleşim Türü: Yamaç yerleşimidir.

Hekate Kutsal Alanı (Şekil 3.33)

Konumu: Kent dışı kutsal alandır.

Form: Trapezoidal dörtgen formudur.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi güneydoğuya bakmaktadır.

Plan: Kutsal alanın güneyinde propylon, kuzeybatısında tapınak ve karşısında sunak yer almaktadır. Propylon Ion düzeninde 4 sütunlu prostylos arka cephe ise in antis planlıdır. Tapınak Korinth düzeninde 8 x 11 sütunlu pseudodipteros planlıdır. Anıtsal basamaklı ve Ion düzenindeki sunak uzun at nalı formundadır. Temenos alanını Dor düzeninde stoa çevrelemektedir.

Eksen ve Simetri: Eksen ve simetri ilişkileri bulunmamaktadır. Tapınağın merkez orta eksenini sunağın kuzeybatı köşesini teğet geçmektedir. Tapınak ve sunak arasında 14°, propylon ve sunak arasında 10°, tapınak ve güney stoa arasında 7°'lik fark bulunmaktadır.

Alan Görüş Açısı: Güneyde yer alan propylondaki A noktasından tapınağın üç köşesi noktası 27°, sunağın uzun kenardaki iki köşe noktası 24°'lik görüş açısı ile görülmektedir. Tapınak ile stoa arası 29° ve tapınak ile sunak arası 17°'lik görüş açısı bulunmaktadır. Kuzeybatıda yer alan stoaya açılan girişteki B noktasından tapınağın arka cephesindeki

iki köşe noktası 26°'lik görüş açısı ile görülmektedir. Güneydoğuda yer alan propylondaki C noktasından sunağın üç köşe noktası 22° ve tapınağın uzun kenarındaki iki köşe noktası 32°'lik görüş açısı ile görülmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 83-81.

Referanslar: Tırpan 1997, 310-313; Tırpan 1998, 176-179, Res. 1-11; Tırpan 1999, 238-239, Res. 7; Tırpan-Söğüt 2001, 300; Tırpan-Söğüt 2002, 346; Tırpan-Söğüt, 2004, 87; Tırpan-Söğüt 2005, 1-41; Tırpan-Söğüt 2009, 245.

LETOON

Kent Planı: Kent dışı kutsal alandır.

Yerleşim Türü: Yamaç yerleşimidir.

Leto Kutsal Alanı (Şekil 3.36)

Konumu: Ksanthos'a bağlı olan kent dışı kutsal alandır. Tiyatronun güneybatısında yer almaktadır.

Form: Kuzey ve batıda yönleri L şekilli stoa, doğu kısmını ise topoğrafya şekillendirmiş olup trapezoidal formudur.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzey-güney doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınakların cephesi güneye bakmaktadır.

Plan: Kutsal alanın kuzeyi ve batısı Dor düzeninde tek katlı ve tek nefli stoalarla çevrili olup alanın merkezinde Hellenistik döneme ait üç tapınak, kuzeybatı köşede küçük eksedra ve güneybatıda nymphaion bulunmaktadır. Propylon kutsal alanın batısında yer almaktadır. Leto, Artemis tapınakları Ion düzeninde Apollon Tapınağı ise Dor düzenindedir.

Eksen ve Simetri: Eksen ilişkisi bulunmamakla birlikte kutsal alan yapıları arasında simetri bulunmaktadır.

Alan Görüş Açısı: Batıda yer alan propylondaki A noktasından Leto Tapınağı'nın üç köşe noktası ile Apollon Tapınağı'nın ön cephesine ait iki köşe noktası 40°'lik görüş açısı ile görülmektedir.

Tarihlendirme: Leto Tapınağı M.Ö. 3. yy., Artemis Tapınağı M.Ö. 4. yy. başları,

Apollon Tapınağı ise Hellenistik dönem başlarına tarihlendirilmektedir.

Referanslar: Metzger 1978, 789-803; Le Roy 1991, 75-80; Courtils 2003, 145-154; Bean 1998, 62-63; Akurgal 1993, 489-490.

MAGNESIA

Kent Planı: Izgara planlıdır.

Yerleşim Türü: Yamaca yakın düz bir arazide yer almaktadır.

Artemis Leukophryene K.A.(Şekil 3.39)

Konumu: Agora doğu stoa bitişiğinde yer almaktadır.

Form: Trapezoidal dörtgen formudur.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi güneybatıya bakmaktadır. Temenos alanı kent ızgara planı yönlendirmesine uyumlu değildir.

Plan: Kutsal alanın batısında propylon, stoalarla sınırlandırılmış alanın gerisinde Ion düzeninde 8 x 15 sütunlu pseudodipteros planlı (stylobat: 41 x 67.5 m.) tapınak, batısında Ion düzeninde ve at nalı formu bir sunak yer almaktadır.

Eksen ve Simetri: Tapınak, sunak, propylon ve stoa aynı eksen ve yer almakta olup propylon aynı simetride değildir.

Alan Görüş Açısı: Propylondaki A noktasından sunağın iki köşe noktası ve tapınak cephesinin iki köşe noktası 23°'lik görüş açısı ile görülmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 2. yy.

Referanslar: Vitruvius, 3.2.6; Humann 1904, 39-84, Blatt 2; Şahin 2002, 19-24; Akurgal 1993, 423-424.

MILETOS

Kent Planı: Izgara planlıdır.

Yerleşim Türü: Tepe ve yamaç yerleşimi

Apollon K.A. (Delphinion) (Şekil 3.43)

Konumu: Kent alanının kuzeyinde kuzey agoranın kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Form: Geniş dikdörtgen formudur.

Yönlendirme: Temenos alanı doğu-batı doğrultusunda olup propylon batıda yer almaktadır. Temenos alanı Kent izgara planı yönlendirmesine uyumludur.

Plan: Dor düzeninde stoa ile çevrili temenosta yuvarlak tapınak, sunak ve sunağın doğusunda karşılıklı iki eksedra yer almaktadır.

Eksen ve Simetri: Yuvarlak tapınak ve propylon aynı eksende yer almakla birlikte sunak aynı eksen ve simetride yer almamaktadır.

Alan Görüş Açısı: Propylondaki B noktasından ve iki eksedra arasından 16°'lik görüş açısı ile yuvarlak tapınağa görüş sağlanmaktadır. Diğer girişlerdeki A ve C noktalarından 15°'lik görüş açısı ile eksedra ve yuvarlak tapınağa görüş sağlanmaktadır.

Tarihlendirme: Hellenistik Dönem.

Referanslar: Kawerau, Rehm 1914, plan VII; Bean 1997, 207; Akurgal 1993, 447-448.

Humma Tepe Kutsal Alanı (Şekil 3.46)

Konumu: Kent alanının kuzeydoğu bölümünde Aslanlı Liman'ın doğusunda Humma Tepe'de yer almaktadır.

Form: Geniş dikdörtgen formudur.

Yönlendirme: Kutsal alan planında yön gösterilmemiştir.

Plan: Temenos içerisinde Ion düzeninde 4 sütunlu prostylos planlı tapınak, kareye yakın dörtgen sunak ve naiskoslar bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Tapınak ile sunak arasında eksen ilişkisi bulunmaktadır.

Alan Görüş Açısı: Propylon ya da girişin yeri tam olarak tespit edilemediği için ölçüm alınmamaktadır.

Tarihlendirme: M.Ö.3.yy.ın ikinci yarısı.

Referanslar: Müller-Wiener 1986, 121-128; Greaves 2003, 114.

PERGAMON

Kent Planı: Araziye bağımlı planlama yapılmış olup teras sistemi kullanılmıştır. Akropol yapıları tiyatro üzerinde ışınal biçimde kent dışına görünüm verecek şekilde konumlandırılmıştır.

Yerleşim Türü: Akropol yerleşimidir.

Athena Polias K.A. (Şekil 3.50)

Konumu: Akropolün kuzeyinde yukarı kentte tiyatronun üzerindeki terasta yer almaktadır.

Form: Kutsal alan trapezoidal Π şeklinde olup batı kenarını tiyatro sınırlandırmıştır.

Yönlendirme: Temenos alanı doğu-batı doğrultusunda, tapınak ise kuzey-güney doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi güneye bakmaktadır. Tapınak Büyük Sunağa yönlendirilmiştir.

Plan: Kutsal alan kuzey,güney ve doğu yönlerden stoalarla çevrili olup kutsal alana doğu stoasının güneyinde bulunan alt kat Dor üst kat Ion düzeninde iki katlı prostylos planlı propylon ile giriş sağlanmaktadır. Kuzey stoa iki nefli, doğu ve güney stoalar tek nefli ve iki katlıdır. Alt kat Dor düzeninde üst kat Ion düzeninde yapılmıştır. Kutsal alanın batısında yer alan tapınak Dor düzeninde, 6 x 10 sütunlu peripteros planlıdır.

Eksen ve Simetri: Kutsal alanda eksen ve simetri ilişkileri bulunmamakla birlikte Athena Tapınağı'nın batı kenarı ile Büyük Sunağın batı kenarı arasında simetri bulunmakta olup aynı yön ve hizadadır.

Alan Görüş Açısı: Propylondaki A noktasından tapınağın üç köşe noktası 21°'lik görüş açısı ile görülmektedir. Tapınak ve kuzey stoa arasında 10°, tapınak ve güney stoa arasında 9°'lik görüş açısı bulunmaktadır. Güney stoa biraz kısa tutulmuş ve hafif alan içine kaydırılmış olup kuzey stoa ile güney stoa arasında 2°'lik fark bulunmaktadır. Tapınak ön cephe köşesindeki B noktasından Büyük Sunağın kuzey

kenarındaki iki köşe noktası 30°'lik görüş açısı ile görülebilmektedir. C noktasından Büyük Sunağın kuzeybatı köşesi ile temenos girişi 36°'lik görüş açısı ile görülmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 2. yy.

Referanslar: Tomlinson 1963, 134; Coulton 1976, 117; Rheidt 1996, 170, Res. 9; Gruben 2001, 464; Radt 2002, 157-165, Res. 104.

Büyük Sunak (Şekil 3.50)

Konumu: Akropolün kuzeyinde yukarı kentte Athena Kutsal Alanı'nın güneyinde 25 m. kadar aşağı seviyedeki bir teras üzerinde yer almaktadır.

Form: Trapezoidal dörtgen formludur.

Yönlendirme: Temenos alanı ve sunak doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup sunağın cephesi batıya bakmaktadır.

Plan: Trapezoidal dörtgen alan temenos duvarı ile çevrelenmiş olup mekezde at nalı formunda Ion düzeninde anıtsal bir sunak yer almaktadır.

Eksen ve Simetri: Temenos girişi ile sunak aynı eksende yer almakta olup simetri bulunmamaktadır. Büyük Sunak ile Athena Tapınağı aynı hizada yer almaktadır.

Alan Görüş Açısı: Temenos girişindeki D noktasından 69°'lik görüş açısı ile sunağın arka cephesindeki iki köşe noktası görülebilmektedir. Ayrıca D noktasından Athena Tapınağı'nın üç köşe noktası 12°'lik görüş açısı ile görülmektedir. Athena kutsal alanının güney stoası D noktasından tapınağın perspektif görünümünü engellemeyecek şekilde düzenlenmiştir.

Tarihlendirme: M.Ö. 2. yy.

Referanslar: Radt 2002, 168; Akurgal 1993, 340-342, Şek. 292-294.

Zeus Soteros Kutsal Alanı (Şekil 3.54)

Konumu: Akropolde Yukarı Agora'nın batısında Büyük Sunak'ın güneyinde yer almaktadır.

Form: Trapezoidal II şekillidir.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi güneydoğuya bakmaktadır.

Plan: Temenos alanının kuzeybatı sınırında Dor düzeninde, 7.10 x 11.70 m. stylobat ölçülerinde, 4 sütunlu prostylos planlı tapınak, tapınağın karşısında dikdörtgen sunak ve temenos alanının iki yanında stoa bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Temenos alanında eksen ve simetri ilişkileri bulunmamaktadır. Tapınak ve sunak aynı eksende yer almayıp 4°'lik fark ile simetrik değildir. Tapınak ve stoa arasında da simetri bulunmamakta olup 7°'lik fark bulunmaktadır.

Alan Görüş Açısı: Temenos alanına giriş kısmı belirgin değildir.

Tarihlendirme: M.Ö. 3.yy.'ın son çeyreği

Referanslar: Rheidt 1996, 163, Çiz. 6; Radt 2002, 88-91.

Demeter Kutsal Alanı (Şekil 3.56)

Konumu: Akropolde orta kentin kuzeybatı köşesinde uzun bir teras üzerinde yer almaktadır.

Form: Uzun dikdörtgen formludur.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi güneydoğuya bakmaktadır.

Plan: Güneydoğu köşede 10 basamaklı ve in antis planlı propylon, üç tarafında stoa ve oikoslar, kuzeyde seyir basamakları, batıda Ion düzeninde in antis planlı tapınak ve tapınağın önünde sunaklar yer almaktadır.

Eksen ve Simetri: Tapınak ve sunak aynı eksende ve simetride olup propylon tapınağın güney kenarı eksenindedir.

Alan Görüş Açısı: Propylondaki A noktasından sunak ve tapınağın iki köşe noktası 10°'lik görüş açısı ile görülmektedir. Kuzeyde yer alan seyir basamaklarının orta merkez eksenindeki B noktasından tapınak ve sunağın üç köşe noktası 30°'lik görüş açısı ile görülmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 3. yy.'ın ilk yarısı.

Referanslar: Radt 2002, 181; Akurgal 1993, 340-346.

Hera Basileia Kutsal Alanı (Şekil 3.58)

Konumu: Akropolün güneyinde orta kent bölümünde Yukarı Gymnasion'un kuzeyinde iki teras üzerinde yer almaktadır. Temenos çevresine hâkim bir konumda yer almaktadır.

Form: Trapezoidal çokgen formudur.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, tapınak ise kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi güneydoğuya bakmaktadır. Kutsal alan gymnasiona yönlendirilmiştir.

Plan: Üst terasta Dor düzeninde 4 sütunlu prostylos planlı tapınak, tapınağın doğusunda bir stoa batısında da bir eksedra bulunmaktadır. Tapınağın önünde üst terastan alt terasa 11-12 basamaklı anıtsal merdiven ve alt terasta sunak bulunmaktadır. Kutsal alanın asıl girişi güneybatıda yer almaktadır.

Eksen ve Simetri: Tapınak, eksedra ve stoa aynı eksen ve simetride yer almaktadır.

Alan Görüş Açısı: Kutsal alanın batısında yer alan batı girişindeki A noktasından ve doğudaki B noktasından eksedra, tapınak ve stoa perspektif olarak 25°'lik görüş açısı ile görülebilmektedir. Yukarı Gymnasion'un merkez orta eksenindeki C noktasından 33°, doğu kenarda merkez eksenindeki D noktasından 23°'lik görüş açısı ile eksedra, tapınak ve stoa görülmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 2. yy.ın ortaları.

Referanslar: Schazmann 1923, 104; Klinkott 1989, 278; Rheidt 1996, 179; Radt 2002, 184; Akurgal 1993, 343-344; Freely 2002, 32.

Asklepios R Kutsal Alanı (Şekil 3.58)

Konumu: Akropolde orta kent bölümünde Yukarı Gymnasion'un batısında kayalık bir alan üzerinde yer almaktadır.

Form: II şekillidir.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi güneydoğuya bakmaktadır.

Plan: Temenos alanının doğu ve güneyinde temenos duvarı, kuzeybatısında Ion düzeninde ve prostylos planlı tapınak bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Temenos alanında eksen ilişkisi bulunmamakla birlikte tapınak temenos alanına simetrik konumlandırılmıştır.

Alan Görüş Açısı: Temenos alanına giriş topoğrafya zorunluluğu nedeniyle arkada yer almasından ve görüş açısı oluşacak mesafe olmamasından dolayı ölçüm alınmamıştır. Yukarı Gymnasion'un orta merkez eksenindeki C noktasından tapınağın üç köşe noktası 15°'lik görüş açısı ile görülmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 2 yy.ın ortaları.

Referanslar: Rheidt 1996, 179-180, Res. 16; Radt 2002, 128, Res. 74.

Mamurt Kale Kybele K.A. (Şekil 3.61)

Konumu: Pergamon antik kentinin güneydoğusunda Aspendon Dağı'nın (Yund Dağı) üzerinde Mamurt Kale olarak bilinen alanda yer almaktadır. Kent dışı kutsal alandır.

Form: Trapezoidal II şekillidir.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi güneydoğuya bakmaktadır.

Plan: Temenosun kuzeybatı kenarında Dor düzeninde in antis planlı tapınak, tapınağın önünde sunak ve temenosun iki yanında L şeklinde sıralanmış tek odalı yapılar bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Tapınak ve sunak temenos alanının merkez ekseninde ve yer almaktadır. Temenos alanının iki yanında L şeklinde sıralanmış tek odalı yapılar aynı simetride olmakla birlikte aynı ekseninde yer almamaktadır.

Alan Görüş Açısı: Temenos alanının güneyinde yer aldığı düşünülen girişteki A noktasından tapınağın üç köşe noktası 15°'lik görüş açısı ve tapınak köşesi ile

temenos alanının köşesi 15°'lik görüş açısıyla görülmektedir. Yine A noktasından L şeklinde sıralanmış tek odalı yapıların uzun kenarı 60°'lik görüş açısıyla görülmektedir. Kutsal alanda görüş açıları 15°'nin katları 15°, 30°, 60° şeklindedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 3. yy.

Referanslar: Conze-Schazmann 1911, 10-18; Rumscheid 1994, 29; Rheidt 1996, 171; Radt 2002, 241; Serdaroğlu 2004, 173, Lev. 36-1.

PRIENE

Kent Planı: Izgara planlıdır.

Yerleşim Türü: Yamaç yerleşimidir.

Zeus Olympios Kutsal Alanı (Şekil 3.64)

Konumu: Agoranın doğu stoası bitişiğinde yer almaktadır.

Form: Dikdörtgen formudur.

Yönlendirme: Temenos alanı doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi doğuya bakmaktadır.

Plan: Kuzey ve güney yönlerde stoa, doğuda temenos duvarı ile çevrili temenosun kuzeydoğu köşesinde bir giriş, batısında Ion düzeninde tetrastylös prostylös planlı tapınak ve tapınağın önünde kareye yakın dikdörtgen sunak bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Girişin merkez orta eksenini tapınağın kuzey uzun kenarı hizasındadır. Tapınak ve sunak aynı eksendedir.

Alan Görüş Açısı: Kuzeydoğu köşede yer alan girişteki A noktasından tapınağın iki köşe noktası 21°'lik görüş açısı ile görülebilmektedir. Tapınak alanının güney bölümüne 9°'lik görüş açısı bulunmaktadır.

Tarihlendirme: M.Ö. 3. yy.

Referanslar: Akurgal 1993, 435; Freely 2002, 125.

Mısır Tanrıları K.A. (Şekil 3.66)

Konumu: Kent alanının kuzeydoğusunda tiyatro caddesinde yer almaktadır.

Form: Dikdörtgen formudur.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzey-güney doğrultusunda yönlendirilmiş olup sunak cephesi güneye bakmaktadır.

Plan: Temenos duvarlarıyla çevrili alanın kuzeybatı köşesinde kare formulu propylon, kuzey bölümde 7.31 x 14.60 m. ölçülerinde basamaklı dikdörtgen bir sunak yer almaktadır.

Eksen ve Simetri: Kutsal alanda eksen ilişkileri bulunmamakla birlikte sunak simetrik konumlandırılmıştır.

Alan Görüş Açısı: Kuzeybatı köşede yer alan propylondaki A noktasından sunağın üç köşe noktası 46°'lik görüş açısı ile görülmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö.3.yy.ın ikinci yarısı.

Referanslar: Freely 2002, 125; Akurgal 1993, 437.

SARDES

Kent Planı: Araziye bağımlı planlama ile teras sistemi kullanılmıştır.

Yerleşim Türü: Dağ eteğindeki yamaçta düzlük alanda yer almaktadır.

Artemis Kutsal Alanı (Şekil 3.68)

Konumu: Tmolos Dağı'nın sırtları ile akropol arasında yer almaktadır.

Form: Trapezoidal formda olup temenos alanını topografya belirlemiştir.

Yönlendirme: Tapınak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yönlendirilmiş olup kuzeybatıya bakmaktadır.

Plan: Ion düzeninde pseudodipteros amphiprostylos bir tapınak ve tapınağın önünde basamaklı dikdörtgen sunak bulunmaktadır.

Eksen ve Simetri: Tapınak ile sunak arasında eksen ve simetri ilişkisi bulunmaktadır.

Alan Görüş Açısı: Kutsal alana girişin yeri tam olarak bilinemediği için ölçüm alınmamaktadır.

Tarihlendirme: 1. Yapı Evresi M.Ö. 300; 2. Yapı Evresi M.Ö. 175-150.

Referanslar: Hanfmann-Waldbaum 1975, Fig 59; Akurgal 1993, 380-382,

Şek. 308-310; Bean 1997, 246-247; Şahin 2002, 70.

TEOS

Kent Planı: Araziye bağımlı planlama.

Yerleşim Türü: Yarımada kıstağının en dar yerinde eğimli bir alanda yer almaktadır.

Dionysos Kutsal Alanı (Şekil 3.72)

Konumu: Akropol ve tiyatronun güneyinde, bouleuterion ile agoranın batısında yer almaktadır.

Form: Trapezoidal dörtgen formudur.

Yönlendirme: Temenos alanı doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi doğuya bakmaktadır.

Plan: Stoalarla sınırlandırılmış trapezoidal temenos alanı Ion düzeninde hexastyle peripteros planlı bir tapınak ve tapınağın önünde dikdörtgen bir sunaktan oluşmaktadır.

Eksen ve Simetri: Tapınak ve sunak aynı eksen ve simetride yer almaktadır. Temenos doğuya doğru daralmaktadır.

Alan Görüş Açısı: Temenos girişi tam olarak bilinmemektedir. Temenos girişi olabilecek A noktasından tapınağın ön cephesine ait iki köşe noktası 24°'lik görüş açısı ile görülmektedir. Tapınağın üç köşesini görebilecek şekilde yan giriş olabilecek noktalardan alınan görüş açıları 26° ile 33° arasında değişmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö.2.yy. ikinci çeyreği

Referanslar: Uz 1985, 227-242; Akurgal 1993, 390-391; Şahin 2002, 24-26.

TROIA

Kent Planı: Araziye bağımlı planlama.

Yerleşim Türü: Akropol, bir höyük üzerinde yer almaktadır.

Ilion Athena Kutsal Alanı (Şekil 3.74)

Konumu: Akropolün kuzeyinde ve kente hâkim bir konumda yer almaktadır.

Form: Trapezoidal dörtgen formudur.

Yönlendirme: Temenos alanı kuzey-güney doğrultusunda, tapınak ise doğu-batı doğrultusunda yönlendirilmiş olup tapınak cephesi doğuya bakmaktadır.

Plan: Temenos alanı doğu, batı ve güney yönlerden Dor düzeninde stoa ile sınırlandırılmış olup, güneyde ön kısım 4 sütunlu prostylos arka kısım ise in antis planlı propylon, temenos alanının kuzeyinde Dor düzeninde 6 x 12 sütunlu peripteros planlı tapınak ve tapınağın önünde dikdörtgen sunak yer almaktadır.

Eksen ve Simetri: Tapınak ve sunak arasında eksen ve simetride hafif kayma bulunmaktadır. Propylon, stoa ile tapınak, sunak arasında eksen ve simetri bulunmamaktadır. Tapınağın batı cephesi ile batı stoa arasında 9°, tapınağın kuzey kenarı ile kuzey stoa arasında 7°'lik fark bulunmaktadır.

Alan Görüş Açısı: Propylondaki A noktasından tapınağın uzun kenarındaki iki köşe noktası 35° ve sunağın üç köşe noktası 9° görüş açısıyla görülmektedir.

Tarihlendirme: M.Ö. 3. yy. başı.

Referanslar: Tomlinson 1963, 134; Anabolu 1970, 75; Anabolu 1992, 10, Res. 13; Akurgal 1993, 321; Rumscheid 1994, 18; Hertel 2004, 178-189, Abb.10; Rose 2006, 136-149, Fig. 1-14-15.

Kısaltmalar ve Bibliyografya

- AA : Archaeologischer Anzeiger
- Adriani 1967 : Adriani A., “Scavi di Himera (1963-1967),” *Kokalos* 13, 216-232.
- AJA : American Journal of Archaeology
- Akarca 1998 : Akarca, A., *Şehir ve Savunması*, Ankara.
- AKMED : Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü
- Akurgal 1993 : Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Akurgal 1997 : Akurgal, E., *Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Alcock, Osborne 1999 : Alcock, S. E., Osborne, R., *Placing the Gods: Sanctuaries and Sacred Space in Ancient Greece*, Oxford University Pres.
- Allegro and Vassallo 1992 : Allegro N. and Vassallo S., “Himera – nuove ricerche nella città bassa (1989-1992),” *Kokalos* 38, 79-150.
- AMS : Asia Minor Studien
- Anadolu 1970 : Anadolu, M.U., *Küçük Asya’da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, İstanbul.
- Anadolu 1992 : Anadolu, M.U., “Batı Anadolu’daki 1’den Fazla Naos’lu Tapınaklar”, *BELLETEN* Cilt 56 Sayı 215, 7-12.
- AR : Archaeological Reports, (*JHS* Supplement)
- ArchCl : *Archeologia classica*
- ASAtene : *Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle Missioni italiane in Oriente*
- Aslan 2009 : Aslan C.C., “Swan Imagery at the West Sanctuary at Troia”, *SOMA 2007 Proceedings of the XI Symposium on Mediterranean Archaeology*, 24-29 April 2007, Ed. Ç.Ö. Aygün, *BAR International Series*, 54-60.

- AST : Araştırma Sonuları Toplantısı
- B.d'A : Bolletino d'Arte
- Baldoni, Franco 2004 : Baldoni D., Franco C., Karia'da Bir Liman Kenti İassos, Homer Kitabevi.
- Bammer – Muss 1996 : Bammer, A., - Muss, U., Das Artemision von Ephesos, Verlag Philipp von Zabern, Mainz.
- Bankel 1997 : Bankel H., “Knidos. Der Hellenistische Rundtempel und sein altar vorbericht”, AA, Heft 1, 51-71.
- Basile 1995 : Basile B., “Area Archeologica di Megara Hyblaea,” in Sicilia orientale ed Isole Eolie, 350-381.
- Bayburtluoğlu 1976 : Bayburtluoğlu, C., “Alexandria Troas”, The Princeton Encyclopedia of Classical Sites, N.J. Princeton University Press, 11.
- Bean 1997 : Bean, G.E., Eski ađda Ege Blgesi, Arion Yayınları, İstanbul.
- Bean 2000 : Bean, G.E., Eski ađda Menderes'in tesi, (ev.: P. Kurtođlu), Arion Yayınları, İstanbul, 24-250.
- Belvedere 1981 : Belvedere O., “I santuari urbani sicelioti: preliminari per un'analisi strutturale,” ArchCl 33, 122-142.
- Belvedere 1987 : Belvedere O., “Himera, Naxos, e Camarina. Tre casi di urbanistica coloniale,” Xenia 14, 5-20.
- Belvedere 1994 : Belvedere O., “Vecchi e nuovi problemi di topografia e urbanistica imerese,” in Cronache di Catania 19, 51-61.
- Bengston 1969 : Bengston, H., Griechische Geschichte.
- Berges-Tuna 2000 : Berges, D. – Tuna, N., “Das Apollonheiligtum von Emecik, Bericht ber die Ausgrabungen 1998 und 1999”, *IstMitt* Band 50, 169-212.
- Bergquist 1967 : B.Bergquist, The Archaic Greek Temenos: A study of structure and function, Gleerup, 1967.
- Bergquist 1992 : Bergquist B., “The Archaic Temenos in Western Greece. A Survey and Two Inquiries,” in Le sanctuaire grec, 109.

- Berti 2011 : Berti F., 2011, "L'agora di Iasos alla luce delle più recenti scoperte", Labraunda and Karia, *BOREAS* 32, Ed. Lars Karlsson and Susanne Carlsson 291-305.
- Blegen, Boulter et al. 1958 : Blegen C., Boulter C.G. et al., Troy IV. Settlements VIIa, VIIb and VIII, Princeton University Press, Princeton
- Bohn 1889 : Bohn, R., *Altertümer von Aegae*, Berlin.
- Bonacasa 1970 : Bonacasa N., "L'area sacra," in *Himera I*, 51-235.
- Bonacasa 1982 : Bonacasa N., "Il temenos di Himera," in *Quaderno Imerese 2*, 47-60.
- Bonacasa 1992 : Bonacasa N., "Da Agrigento a Himera: la proiezione culturale," in *Agrigento e la Sicilia Greca*, 133-150.
- Bonacasa 1994 : Bonacasa N., "Noterelle di topografia storica sul temenos arcaico di Himera," in *Cronache di Catania 19*, 41-49.
- BOREAS : Uppsala Studies in Ancient Mediterranean and Near Eastern Civilizations
- Boysal 1994 : Boysal, Y., "Kuzey Karia Hellenistik Tapınaklarına Kısa Bir Bakış", XI. *TTK Cilt I*, Ankara, 321-331.
- Bremmer 1994 : Bremmer J.N., *Greek Religion, Greek and Rome New Surveys in the Classics*, No.24, Oxford University Press.
- Broise, Gras, and Tréziny 1983 : Broise H., Gras M., and Tréziny H., "Mégara Hyblaea. Bilan des fouilles récentes sur le plateau sud (1977-1982)," in *Chronique d'une journée mégarienne: Mégara Nisaea, Mégara Hyblaea, Sélinonte*, MEFRA 95, 647-650.
- Bruno 1957 : Zevi, B., *Architecture as Space*, New York.
- Burkert 1985 : Burkert W., *Greek Religion Archaic and Classical*, Translated by John Raffan, Blackwell Publishing and Harvard University Press.
- Burns-Özgan 2004 : Burns-Özgan C., *Knidos : A Guide to the Ancient Site*, Semih Yayıncılık, Konya.
- Burns-Özgan 2006 : Burns-Özgan C., "Knidos", *BYZAS* 3, 167-177.

- BYZAS* : Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts
- Carpenter 1970 : Carpenter, J.R., *The Propylon in Greek and Hellenistic Architecture*, University of Pennsylvania.
- Chamoux 2002 Chamoux F., *Hellenistic Civilization*, (translated by Michel Roussel), Blackwell Publishing, 1-429.
- Clarke, Bacon and Koldewey 1902 Clarke, Bacon and Koldewey., *Investigations at Assos, Quaritch, Londra*, 168.
- Conze, Schazmann 1911 : Conze, A., Schazmann, P., *Mamurt-Kaleh: Ein Tempel der Göttemutter unweit Pergamon*, Verlag von Georg Reimer, Berlin.
- Cook, Plommer 1966 Cook J.M., Plommer W.H., *The Sanctuary of Hemithea at Kastabos*, Cambridge University Pres, Cambridge.
- Coulton 1976 : Coulton, J.J., *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Clarendon Pres. Oxford
- Coulton 1977 : Coulton J.J., *Greek Architects at Work Problems of Structure and Desing*, London.
- Courtils 2003 : Courtils, J. D., *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, Ege Yayınları, İstanbul.
- CRAI : *Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*.
- Crawford 2006 : Crawford H.G., "Sardis", *BYZAS* 3, Ege Yayınları, 359-372.
- Danner 1997 : Danner P., "Megara, Megara Hyblaea and Selinus: the Relationship between the Town Planning of a Mother City, a Colony and a Sub-colony in the Archaic Period," *Urbanization in the Mediterranean in the 9th to 6th Centuries B.C.*, 143-165.
- Davis, Kraay 1973 : Davis N., Kraay, C.M., *The Hellenictic Kingdoms*.
- Deacy 2007 : Deacy S., "Famous Athens, Divine Polis: The Religious System at Athens", *A companion to Greek religion*, edited by Daniel Ogden, Blackwell Publishing, 221-235.

- De Angelis 1994 : De Angelis F., "The Foundation of Selinous: Overpopulation or Opportunities?" in *The Archaeology of Greek Colonisation: Essays Dedicated to Sir J. Boardman*, Oxford, 87-110.
- De Miro 1983 : De Miro E., *La valle dei templi di Agrigento*, Novara, 14
- De Miro 1992 : De Miro E., "L'urbanistica e i monumenti pubblici," in *Agrigento e la Sicilia Greca*, 151-156.
- De Miro 1994a : De Miro E., "Urbanistica e architettura arcaica in Agrigento," in *Cronache di Catania* 19, 91-100.
- De Miro 1994b : De Miro E., *La valle dei templi di Agrigento*, Palermo.
- De Miro, Fiorentini 1984 : De Miro E., Fiorentini G., "Gela proto-arcaica" *ASAtene* 61,45, 1983, 53-104.
- Diler 1995 : Diler A., "Account of The Sanctuary Exposed at Caunus City", *AMS Band* 16, 9-22.
- Dinsmoor 1950 : Dinsmoor W.B., *The Architecture of Ancient Greece: An Account of Its Historic Development*, Biblo & Tannen Publishers.
- Di Stefano 2000 : Di Stefano G., "Sacelli e altari nell'agorà di Camarina," in *Demarato*, 276-287.
- Di Vita 1990 : Di Vita A., "Town Planning in the Greek Colonies of Sicily from the Time of Their Foundations to the Punic Wars," in *Greek Colonists and Native Populations*, 343-363.
- Di Vita 1996 : Di Vita A., "Urban Planning in Ancient Sicily," in *The Western Greeks*, 263-308.
- Doğer ve ark. 2008 : Doğer E., Doğer L., Tül Ş., Sezgin Y., Önder M., Akat S., Kan M.H., Yener B., Dereboylu E., Türkan Ü., Atay E., Şahan M., Genç F., Serttürk O.K., Çakır İ.S., *Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları*, 29. *KST Cilt I*, Ankara, 207-232.
- Doxiadis 1978 : Doxiadis C.A., *Architectural Space in Ancient Greece*, (Translated and Edited by Jaqueline Tyrwhitt), The MIT Press Cambridge, Massachusetts and London, England.

- Duddy 2008 : Duddy M.C., "Roaming Point Perspective: A Dynamic Interpretation of the Visual Refinements of the Greek Doric Temple", *Nexus Network Journal* Vol. 10, 291-306.
- Duyuran 1948 : Duyuran R., *Priene Kılavuzu*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Ersoy 1998 : Ersoy A., *Batı Anadolu Hellenistik Dönem Stoaları Işığında Metropolis Stoası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ethem Bey 1906 : Ethem Bey, "Foules D'Alabanda en Carie", *CRAI*, 1905-1906.
- Felton 2007 : Felton D., "The Dead", *A companion to Greek religion*, edited by Daniel Ogden, Blackwell Publishing, 86-89.
- Fiorentini 1992 : Fiorentini G., "Da Agrigento a Gela: l'eredità culturale," in *Agrigento e la Sicilia Greca*, 121-131.
- Fiorentini 1996 : Fiorentini G., "Il ginnasio di Agrigento," *Kokalos* 42, 5-14.
- Forrest 1980 : Forrest W.G., *A History of Sparta*, Londra.
- Freely 2002 : Freely J., *Türkiye Uygarlıklar Rehberi 3 Ege Kıyıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Fontenrose 1988 : Fontenrose J., *Didyma Apollo's Oracle, Cult, and Companions*, University of California Press, California, 1-282.
- Furtwängler 1906 : Furtwängler A., *Aegina Das Heiligtum Der Aphaia*, München.
- Gebhard 1974 : Gebhard E.R., 'The form of the orchestra in the Early Greek theater', *Hesperia* 43, 428-40.
- Gebhard 1995 : Gebhard E.R., "The evolution of a pan-Hellenic sanctuary: from archaeology towards history at Isthmia", *Greek Sanctuaries; New Approaches*, I. Marinatos, Nanno II. Hägg, Robin, Routledge, New York., 123-141.
- Geniere 1991 : Geniere J., *Les Nouvelles Foilles De Claros*, Relation Preliminaire, Paris.

- Gerkan 1925 : Gerkan A., Kalabaktepe, Athenatempel und Umgebung, Milet 1.8, Berlin, 50-69.
- Gras 1985 : Gras M., “Ricerche sul pianora meridionale dell’abitato di Megara Hyblaea,” *Kokalos* 30–31.
- Greaves 2000 : Greaves A.M., “The Shifting Focus of Settlement at Miletos”, *Further Studies in the Ancient Greek Polis*, Ed. Pernille Flensted-Jensen, Franz Steiner Verlag, 57-70.
- Greaves 2003 : Greaves A.M., *Miletos Bir Tarih*, (Çev. H. Ç. Öztürk), Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Greco, D’Ambrosio and Theodorescu 1996 : Greco E., D’Ambrosio I., Theodorescu D., *Poseidonia Paestum: Archaeological and Historical Guide to the Excavations, the Museum, and the Antiquities of Taranto*.
- Gruben 1986 : Gruben G., *Die Tempel der Griechen*, Munich.
- Gruben 2001 : Gruben G., *Griechische Tempel und Heiligtümer*, Hirmer Verlag, München.
- Guarducci 1985 : Guarducci M., “Una nuova dea a Naxos in Sicilia e gli antichi legami fra la Naxos siceliota e l’omonima isola delle Cicladi,” *MEFRA* 97, 7–34.
- Gullini 1985 : Gullini G., “L’architettura templare greca in Sicilia dal primo arcaismo alla fine del V secolo,” in *Cronache di Catania* 16, 21-41.
- Gullini 1993 : Gullini G., “Vent’anni di ricerche sulla collina orientale di Selinunte. Il manufatto architettonico fonte primaria per un’ottimale ricostruzione storica,” in *Studi sulla Sicilia Occidentale in onore di Vincenzo Tusa*, 73-84.
- Hanfmann, Waldbaum 1975 : Hanfmann G.M.A., Waldbaum, J.C., *A Survey of Sardis and The Major Monuments Outside The City Walls*, Harvard University Pres.
- Hellström 1994, 39 : Hellström P., “Architecture. Characteristic Building Types and Particularities of Style and Technique - Possible Implications for Hellenistic Architecture”, *Halicarnassian Studies 1. Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance - Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies; Odense University; 28-29 November*, 36-56.

- Hemans 1991 : Hemans F., 'New discoveries in the Archaic temple at Isthmia', *AJA* 95, 301–302.
- Hertel 2004 : Hertel D., "Zum Heiligtum der Athena Ilias von Troia IX und zur frühhellenistischen Stadtanlage von Ilion", *AA* 1. Halbband, 177-206.
- Hollinshead 2012 : Hollinshead M.B., "Monumental Steps and the Shaping of Ceremony", *Architecture of the Sacred: Space, Ritual, and Experience from Classical Greece to Byzantium*, Edited by Bonna D. Wescoat and Robert G. Ousterhout, Cambridge University Press, 27-65.
- Holloway 1991 : Holloway R.R., *The Archaeology of Ancient Sicily*, London and New York.
- Humann 1904 : Humann C., *Magnesia am Maeander: Bericht Über Ergebnisse der Ausgrabungen der Jahre 1891-1893*, Berlin.
- IstForsch : Istanbuler Forschungen
- IstMitt : Istanbuler Mitteilungen
- Işık 2006 : Işık C., "Kaunos", *Stadtgrabungen und Stadtforschung im Westlichen Kleinasien*, *BYZAS* 3, 159-166.
- Jablonka 2007 : Jablonka P., "2005 Yılı Troia Kazı Sonuçları", 22. *KST* Cilt II, Ankara, 701-716.
- JAOS : Journal of the American Oriental Society
- JHS : The Journal of Hellenic Studies
- JSAH : The Journal of the Society of Architectural Historians
- Karlsson, Blid, Henry 2011 : Karlsson L., Blid J., Henry O., "Labraunda 2010: A preliminary report on the Swedish excavations", *Opuscula* 4, 19-67.
- Kawerau, Rehm 1914 : Kawerau G., Rehm A., "Das Delphinion in Milet", *Milet* 1.3, Walter de Gruyter, Berlin.
- Kenfield 2008 : Kenfield J.F., *The Influence Of Urban Planning On Temple Design In West Greece*, New Brunswick, Rutgers.

- Kleiner 1968 : Kleiner G., Topographische Karte von Milet, Milet II, Heft 4, Berlin.
- Klinkott 1989 : Klinkott M., “Die ‘Ambulationes Pensiles’ in der Pergamenischen Stadtbaukunst”, *IstMitt* Band 39, 273-280.
- Koçhan 1995 : Koçhan N., Hellenistik Çağ Anadolu Mimarisinde Lotus-Palmet ve Yumurta Bezekleri, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Koenigs-Raack 2001 : Koenigs W., Raack W., “Priene Bericht Über die Kampagne 1999”, 22. *KST* Cilt II, Ankara, 181-194.
- Korfmann 2001 : Korfmann M., A Guide to Troia, Ege Yayınları, İstanbul.
- KST Kazı Sonuçları Toplantısı
- KTEMA : Civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome Antiques
- Kyrieleis 2005 : Kyrieleis H., “The Heraion at Samos”, Greek Sanctuaries: New approaches, Editor by Marinatos, N. - Hägg, R., Routledge, 99-122, Fig. 7.2.
- Larson 2007 : Larson J., Ancient Greek cults: a guide, Routledge, New York.
- Laubscher 1960 : Laubscher H.P., Hellenistische Tempelkultbilder, Baden.
- Lawrence 1957 : Lawrence A.W., Greek Architecture, London, 239.
- Lehmann 1954 : Lehmann P. W., “ The Setting of Hellenistic Temples”, *JSAH* Vol.13 No.4, 15-20.
- Laumonier 1958 : Laumonier, A., Les Cultes Indigenes en Carie, Bibliotheque des Ecoles Françaises d'Athenes et de Rome.
- Lentini 1990 : Lentini M. C., “Naxos: alcune case dell'isolato C 4 (v secolo a.C.)”, *Xenia* 20, 5-22.
- Lentini 1995 : Lentini M. C., “Naxos,” in Sicilia orientale ed Isole Eolie, 170-197.

- Le Roy 1981 : Le Roy C., “Xanthos ve Letoon’da 1980 Yılı İnceleme ve Restorasyonları”, 3. *KST*, Ankara, 59-61.
- Le Roy 1988 : Le Roy C., “Rapport Sur Lesfoilles Et Restaurations A Xanthos Et Au Letoon En 1986”, 9. *KST* Cilt 2, Ankara, 215-224.
- Le Roy 1991 : Le Roy C., “Xanthos-Letoon 1989”, 12. *KST* Cilt 2, Ankara, 75-80.
- Love 1970 : Love I.C., “A Preliminary Report of the Excavations at Knidos, 1969”, *AJA* Vol. 74 No. 2, 149-155.
- Love 1972a : Love I.C., “A Preliminary Report of the Excavations at Knidos, 1971”, *AJA* Vol. 76 No. 1, 61-76.
- Love 1972b : Love I.C., “A Preliminary Report of the Excavations at Knidos, 1971”, *AJA* Vol. 76 No. 4, 393-405.
- Love 1973 : Love, I.C., “A Preliminary Report of the Excavations at Knidos, 1972”, *AJA* Vol. 77 No. 4, 413-424.
- Love 1978 : Love I.C., “ A Brief Summary of Excavations at Knidos 1967- 1973”, The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1111-1133.
- Madran 1983 : Madran E., “Apollon Smintheus Tapınağı Yapısal Özellikleri”, 1. *AST*. İstanbul, 167-174.
- Mallwitz 1975 : Mallwitz A., “Gestalt und Geshichte des jüngereren Athenatempels von Milet”, *IstMitt* 25, 67-90.
- Mallwitz-Schiering 1968 : Mallwitz A., Schiering W., “Der alte Athena-Tempel von Milet”, *İstan IstMitt* buler Mitteilungen 18: 87-160.
- Mansel 1971 : Mansel A.M., Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Marconi 2007 : Marconi C., Temple Decoration and Cultural Identity in the Archaic Greek World: The Metopes of Selinus, Cambridge University Pres, 26-27.
- Martiensen 1956 : Martiensen R. D., The Idea of Space in Greek Architecture with Special Reference to the Doric Temple

and its Setting, Johannesburg.

- MEFRA : Mélanges de l'École française de Rome, Antiquité
- Mellaart 1967 : Mellaart J., Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia, New aspects of Antiquity, Ed. Sir Mortimer Wheeler, Camelot Press Ltd., London and Southampton.
- Mert 2002 : Mert İ. H., "Der Korinthische Tempel in Knidos: Vorbericht", AA 2. Halbband, 9-22.
- Mertens 1984 : Mertens D., Der Tempel von Segesta und die dorische Tempelbaukunst des griechischen Westens in Klassischer Zeit, Mainz.
- Mertens 1989 : Mertens D., "Die Mauern von Selinunt. Vorbericht der Arbeiten des Deutschen Archäologischen Instituts Rom 1971-75 und 1985-87" *RM* 96, 87-154.
- Mertens 1999 : Mertens D., "Verso l'agora di Selinunte," in *La colonisation grecque en Méditerranée occidentale*, 185-193.
- Mertens 2003 : Mertens D., *Selinus I: Die Stadt und ihre Mauern*, Mainz
- Mertens 2006 : Mertens D., *Città e monumenti dei Greci d'Occidente: Dalla colonizzazione alla crisi di fine V secolo a.C.*, Rome, 72-447.
- Mertens and Greco 1996 : Mertens D., Greco E., "Urban Planning in Magna Graecia," in *The Western Greeks*, 243-262.
- Metzger 1978 : Metzger H., "Fouilles du Letoon de Xanthos 1962-1972", *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, *TTK*, Ankara, 789-803.
- Metzger 1979 : Metzger H., "Le Sanctuaire de Leto", *Fouilles de Xanthos*, Tome VI, Paris, 12-17.
- Metzger 1980 : Metzger H., "La Campagne De 1979 A Xanthos Et Au Letoon" 2. *KST*, Ankara, 57-60.
- Miller 1970 : Miller M., "The Sicilian Colony Dates" *Studies in Chronography* 1, Albany, 276-277

- Mitchell 1964 : Mitchell H., Sparta, Cambridge.
- Mitchell 1983 : Mitchell S., Pisidia Antioch'u 1982 Çalışmaları", 1. AST, Ankara, 79-81.
- Mitchell 1984 : Mitchell S., "Archaeology in Asia Minor 1979-1984", AR No. 31, 70-105.
- Mitchell 1990 : Mitchell S., "Archaeology in Asia Minor 1985-1989", AR No:36, 83-131.
- Mitchell 1998 : Mitchell S., "Archaeology in Asia Minor 1990-1998", AR No. 45, 125-192.
- MKKS : Müze Kurtarma Kazıları Semineri
- Müller-Wiener 1983 : Müller-Wiener W., "Milet 1982", *IstMitt* Band 33, 69-90.
- Müller-Wiener 1986 : Müller-Wiener W., "Zur Erforschung der Hellenistischen Monumente Milets", Milet 1899-1980, *IstMitt* Band 31, 121-128.
- Newton 1862 : Newton, C.T., A History Discoveries at Halicarnassus, Cnidus, and Branchidae. Vol. II, 1.
- Orlandini 1961 : Orlandini P., "La terza campagna di scavo sull'acropoli di Gela", *Kokalos* 7, 137-144.
- Orlandini 1966 : Orlandini P., "Lo scavo del Thesmophorion di Bitalemi e il culto delle divinità ctonie a Gela", *Kokalos* 12, 8-35.
- Orlandini 1967 : Orlandini P., "Gela, nuove scoperte nel Thesmophorion di Bitalemi", *Kokalos* 13, 177-179.
- Orlandini 1968 : Orlandini P., "Gela. Topografia dei santuari e documentazione archeologica dei culti", *RivIstArch* 15, 29-66.
- Ortaç 2001 : Ortaç M., Die Hellenistischen und Römischen Propyla in Kleinasien, Ruhr-Universität, Bochum.
- Owens 1991 : Owens E. J., The City in the Greek and Roman World, London and New York.

- Öğün 1968 : Öğün B., “Kaunos Sondajları”, *TAD* 16 Cilt 1, Ankara, 121-131.
- Öğün 1978 : Öğün B., “Excavations of Caunos”, The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 421-426.
- Öğün, Işık ve ark. 2001 : Öğün B., Işık C., Diler A., Özer O., Schmaltz B., Marek C., Doyran M., KAUNOS Kbid, Orkun & Ozan Medya Hizmetleri A.Ş., Antalya.
- Özgan 1990 : Özgan R., “1988 Knidos Kazısı Ön Raporu”, 11. *KST* Cilt 2, Ankara, 167-175.
- Özgan 1991 : Özgan, R., “1989 Knidos Kazısı”, 12. *KST* Cilt 2, Ankara, 57-67.
- Özgan 2008 : Özgan R., “2006 Yılı Knidos Kazıları”, 29. *KST* Cilt 1, Ankara, 107-126.
- Özgünel 2001 : Özgünel C., Smintheion Troas'ta Kutsal Bir Alan, Gülpınar'daki Apollon Smintheus Tapınağı, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.
- Özkaya-San 2001 : Özkaya V., San O., “Alinda and Amyzon, Two Ancient Cities in Caria”, 19. *AST* Cilt 1, Ankara, 237-254.
- Panvini 1996 : Panvini R., Gelas: Storia e archeologia dell'antica Gela, Turin.
- Panvini 1999 : Panvini R., “Ricerche e interventi di restauro conservativo su complessi in mattoni crudi di Gela. Gli esempi dell'emporio arcaico e delle mura di cinta di età Timoleontea”, *Kokalos* 45, 509-520.
- Parke 1977 : Parke H.W., Festivals of the Athenians. London and Ithaca.
- Parke 1986 : Parke H.W., The Temple of Apollo at Didyma: The Building and Its Function, *JHS*, Vol. 106, 121-131.
- Paton- Myres 1896 : Paton W. R. – Myres, J. L., “Karian Sites and Inscriptions”, *JHS* Vol.16, 188 – 272.
- Pedley 2005 : Pedley J., Sanctuaries and the Sacred in Ancient Greek World, Cambridge University Pres.

- Pelagatti 1964 : Pelagatti P., "Naxos. Relazione preliminare delle campagne di scavo 1961-64," *BdA* 49, series 4, 149-165.
- Pelagatti 1972 : Pelagatti P., "Naxos II. Ricerche topografiche e scavi 1965-70. Relazione preliminare," *BdA* 57, series 5, 211-220.
- Pelagatti 1977 : Pelagatti P., "L'attività della Soprintendenza alle Antichità della Sicilia Orientale, Parte 1," *Kokalos* 22-23, 2.1 (1976-1977) 519-550.
- Pelagatti 1980 : Pelagatti P., "Siracusa. Elementi dell'abitato di Ortigia nell'VIII e nel VII secolo a.C.," in *Cronache di Catania* 17, 119-133.
- Pelagatti 1985 : Pelagatti P., "Sacelli e nuovi materiali architettonici da Naxos, Monte San Mauro e Camarina," in *Cronache di Catania* 16, 43-65.
- Pernicka-Jablonka-Aslan 2008 : Pernicka E., Jablonka, P., Aslan, R., "2006 Yılı Troia Kazı Sonuçları", 29. *KST*, Cilt II, 311-328.
- Pernicka-Jablonka-Aslan 2009 : Pernicka E., Jablonka, P., Aslan, R., "2007 Yılı Troia Kazı Sonuçları", 30. *KST*, Cilt II, 249-266.
- Peschlow 1993 : Peschlow A., "Herakleia am Latmos und Umgebung die Arbeiten des Jahres 1991", 10. *AST*, Ankara, 439-458.
- Peschlow 1995 : Peschlow A., "Die Arbeiten Des Jahres 1995 im Territorium von Herakleia am Latmos (Beşparmak)", 14. *AST*, Cilt I, Ankara, 141-160.
- Peschlow-Bindokat 1996b : Peschlow-Bindokat A., "Der Kult des Anatolischen Regen-und Wettergottes auf dem Gipfel des Latmos und das Heiligtum des Zeus Akraios im Tal von Dikilitaş", *IstMitt* Band 46, 217-225.
- Peschlow-Bindokat 1996c : Peschlow-Bindokat A., "Die Arbeiten des Jahres 1994 im Territorium von Herakleia am Latmos", 13. *AST* Cilt 2, Ankara, 211-224.
- Peschlow-Bindokat 2005 : Peschlow-Bindokat A., *Latmos'ta Bir Karia Kenti Herakleia*, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Pirson 2008 : Pirson F., "Pergamon 2006 Yılı Çalışmaları", 29. *KST*, cilt 3, Ankara, 261-284.

- Pohl 1999 : Pohl D., "Der Dorische Tempel von Alexandria Troas Überlegungen zur Rekonstruktion und Datierung", Die Troas. Neue Forschungen III, AMS Band 33, 85-95.
- Raccuia 1992 : Raccuia C., "La fondazione di Gela," Kokalos 38, 273-302
- Radt 1978 : Radt W., Pergamon Archäologischer Führer, İstanbul.
- Radt 1999 : Radt W., Pergamon: Geschichte und Bauten einer antiken Metropole, Darmstadt, Germany.
- Radt 2002 : Radt W., Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Rheidt 1996 : Rheidt K., "Pergamenische Ordnungen-Der Zeustempel und seine Bedeutung für die Architektur der Attaliden", Saule und Gebalk: Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 6, Berlin, 162-180.
- RivIstArch : Rivista dell'Istituto nazionale d'archeologia e storia dell'arte
- RM : Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung
- Robert 1953 : Robert M.L., Le sanctuaire d'Artémis à Amyzon. In: Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 97e année, N. 4, 403-415.
- Robert 1983 : Robert M.L., Fouilles D'Amyzon en Carie, Commission des Fouilles et Missions Archeologiques au Ministere des Relations Exterieures, Paris.
- Rose 1997 : Rose C.B., The 1996 Post-Bronze Age Excavations at Troia. Studia Troica 7, 73-110.
- Rose 2006 : Rose C.B., "Ilion", Stadtgrabungen und Stadtforschung im Westlichen Kleinasien, BYZAS 3, 135-158.
- Rumscheid 1994 : Rumscheid F., Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus, Verlag Philipp von Zabern, Mainz.
- Rumscheid 2000 : Rumscheid F., Priene Küçük Asya'nın Pompei'si, Ege Yayınları, İstanbul.

- Rumscheid-Koenigs 1998, 107. : Rumscheid F., Koenigs W., Priene Führer Durch Das - Pompeji Kleinasians, Ege Yayınları, İstanbul.
- Schazmann 1923 : Schazmann P., Altertümer von Pergamon VI: Das Gymnasion, Verlag Walter De Gruyter, Berlin.
- Schede 1964 : Schede M., Die Ruinen von Priene, Verlag Walter De Gruyter; II. Aufl, Berlin.
- Schipporeit 1998 : Schipporeit T. S., "Das Alte und das Neue Priene, das Heiligtum der Demeter und die Gründungen Prienes", *IstMitt* Band 48, 193-236.
- Schmiedt 1970 : Schmiedt G., "Sguardo all'antica situazione geotopografica di Himera," in *Himera* I, 21-49.
- Schwertheim 2006 : Schwertheim E., "Aleksandria Troas", Stadtgrabungen und Stadtforschung im Westlichen Kleinasien, *BYZAS* 3, 11-18.
- Scranton 1949 : Scranton R., Group Design in Greek Architecture, *The Art Bulletin*, Vol.31, No.4, 247-268.
- Scullion 2007 : Scullion S., "Festivals", A companion to Greek religion, edited by Daniel Ogden, Blackwell Publishing.
- Senseney 2007 : Senseney J.R., Idea and Visuality in Hellenistic Architecture: A Geometric Analysis of Temple A of the Asklepieion at Kos, *Hesperia*, Vol. 76, No.3, 555-595
- Serdaroğlu 2004 : Serdaroğlu Ü., Lykia-Karia'da Roma Dönemi Tapınak Mimarlığı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sinn 2005 : Sinn U., "Greek sanctuaries as places of refuge", *Greek Sanctuaries; New Approaches*, Edited by Marinatos, Nanno - Hägg, Robin, Routledge, 70-87.
- Smith, Plantzos 2012 : Smith T.J., Plantzos D., *A Companion to Greek Art*, 188, Blackwell Companions to the Ancient World, John Wiley & Sons.
- Smith, Ratté 2000 : Smith R.R.R., Ratté C., "Archaeological Research at Aphrodisias in Caria", 1997 and 1998, *AJA*, Vol. 104, No.2, 221-253.
- Sourvinou-Inwood 2005 : Sourvinou-Inwood C., "Early sanctuaries, the eighth century and ritual space: fragments of a discourse", *Greek Sanctuaries; New Approaches*, I. Marinatos, Nanno II.

- Hägg, Robin, Routledge, New York.
- Stevens 1940 : Stevens G. P., The Setting of the Periclean Parthenon, Hesperia Supplements, Vol. 3, 1-91.
- Stillwell 1954 : Stillwell R., The Siting of Classical Greek Temples, *JSAH*, Vol. 13, No. 4, 3-8.
- Strabon : Strabon Geographika, XIV. 2. 26. (Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap XII – XIII – XIV, çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Strang 2007 : Strang J.R., The City Of Dionysos: A Social And Historical Study Of The Ionian City Of Teos, Doctor of Thesis, State University of New York at Buffalo, 80-88.
- Summers 2007 : Summers D., Vision, Reflection, and Desire in Western Painting, UNC Press Books.
- Şahin 1998 : Şahin N., Klaros; Apollon Klarios Bilicilik Merkezi, Ege Yayınları, İstanbul.
- Şahin 2002 : Şahin M., Anadolu Bir Mimar Hermogenes, Ege Yayınları, İstanbul.
- TAD* : Türk Arkeoloji Dergisi
- Thorburn 2005 : Thorburn J.E., The Facts on File Companion to Classical Drama, Infobase Publishing, 509.
- Thucydides : Thucydides, The Peloponnesian War, çev. R. Crawley New York, 1951.
- Tırpan 1989 : Tırpan A.A., “Alabanda”,7. *AST*, Antalya, 171-179.
- Tırpan 1996a : Tırpan A.A., “Karya’da Bazı Dağ Kentleri Amyzon, Hydeia, Kindya, Kildara”, Habitat II, 1996.
- Tırpan 1996b : Tırpan A.A., “Lagina Kazısı 1993-1994”, 17. *KST* Cilt 2, Ankara, 209-227.
- Tırpan 1997 : Tırpan, A.A., “Lagina Hekate Temenosu 1995”, 18. *KST* Cilt 2, Ankara, 309-336.
- Tırpan 1998 : Tırpan A.A., “Lagina Hekate Propylonu ”, 19. *KST* Cilt 2, Ankara, 173-194.

- Tırpan 1999 : Tırpan A.A., “ Lagina Hekate Temenosu, Propylon ve Altardaki Kazı Çalışmaları 1997 ”, 20. *KST* Cilt 2, Ankara, 237-256.
- Tırpan-Söğüt 2001 : Tırpan A.A., Söğüt B., “Lagina Hekate Temenosu 1999 Yılı Çalışmaları”, 22. *KST* Cilt 2, Ankara, 299-310.
- Tırpan-Söğüt 2002 : Tırpan A.A., Söğüt B., “Hekate Temenosu 2000 Çalışmaları”, 23. *KST* Cilt 2, Ankara, 343-350.
- Tırpan-Söğüt 2004 : Tırpan A.A., Söğüt B., “2002 Yılı Lagina Kazıları”, 25. *KST* Cilt 2, Ankara, 87-100.
- Tırpan-Söğüt 2005 Tırpan A.A., Söğüt, B., Lagina, Anıl Ofset&Tipo Matbaacılık, Muğla.
- Tırpan-Söğüt 2009 : Tırpan A.A., Söğüt B., “Lagina ve Börükçü 2007 Yılı Çalışmaları”, 30. *KST* Cilt 4, Ankara, 243-266.
- Tomlinson 1963 : Tomlinson R.A., “The Doric Order: Hellenistic Critics and Criticism” *JHS* Vol. 83, 133-145.
- Todd 1996 : Todd S.C., Athens and Sparta. Bristol.
- TTK* : Türk Tarih Kongresi
- Tuchelt 1987 : Tuchelt K., “Bericht über die Arbeiten der Didyma Grabung 1986” *KST* IX/II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 77-87.
- Tuna 2004 : Tuna N., “Datça/Emecik/Sarı Liman Mevkii Arkaik Tapınak 2002 Yılı Çalışmaları” 25. *KST* Cilt 2, Ankara, 41-48.
- Tuna, Atıcı, Sakarya 2008 : Tuna N., Atıcı N., Sakarya İ., “Emecik Sarıliman Apollon Kutsal Alanı 2006 Yılı Çalışmaları” 29. *KST* Cilt 1, Ankara, 141-154.
- Tuna, Berges 2001 : Tuna N., Berges D., “Datça/Emecik/Sarı Liman Mevkii Arkaik Kutsal Alan 1999 Yılı Çalışmaları” 22. *KST* Cilt 2, Ankara, 127-136.
- Tuna, Berges 2002 : Tuna N., Berges D., “Datça/Emecik/Sarı Liman Mevkii Arkaik Tapınak 2000 Yılı Çalışmaları” 23. *KST* Cilt 2, Ankara, 89-100.

- Tusa 1986 : Tusa S., Introduzione, in Selinunte-Malophoros, 13-22.
- Tül 1995 : Tül Ş., Aigai, Ege Yayınları, İstanbul.
- Umar 1999 : Umar B., Karia, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Umar 2002 (a) : Umar B., Aiolis, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Uz 1985 : Uz M.D., “Teos Dionysos Tapınağı Temenos Alanı”, 3. AST, Ankara, 227-242.
- Üreten 2004 : Üreten H. , “Hellenistik Dönem Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri”, A.Ü.Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları, XXII, 25,185-214.
- Vallet 1980 : Vallet G., “Problemi di urbanistica nella Megara arcaica,” in Cronache di Catania 17, 23-25.
- Vallet 1994 : Vallet G., “Megara Hyblaea,” in Cronache di Catania 19, 199-204.
- Vanaria 1992 : Vanaria M.G., “Gli altari di Agrigento,” Quaderni dell’Istituto di Archeologia della Facoltà di Lettere e Filosofia della Università di Messina 7, 11-24.
- Vitruvius : Vitruvius, De Architectura, Mimarlık Üzerine On Kitap, çev.: Suna Güven, Üçüncü Baskı, Yem Yayın, İstanbul, 1998.
- von Gerkan 1925 : von Gerkan A., Kalabaktepe, Athenatempel und Umgebung, Milet 1.8, Berlin, 52-73.
- Voza 1985 : Voza G., “Attività nel territorio della Soprintendenza alle Antichità di Siracusa nel Quadriennio 1980-1984,” Kokalos 30-31 (1984-1985) 657-676.
- Voza 1993 : Voza G., “Attività archeological della Soprintendenza di Siracusa Ragusa,” Kokalos 39-40, 2.2, 1281-1294.
- Voza 1995 : Voza G., “Siracusa,” in Sicilia orientale ed Isole Eolie, 214-241.
- Voza 1999 : Voza G., Nel segno dell’antico: archeologia nel territorio di Siracusa, Palermo, 77-113.

- Wasilewska 1996 : Wasilewska E., “Ritual and Sacrifice in the Ancient Near East”, *JAOS*, Vol. 116, No. 3, 569-570.
- Web 2012, 1 : <http://www.smintheion.com/alan>
- Web 2012, 2 : <http://theatrum.de/uploads/pics/Alabanda-Stadtplan.jpg>
- Webb 1996 : Webb A.P., *Hellenistic Architectural Sculpture: Figural Motifs in Western Anatolia and the Aegean Islands*, University of Wisconsin Pres.
- Weber 1965 Weber H., “Myus: Grabung 1964” *IstMitt* 15, 43-64.
- Weber 1967 : Weber H., “Myus Grabung 1966”, *IstMitt* 17, 128-143.
- Wescoat 2012 : Wescoat B.D., *The Temple of Athena at Assos*, Oxford University Pres.
- Westholm 1963 : Westholm A., *Labraunda: Swedish Excavations and Researches. Vol. I. Part. 2. The Architecture of the Hieron*, CWK Gleerup-Lund.
- Wycherley 1993 : Wycherley R.E., *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu ?*, (Çev.: Nur Nirven, Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Metin içerisinde kullanılan diğer kısaltmalar;

CAD	Computer-Aided Design- Bilgisayar Destekli Tasarım
Fig.	Figure
K.A.	Kutsal Alan
Lev.	Levha
Şek.	Şekil
M.Ö.	Milattan Önce

Şekil Listesi

Şekil 1.1: Tarentum'da bulunan Apulian krater parçası (M.Ö. 360-350) üzerinde tragedya sahne dekorunda skiagraphia uygulaması (Summers 2007, Fig. 1.5).

Şekil 1.2: Leonardo da Vinci'nin mimari taslak planından bir ayrıntı (Duddy 2008, Fig. 3).

Şekil 2.1: Güney İtalya ve Sicilya haritası (Pedley 2006, 4, Fig. 3).

Şekil 2.2: Akragas kent ızgara planı ve kutsal alanlar (De Miro 1983, 14).

Şekil 2.3: Akragas kent surları yakınındaki kutsal alanlar (De Miro 1994, Fig. 3).

Şekil 2.4: Gela genel kent planı (Panvini 1996, 30, Fig.14).

Şekil 2.5: Gela kent planı ve Athena Lindos Kutsal Alanı (Fiorentini 1992, 122-123).

Şekil 2.6: Himera genel kent planı (Allegro and Vassallo 1992, pl. IV).

Şekil 2.7: Himera yukarı kent Athena Kutsal Alanı (Bonacasa 1982, 53, Fig. 18).

Şekil 2.8: Megara Hyblaea genel kent planı (Voza 1999, 72, Fig. 56).

Şekil 2.9: Metapontum genel kent planı (Mertens and Greco 1996, 247).

Şekil 2.10: Metapontum Apollon Lykaios Kutsal Alanı (Mertens 2006, Fig. 270).

Şekil 2.11: Naxos genel kent planı (Pelagatti 1977, 538, Fig. 3).

Şekil 2.12: Naxos kent planı ve Aphrodite Kutsal Alanı (Gullini 1985, pl. VII).

Şekil 2.13: Naxos Aphrodite ve Enyò Kutsal Alanları (Guarducci 1985, 10, Fig. 2).

Şekil 2.14: Naxos Aphrodite Kutsal Alanı (Belvedere 1981, Fig. 6).

Şekil 2.15: Paestum genel kent ızgara planı (Mertens 2006, 166, Fig. 287).

Şekil 2.16: Paestum Athena ve Hera Kutsal Alanları (Greco, Ambrosio, Theodorescu 1996).

Şekil 2.17: Paestum Foce del Sele Hera Kutsal Alanı (Greco, Ambrosio, Theodorescu 1996, 116).

Şekil 2.18: Selinus kenti genel ızgara planı (Mertens 1999, 188, Fig. 1).

Şekil 2.19: Selinus akropolündeki kutsal alanın gelişimi (Mertens 2003, 27, Fig. 20).

- Şekil 2.20: Selinus Demeter Malophoros ve Hera Kutsal Alanları (Tusa 1986, pl. 2).
- Şekil 2.21: Selinus Demeter Malophoros Kutsal Alanı (Gruben 1986, 275, Fig. 217).
- Şekil 2.22: Syracusa ızgara tasarlı kent planı (Voza 1999, 92, Fig. 67).
- Şekil 2.23: Syracusa, Ortygia adası kent planı ve kutsal alanlar (Voza 1999, Fig. 66).
- Şekil 2.24: Syracusa Athena Kutsal Alanı (Voza 1985, pl. CXXVI).
- Şekil 2.25: Syracusa Athena Kutsal Alanı (Voza 1999, 84-85).
- Şekil 2.26: Syracusa Apollon Kutsal Alanı (Pelagatti 1980, 123, Fig. 3).
- Şekil 2.27: Camarina genel kent planı ve kutsal alan (Di Stefano 2000, 282, Fig. 2).
- Şekil 2.28: Hellas haritası (Chamoux 2002, 118, map 7).
- Şekil 2.29: Olympia Zeus ve Hera Kutsal Alanları (Gruben 1986, Fig.35).
- Şekil 2.30: Delphi Apollon Kutsal Alanı (Gruben 1986, Fig.58).
- Şekil 2.31: Delphi Apollon Kutsal Alanı M.Ö. 550 civarı (Gruben 1986, Fig.57).
- Şekil 2.32: Delphi Athena Pronaia Kutsal Alanı (Gruben 1986, Fig.84).
- Şekil 2.33: Atina Akropolü Athena ve Zeus Kutsal Alanları (Gruben 1986, Fig.140).
- Şekil 2.34: Atina Akropolü perspektif çizim (Todd 1996, Fig.21).
- Şekil 2.35: Isthmia Poseidon Kutsal Alanı M.Ö. 500 civarı (Gebhard 2005, Fig. 8.5).
- Şekil 2.36: Argos Hera Kutsal Alanı (Gruben 1986, Fig.99).
- Şekil 2.37: Aigina Aphaia Kutsal Alanı M.Ö. 7. yy. (Furtwängler 1906, Abb.401).
- Şekil 2.38: Aigina Aphaia Kutsal Alanı M.Ö. 6. yy. (Furtwängler 1906, Abb.402).
- Şekil 2.39: Aigina Aphaia Kutsal Alanı M.Ö. 500 (Furtwängler 1906, Abb.404).
- Şekil 2.40: Aigina Aphaia Kutsal Alanı perspektif çizim M.Ö. 500 civarı (Sinn 2005, Fig.5.6).
- Şekil 2.41: Batı Anadolu haritası (Chamoux 2002, 13, Map 1).
- Şekil 2.42: Samos Hera Kutsal Alanı M.Ö.8. -6.yy. evreleri (Kyrieleis 2005, Fig.7.2).

- Şekil 2.43: Samos Hera Kutsal Alanı M.Ö. 540 civarı (Gruben 1986, Fig. 278).
- Şekil 2.44: Smyrna kent planı ve Athena Kutsal Alanı (Akurgal 1993, Şek. 304 a).
- Şekil 2.45: Smyrna Athena Kutsal Alanı M.Ö. 640 sıraları (Akurgal 1983, Abb.73 a).
- Şekil 2.46: Smyrna Athena Kutsal Alanı M.Ö.640 sıraları (Akurgal 1993, Şek.305 b).
- Şekil 2.47: Erythrai kent planı ve Athena Kutsal Alanı (Akurgal 1993, Şek. 316).
- Şekil 2.48: Erythrai Athena Kutsal Alanı M.Ö. 530 (Akurgal 1993, Şek. 316 a).
- Şekil 2.49: Neandria kent planı ve kutsal alan [4] (Akurgal 1993, 323, Şek. 278).
- Şekil 2.50: Neandria Kutsal Alanı M.Ö. 600 civarı (Akurgal 1993, 323, Şek. 280).
- Şekil 2.51: Larisa Kybele Temenosu M.Ö. 500 civarı (Lawrence 1957, Fig. 134).
- Şekil 2.52: Ephesos Artemis Tapınağı Arkaik Dönem planı (Gruben 1986, Fig. 294).
- Şekil 2.53: Miletos Athena Kutsal Alan planı (Gerkan 1925, 50-51, Beilage III).
- Şekil 2.54: Miletos Athena Kutsal Alan restitüsyonu (Mallwitz 1975, 67-90).
- Şekil 2.55: Miletos ile Didyma arasındaki kutsal yol (Fontenrose 1988, Fig. 2).
- Şekil 2.56: Didyma Apollon Kutsal Alanı Arkaik Dönem planı (Gruben 1986, Fig. 300).
- Şekil 2.57: Assos Akropolü ve Athena Kutsal Alanı (Clarke, Bacon, Koldewey 1902, 139).
- Şekil 2.58: Assos Athena Tapınak planı (Clarke, Bacon, Koldewey 1902, 153).
- Şekil 2.59: Assos Athena Tapınağı cephe restitüsyonu (Clarke, Bacon, Koldewey 1902, 153).
- Şekil 2.60: Troia VIII planı ve sur dışındaki Batı Kutsal Alanı (Rose 2006, Fig. 1).
- Şekil 2.61: Troia Arkaik dönem Batı Kutsal Alanı (Rose 2006, 141, Fig. 6).
- Şekil 2.62: Myus Apollon [3] ve Dionysos [5] kutsal alanları (Weber 1965, 44, 1).
- Şekil 2.63: Labraunda Zeus Labraundos Kutsal Alanı (Karlsson, Blid, Henry 2011, Fig. 25).

- Şekil 2.64: Labraunda kutsal alan, stadion ve kutsal yol (Karlsson, Blid, Henry 2011, Fig. 46).
- Şekil 2.65: Amyzon Apollon ve Artemis Kutsal Alanı (Robert 1983, 63-92).
- Şekil 2.66: Iasos Agora ve Artemis Astias Kutsal Alanı (Berti 2011, Fig. 10).
- Şekil 2.67: Iasos Agora ve Artemis Astias Kutsal Alanı (Baldoni, Franco 2004, 94).
- Şekil 2.68: Priene ızgara kent planı ve kutsal alanlar (Rumscheid, Koenigs 1998, Abb.30).
- Şekil 2.69: Priene kent merkezi (Rumscheid, Koenigs 1998, 29 Abb.21).
- Şekil 2.70: Priene kent merkezi: Athena Kutsal Alanı, agora ve tiyatro arasındaki ilişkiler (Rumscheid, Koenigs 1998, 29 Abb.21'den adapte edilmiştir).
- Şekil 2.71: Priene agora merkezinden Athena Tapınağı'nın skenografik görünümü (Doxiadis 1978, Fig. 85).
- Şekil 2.72: Priene Athena Kutsal Alanı (Schede 1964, Abb.27).
- Şekil 2.73: Priene Demeter ve Kore Kutsal Alanı (Schede 1964, Abb.103).
- Şekil 3.1: Aigai kenti akropolü ve kentin topoğrafyası (Bohn 1889, Abb.2).
- Şekil 3.2: Aigai akropol: kutsal alanlar, tiyatro, stadion, agora ve surlar (Bohn 1889, Abb.3).
- Şekil 3.3: Aigai Batı Teras kutsal alanları (Bohn 1889, Abb.40).
- Şekil 3.4: Aigai Batı Teras kutsal alanları ve görüş açıları (Bohn 1889, Abb.40'dan adapte edilmiştir).
- Şekil 3.5: Alabanda genel kent planı (Web 2012, 1).
- Şekil 3.5: Alabanda Apollon Kutsal Alanı (Ethem Bey 1906).
- Şekil 3.6: Alabanda Apollon Kutsal Alanı ve görüş açısı (Ethem Bey 1906'dan adapte edilmiştir.).
- Şekil 3.7: Aleksandria Troas Dor Tapınağı (Schwertheim 2006, Abb. 1).
- Şekil 3.8: Aphrodisias kent planı ve Aphrodite Kutsal Alanı (Smith, Christopher Ratté 2000, Plate 2).

- Şekil 3.9: Aphrodisias Aphrodite Kutsal Alanı ve kilise taş planı (Smith, Christopher Ratté 2000, Fig. 7).
- Şekil 3.10: Aphrodisias Aphrodite Kutsal Alanı ve kilise planı (Smith, Christopher Ratté 2000, Fig. 8).
- Şekil 3.11: Aphrodisias Aphrodite Kutsal Alanı ve görüş açıları (Smith, Christopher Ratté 2000, Fig. 8'den adapte edilmiştir).
- Şekil 3.12: Chryse Apollon Smintheion Kutsal Alanı (Web 2012, 2).
- Şekil 3.13: Emecik Apollon Kutsal Alanı genel planı (Tuna, Atıcı, Sakarya 2008, Çiz. 1).
- Şekil 3.14: Emecik Apollon Kutsal Alanı tapınak ve sunak (Tuna 2004, Şek. 2).
- Şekil 3.15: Herakleia Latmos kent planı ve Athena Kutsal Alanı [3 nolu yapı] (Akurgal 1993, Şek. 363).
- Şekil 3.16: Herakleia Latmos antik kent gravürü (Krischen 1922, Tafel I).
- Şekil 3.17: Herakleia Latmos Antik Kenti gravürü Athena Latmia Kutsal Alanı ve karşısında yer alan agora (Krischen 1922, Tafel I'den detay).
- Şekil 3.18: Herakleia Latmos Athena Latmia Kutsal Alanı gravürü (Krischen 1922, Abb. I).
- Şekil 3.19: Herakleia Latmos Zeus Akraios Kutsal Alanı (Peschlow 1997, Abb. 8).
- Şekil 3.20: Kastabos Hemithea Kutsal Alanı genel plan (Cook, Plommer 1966, Fig. 77).
- Şekil 3.21: Kastabos Hemithea Kutsal Alanı (Cook, Plommer 1966, Fig. 78).
- Şekil 3.22: Kastabos Hemithea Kutsal Alanı ve görüş açısı (Cook, Plommer 1966, Fig. 78'den adapte edilmiştir.).
- Şekil 3.23: Kaunos Teras Kutsal Alanı genel plan (Işık 2006, 160, Abb. 1).
- Şekil 3.24: Kaunos Teras Kutsal Alanı (Öğün, Işık ve ark. 2001, 88, res. 61).
- Şekil 3.25: Kaunos Teras Kutsal Alanı ve görüş açıları (Öğün, Işık ve ark. 2001, 88, res. 61'den adapte edilmiştir).
- Şekil 3.26: Klaros Apollon Klarios Kutsal Alanı (Geniere 1991, 12, Fig. 1).

Şekil 3.27: Klaros Apollon Klarios Kutsal Alanı ve görüş açıları (Geniere 1991, 12, Fig. 1'den adapte edilmiştir).

Şekil 3.28: Knidos kent planı (Bruns-Özgan 2004, Ek. 1).

Şekil 3.29: Knidos batı bölümde yer alan kutsal alanlar (Bankel 1997, Abb. 30).

Şekil 3.30: Knidos batı bölümde yer alan kutsal alanlar (Bankel 1997, Abb. 30'dan detay).

Şekil 3.31: Knidos batı bölümde yer alan kutsal alanlar ve görüş açıları (Bankel 1997, Abb. 30'dan adapte edilmiştir).

Şekil 3.32: Lagina Hekate Kutsal Alanı (Lagina Kazı Arşivi 2012).

Şekil 3.33: Lagina Hekate Kutsal Alanı ve görüş açıları (Lagina Kazı Arşivi 2012'den adapte edilmiştir).

Şekil 3.34: Letoon Leto Kutsal Alanı ve topoğrafyası (Courtils 2003, 134).

Şekil 3.35: Letoon Leto Kutsal Alanı (Metzger 1979, Fig. 2).

Şekil 3.36: Letoon Leto Kutsal Alanı ve görüş açıları (Courtils 2003, 134'ten adapte edilmiştir.).

Şekil 3.37: Magnesia ad Meandrum Artemis Leukophryene Kutsal Alanı ve agora (Humann 1904, Blatt II).

Şekil 3.38: Magnesia ad Meandrum Artemis Leukophryene Kutsal Alanı (Humann 1904, Blatt II'den detay).

Şekil 3.39: Magnesia ad Meandrum Artemis Leukophryene Kutsal Alanı ve görüş açıları (Humann 1904, Blatt II'den adapte edilmiştir).

Şekil 3.40: Magnesia ad Meandrum Artemis Kutsal Alanı (Humann 1904).

Şekil 3.41: Miletos genel kent planı ve topoğrafyası (Kleiner 1968, Ek. 1).

Şekil 3.42: Miletos Delphinion (Kawerau, Rehm 1914, plan VII).

Şekil 3.43: Miletos Delphinion ve görüş açıları (Kawerau, Rehm 1914, plan VII'den adapte edilmiştir).

Şekil 3.44: Miletos Delphinion restitüsyon çizimi (Kawerau, Rehm 1914, Tafel IV).

Şekil 3.45: Miletos topoğrafyası ve Humma Tepesi (Greaves 2000, Fig. 1).

- Şekil 3.46: Miletos Humma Tepe Kutsal Alanı (Müller-Wiener 1986, Abb. 27).
- Şekil 3.47: Pergamon genel kent planı (Pirson 2008, 275, res. 1).
- Şekil 3.48: Pergamon Akropol yukarı kent planı (Radt 1999, Abb. 15).
- Şekil 3.49: Pergamon Athena Polias Kutsal Alanı (Radt 1999, Abb 15'ten detay).
- Şekil 3.50: Pergamon Athena Polias Kutsal Alanı (Radt 1999, Abb. 15'ten adapte edilmiştir).
- Şekil 3.51: Pergamon Athena, Büyük Sunak ve Zeus kutsal alanların yapı evreleri (Radt 2002, Res. 39).
- Şekil 3.52: Pergamon Athena Kutsal Alanı ve Büyük Sunak (Gruben 1986, Fig. 348).
- Şekil 3.53: Pergamon Zeus Soterios Kutsal Alanı (Radt 1999, Abb. 15'ten detay).
- Şekil 3.54: Pergamon Zeus Soterios Kutsal Alanı ve görüş açıları (Radt 1999, Abb. 15'ten adapte edilmiştir).
- Şekil 3.55: Pergamon Demeter Kutsal Alanı (Radt 1978, s.24).
- Şekil 3.56: Pergamon Demeter Kutsal Alanı ve görüş açıları (Radt 1978, s.24'ten adapte edilmiştir).
- Şekil 3.57: Pergamon Hera ve Asklepios R Kutsal Alanları ve gymnasium (Radt 1978, 27).
- Şekil 3.58: Pergamon Hera ve Asklepios R Kutsal Alanları'nın görüş açıları (Radt 1978, 27'den adapte edilmiştir).
- Şekil 3.59: Pergamon Hera Kutsal Alanı plan ve kesit (Radt 1978, s.25).
- Şekil 3.60: Pergamon Mamurt Kale Kybele Kutsal Alanı (Conze, Schazmann 1911, Plate 1).
- Şekil 3.61: Pergamon Mamurt Kale Kybele Kutsal Alanı ve görüş açıları (Conze, Schazmann 1911, Plate 1'den adapte edilmiştir).
- Şekil 3.62: Pergamon Mamurt Kale Kybele Kutsal Alanı (Radt 1999, Abb. 189).
- Şekil 3.63: Priene Zeus Kutsal Alanı (Rumscheid, Koenigs 1998, Abb. 43).
- Şekil 3.64: Priene Zeus Kutsal Alanı ve görüş açıları (Rumscheid, Koenigs 1998, Abb. 43'ten adapte edilmiştir).

Şekil 3.65: Priene Mısır Tanrıları Kutsal Alanı (Rumscheid,Koenigs 1998,Abb. 166).

Şekil 3.66: Priene Mısır Tanrıları Kutsal Alanı ve görüş açıları (Rumscheid, Koenigs 1998, Abb. 166'dan adapte edilmiştir).

Şekil 3.67: Sardes genel kent planı ve topoğrafyası (Crawford 2006, Fig. 1).

Şekil 3.68: Sardes Artemis Kutsal Alanı (Hanfmann, Waldbaum 1975, Fig. 59).

Şekil 3.69: Teos antik kenti genel kent planı (Strang 2007 Fig.4).

Şekil 3.70: Teos Dionysos Kutsal Alanı (Şahin 2002, Res. 46).

Şekil 3.71: Teos Dionysos Kutsal Alanı (Uz 1985, 231, Res. 1).

Şekil 3.72: Teos Dionysos Kutsal Alanı (Uz 1985, 231, Res. 1'den adapte edilmiştir).

Şekil 3.73: Troia Athena Kutsal Alanı (Hertel 2004, Abb. 1).

Şekil 3.74: Troia Athena Kutsal Alanı (Hertel 2004, Abb. 1'den adapte edilmiştir).

Şekil 3.75: Troia Athena Kutsal Alanı (Korfmann 2001, Fig. 77).

Şekil 4.1: Kutsal alanların kamu yapıları ile konumlandırma ilişkileri.

Şekil 4.2: Propylon ve girişlerin temenos alanının uzun kenarında yer alan kutsal alanlar. Aigai Kuzeybatı [a], Alabanda Apollon [b], Kastabos Hemithea [c], Kaunos Teras [d], Klaros Apollon [e], Lagina Hekate [f], Letoon Leto [g], Pergamon Athena [h], Troia Athena [i] kutsal alanları.

Şekil 4.3: Propylon ve girişlerin temenos alanının kısa kenarında yer alan kutsal alanlar. Aigai Demeter ve Kore [a], Aphrodisias Aphrodite [b], Karakuyu Men [c], Knidos Apollon [d], Magnesia Artemis [e], Milet Delphinion [f], Pergamon Büyük Sunak [g], Pergamon Demeter [h], Priene Mısır Tanrıları [i], Priene Zeus [j] kutsal alanları.

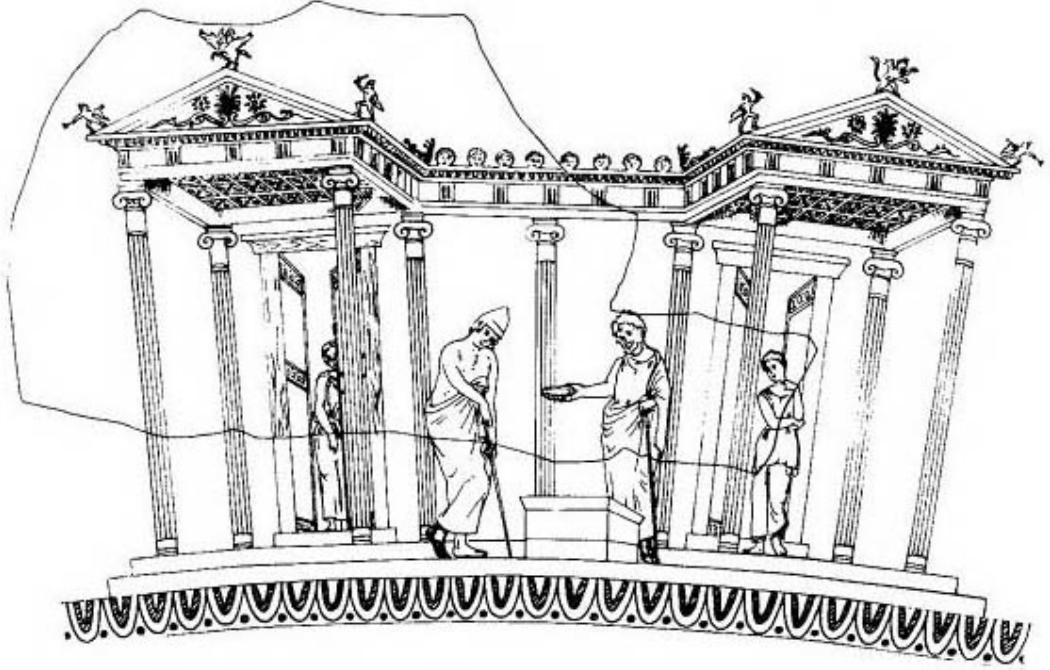
Şekil 4.4: Aphrodisias Aphrodite [a] ve Miletos Delphinion [b] kutsal alanlarındaki propylon ve tapınak arasındaki eksen ve simetri ilişkileri.

Şekil 4.5: Pergamon Demeter [a] ve Priene Zeus [b] kutsal alanlarındaki propylon ve tapınak arasındaki eksen ve simetri ilişkileri.

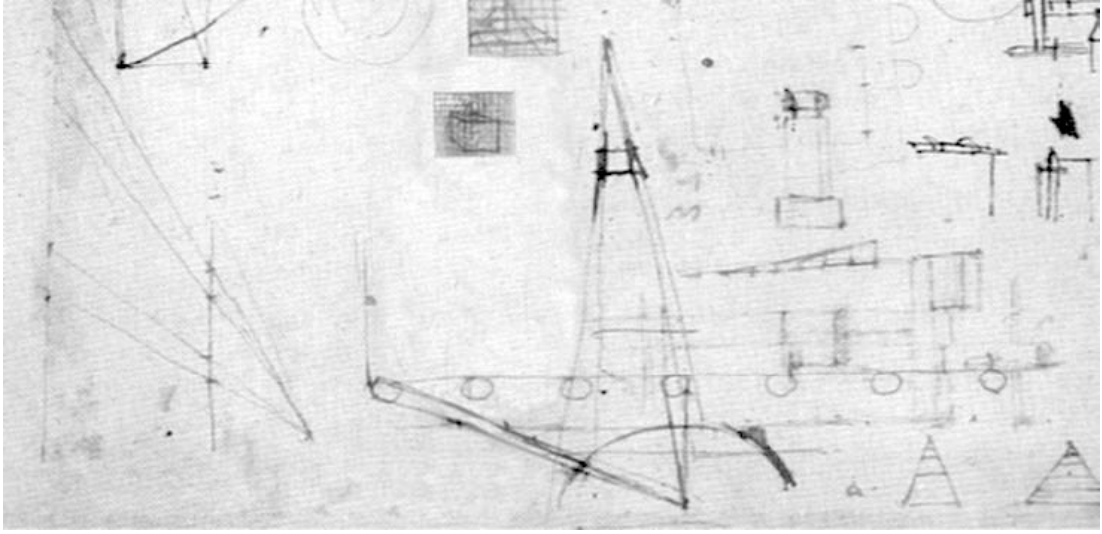
Şekil 4.6: Magnesia Artemis [a] ve Pergamon Büyük Sunak [b] yapılarının propylon ile eksen ve simetri ilişkileri.

Şekil 4.7: Klaros Apollon [a], Lagina Hekate [b], Pergamon Athena [c], Troia Iliion Athena [d] kutsal alanlarındaki tapınakların propylon ile eksen ve simetri ilişkileri.

ŞEKİLLER

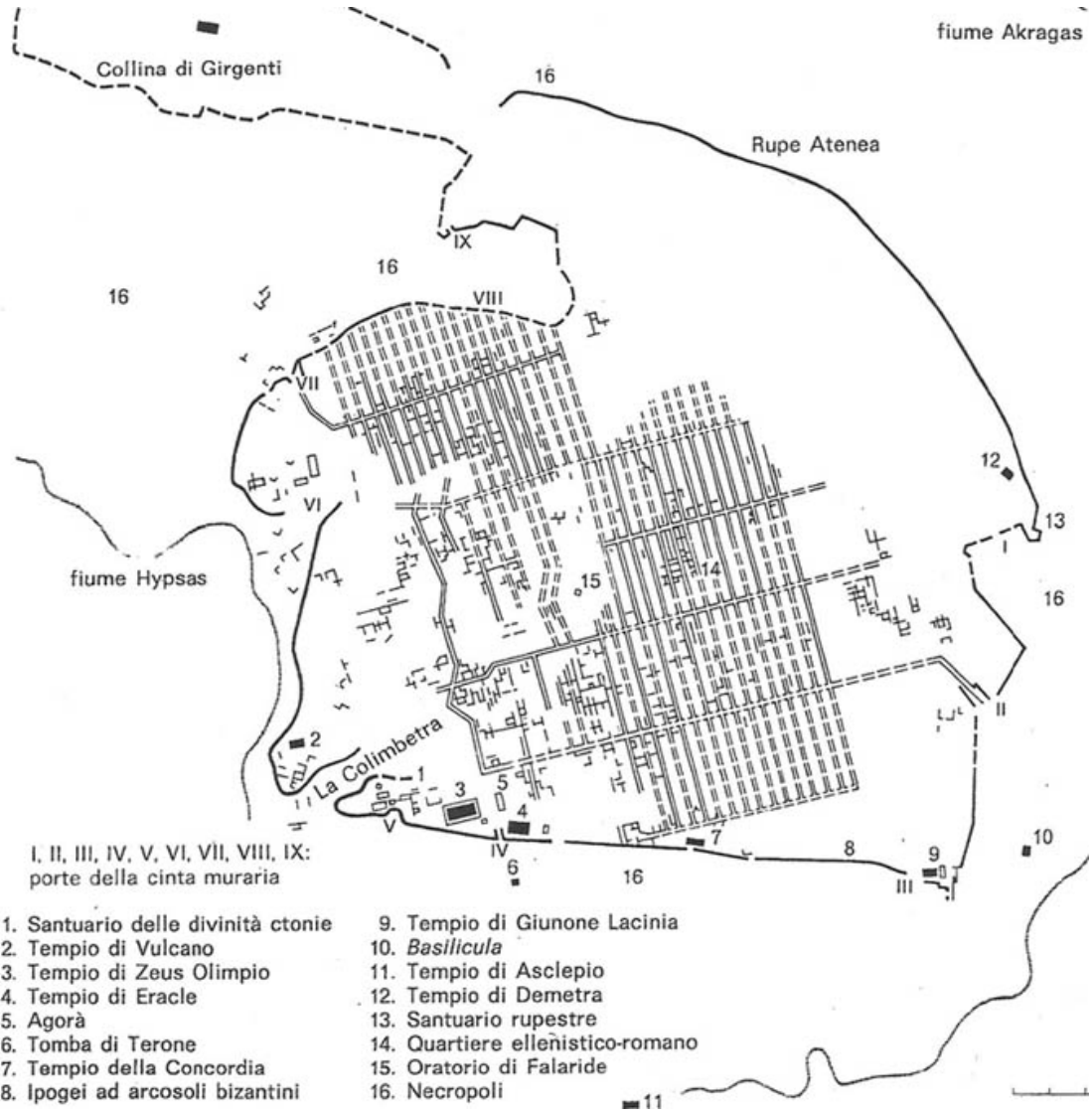
Şekil 1.1: Tarentum'da bulunan Apulian krater parçası (M.Ö. 360-350) üzerinde tragedya sahne dekorunda skiagraphia uygulaması (Summers 2007, Fig. 1.5).

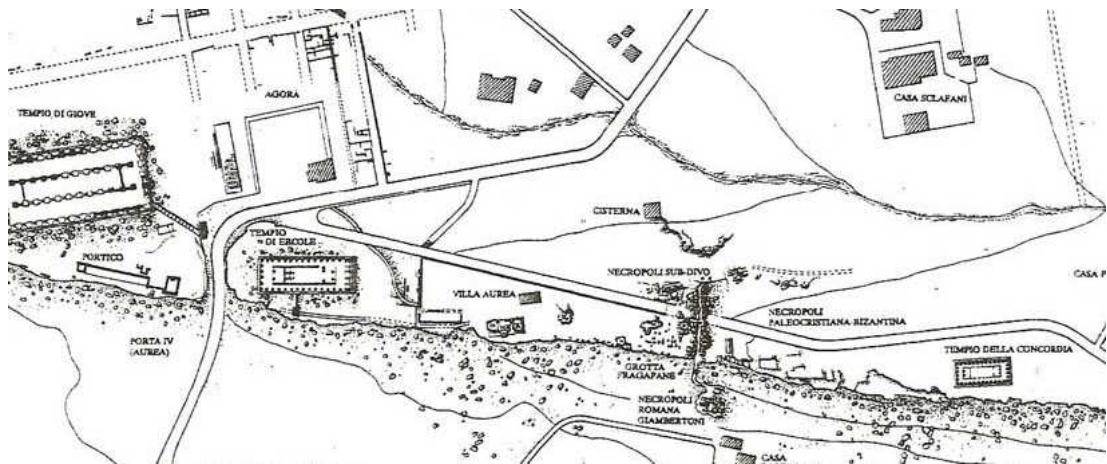
Şekil 1.2: Leonardo da Vinci'nin mimari taslak planından bir ayrıntı (Duddy 2008, Fig. 3).

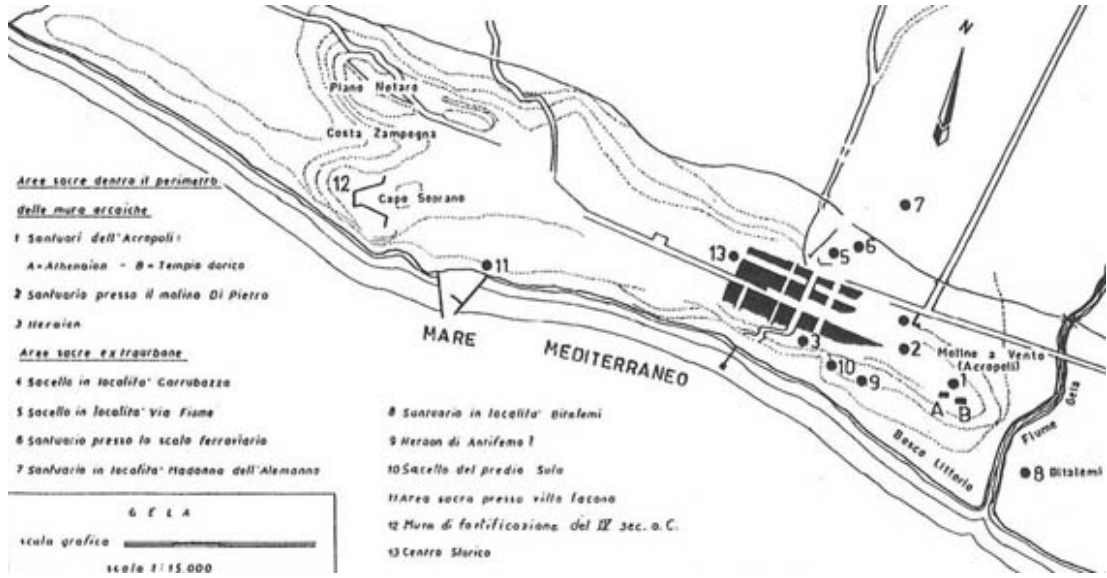
Şekil 2.1: Güney İtalya ve Sicilya haritası (Pedley 2006, 4, Fig. 3).

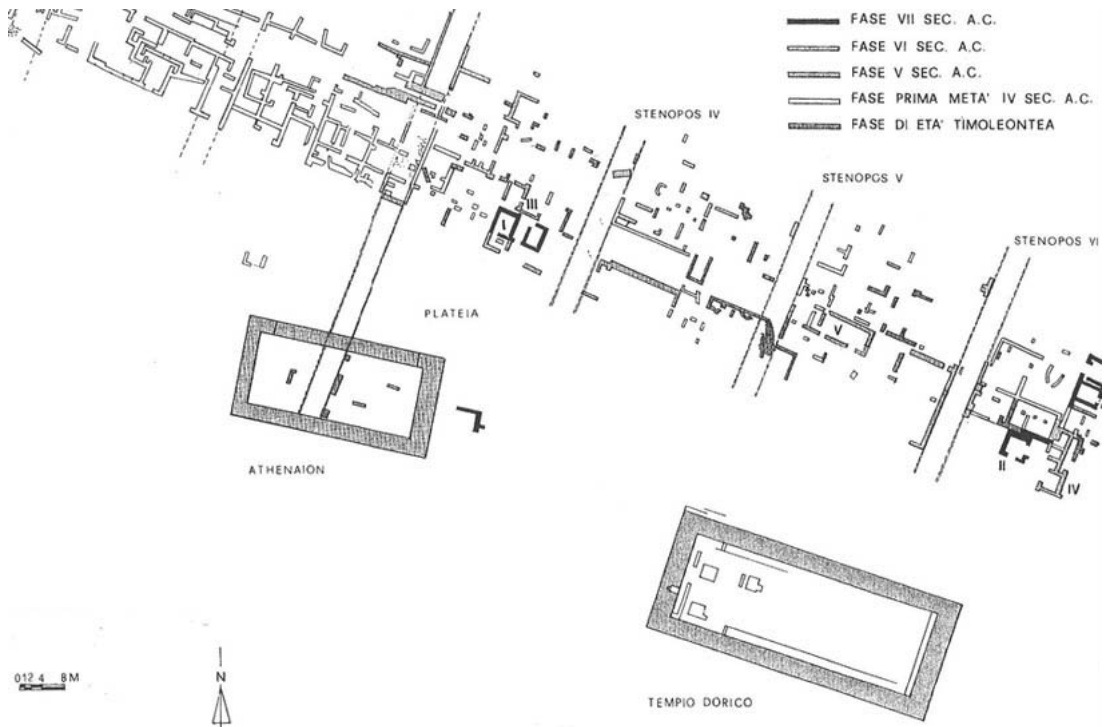
Şekil 2.2: Akragas kent ızgara planı ve kutsal alanlar (De Miro 1983, 14).

Şekil 2.3: Akragas kent surları yakınındaki kutsal alanlar (De Miro 1994, Fig. 3).

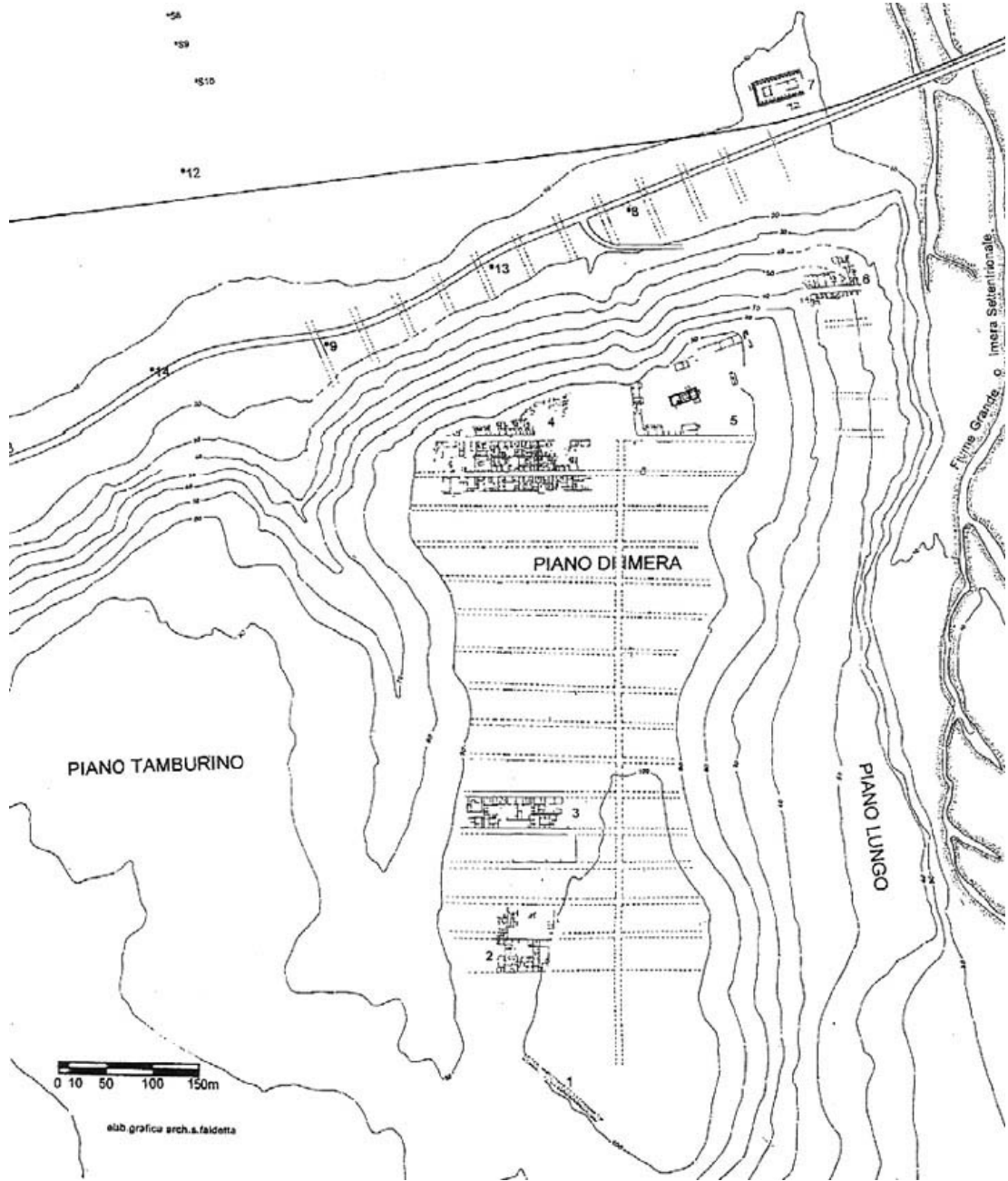

Şekil 2.4: Gela genel kent planı (Panvini 1996, 30, Fig.14).

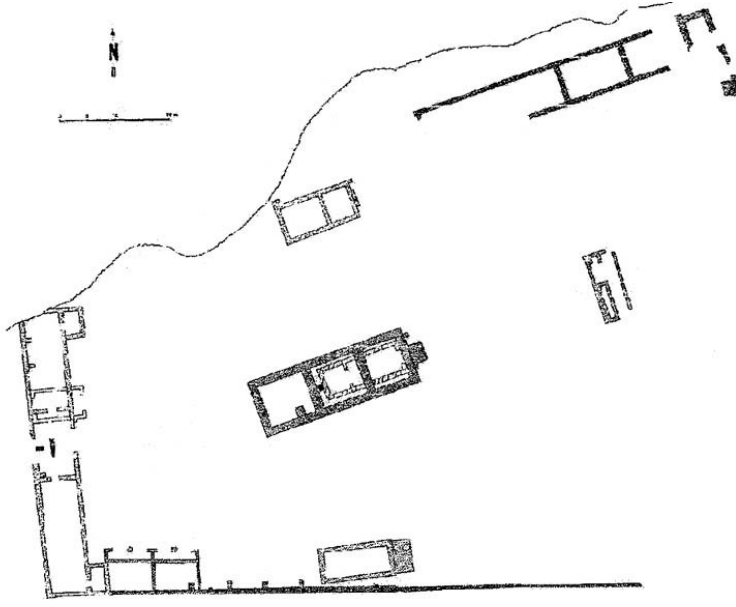

Şekil 2.5: Gela kent planı ve Athena Lindos Kutsal Alanı (Fiorentini 1992, 122-123).

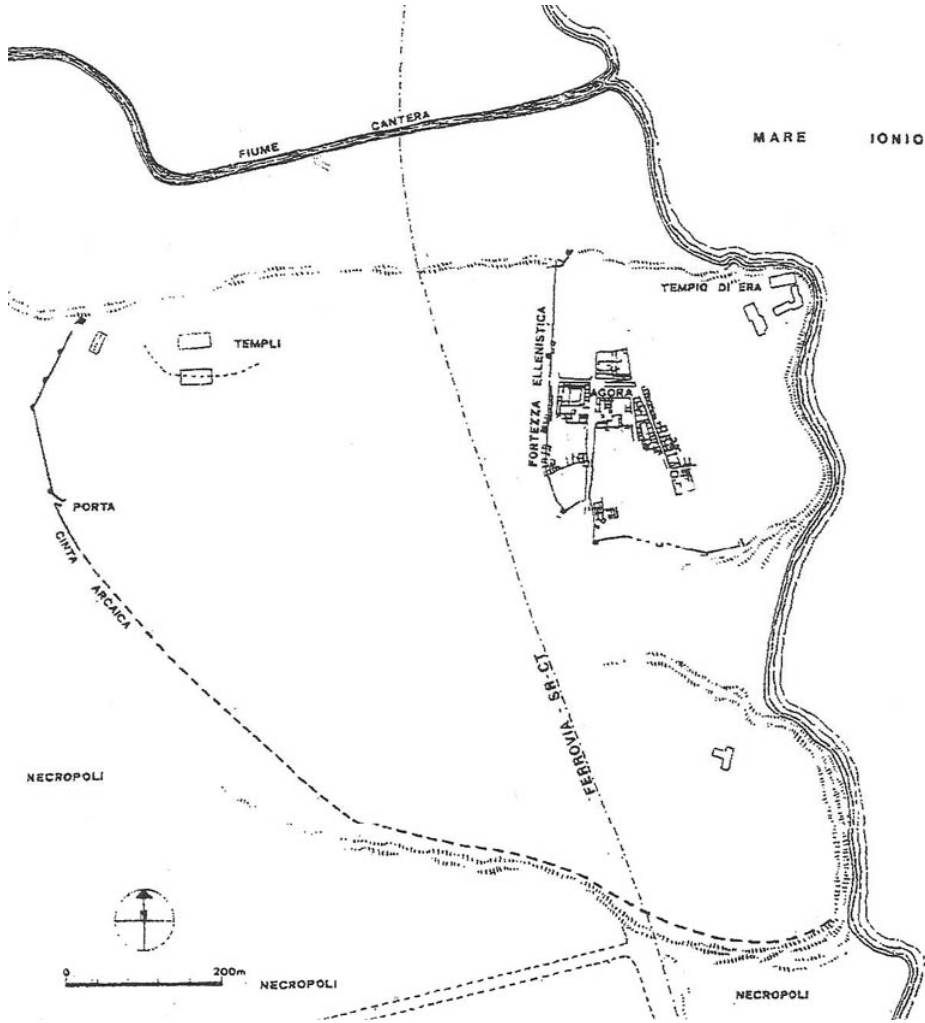

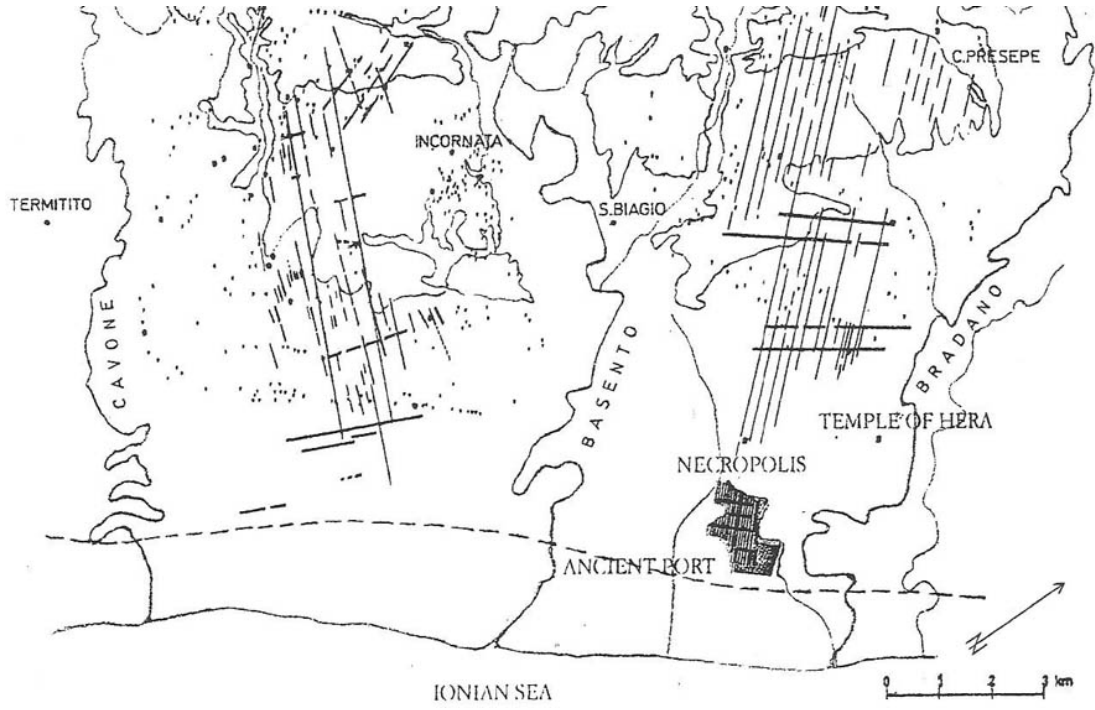
Şekil 2.6: Himera genel kent planı (Allegro and Vassallo 1992, pl. IV).

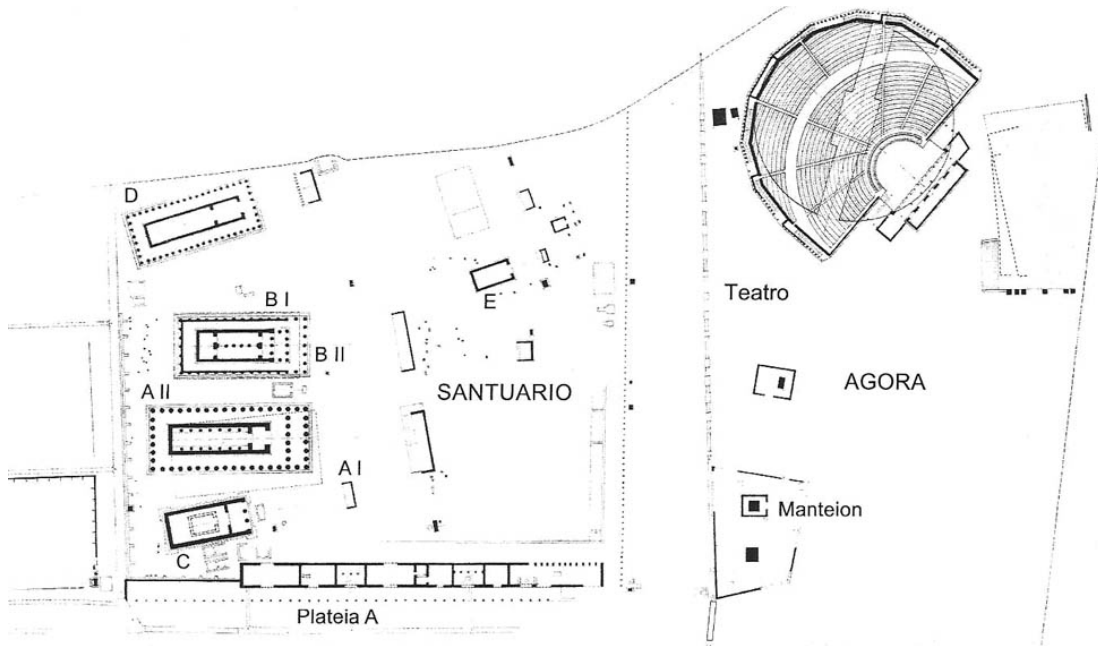
Şekil 2.7: Himera yukarı kent Athena Kutsal Alanı (Bonacasa 1982, 53, Fig. 18).

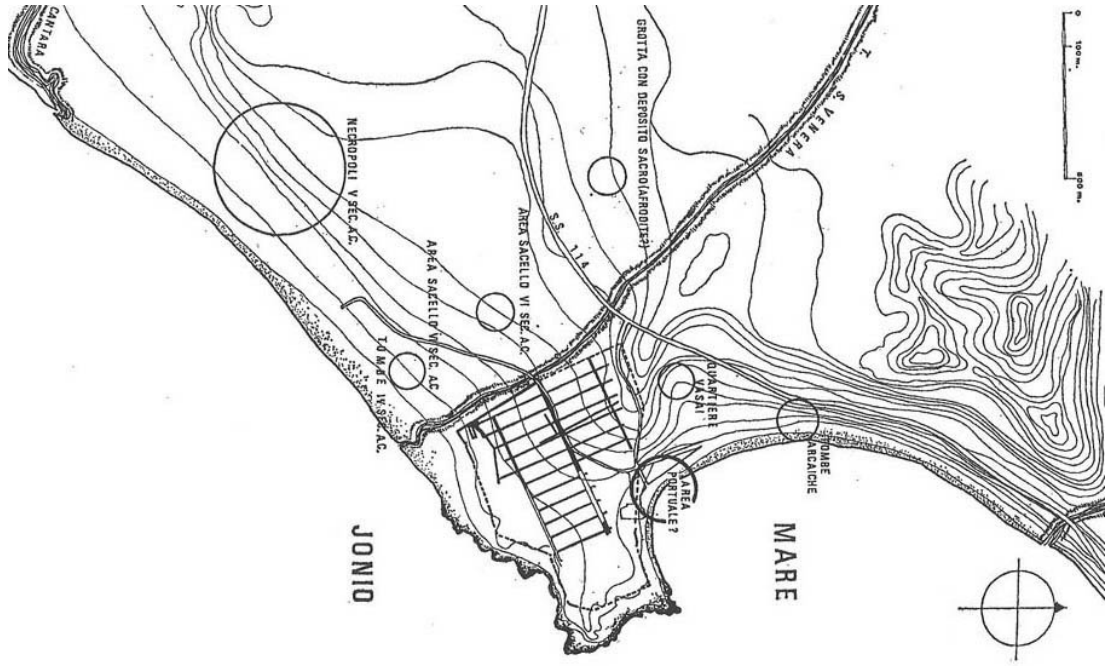
Şekil 2.8: Megara Hyblaea genel kent planı (Voza 1999, 72, Fig. 56).

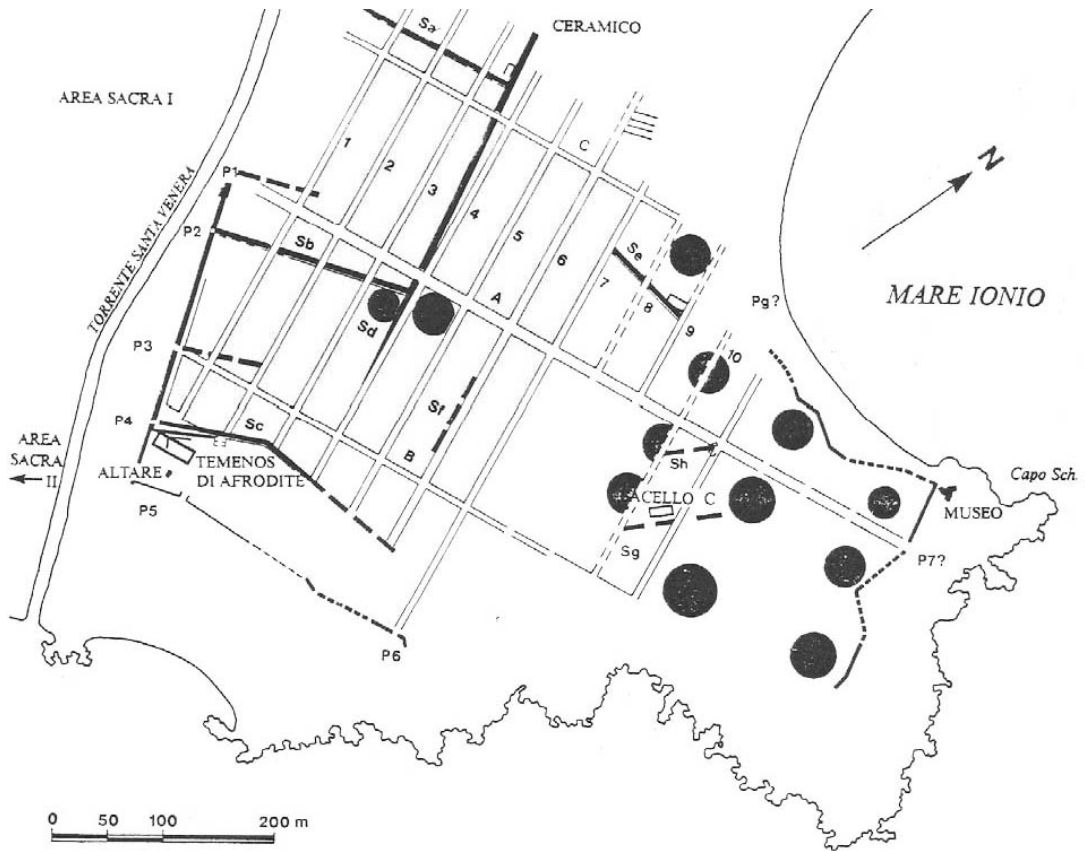
Şekil 2.9: Metapontum genel kent planı (Mertens and Greco 1996, 247).

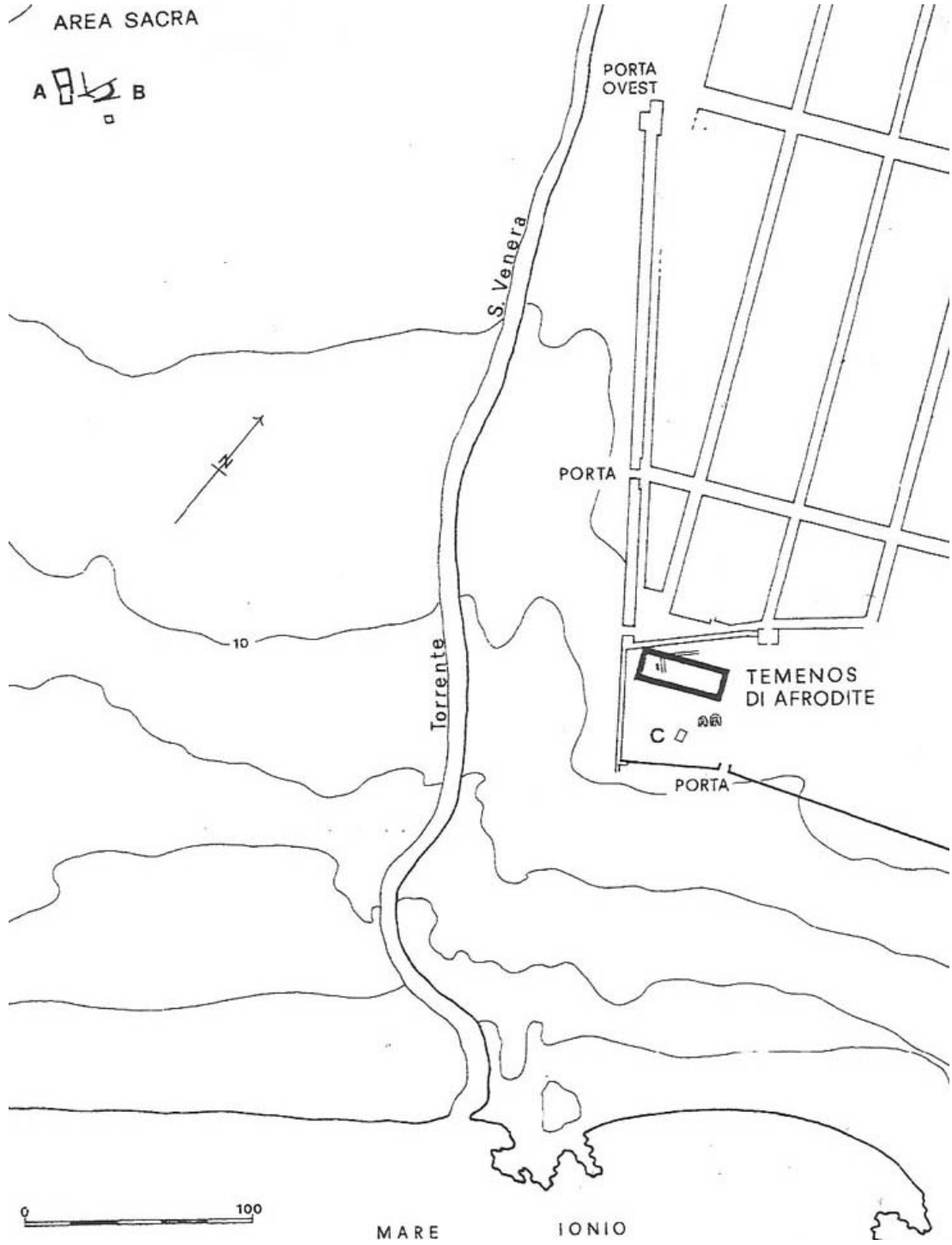
Şekil 2.10: Metapontum Apollon Lykaios Kutsal Alanı (Mertens 2006, 156, Fig. 270).

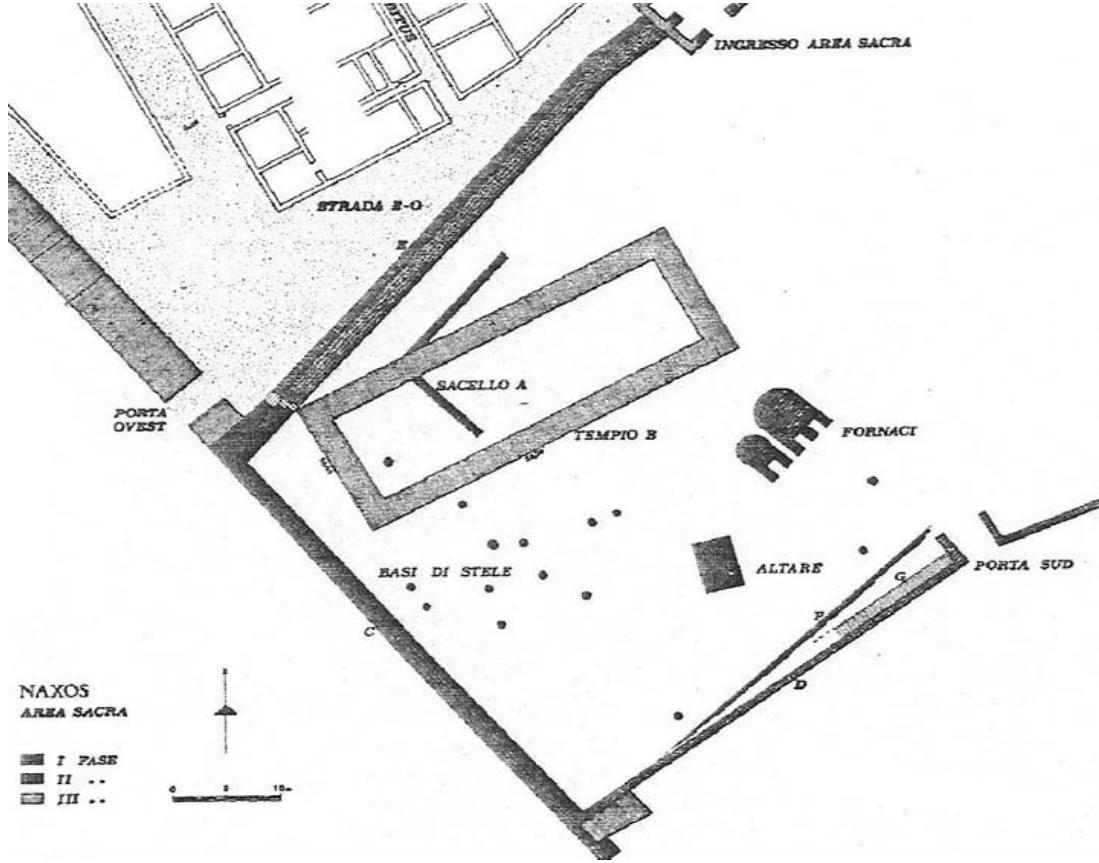
Şekil 2.11: Naxos genel kent planı (Pelagatti 1977, 538, Fig. 3).

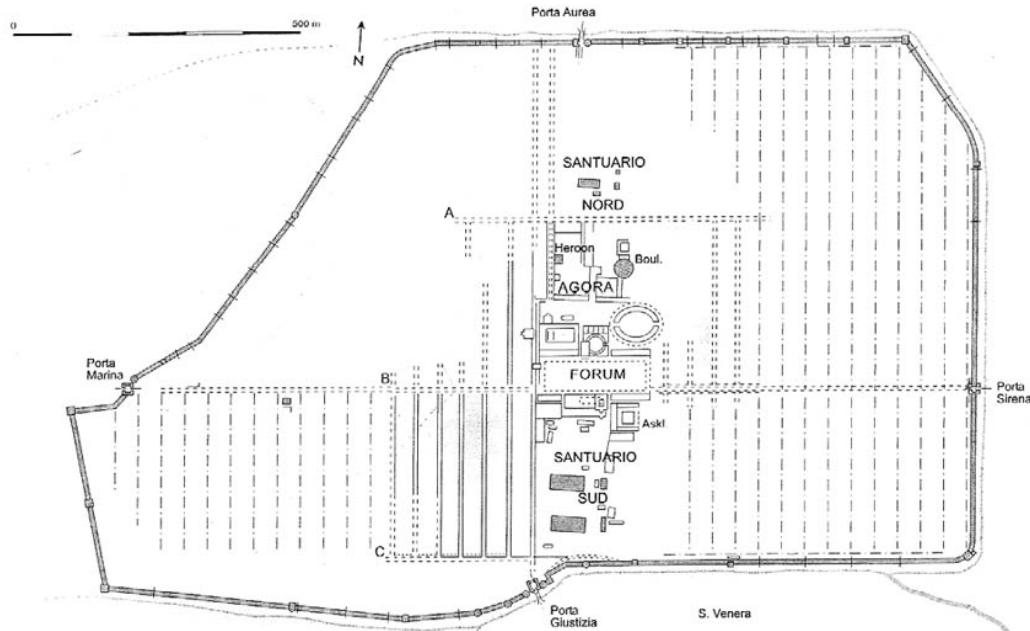
Şekil 2.12: Naxos kent planı ve Aphrodite Kutsal Alanı (Gullini 1985, pl. VII).

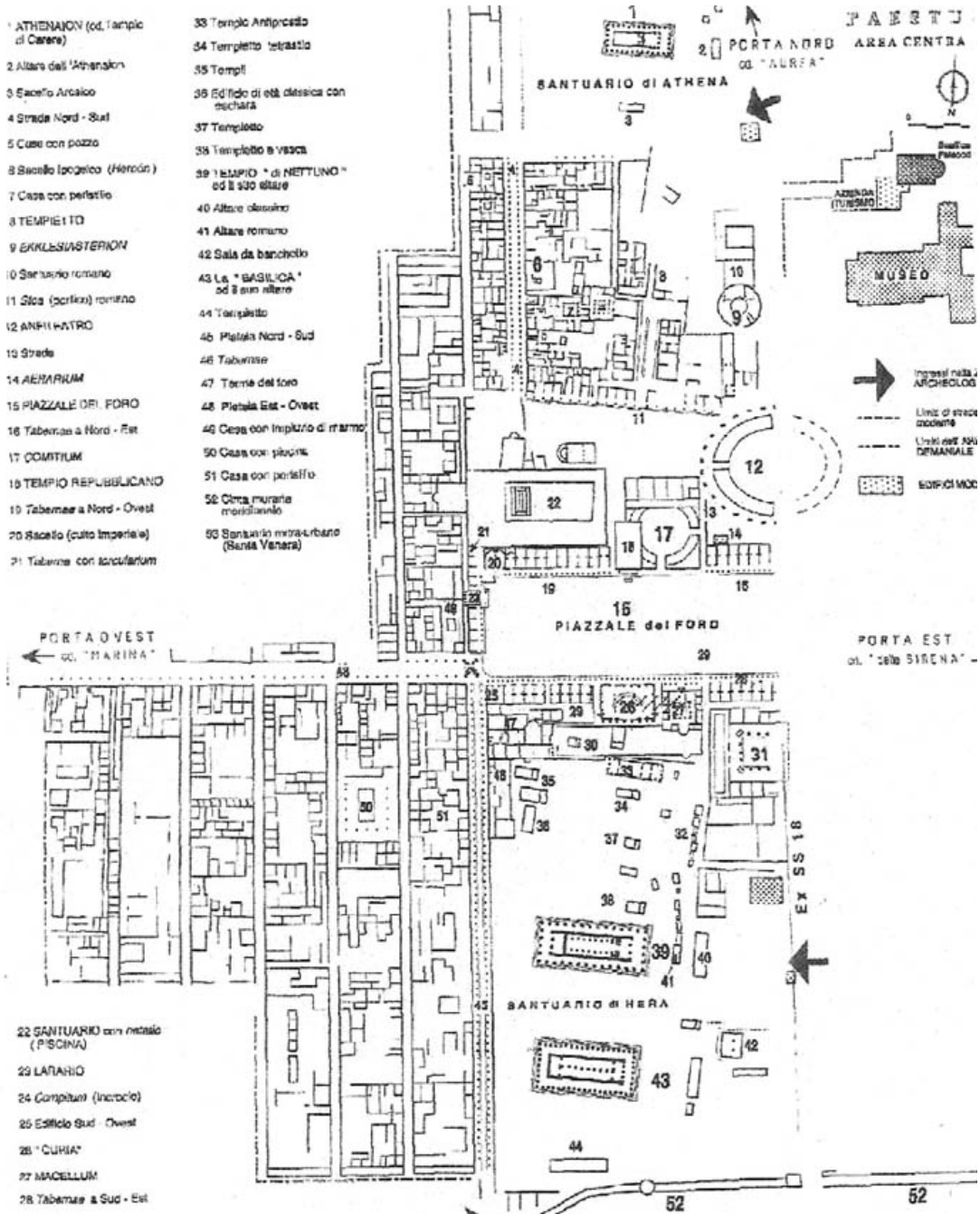
Şekil 2.13: Naxos Aphrodite ve Enyò Kutsal Alanları (Guarducci 1985, 10, Fig. 2).

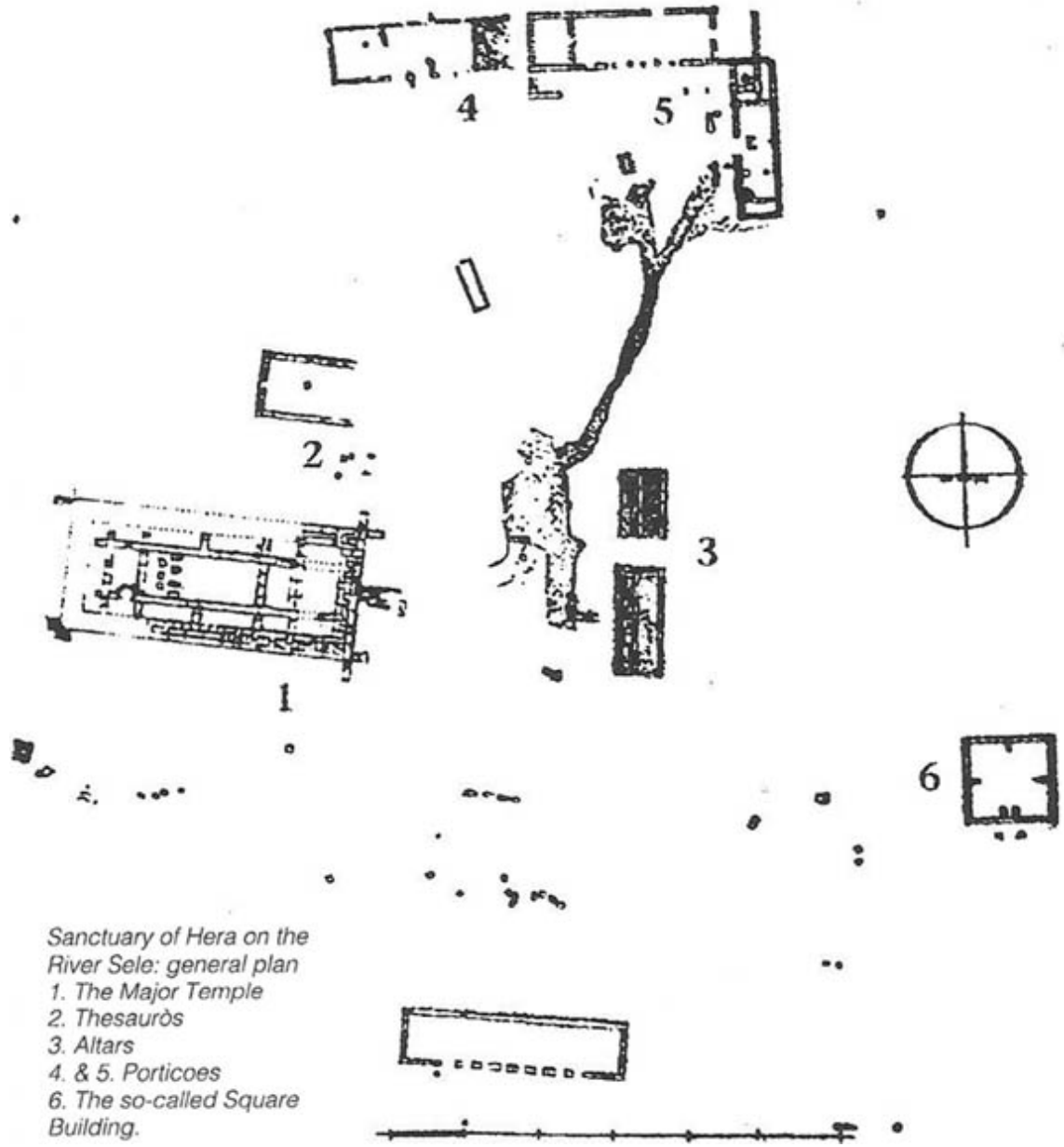
Şekil 2.14: Naxos Aphrodite Kutsal Alanı (Belvedere 1981, Fig. 6).

Şekil 2.15: Paestum genel kent ızgara planı (Mertens 2006, 166, Fig. 287).

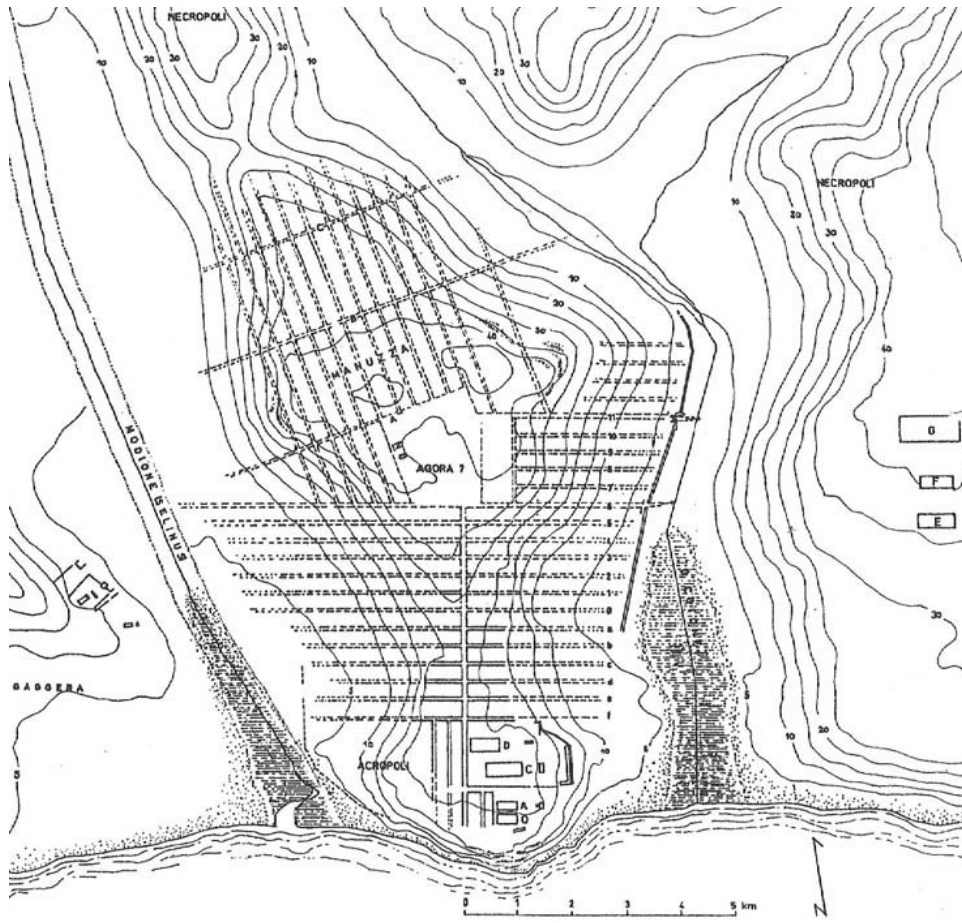

Şekil 2.16: Paestum Athena ve Hera Kutsal Alanları (Greco, Ambrosio, Theodorescu 1996).

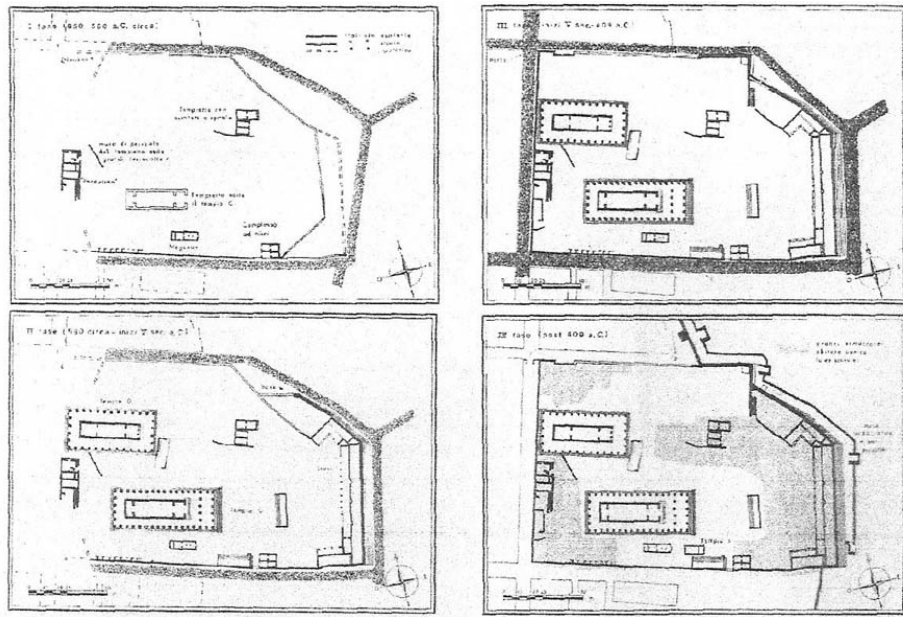

Şekil 2.17: Paestum Foce del Sele Hera Kutsal Alanı (Greco, Ambrosio,Theodorescu 1996, 116).

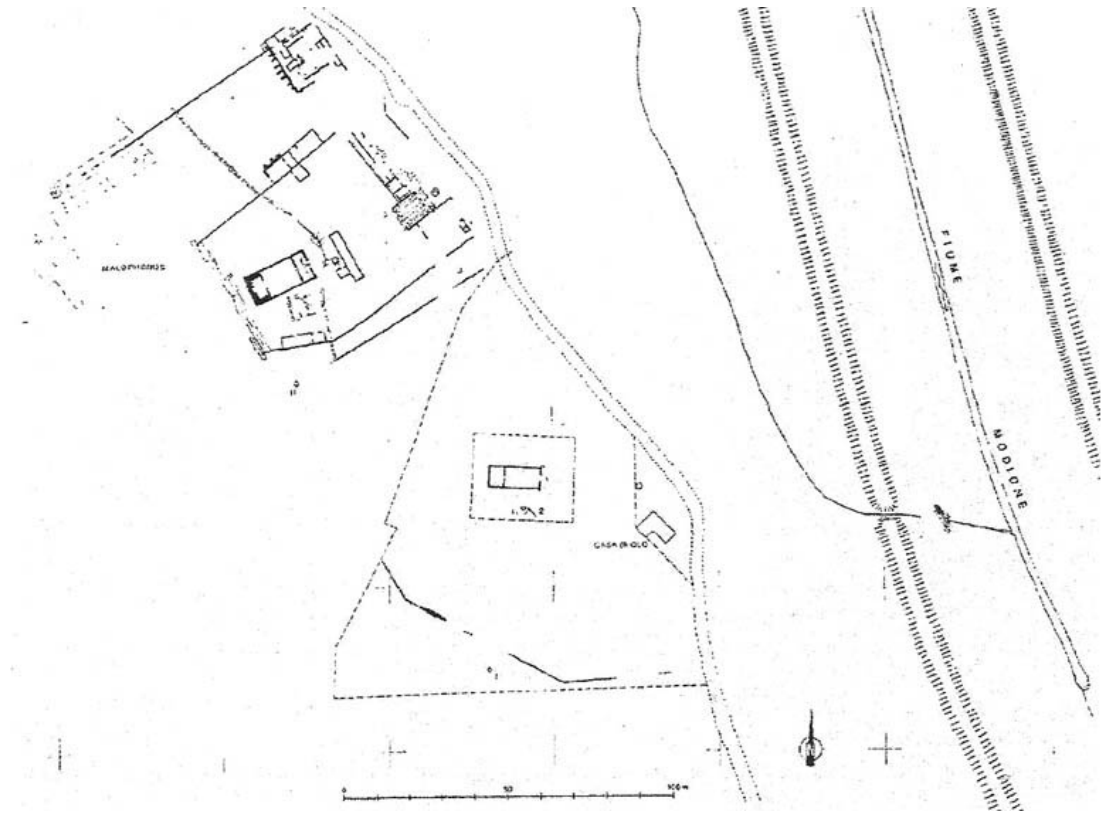

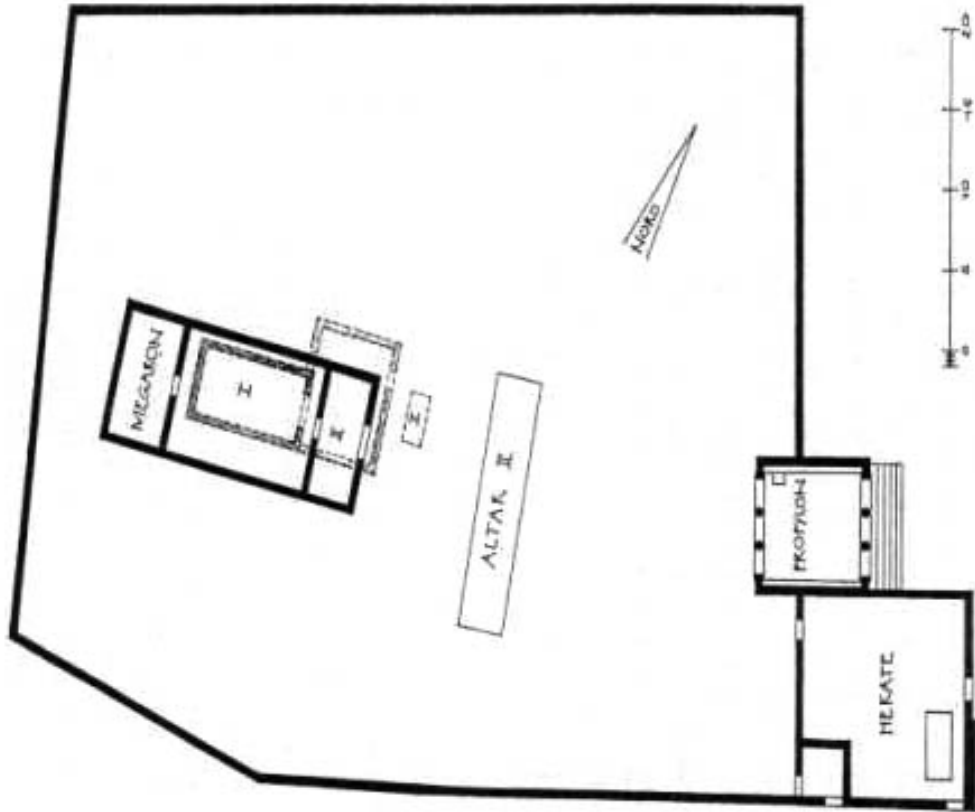
Şekil 2.18: Selinus kenti genel ızgara planı (Mertens 1999, 188, Fig. 1).

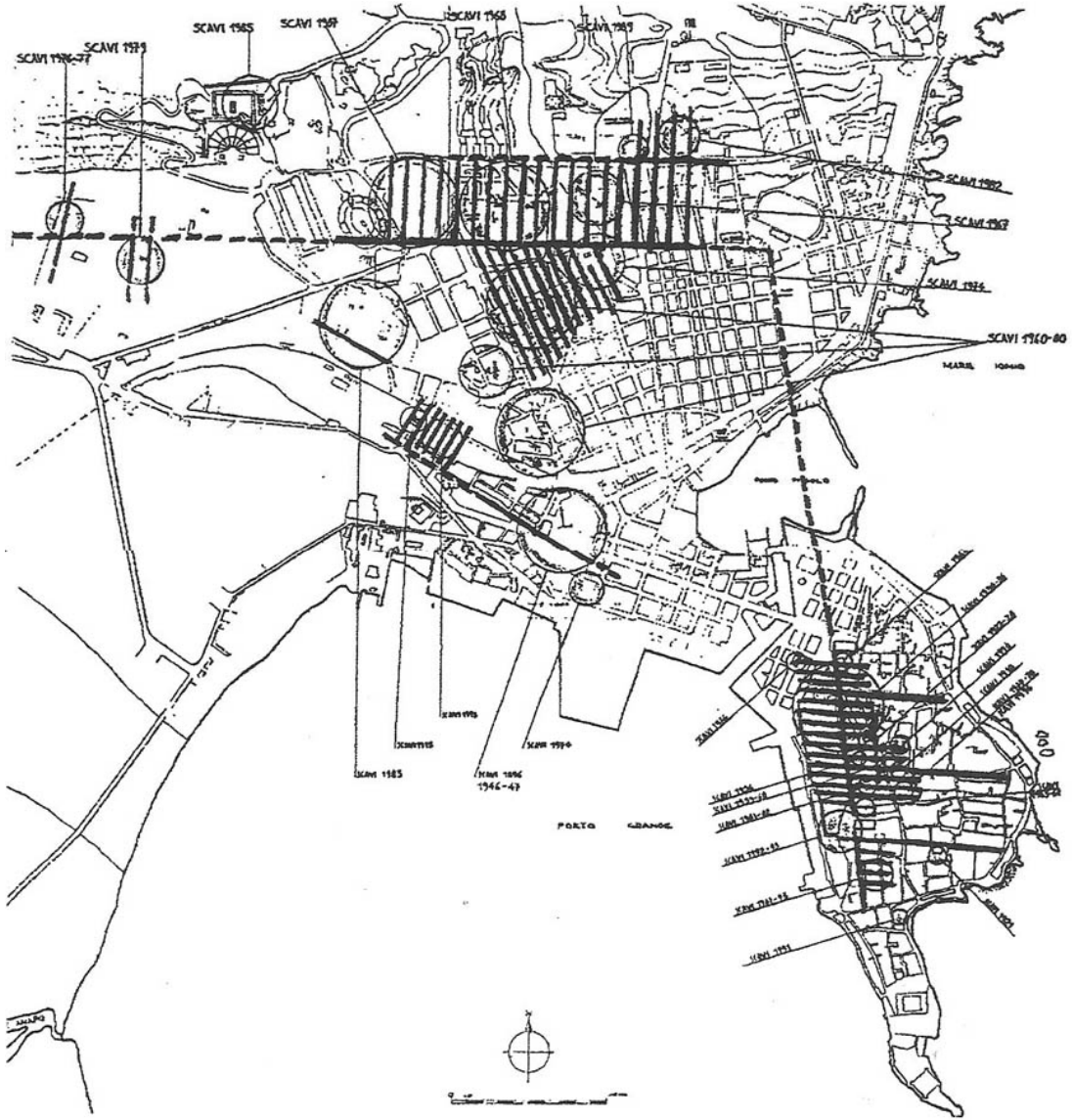
Şekil 2.19: Selinus akropolündeki kutsal alanın gelişimi (Mertens 2003, 27, Fig. 20).

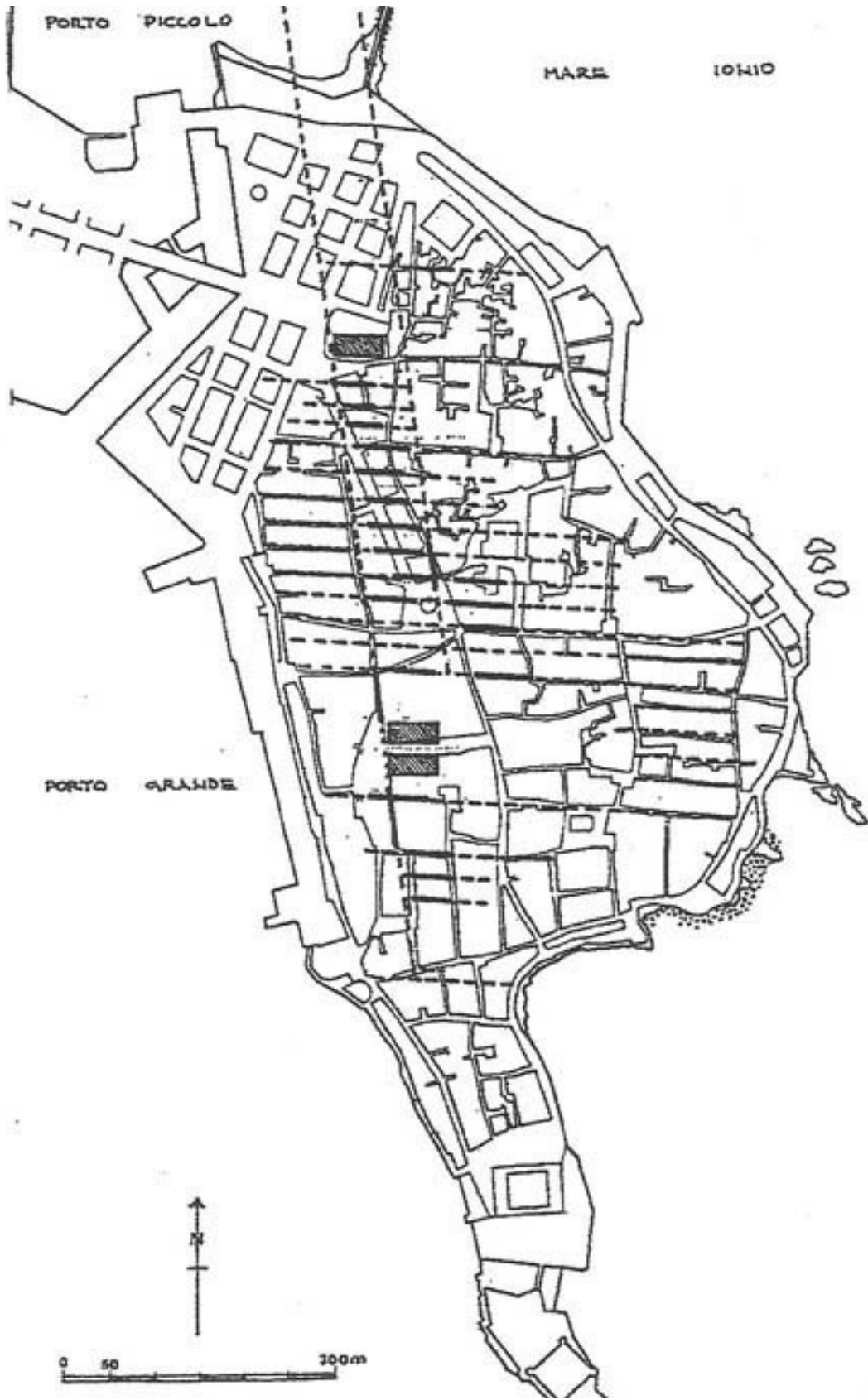
Şekil 2.20: Selinus Demeter Malophoros ve Hera Kutsal Alanları (Tusa 1986, pl. 2).

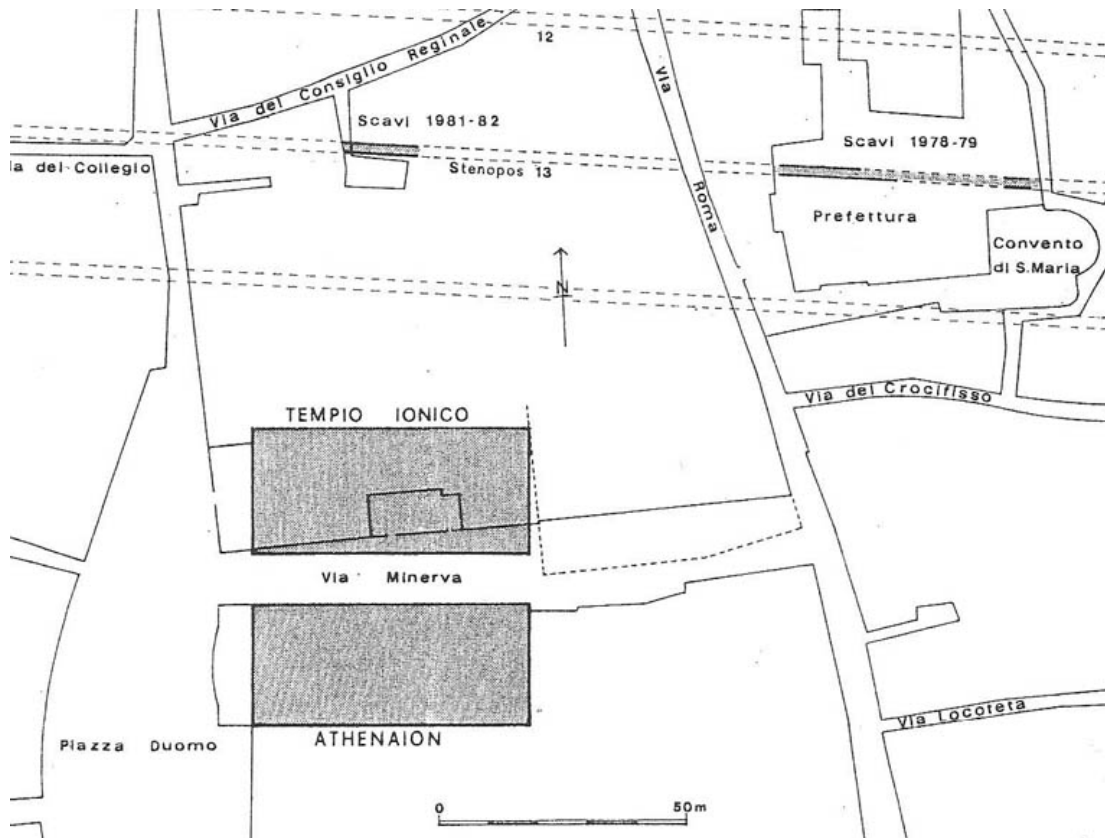
Şekil 2.21: Selinus Demeter Malophoros Kutsal Alanı (Gruben 1986, 275, Fig. 217).

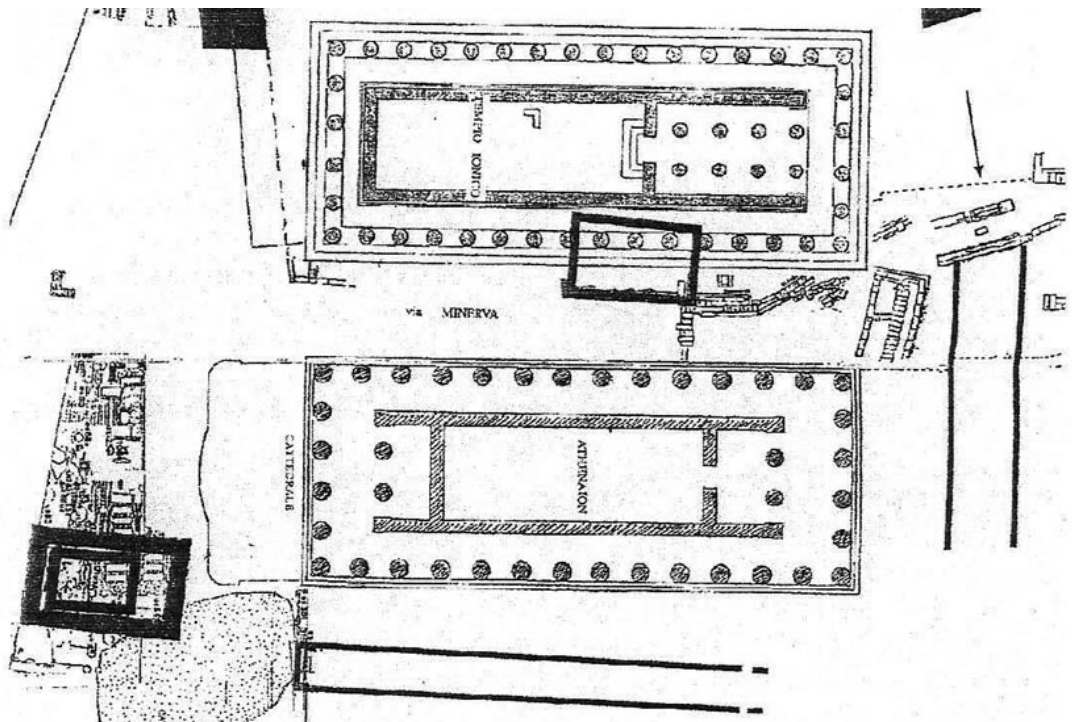
Şekil 2.22: Syracuse ızgara tasarlı kent planı (Voza 1999, 92, Fig. 67).

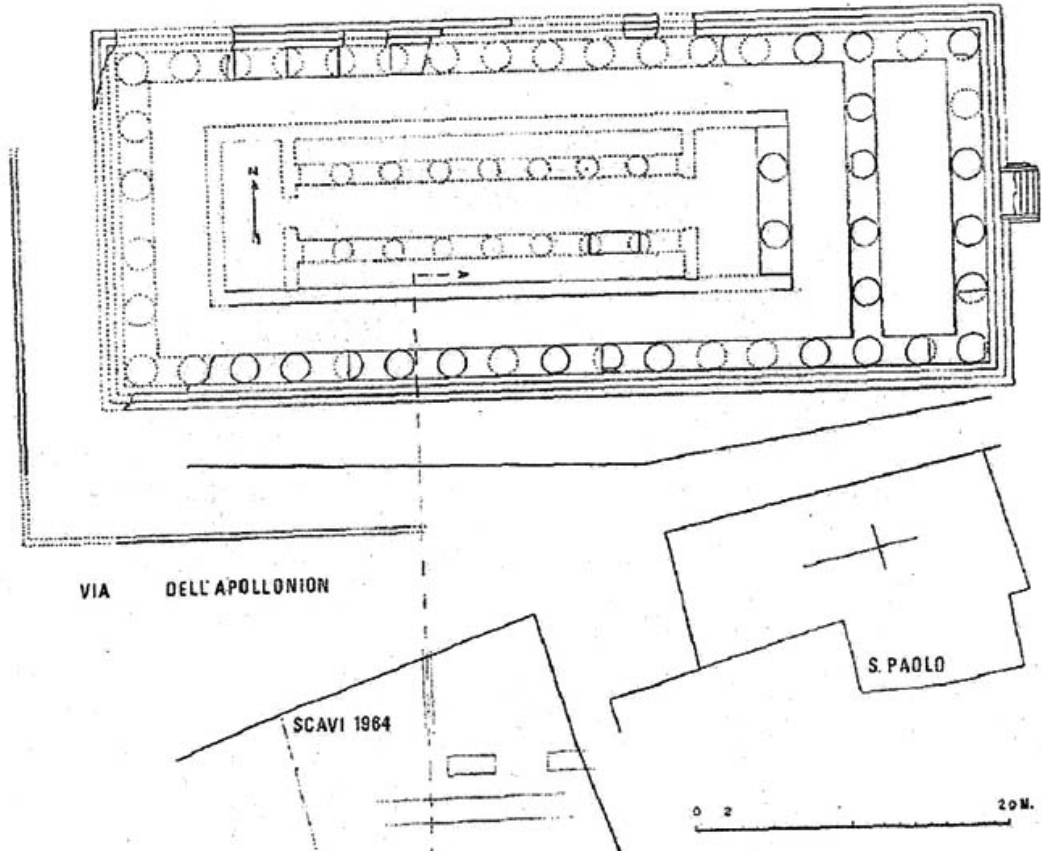
Şekil 2.23: Syracuse, Ortygia adası kent planı ve kutsal alanlar (Voza 1999, Fig. 66).

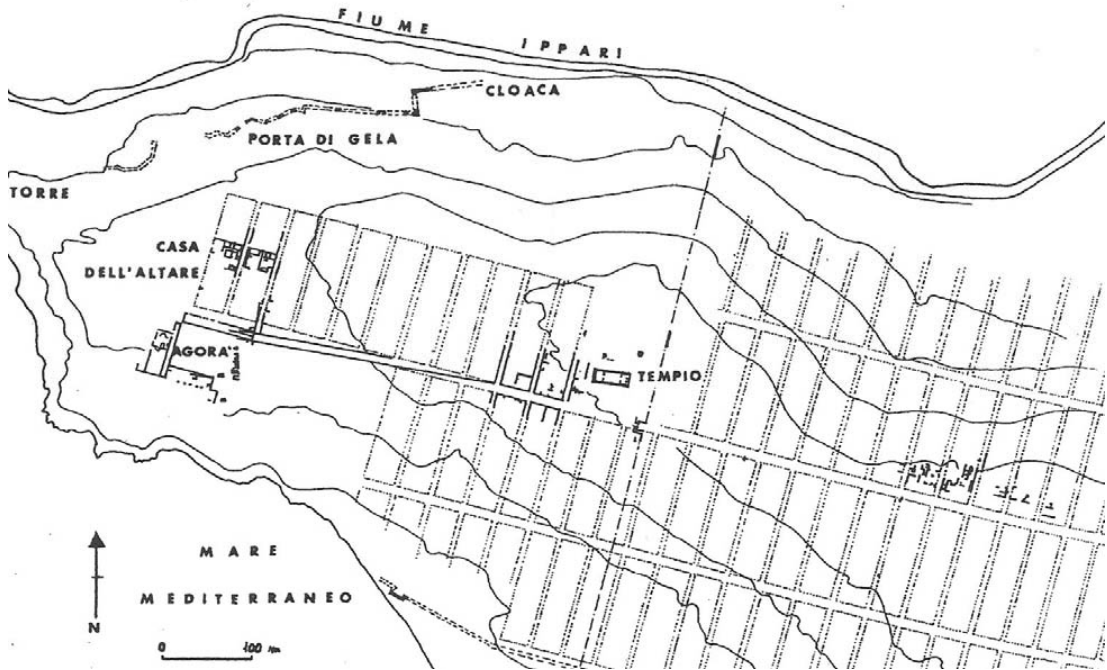
Şekil 2.24: Syracuse Athena Kutsal Alanı (Voza 1985, pl. CXXVI).

Şekil 2.25: Syracuse Athena Kutsal Alanı (Voza 1999, 84-85).

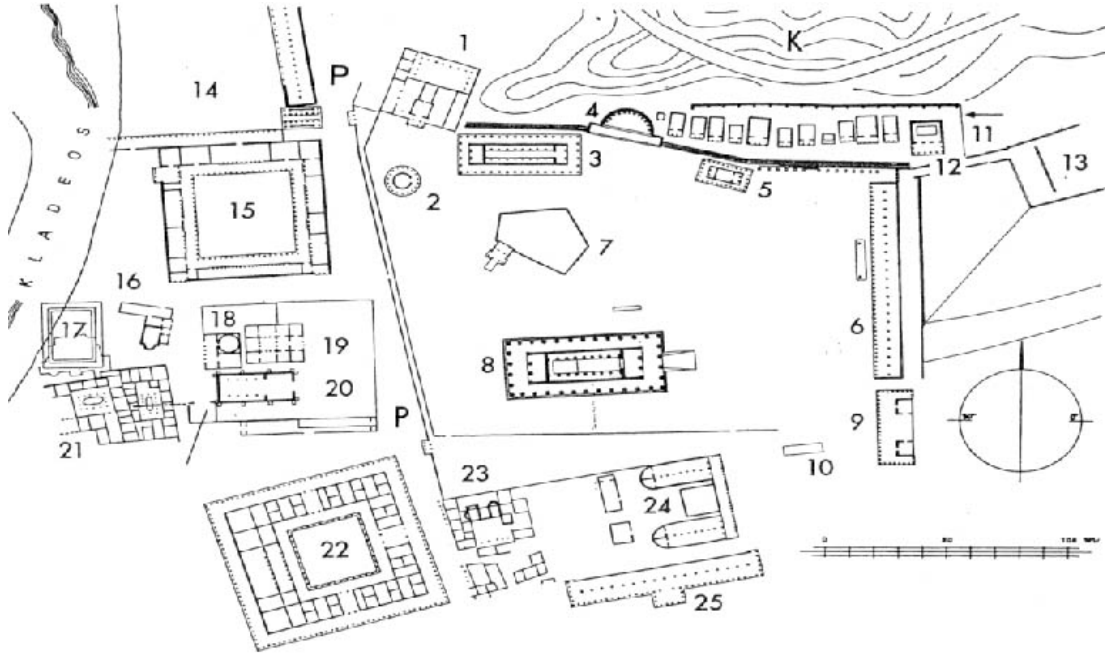
Şekil 2.26: Syracuse Apollon Kutsal Alanı (Pelagatti 1980, 123, Fig. 3).

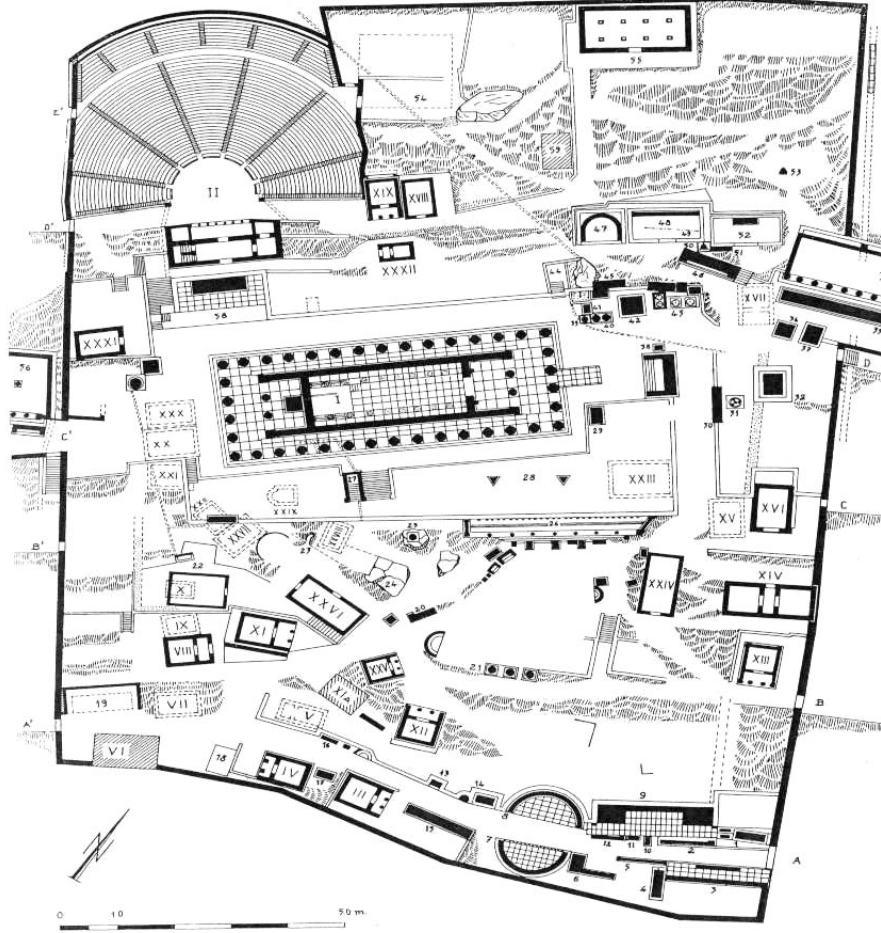
Şekil 2.27: Camarina genel kent planı ve kutsal alan (Di Stefano 2000, 282, Fig. 2).

Şekil 2.28: Hellas haritası (Chamoux 2002, 118, map 7).

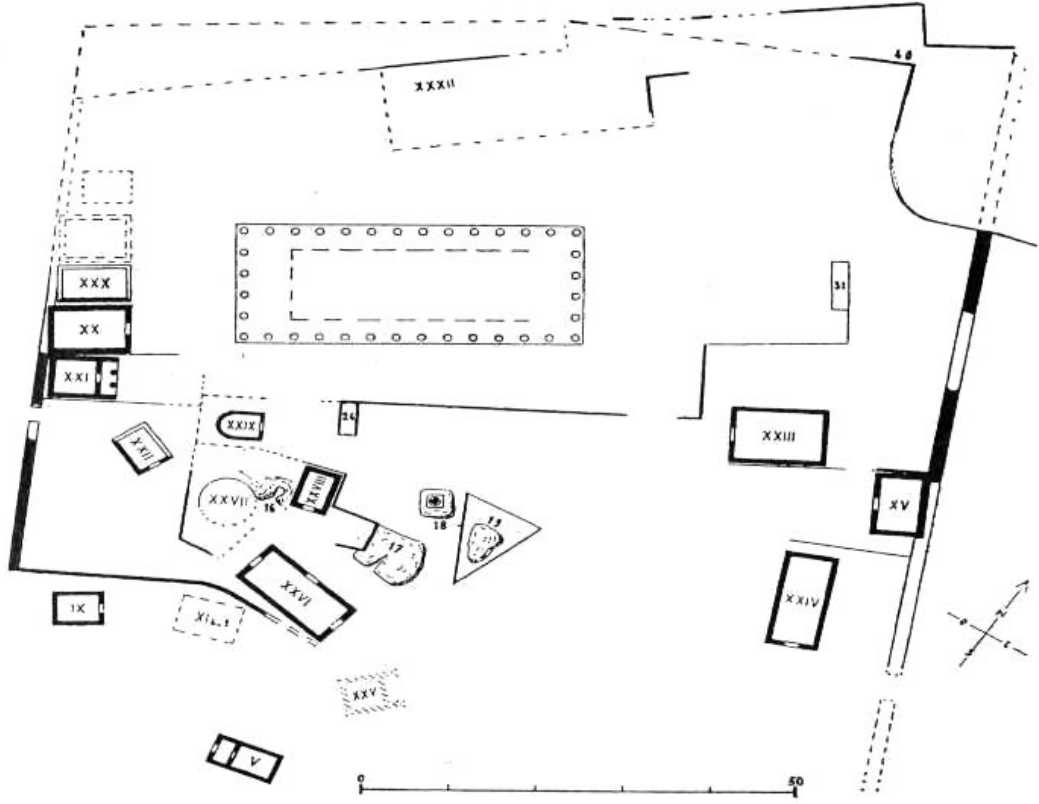

Şekil 2.29: Olympia Zeus ve Hera Kutsal Alanları (Gruben 1986, Fig.35).

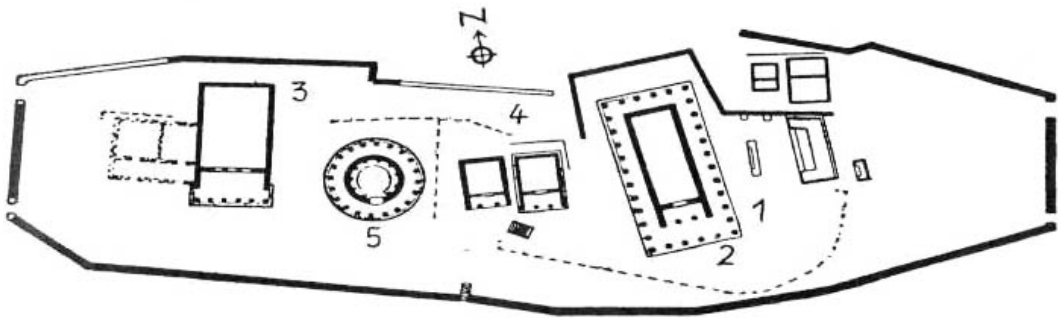

Şekil 2.30: Delphi Apollon Kutsal Alanı (Gruben 1986, Fig.58).

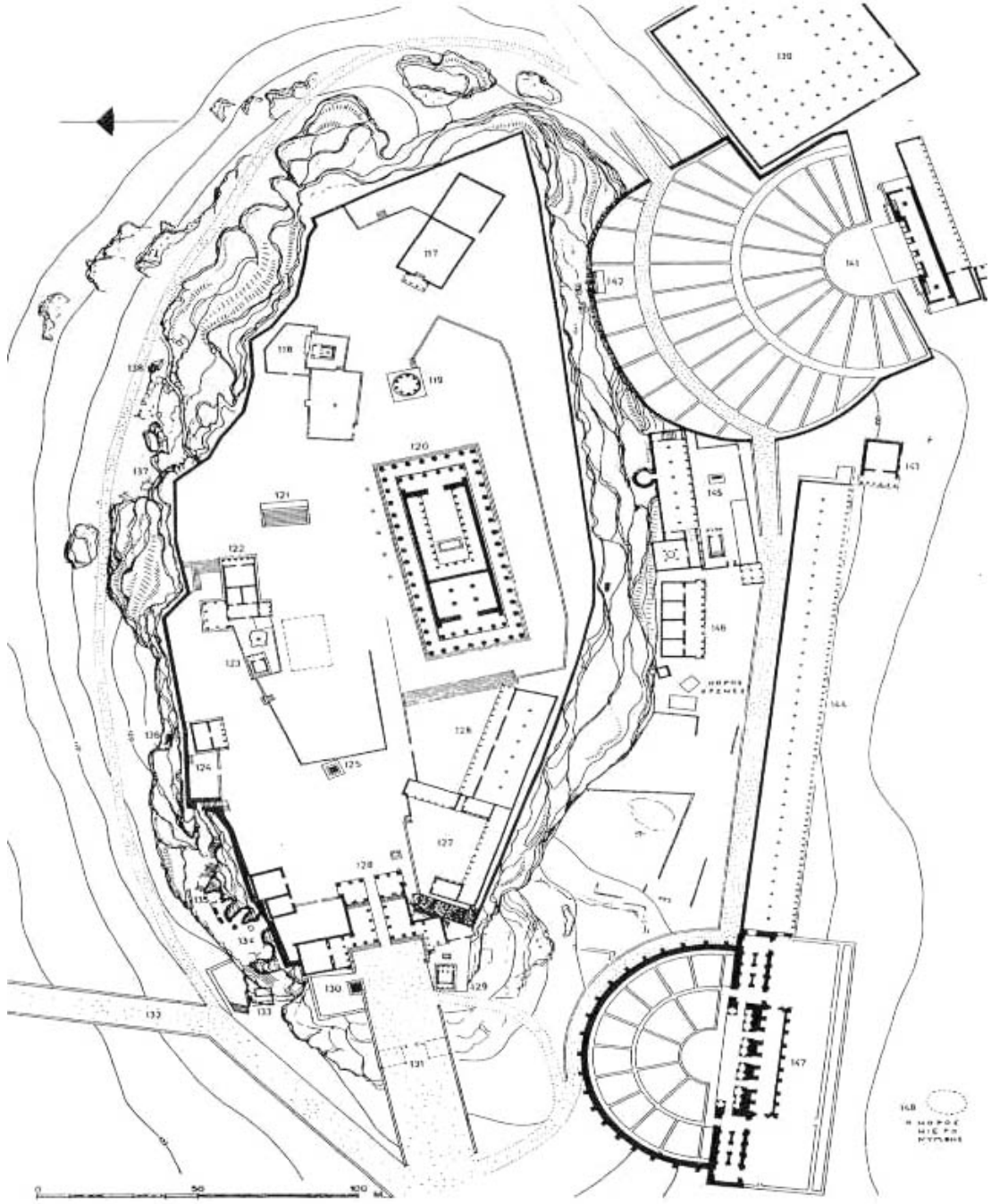

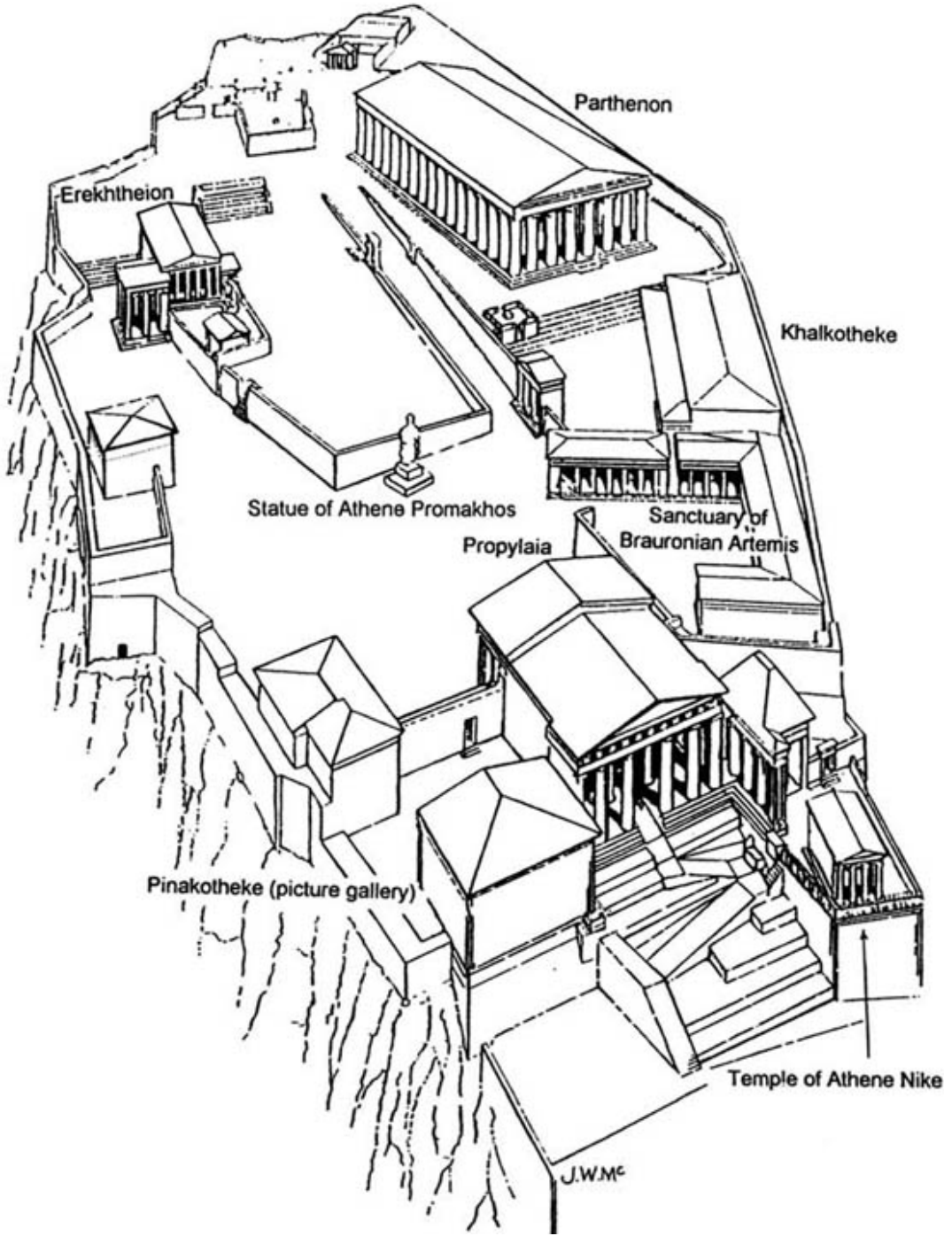
Şekil 2.31: Delphi Apollon Kutsal Alanı M.Ö. 550 civarı (Gruben 1986, Fig.57).

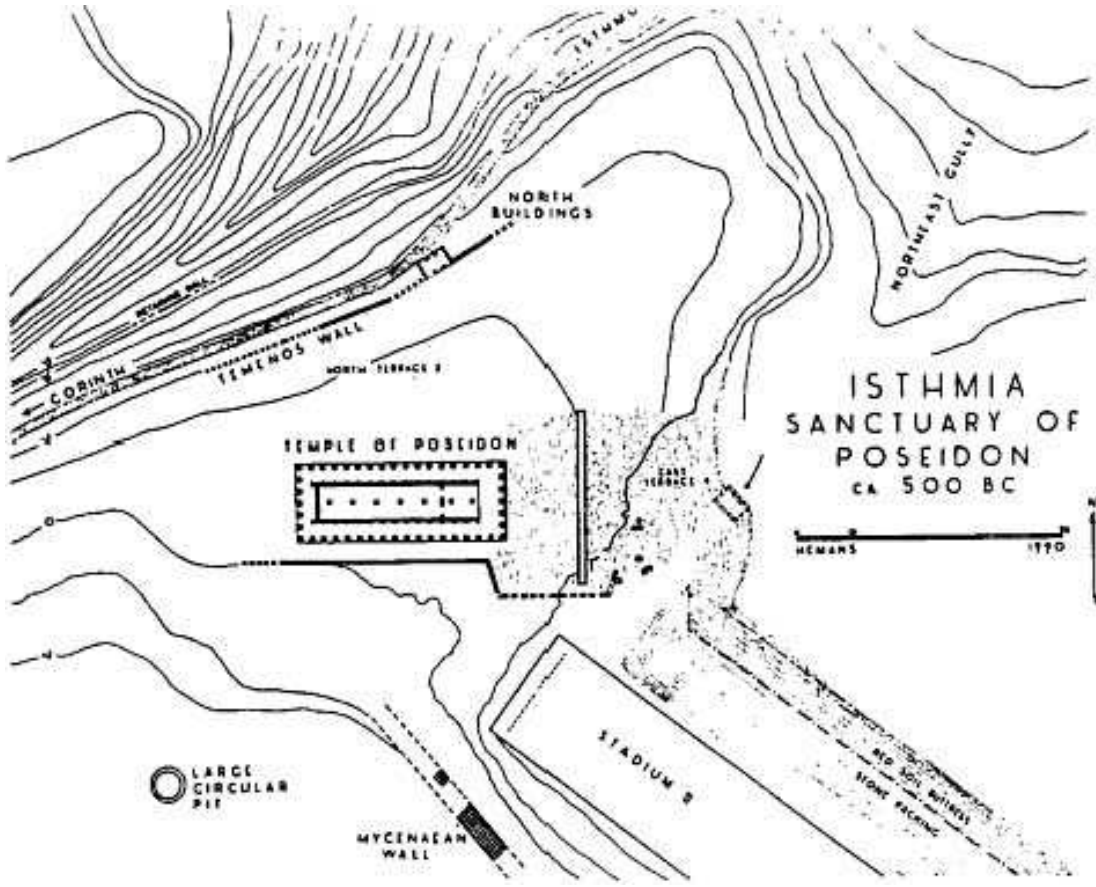
Şekil 2.32: Delphi Athena Pronaia Kutsal Alanı (Gruben 1986, Fig.84).

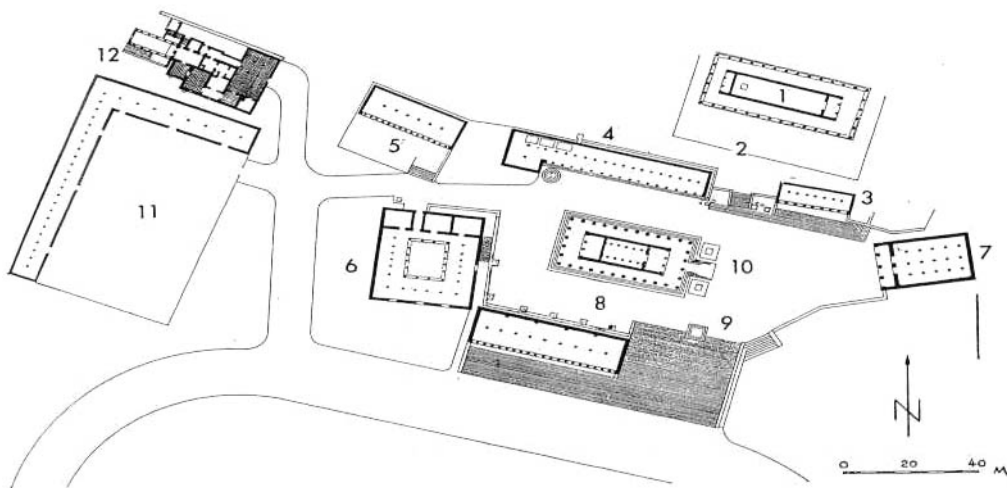
Şekil 2.33: Atina Akropolü Athena ve Zeus Kutsal Alanları (Gruben 1986, Fig.140).

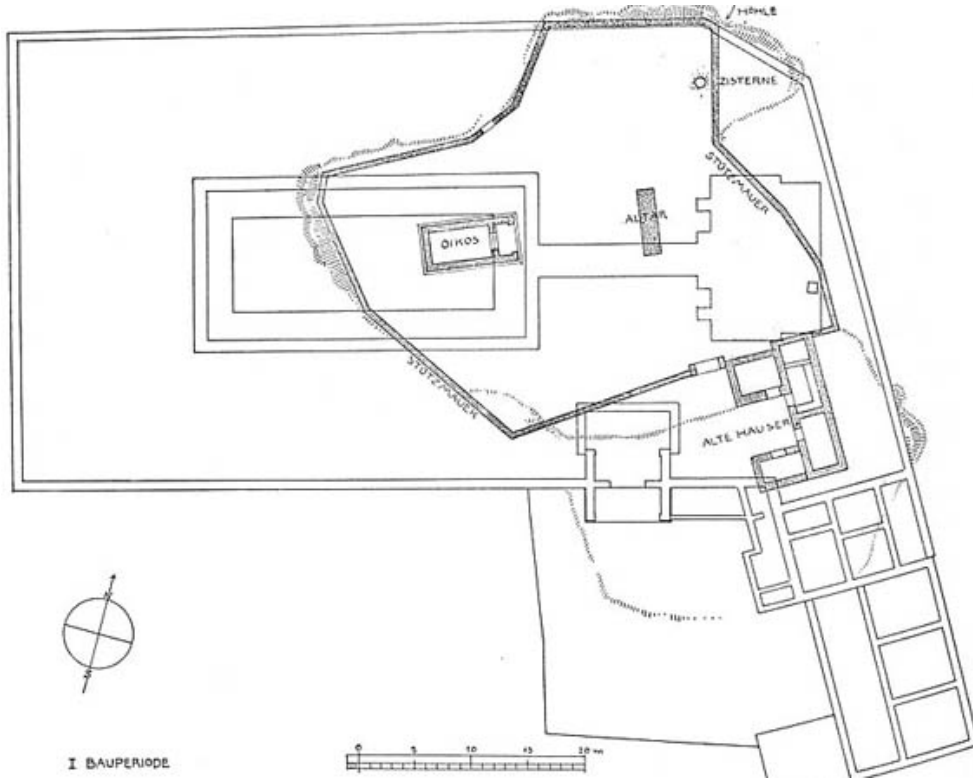
Şekil 2.34: Atina Akropolü perspektif çizim (Todd 1996, Fig.21).

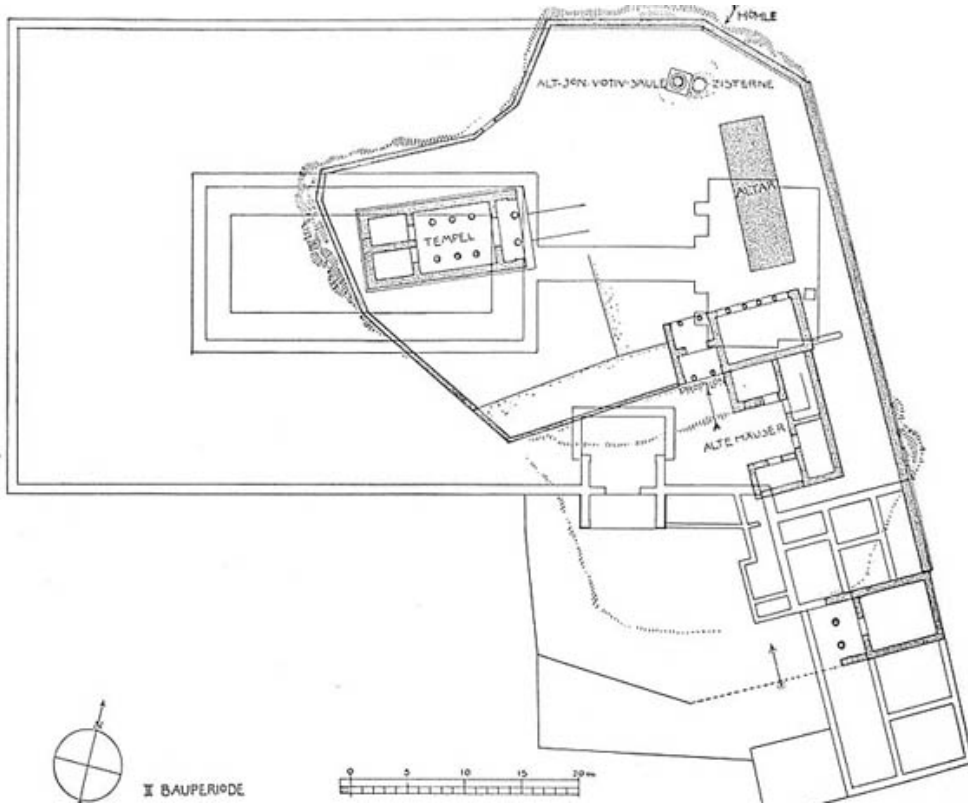
Şekil 2.35: Isthmia Poseidon Kutsal Alanı M.Ö. 500 civarı (Gebhard 2005, Fig. 8.5).

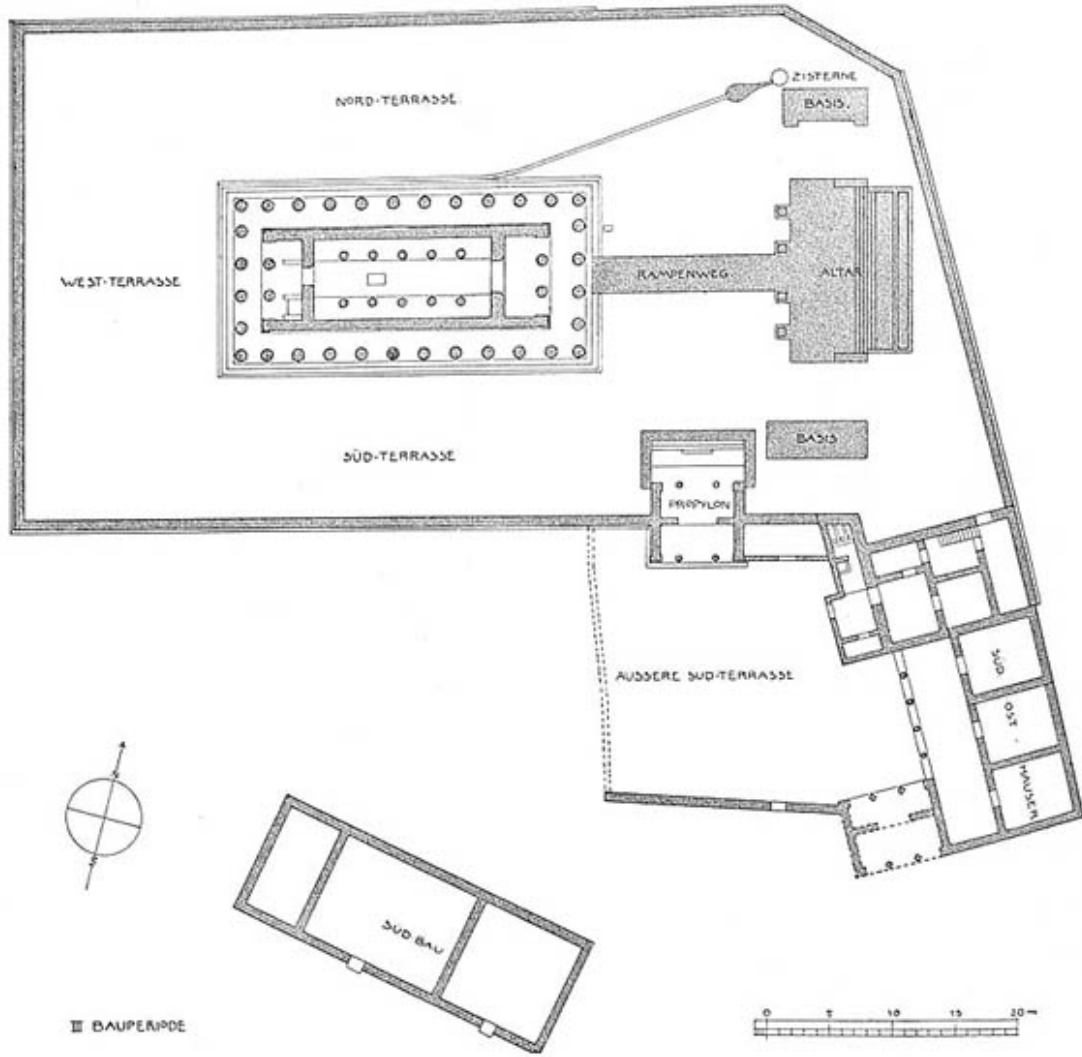
Şekil 2.36: Argos Hera Kutsal Alanı (Gruben 1986, Fig.99).

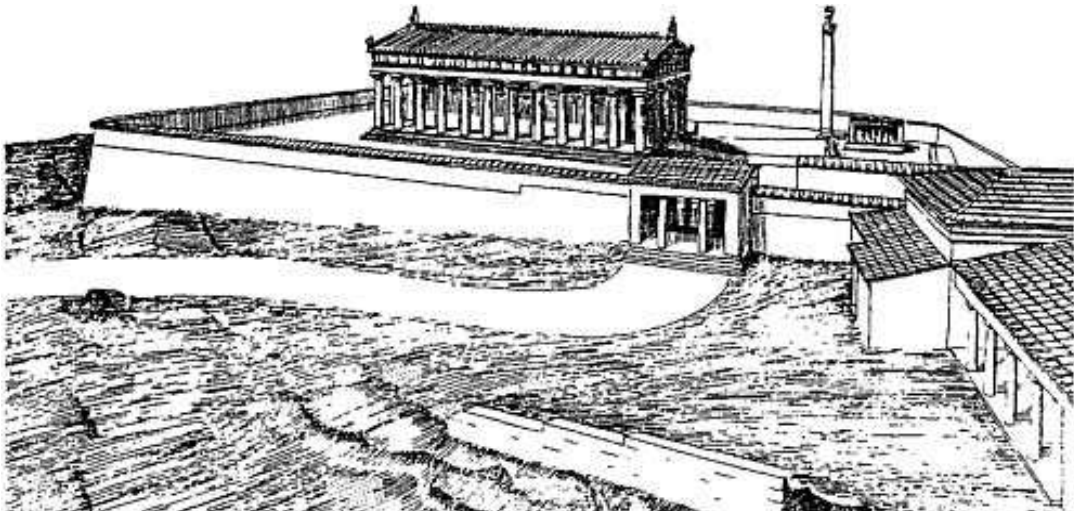
Şekil 2.37: Aigina Aphaia Kutsal Alanı M.Ö. 7. yy. (Furtwängler 1906, Abb.401).

Şekil 2.38: Aigina Aphaia Kutsal Alanı M.Ö. 6. yy.ın başı (Furtwängler 1906, Abb.402).

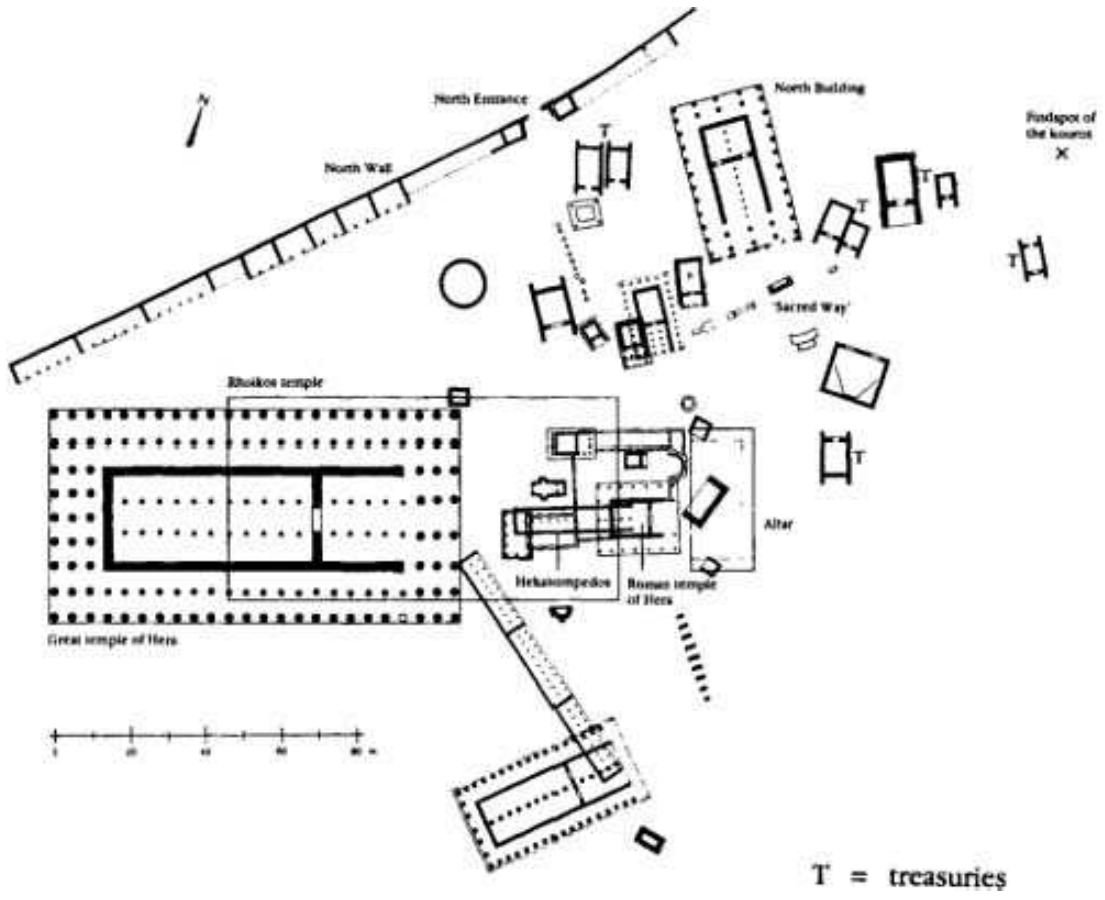
Şekil 2.39: Aigina Aphaia Kutsal Alanı M.Ö. 500 civarı (Furtwängler 1906, Abb.404).

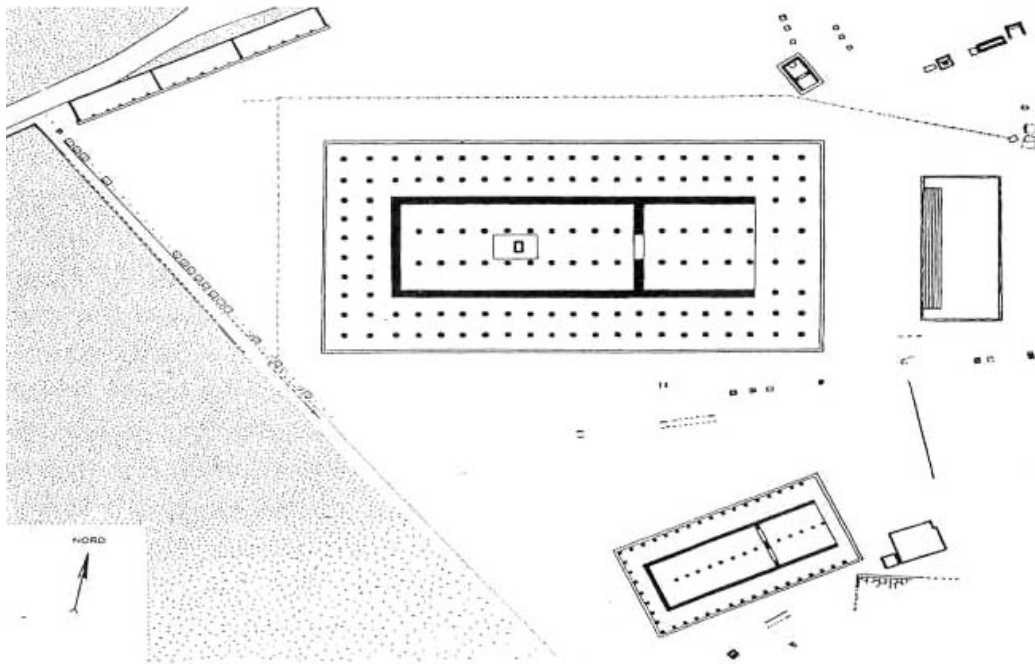
Şekil 2.40: Aigina Aphaia Kutsal Alanı perspektif çizim M.Ö. 500 (Sinn 2005, Fig.5.6).

Şekil 2.41: Batı Anadolu haritası (Chamoux 2002, 13, map 1).

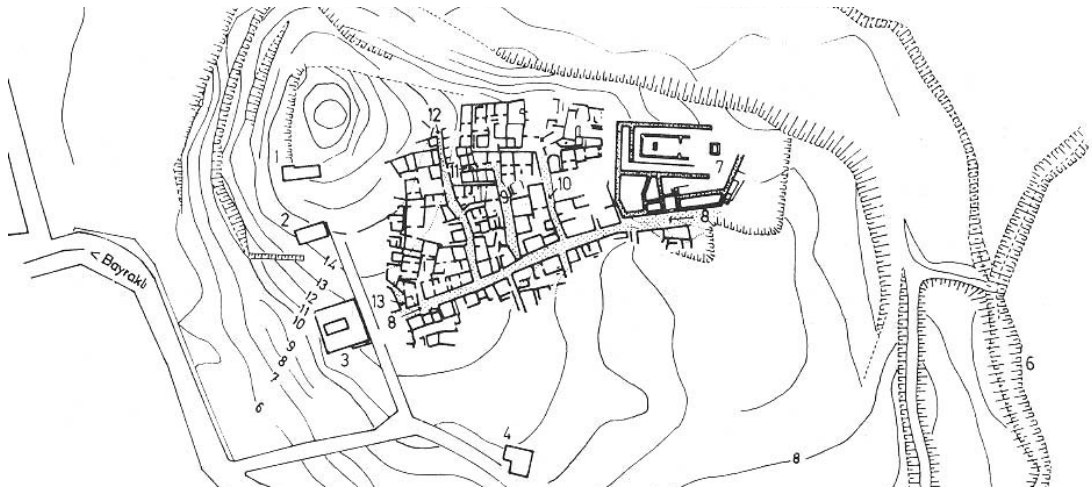

Şekil 2.42: Samos Hera Kutsal Alanı M.Ö.8.- M.S.6.yy. evreleri (Kyrieleis 2005, Fig.7.2).

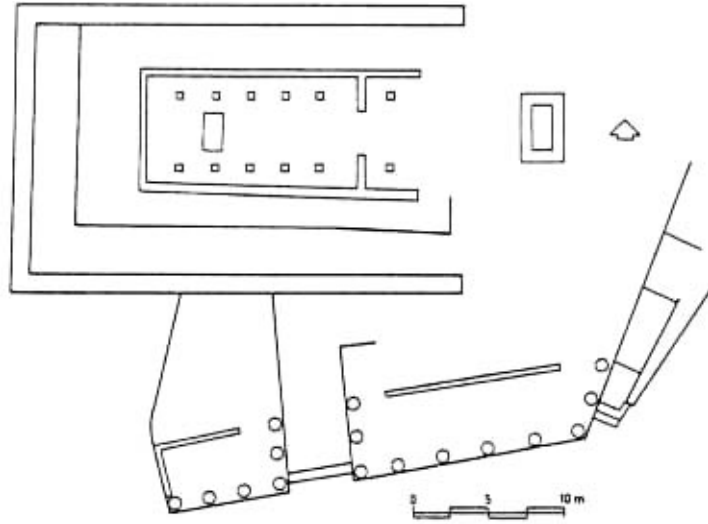

Şekil 2.43: Samos Hera Kutsal Alanı M.Ö. 540 civarı (Gruben 1986, Fig. 278).

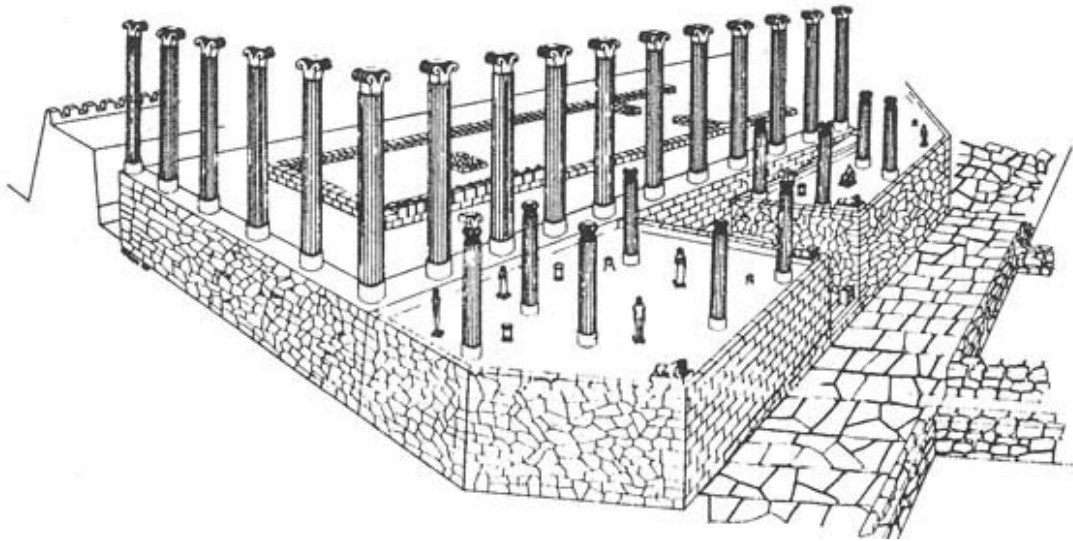

Şekil 2.44: Smyrna kent planı ve Athena Kutsal Alanı (Akurgal 1993, 369, Şek. 304 a).

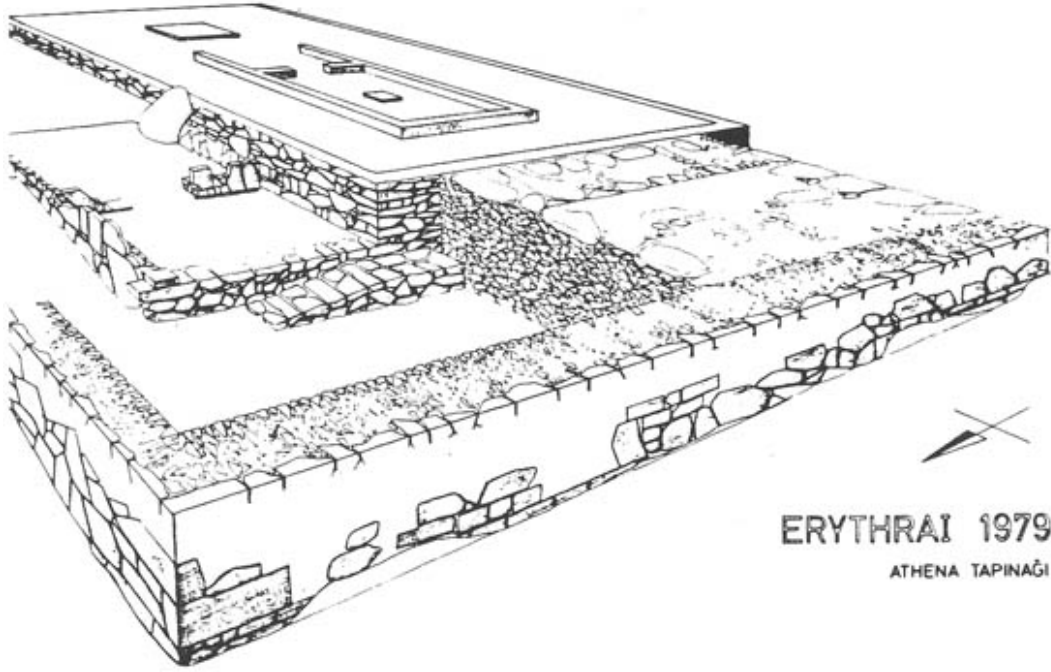
Şekil 2.45: Smyrna Athena Kutsal Alanı M.Ö. 640 sıraları (Akurgal 1983, Abb.73 a).

Şekil 2.46: Smyrna Athena Kutsal Alanı M.Ö. 640 sıraları (Akurgal 1993, 373, Şek. 305 b).

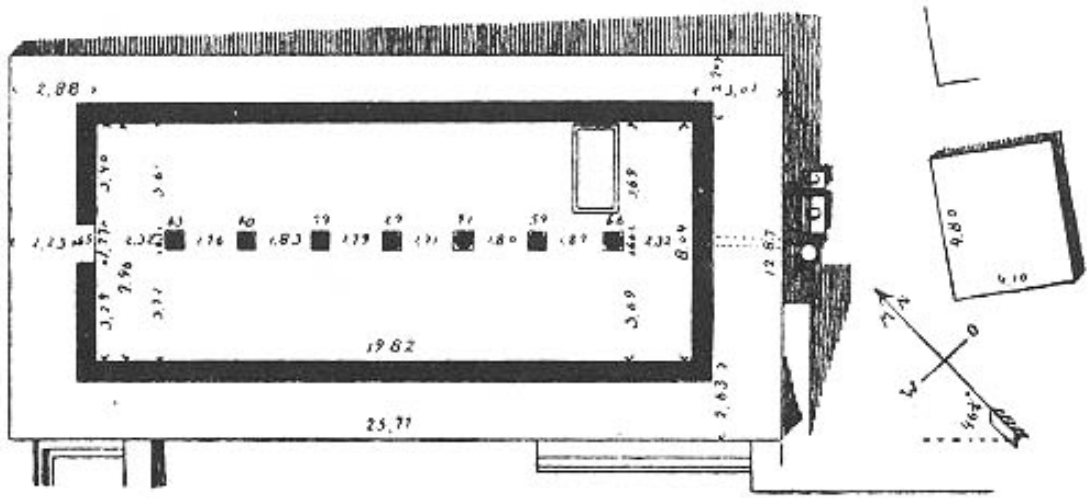
Şekil 2.47: Erythrai kent planı ve Athena Kutsal Alanı (Akurgal 1993, 393, Şek. 316).

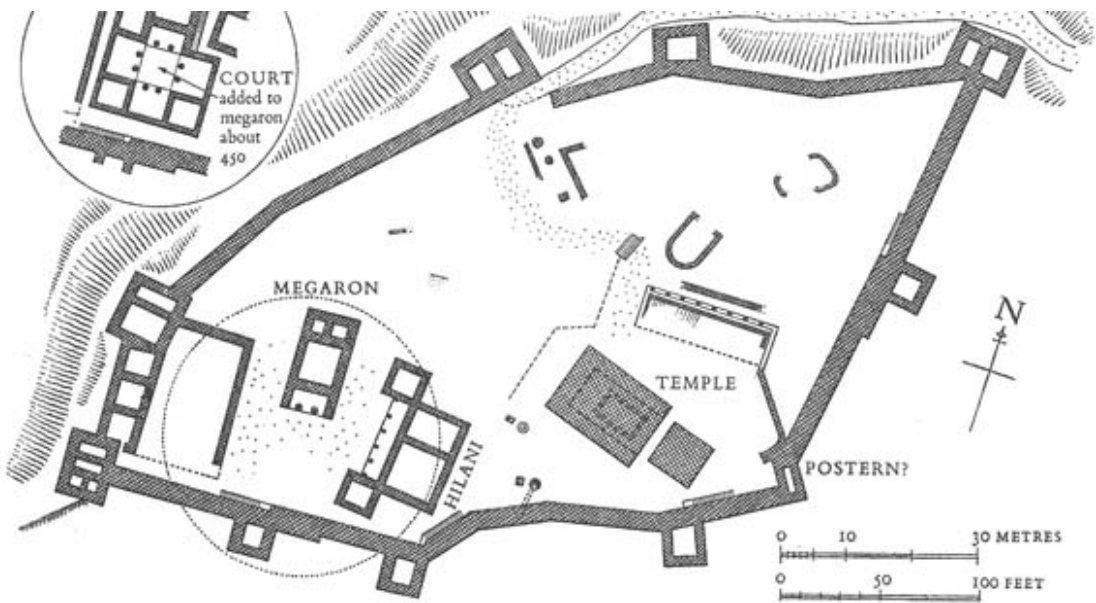
Şekil 2.48: Erythrai Athena Kutsal Alanı M.Ö. 530 sıraları (Akurgal 1993, 394, Şek. 316 a).

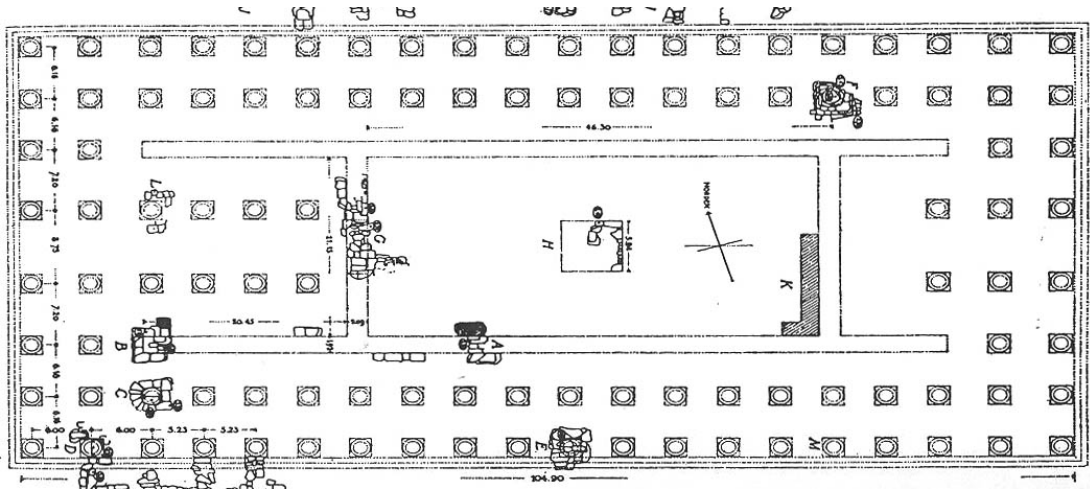
Şekil 2.49: Neandria kent planı ve kutsal alan [4] (Akurgal 1993, 323, Şek. 278).

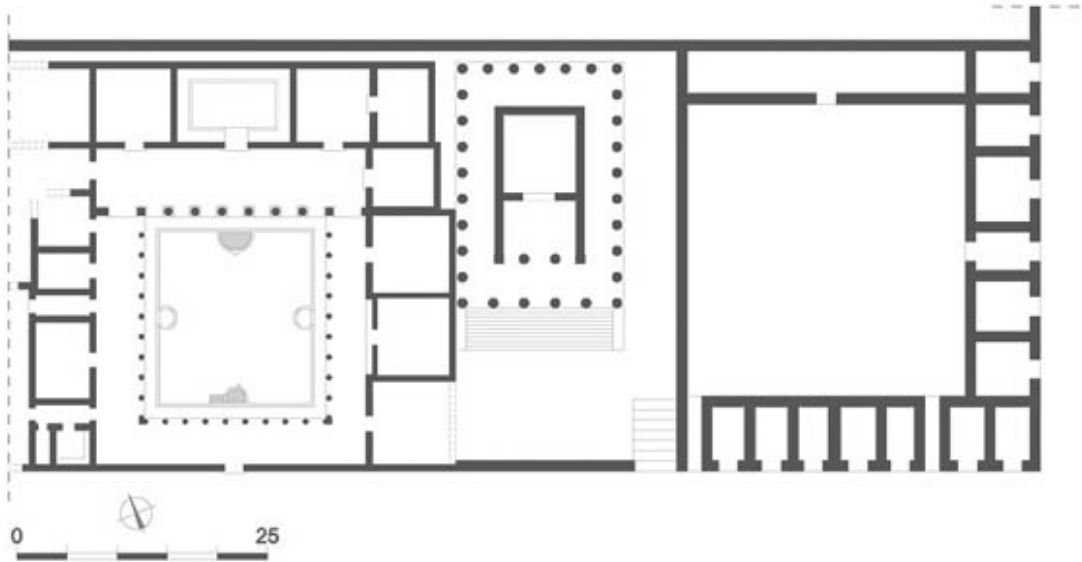
Şekil 2.50: Neandria Kutsal Alanı M.Ö. 600 civarı (Akurgal 1993, 323, Şek. 280).

Şekil 2.51: Larisa Kybele Temenosu M.Ö. 500 civarı (Lawrence 1957, 239, Fig. 134).

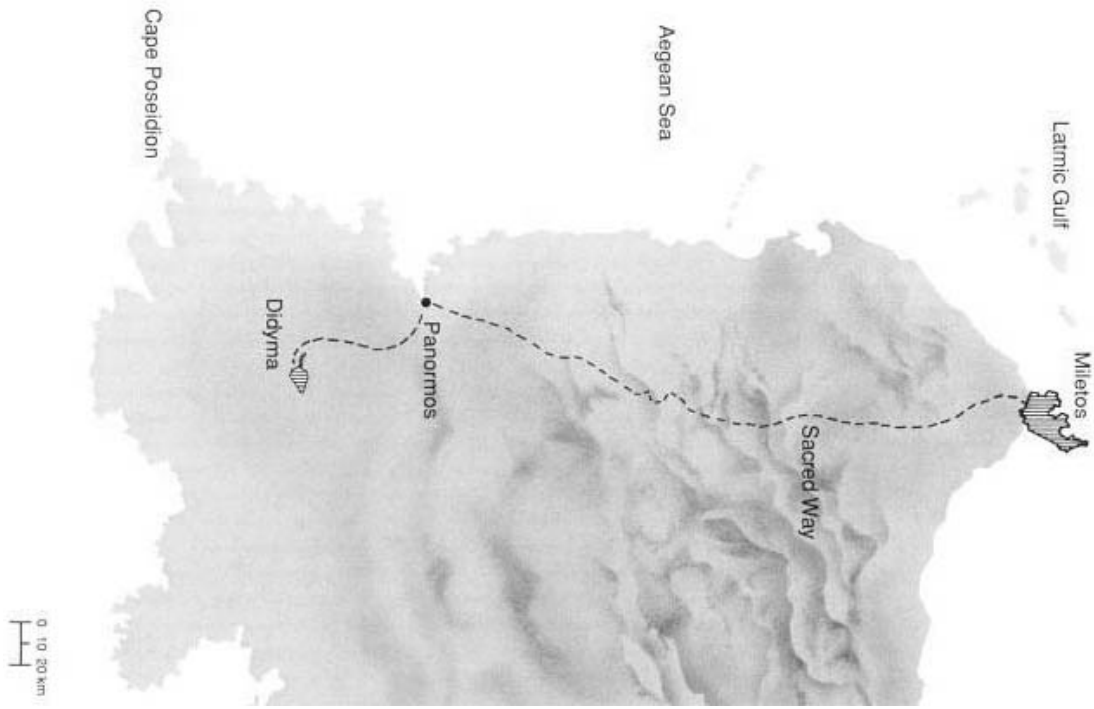
Şekil 2.52: Ephesos Artemis Tapınağı Arkaik Dönem planı (Gruben 1986, 353, Fig. 294).

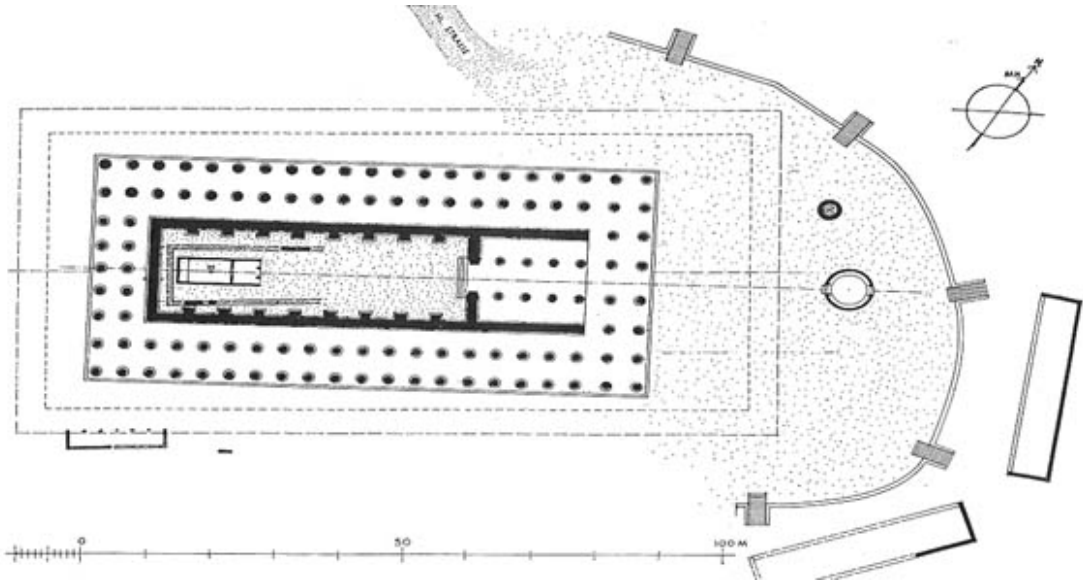
Şekil 2.53: Miletos Athena Kutsal Alan planı (Gerkan 1925, 50-51, Beilage III).

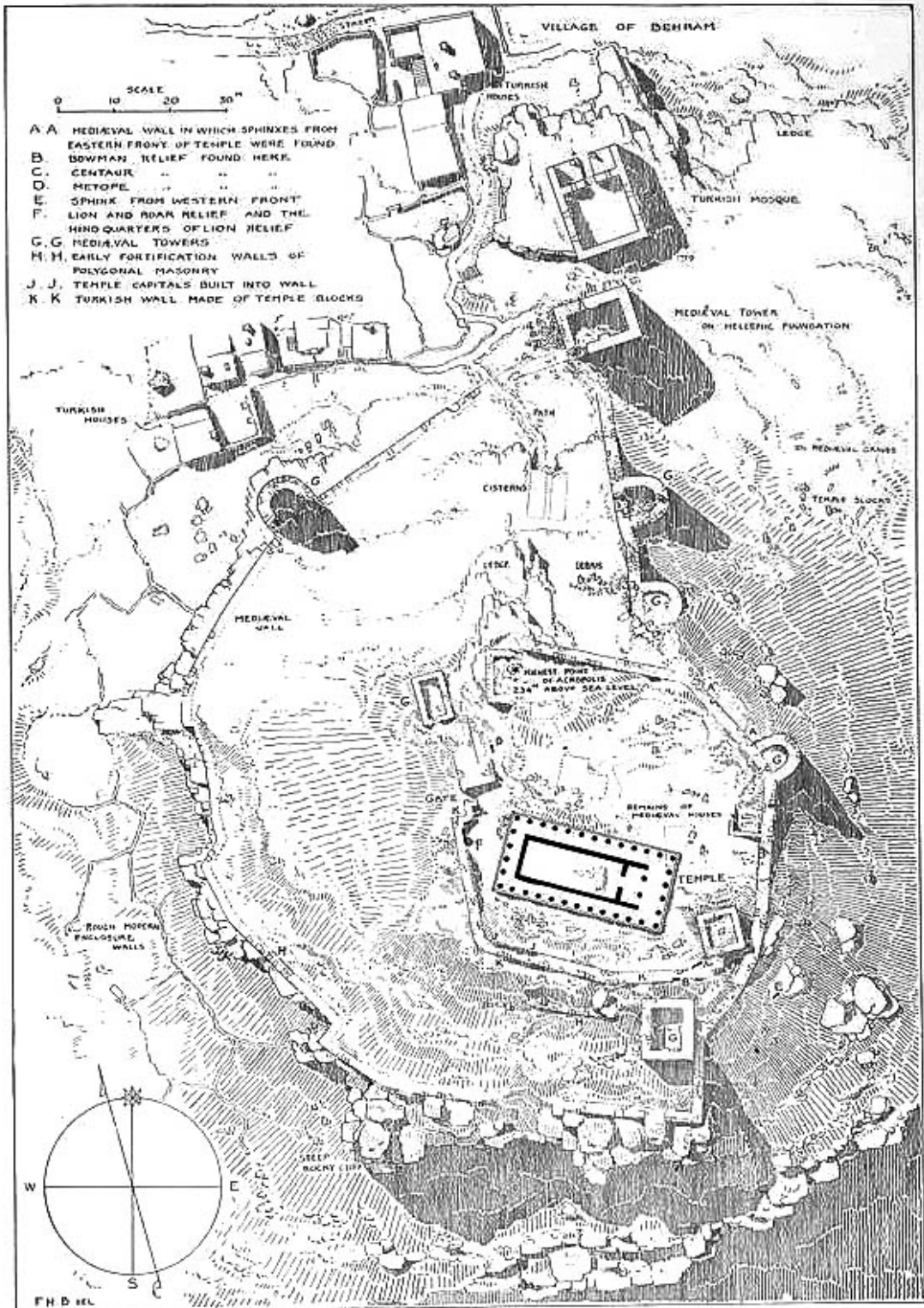
Şekil 2.54: Miletos Athena Kutsal Alan restitüsyonu (Mallwitz 1975, 67-90).

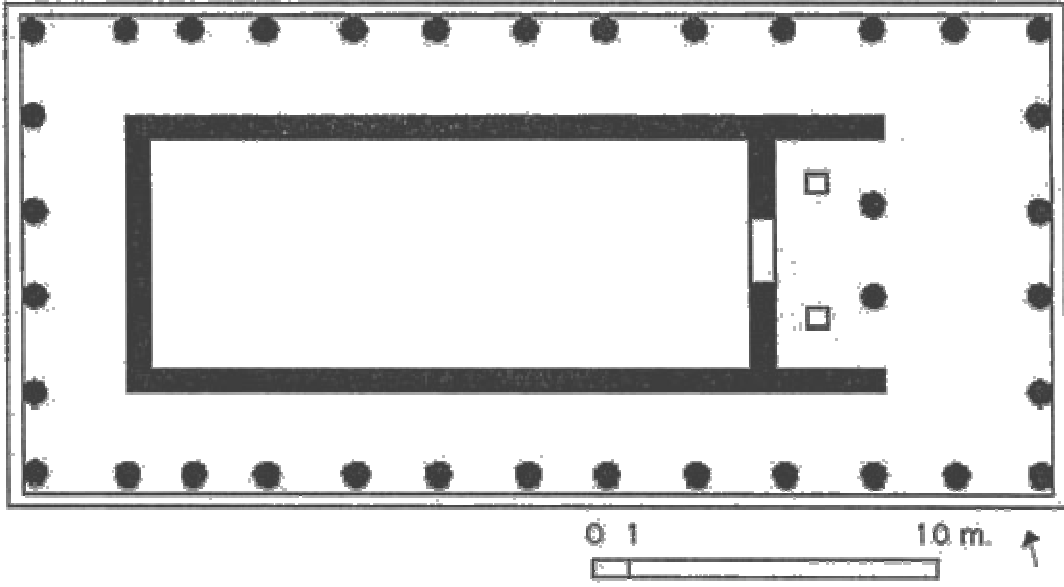
Şekil 2.55: Miletos ile Didyma arasındaki kutsal yol (Fontenrose 1988, 4, Fig. 2).

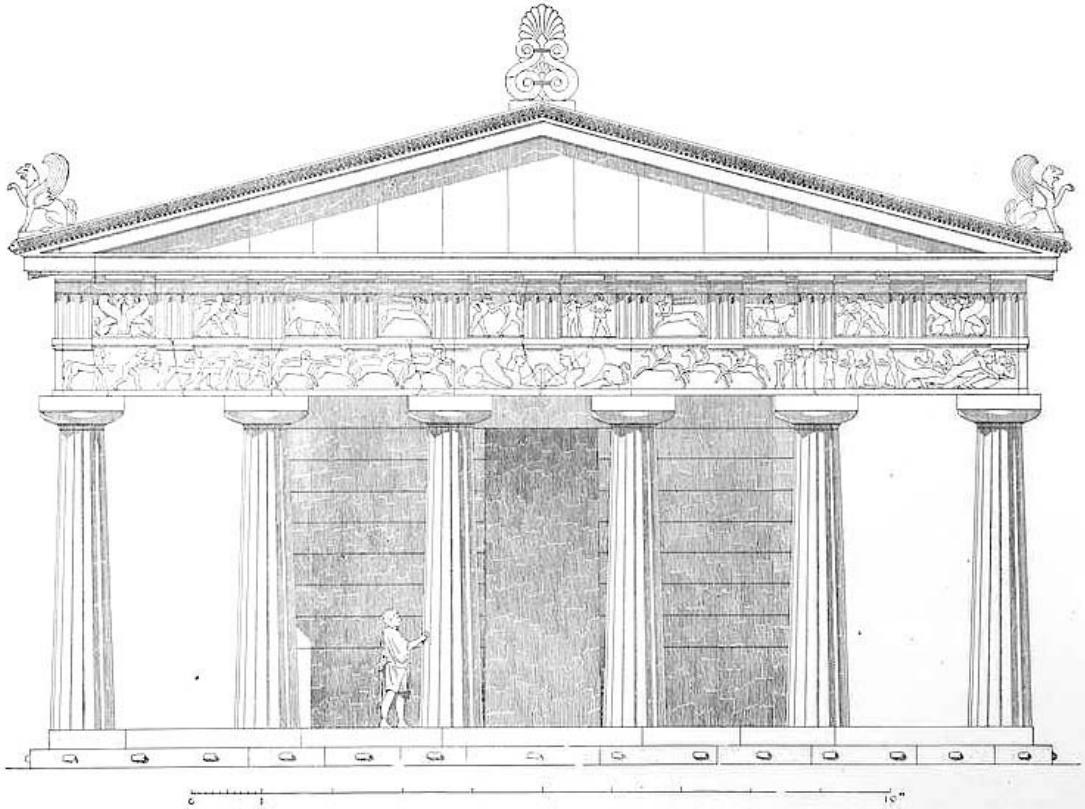
Şekil 2.56: Didyma Apollon Kutsal Alanı Arkaik Dönem planı (Gruben 1986, 364, Fig.300).

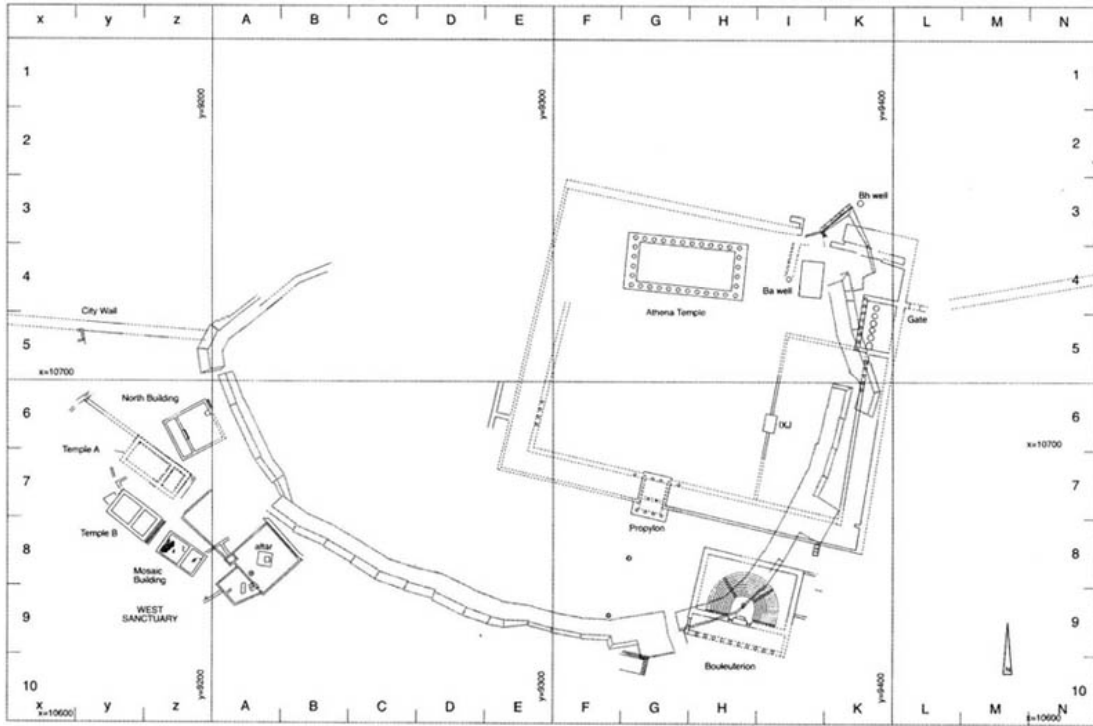
Şekil 2.57: Assos Akropolü ve Athena Kutsal Alanı (Clarke, Bacon, Koldewey 1902, 139).

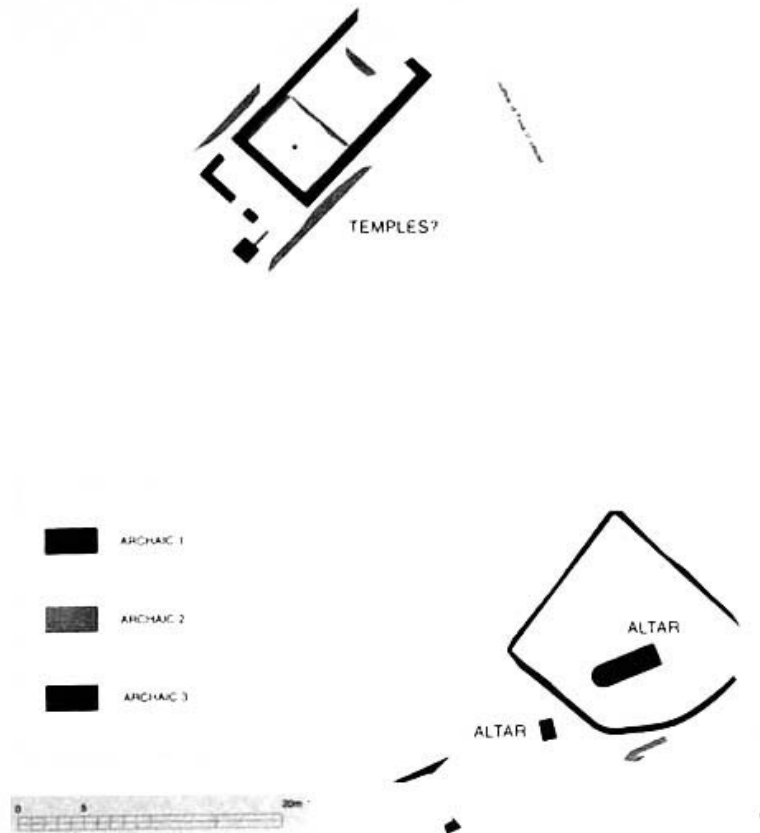
Şekil 2.58: Assos Athena Tapınak planı (Clarke, Bacon, Koldewey 1902, 153).

Şekil 2.59: Assos Athena Tapınağı cephe restitüsyonu (Clarke, Bacon, Koldewey 1902, 153).

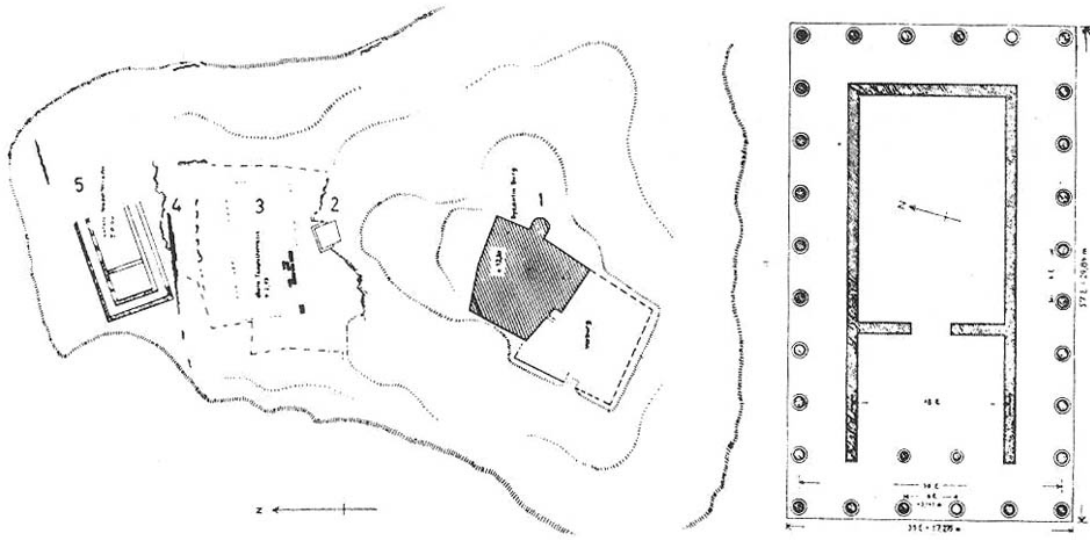

Şekil 2.60: Troia VIII planı ve sur dışındaki Batı Kutsal Alanı (Rose 2006, 136, Fig. 1).

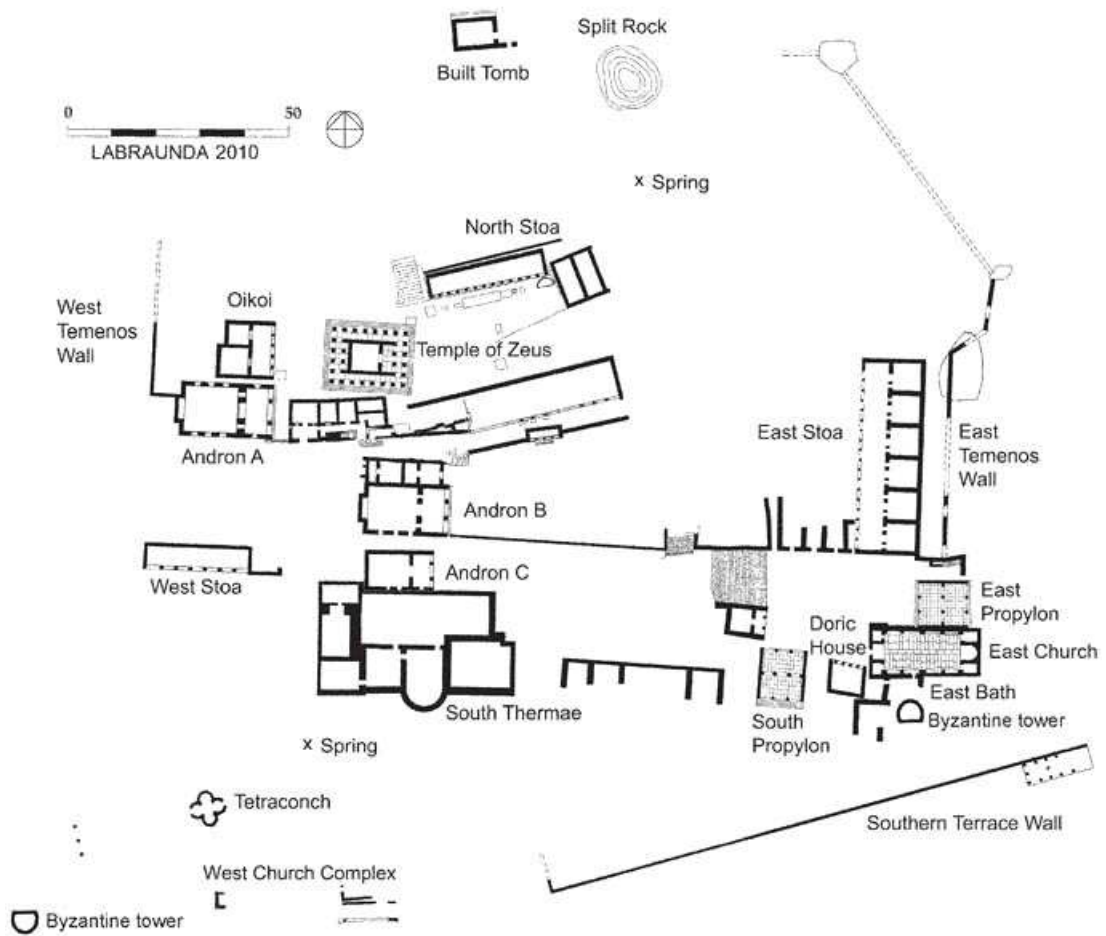

Şekil 2.61: Troia Arkaik dönem Batı Kutsal Alanı (Rose 2006, 141, Fig. 6).

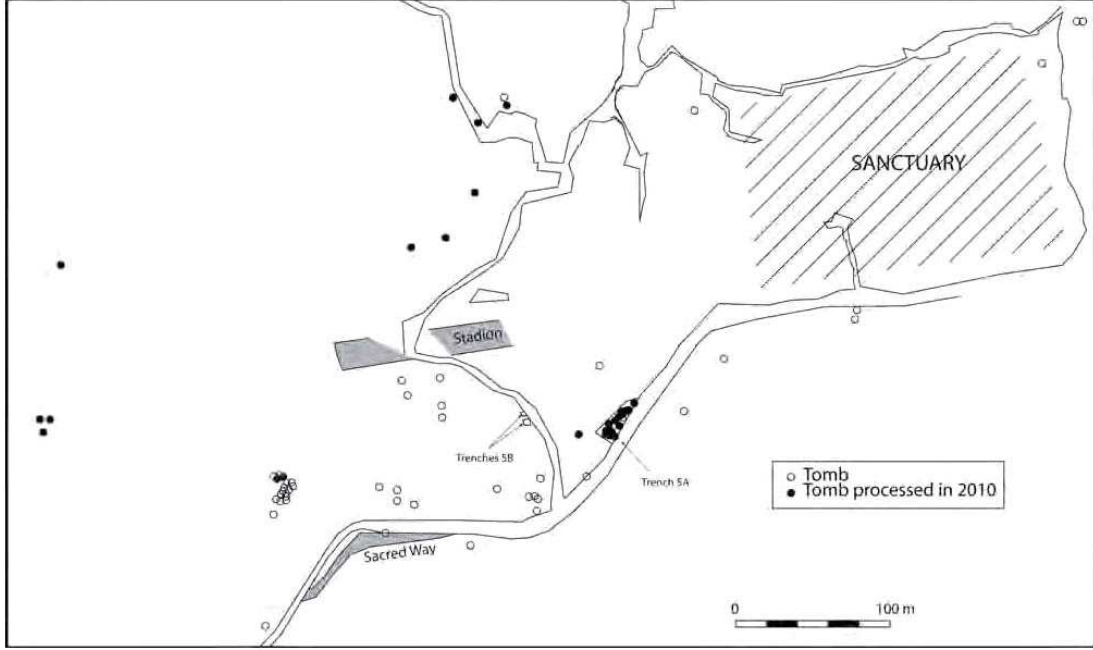

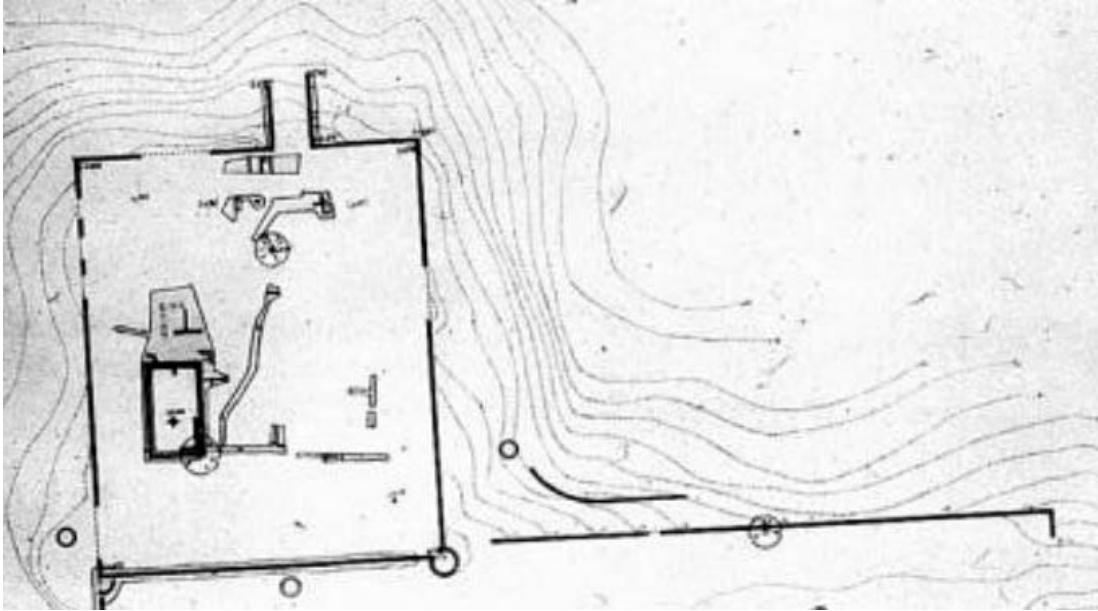
Şekil 2.62: Myus Apollon [3] ve Dionysos [5] Kutsal Alanları (Weber 1965, 44, Şek. 1).

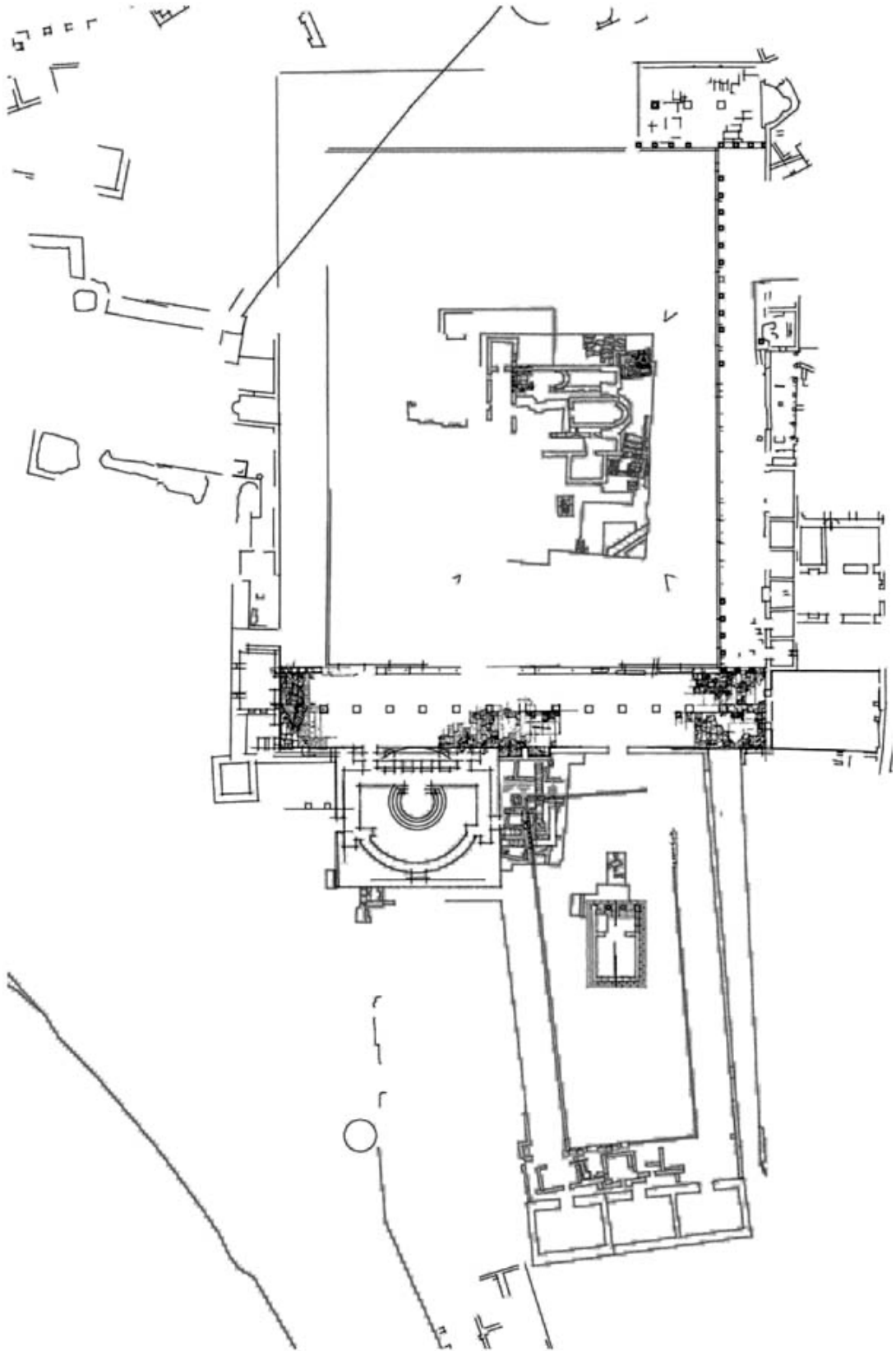
Şekil 2.63: Labraunda Zeus Labraundos Kutsal Alanı (Karlsson, Blid, Henry 2011, Fig. 25).

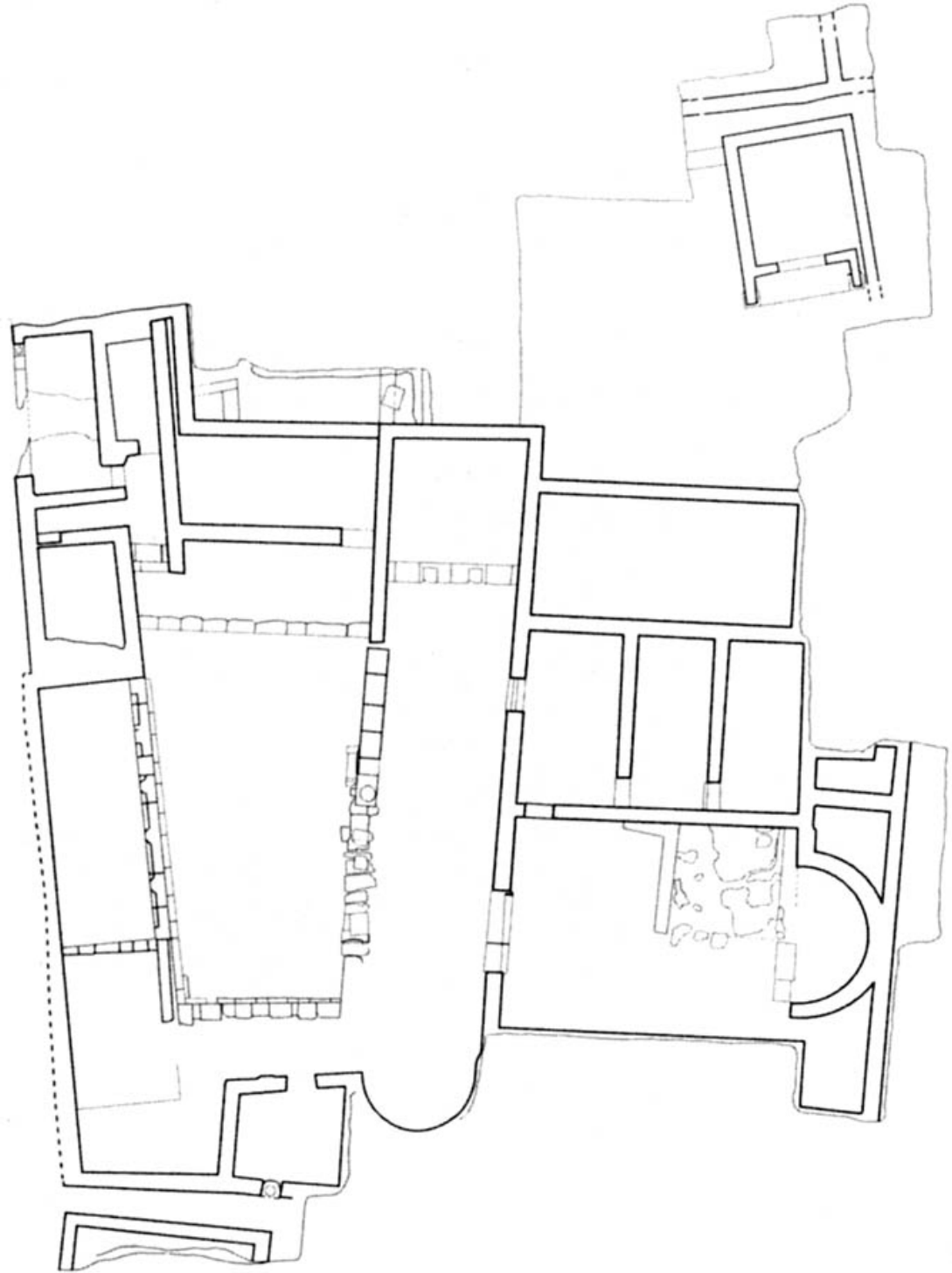
Şekil 2.64: Labraunda kutsal alan, stadion ve kutsal yol (Karlsson, Blid, Henry 2011, Fig. 46).

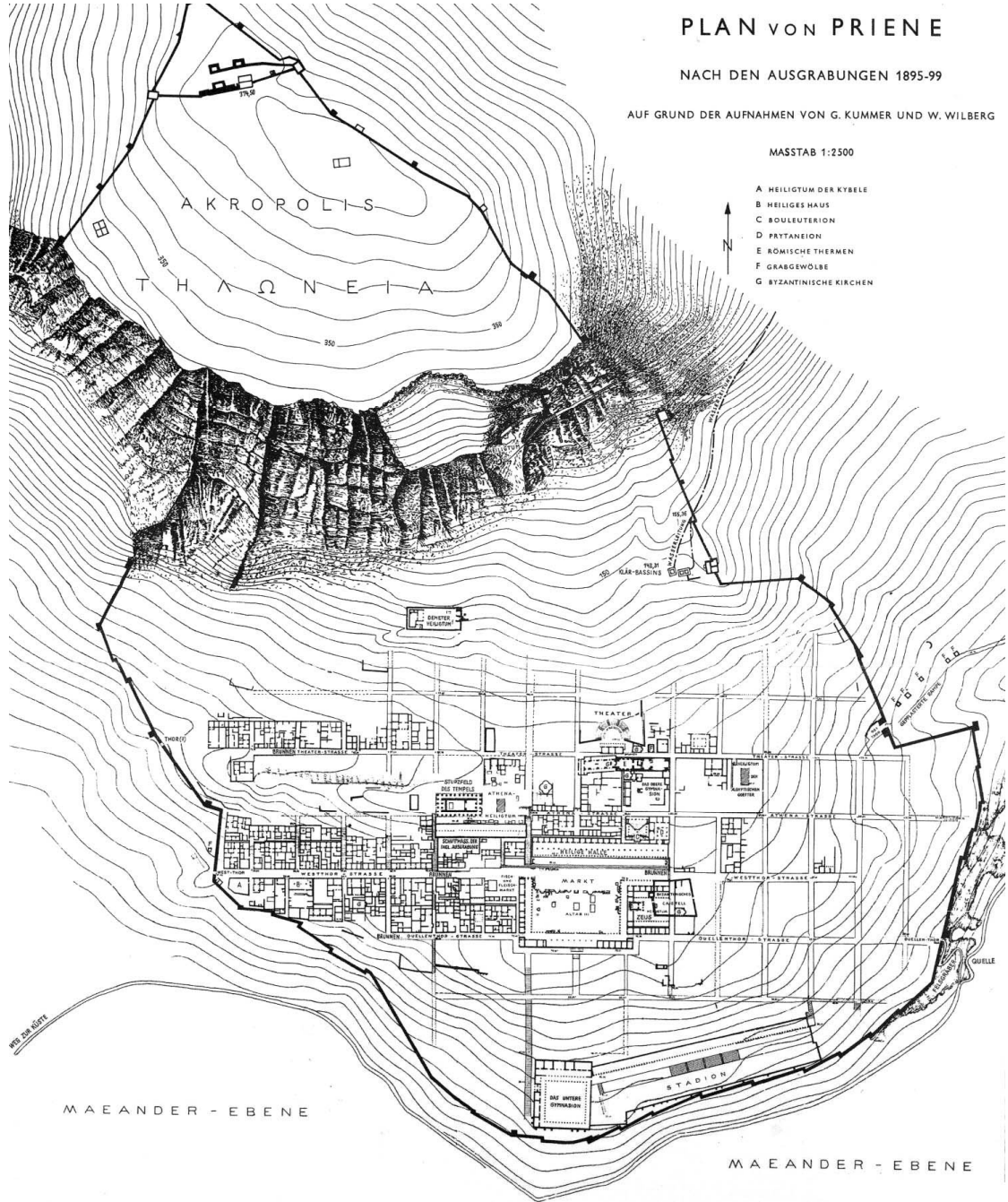
Şekil 2.65: Amyzon Apollon ve Artemis Kutsal Alanı (Robert 1983, 63-92).

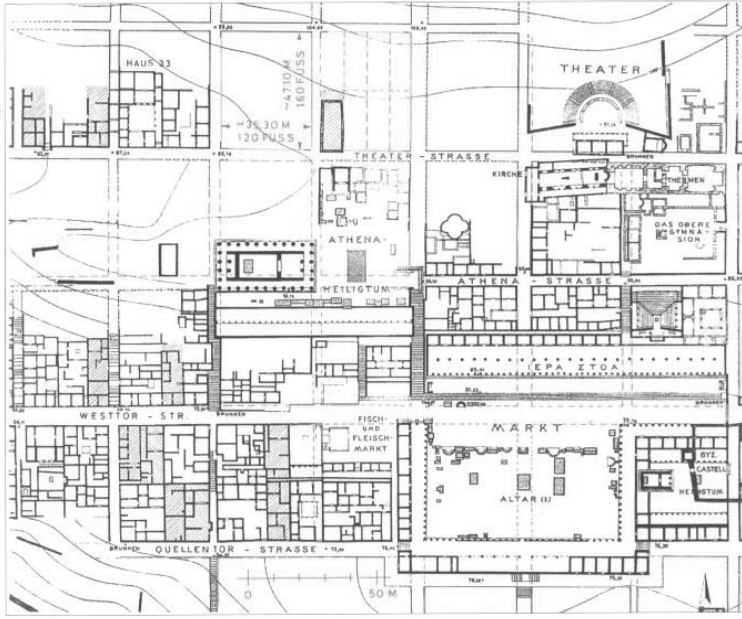
Şekil 2.66: Iasos Agora ve Artemis Astias Kutsal Alanı (Berti 2011, Fig. 10).

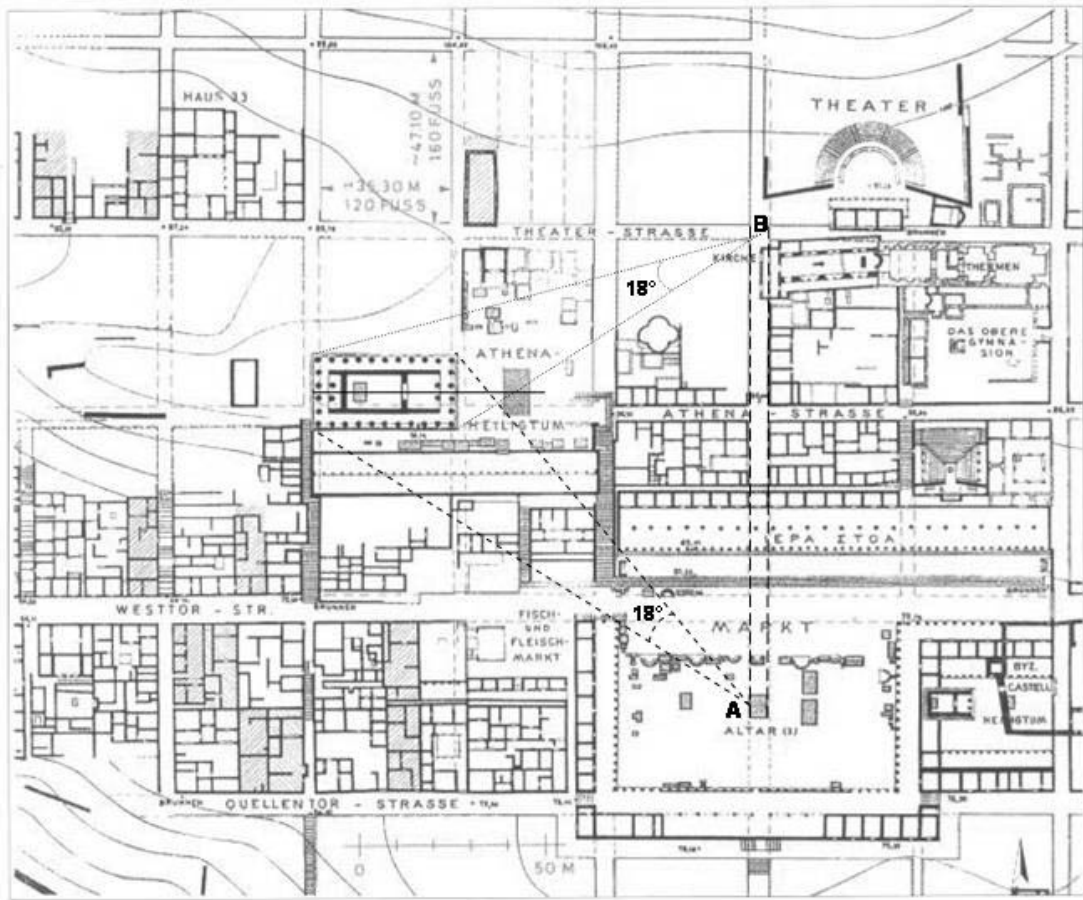
Şekil 2.67: Iasos Agora ve Artemis Astias Kutsal Alanı (Baldoni, Franco 2004, 94).

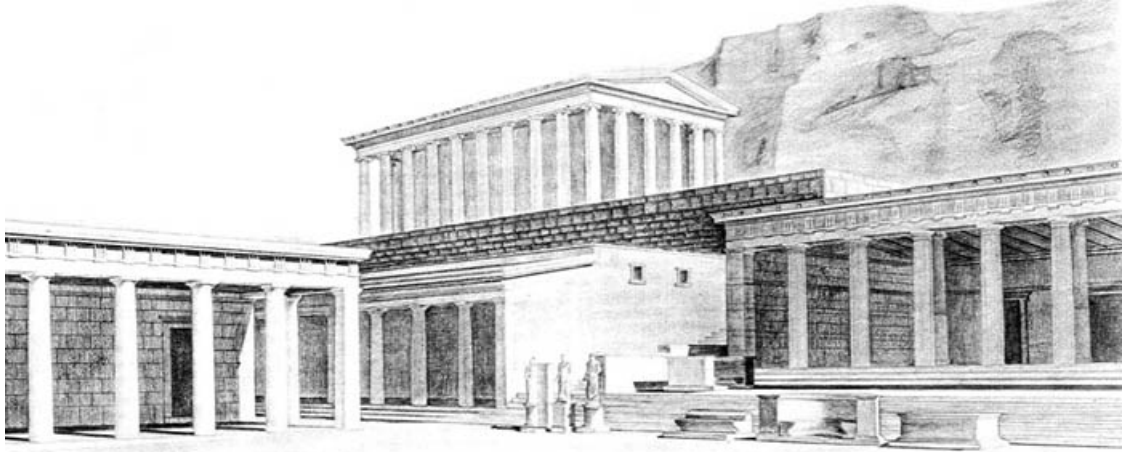
Şekil 2.68: Priene ızgara kent planı ve kutsal alanlar (Rumscheid, Koenigs 1998, Abb.30).

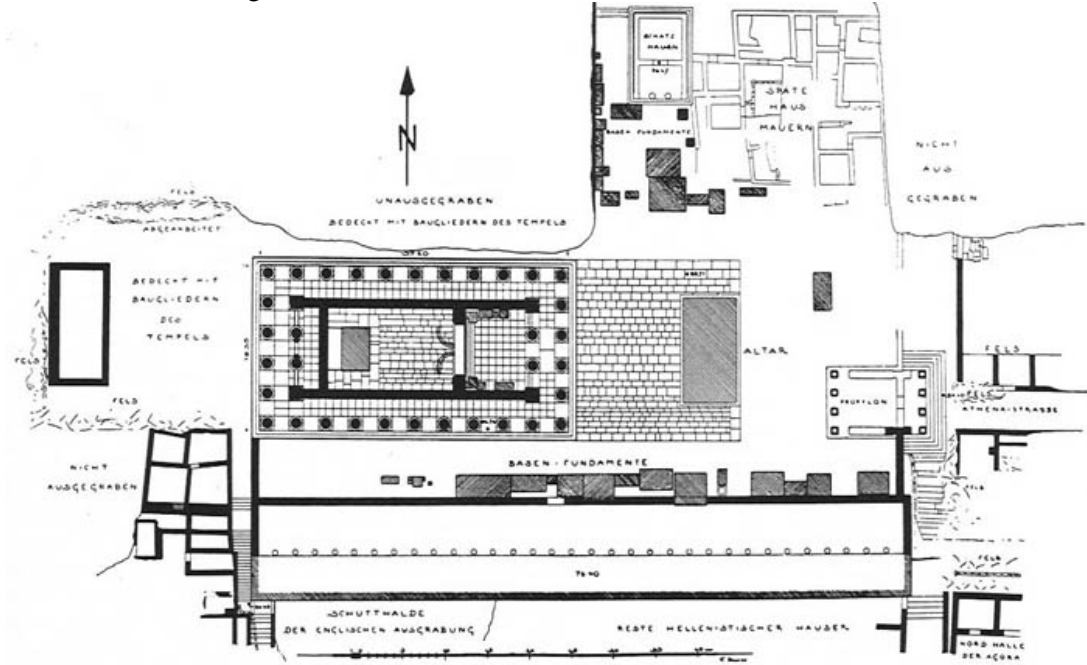
Şekil 2.69: Priene kent merkezi (Rumscheid, Koenigs 1998, 29 Abb.21).

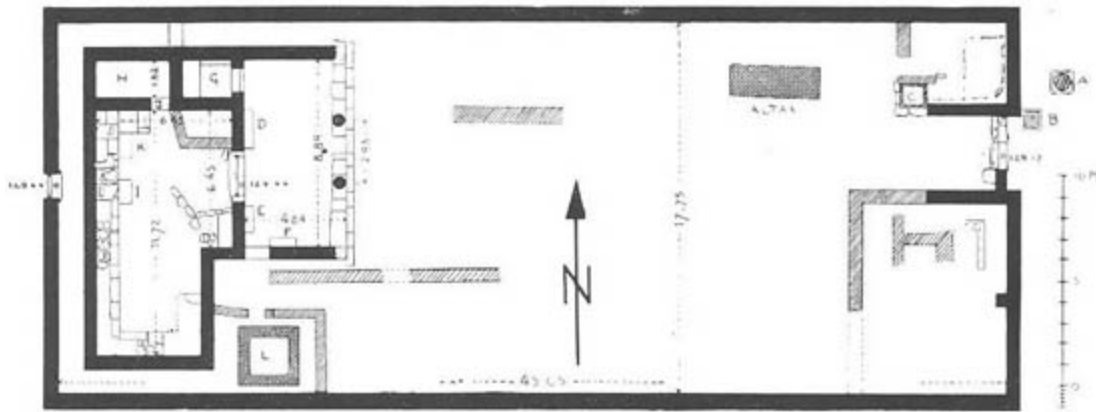
Şekil 2.70: Priene kent merkezi: Athena Kutsal Alanı, agora ve tiyatro arasındaki ilişkiler (Rumscheid, Koenigs 1998, 29 Abb.21'den adapte edilmiştir).

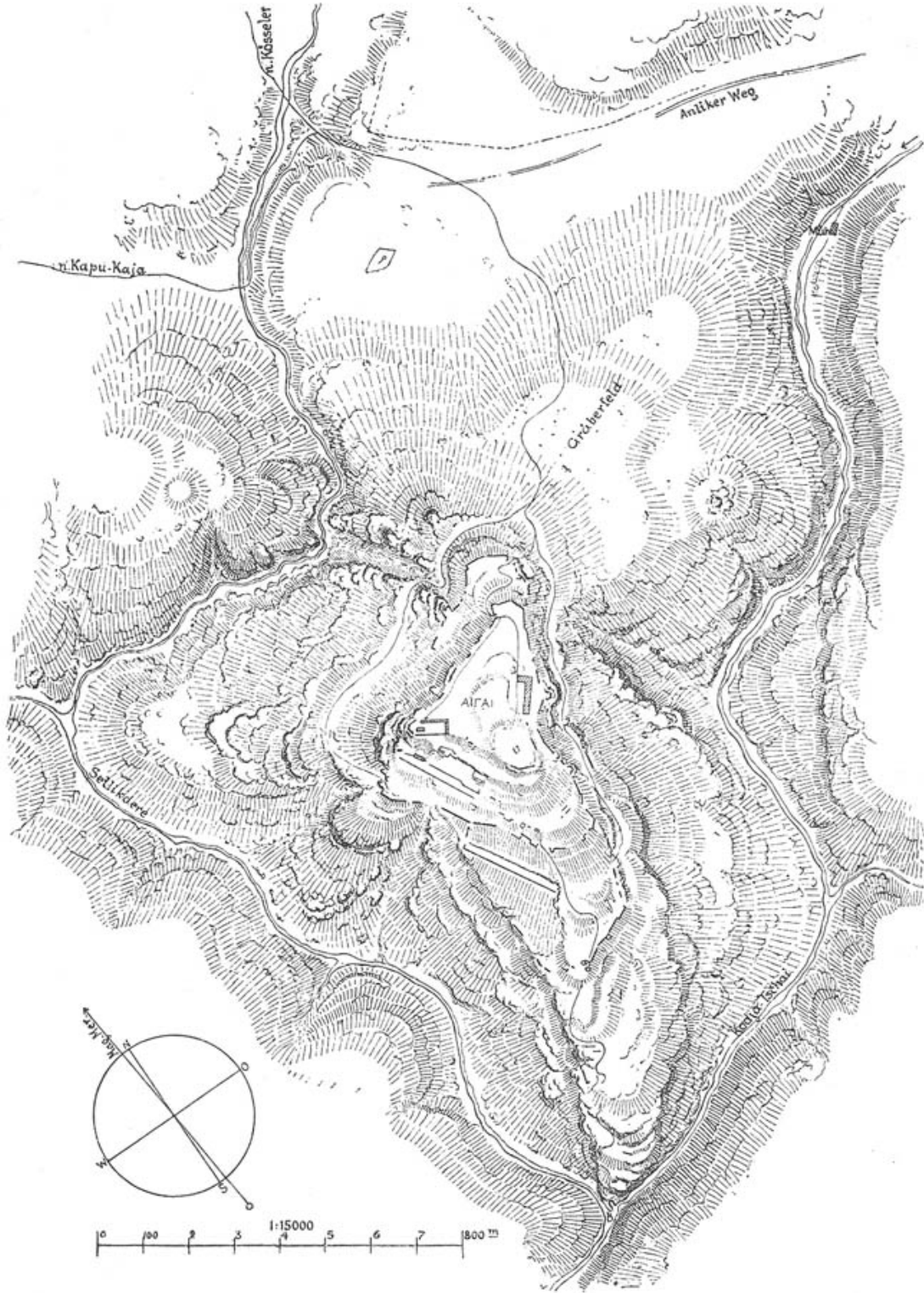
Şekil 2.71: Priene agora merkezinden Athena Tapınağı'nın skenografik görünümü (Doxiadis 1978, Fig. 85).

Şekil 2.72: Priene Athena Kutsal Alanı (Schede 1964, Abb.27).

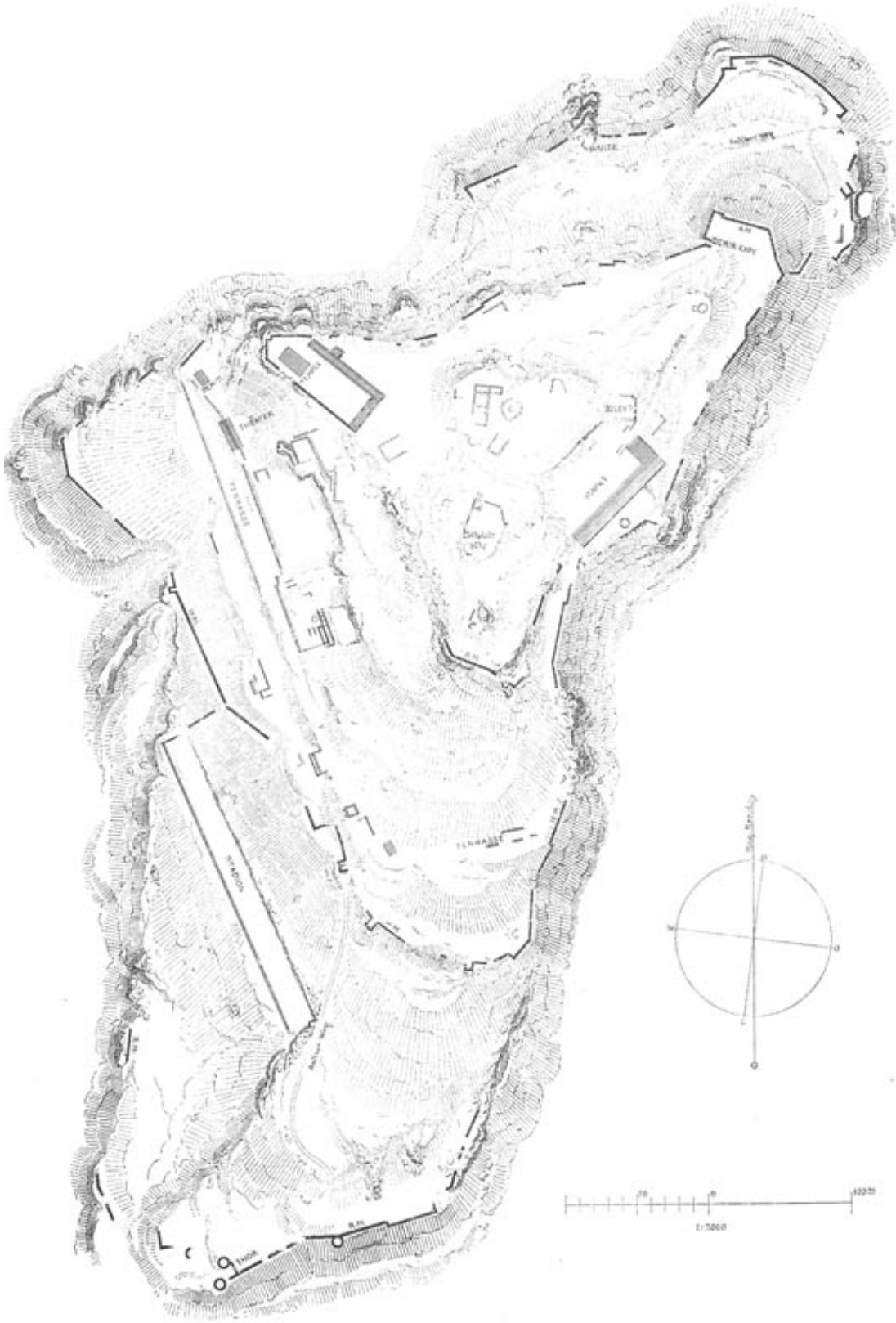

Şekil 2.73: Priene Demeter ve Kore Kutsal Alanı (Schede 1964, Abb.103).

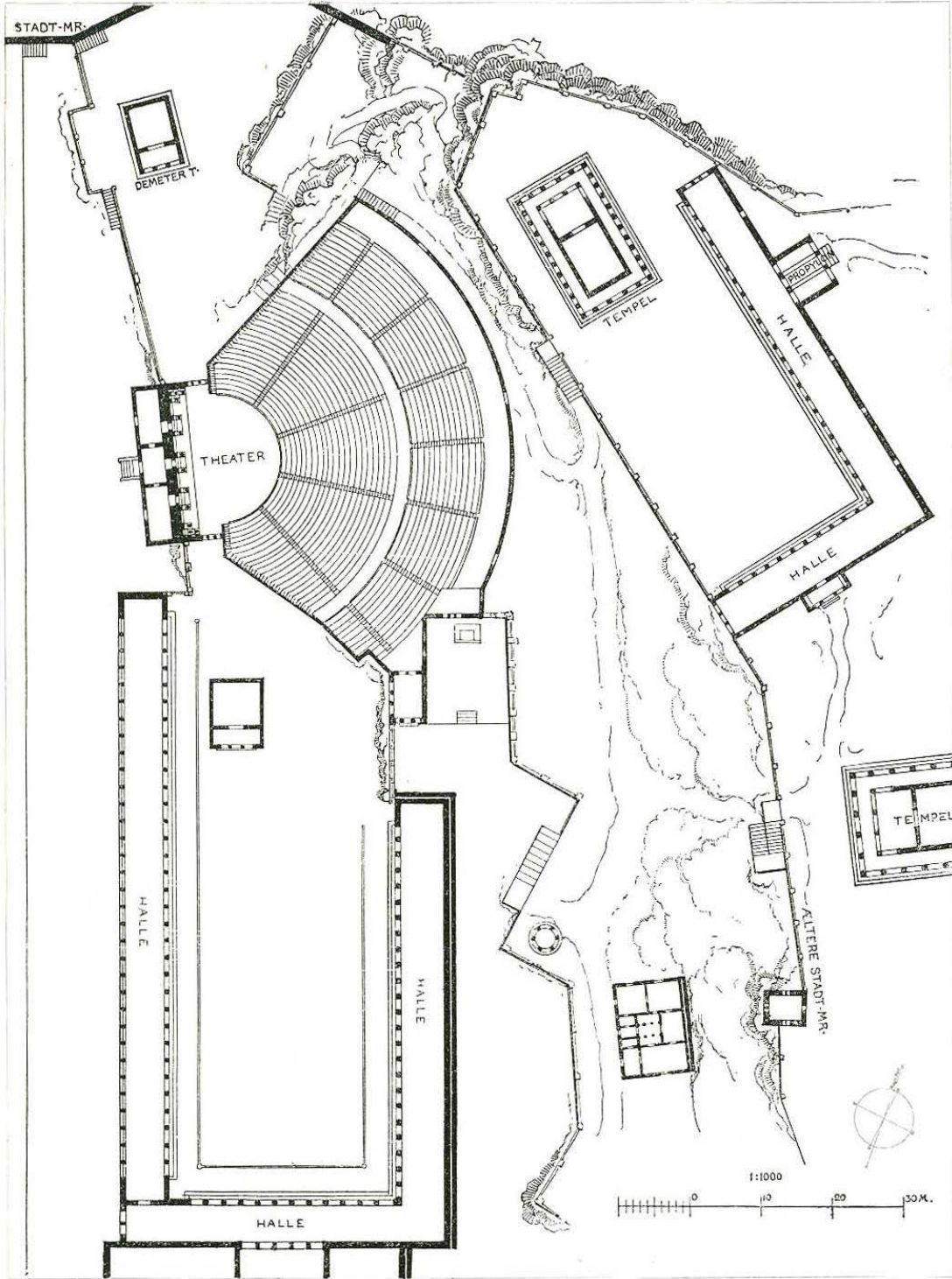

Şekil 3.1: Aigai kenti akropolü ve kentin topoğrafyası (Bohn 1889, Abb.2).

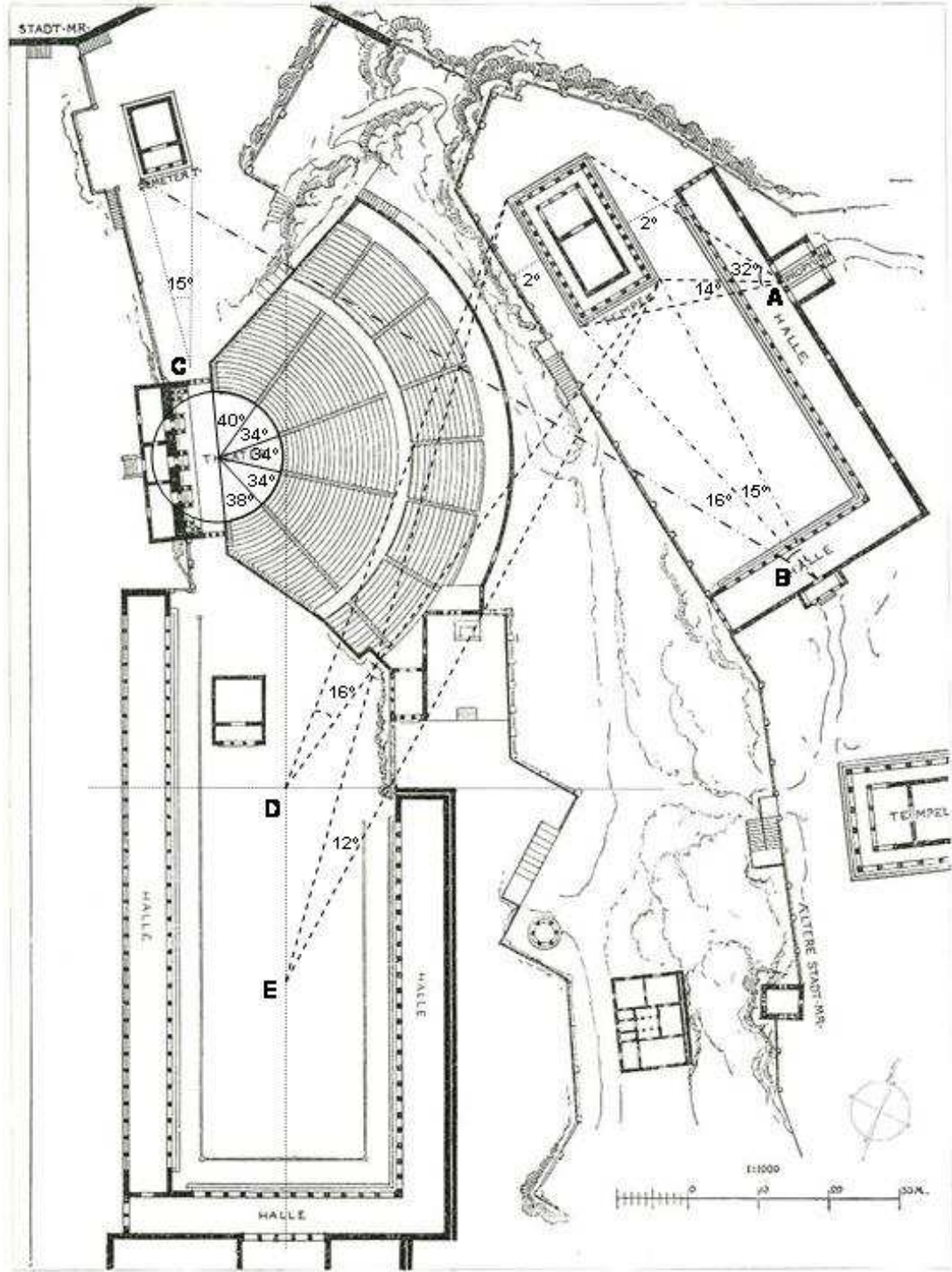

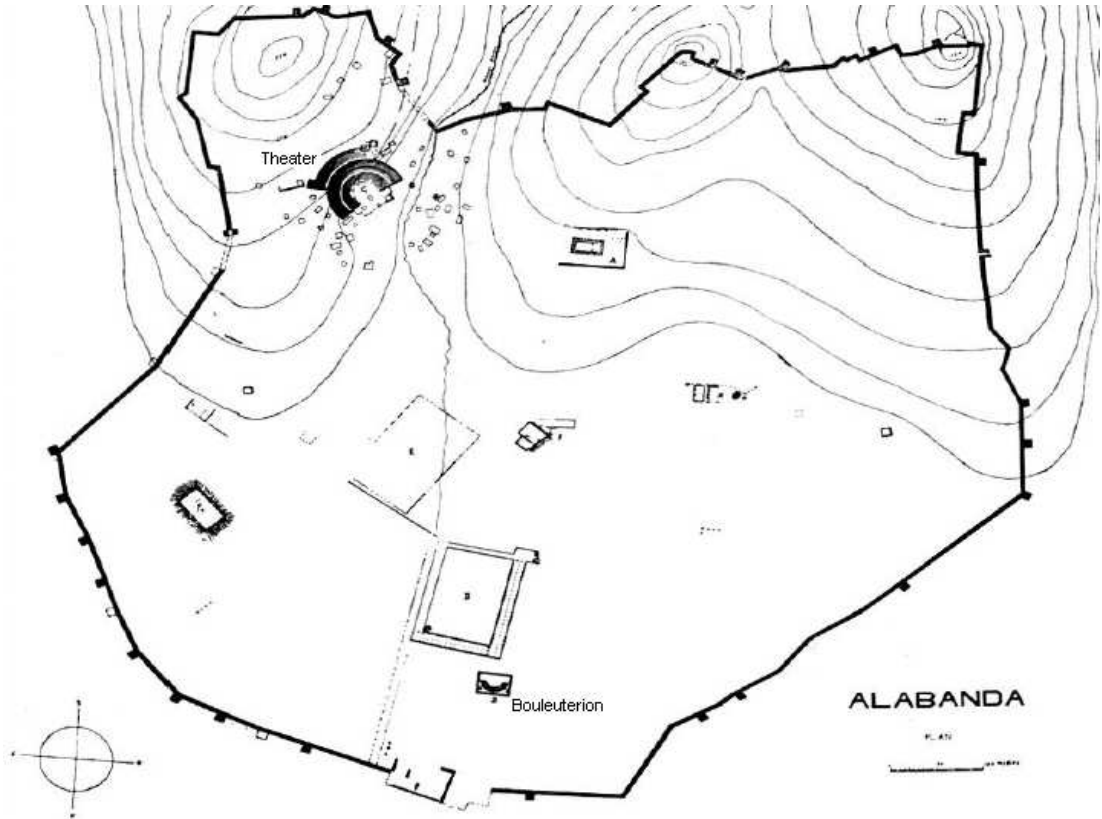
Şekil 3.2: Aigai akropol: kutsal alanlar, tiyatro, stadion, agora ve surlar (Bohn 1889, Abb.3).

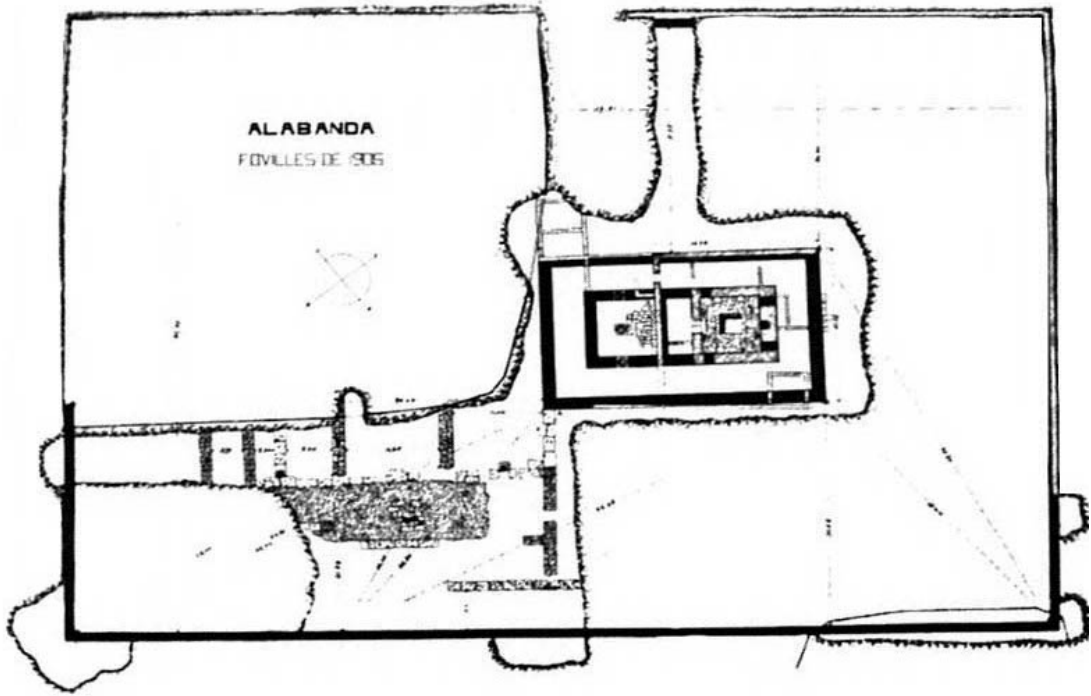
Şekil 3.3: Aigai Batı Teras kutsal alanları (Bohn 1889, Abb.40).

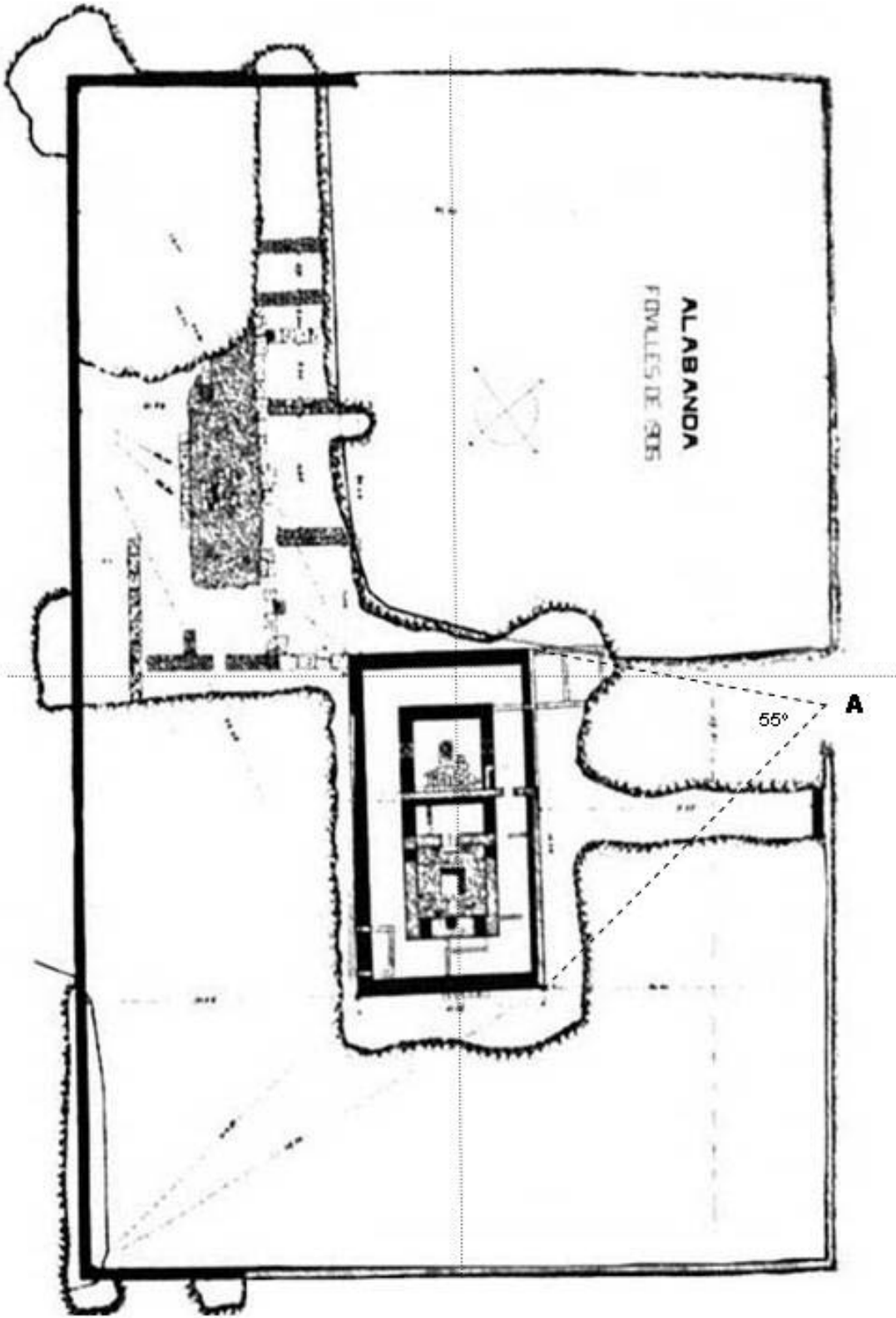
Şekil 3.4: Aigai Batı Teras kutsal alanları ve görüş açıları (Bohn 1889, Abb.40'dan adabte edilmiştir).

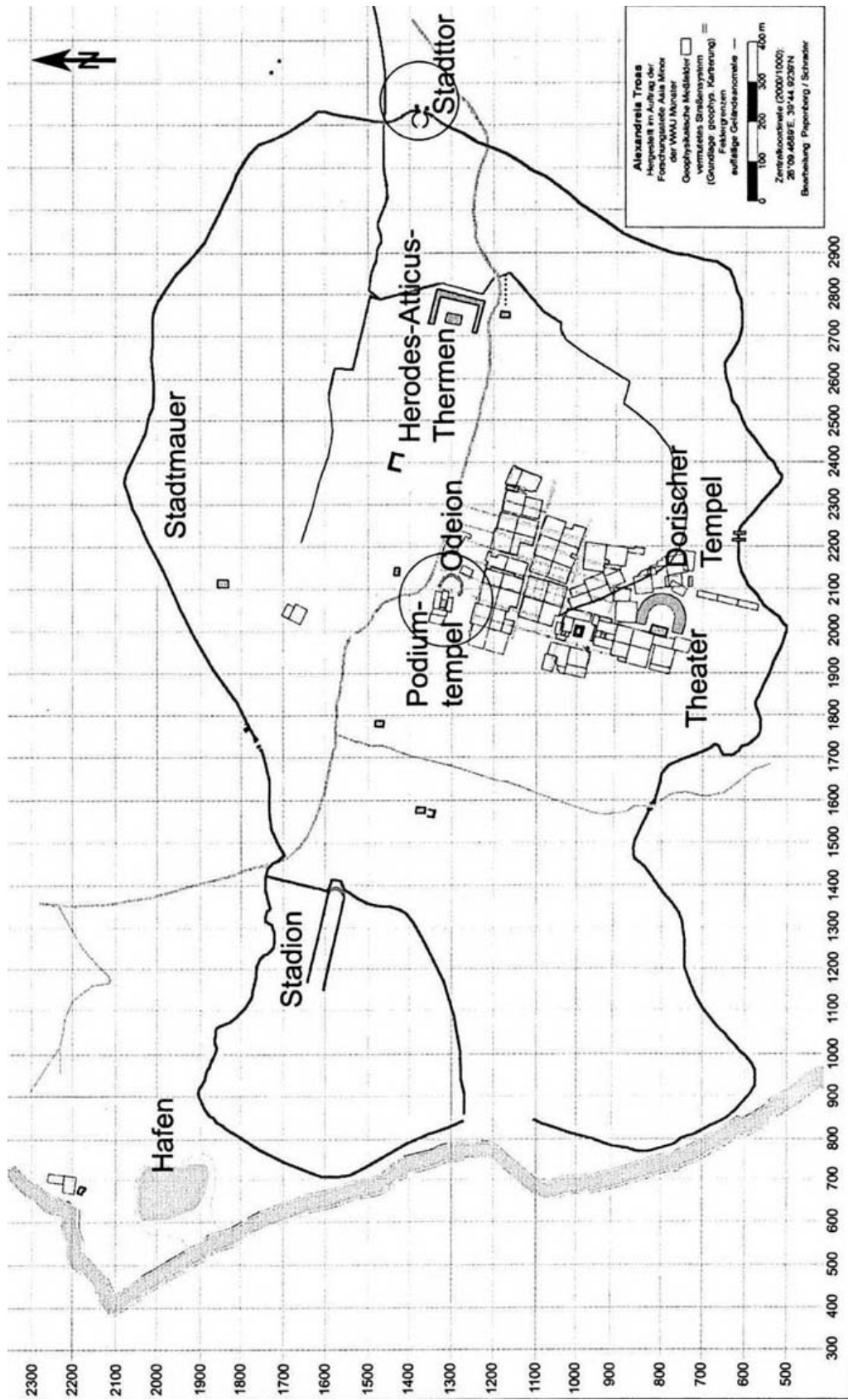
Şekil 3.5: Alabanda genel kent planı (Web 2012, 5).

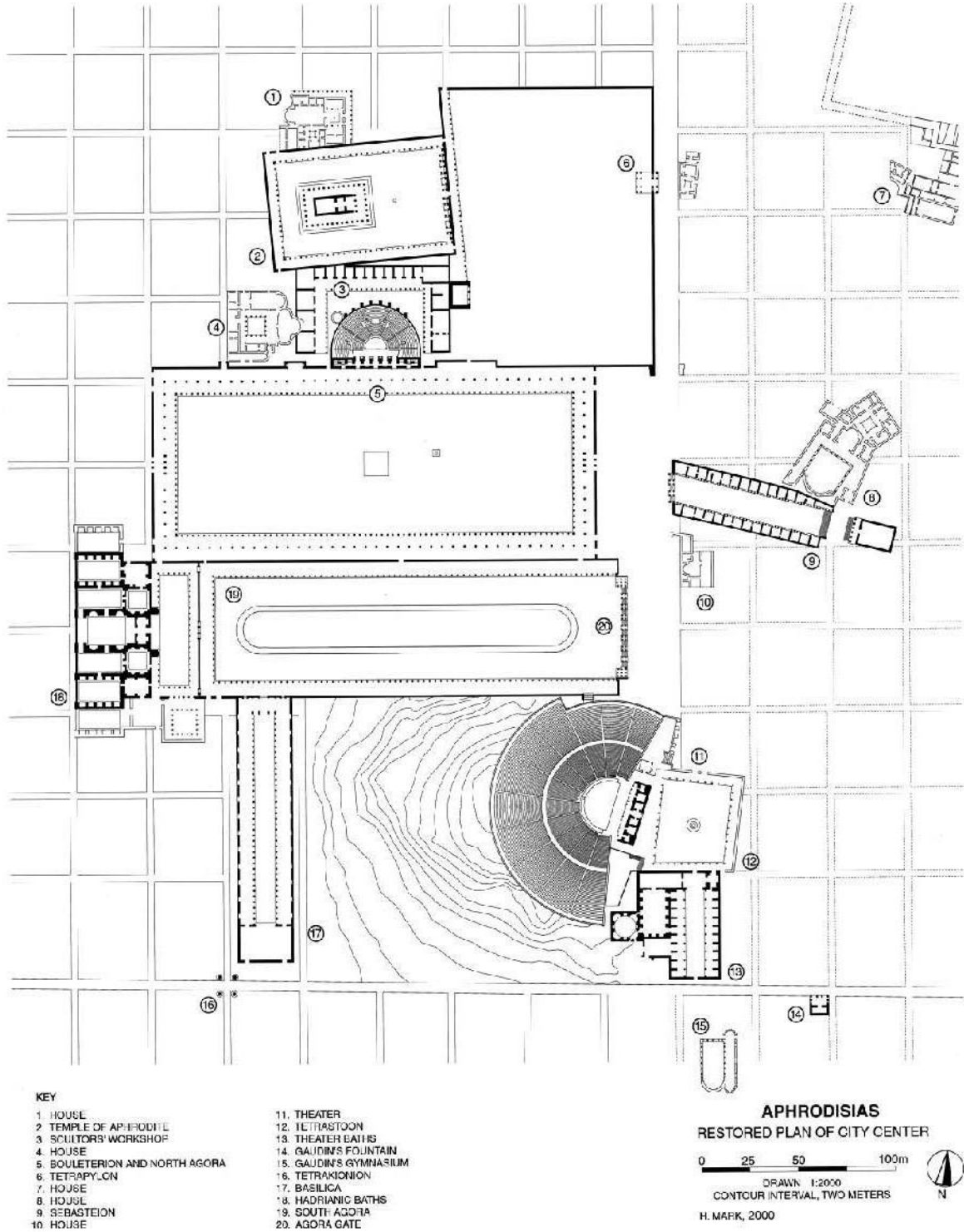
Şekil 3.5: Alabanda Apollon Kutsal Alanı (Ethem Bey 1906).

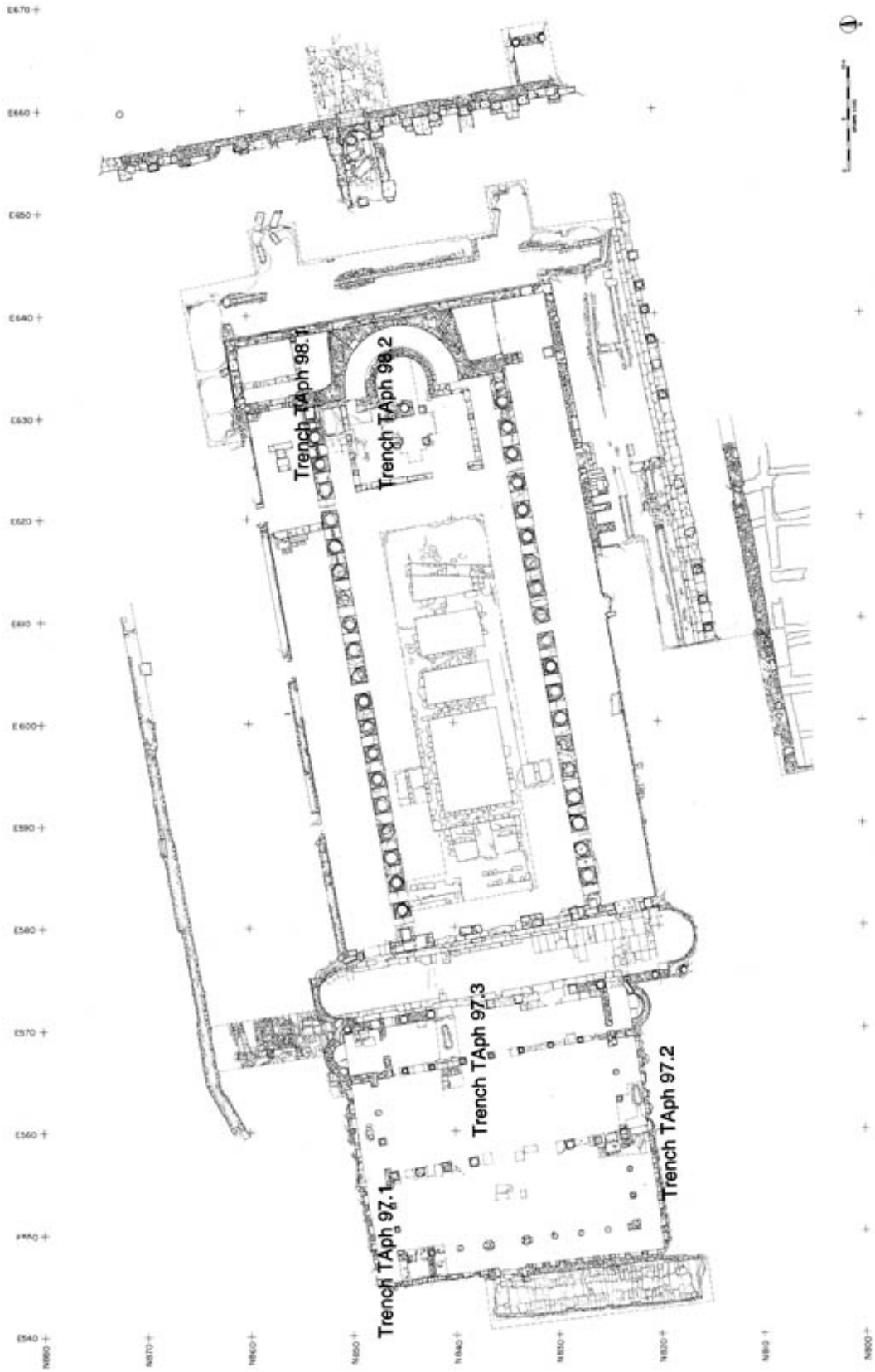
Şekil 3.6: Alabanda Apollon Kutsal Alanı ve görüş açısı (Ethem Bey 1906'dan adapte edilmiştir.).

Şekil 3.7: Aleksandria Troas Dor Tapınağı (Schwertheim 2006, Abb. 1).

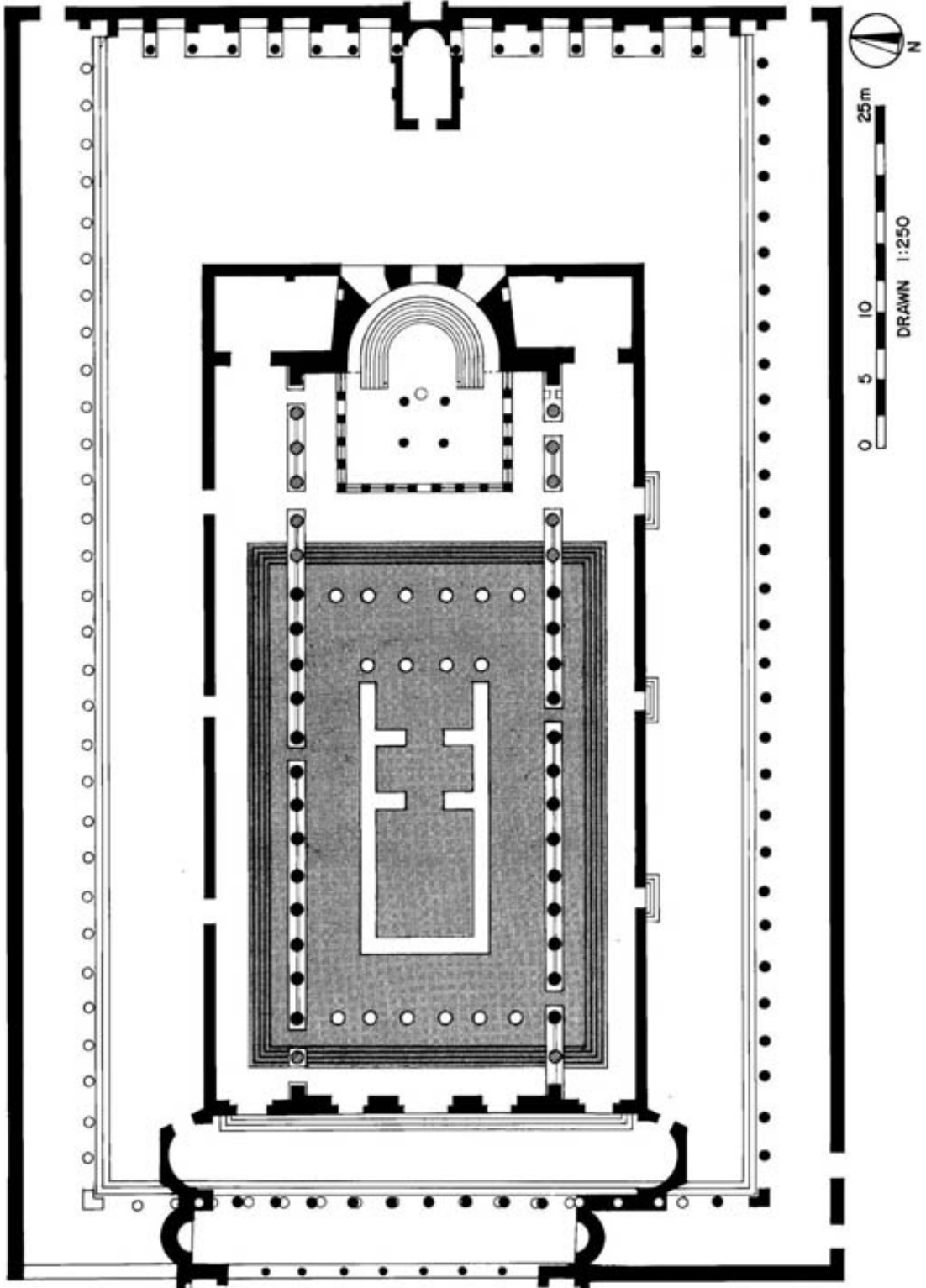

Şekil 3.8: Aphrodisias kent planı ve Aphrodite Kutsal Alanı (Smith, Christopher Ratté 2000, plate 2).

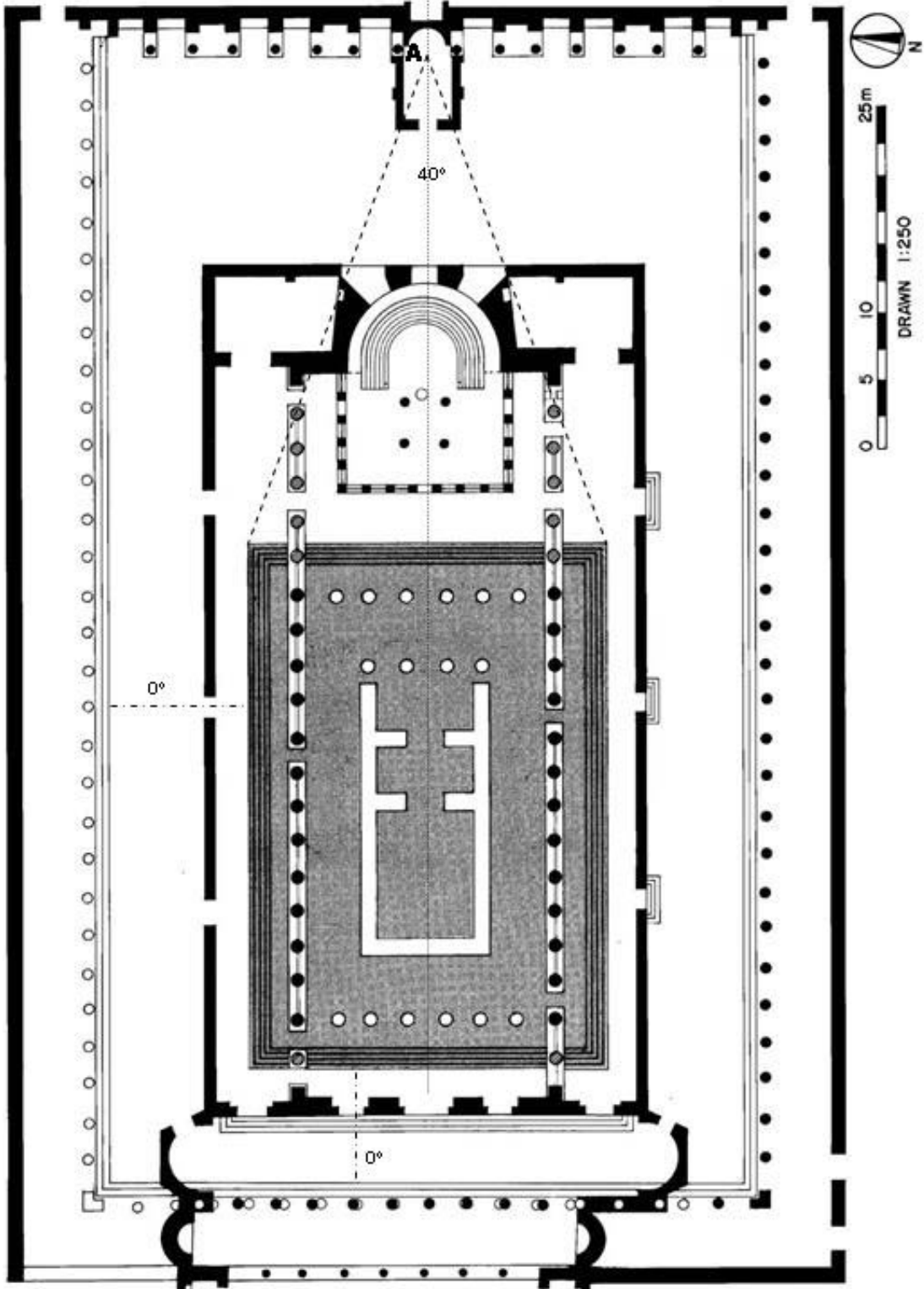

Şekil 3.9: Aphrodisias Aphrodite Kutsal Alanı ve kilise taş planı (Smith, Christopher Ratté 2000, Fig. 7).

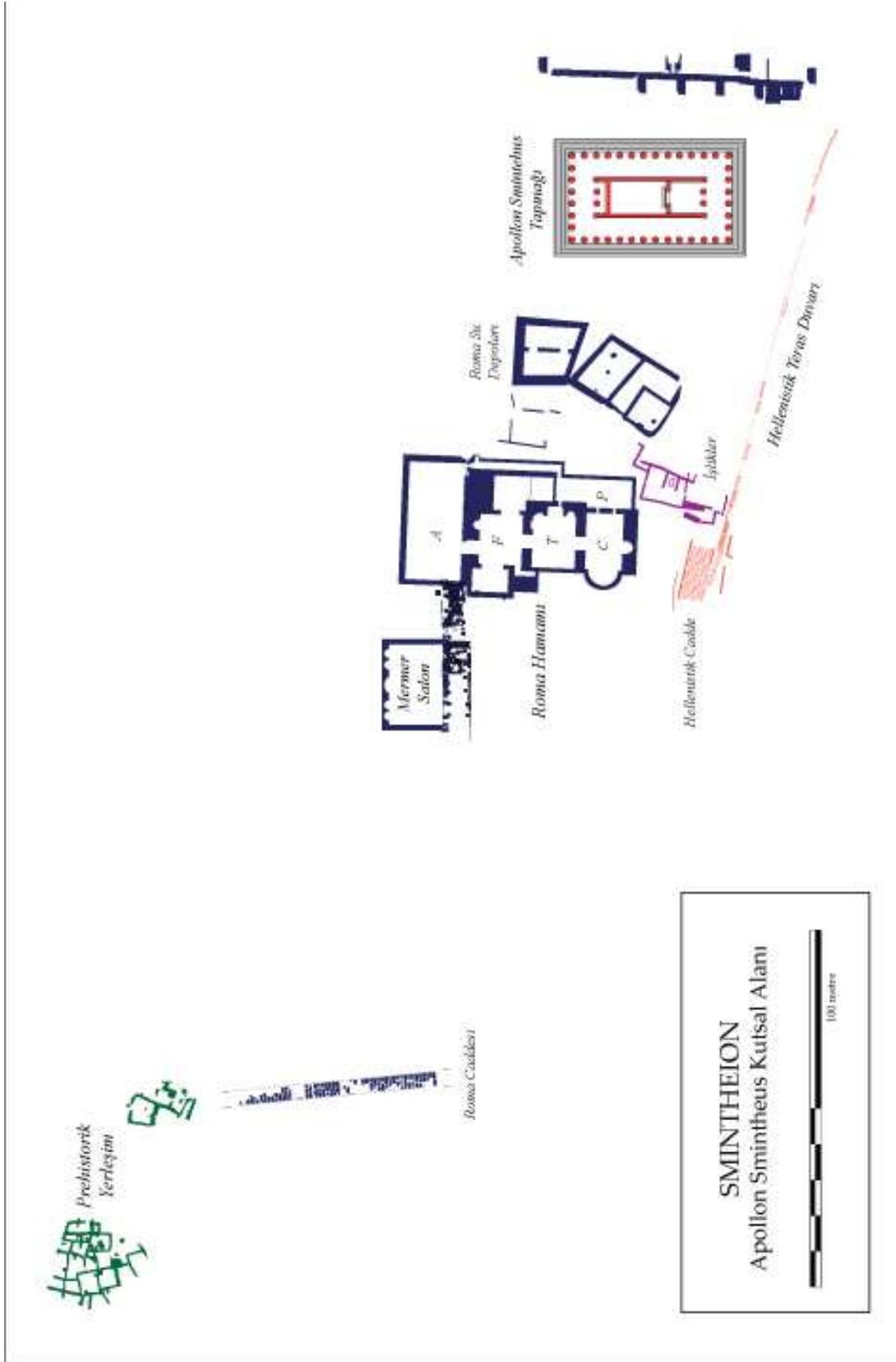

Şekil 3.10: Aphrodisias Aphrodite Kutsal Alanı ve kilise planı (Smith, Christopher Ratté 2000, Fig. 8).

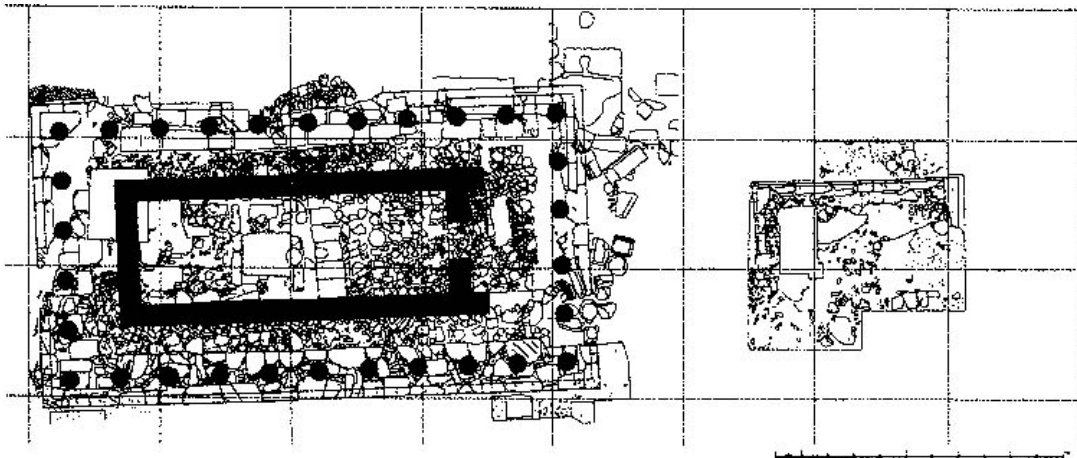
Şekil 3.11: Aphrodisias Aphrodite Kutsal Alanı ve görüş açıları (Smith, Christopher Ratté 2000, Fig. 8'den adapte edilmiştir).

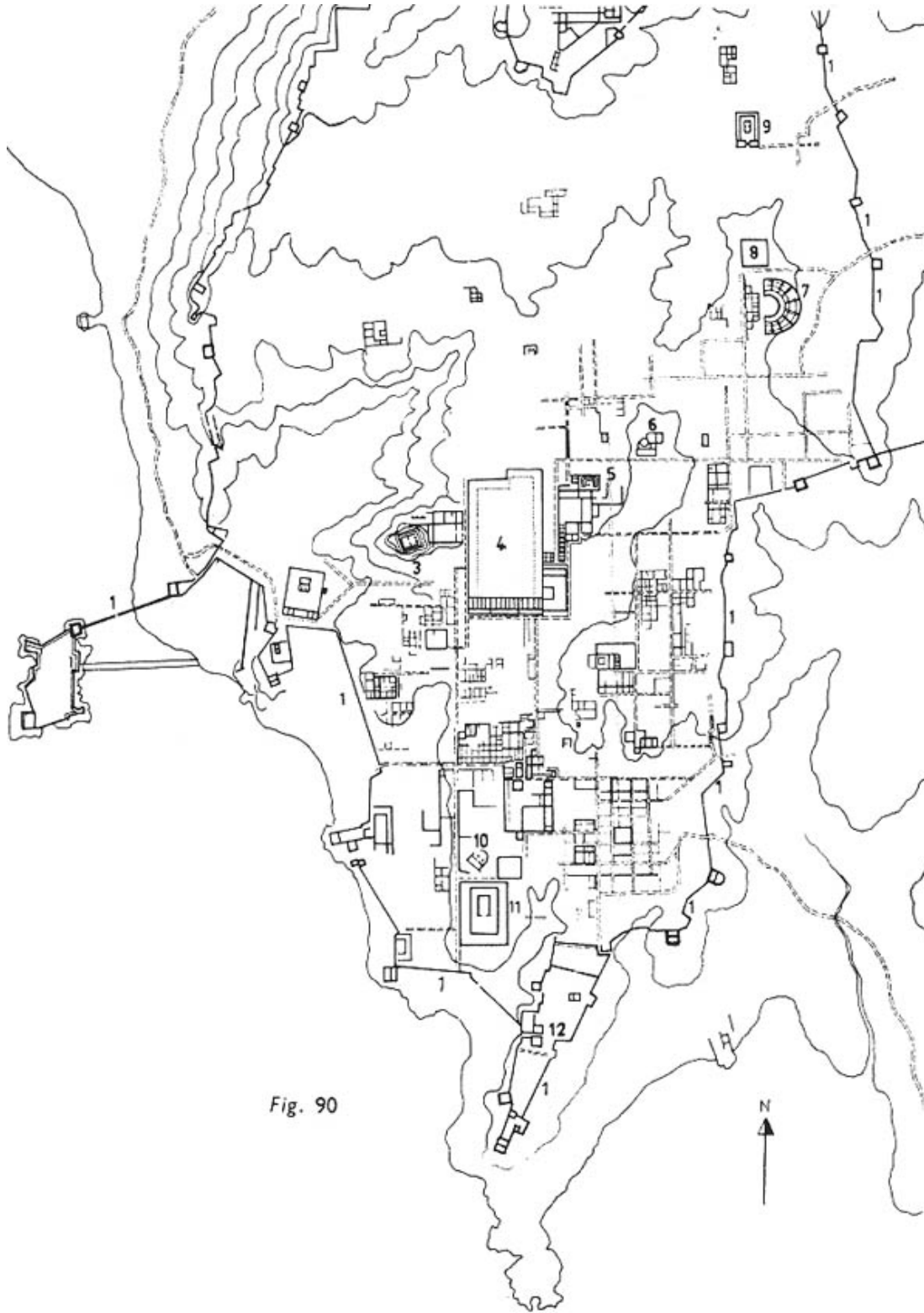
Şekil 3.12: Chryse Apollon Smintheion Kutsal Alanı (Web 2012, 2).

Şekil 3.13: Emecik Apollon Kutsal Alanı genel planı (Tuna, Atıcı, Sakarya 2008, çiz. 1).

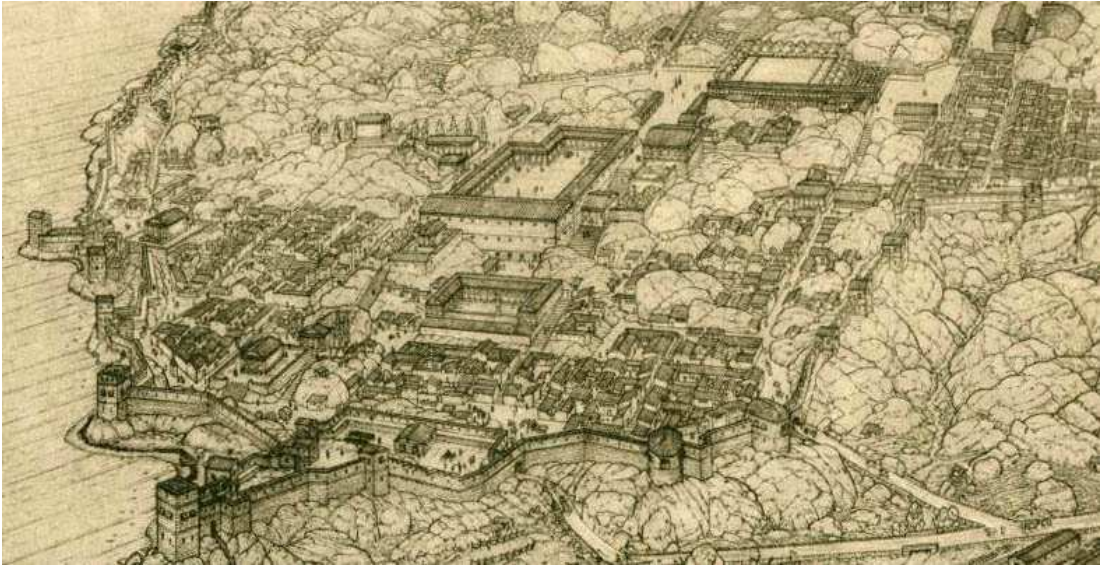
Şekil 3.14: Emecik Apollon Kutsal Alanı tapınak ve sunak (Tuna 2004, Şek. 2).

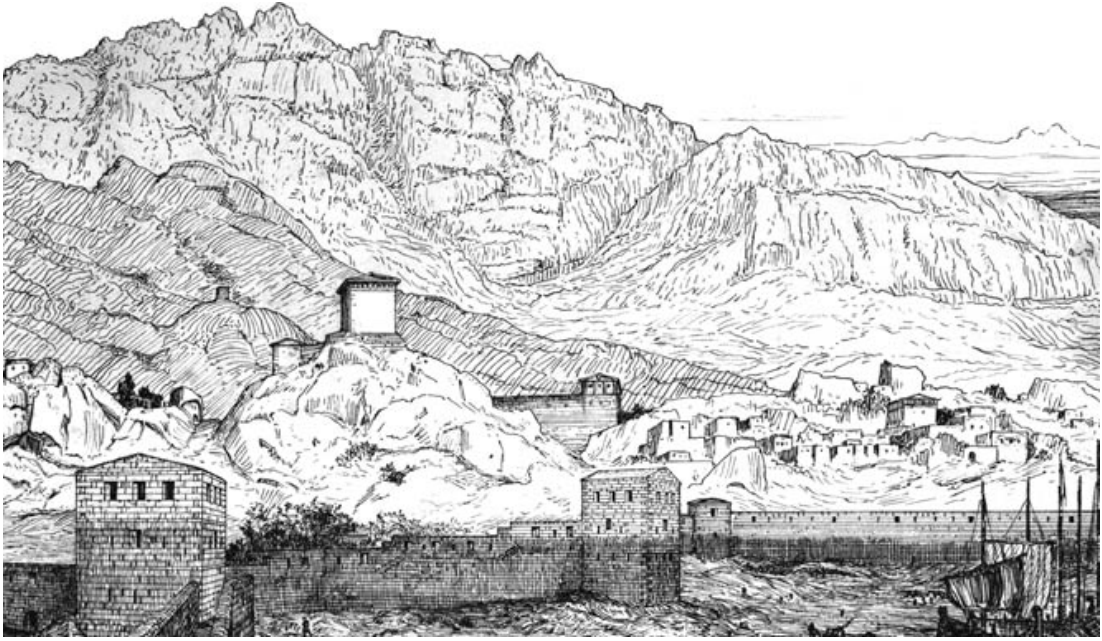
Şekil 3.15: Herakleia Latmos kent planı ve Athena Kutsal Alanı [3 nolu yapı] (Akurgal 1993, Şek. 363).

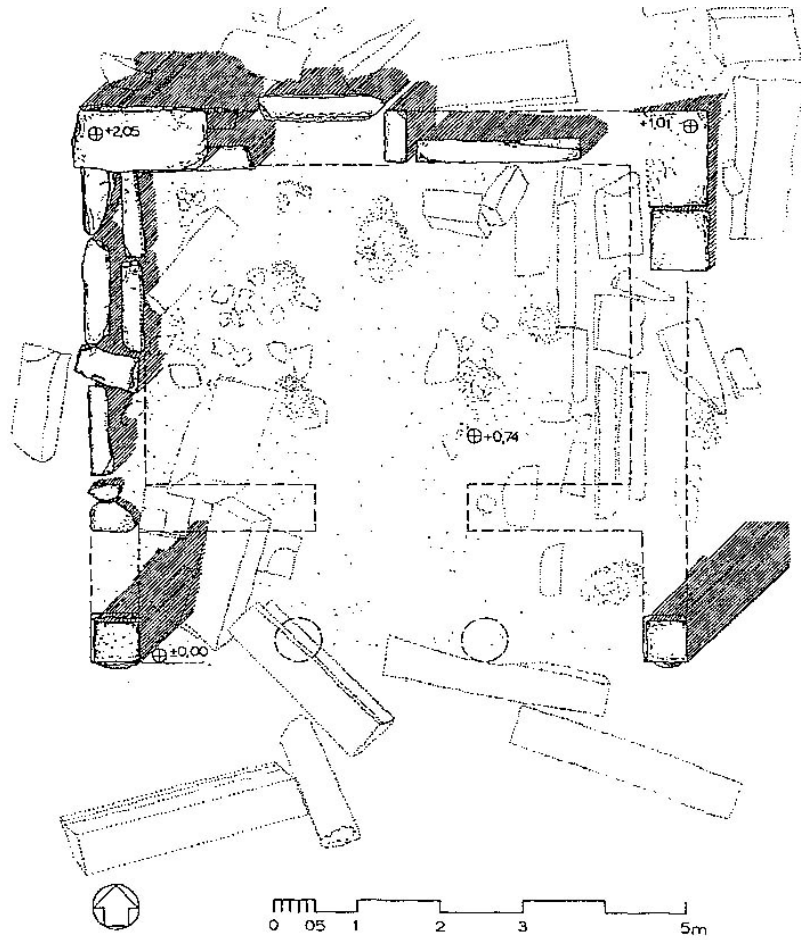
Şekil 3.16: Herakleia Latmos Antik Kenti gravürü (Krischen 1922, Tafel I).

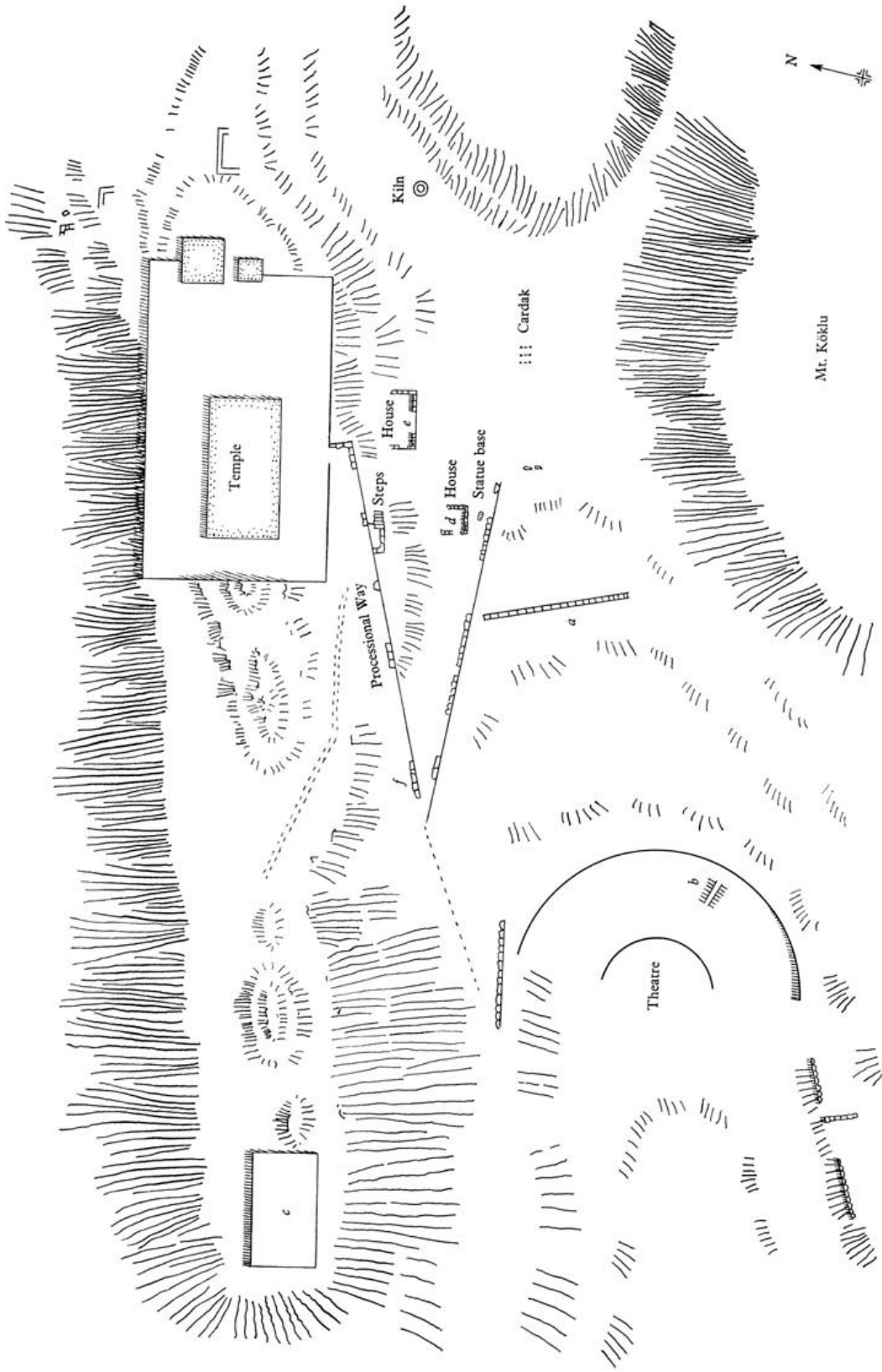
Şekil 3.17: Herakleia Latmos Antik Kenti gravürü Athena Latmia Kutsal Alanı ve karşısında yer alan agora (Krischen 1922, Tafel I'den detay).

Şekil 3.18: Herakleia Latmos Athena Latmia Kutsal Alanı gravürü (Krischen 1922, Abb. I).

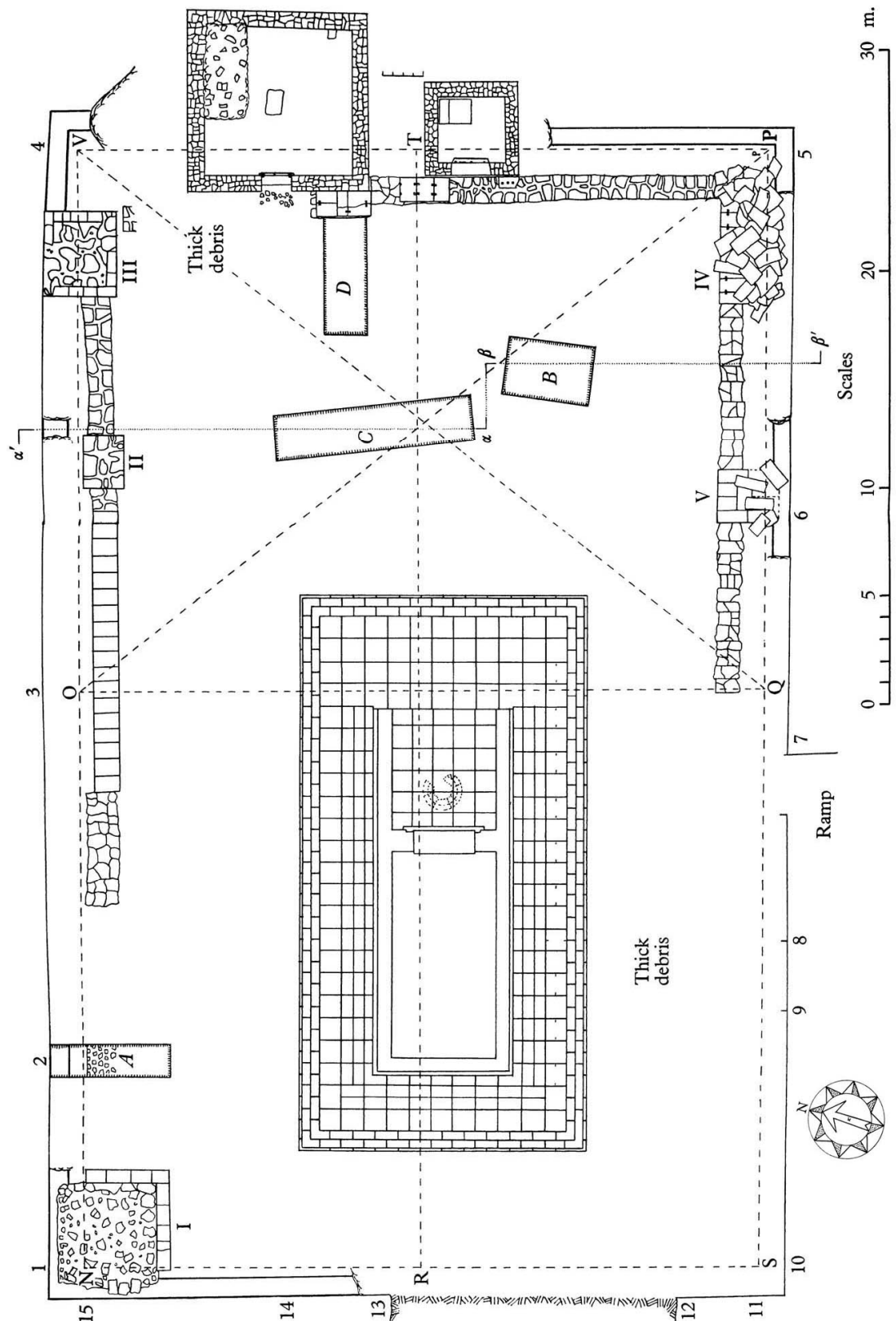

Şekil 3.19: Herakleia Latmos Zeus Akraios Kutsal Alanı (Peschlow 1997, 155, Abb. 8).

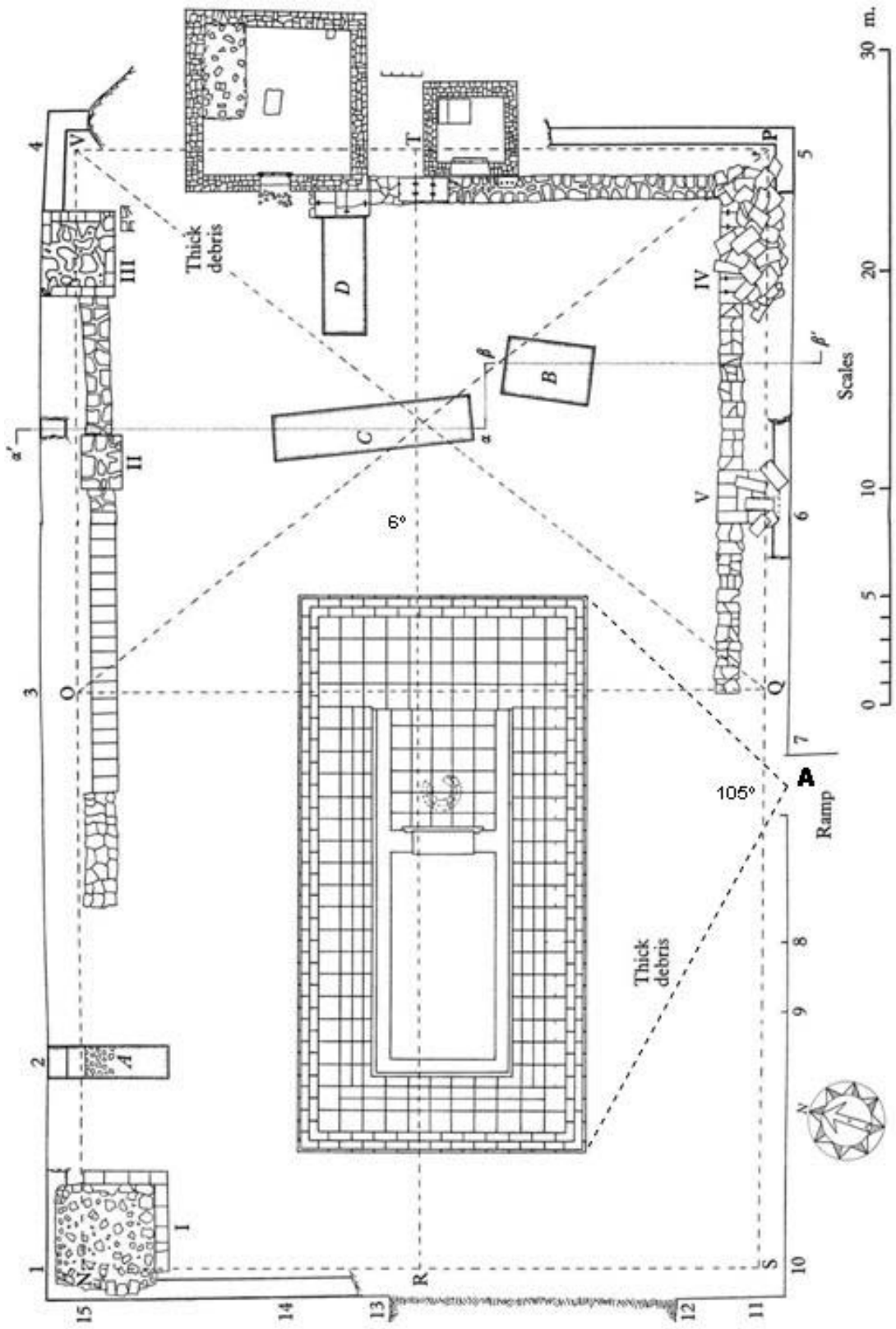

Şekil 3.20: Kastabos Hemithea Kutsal Alanı genel plan (Cook, Plommer 1966, Fig. 77).

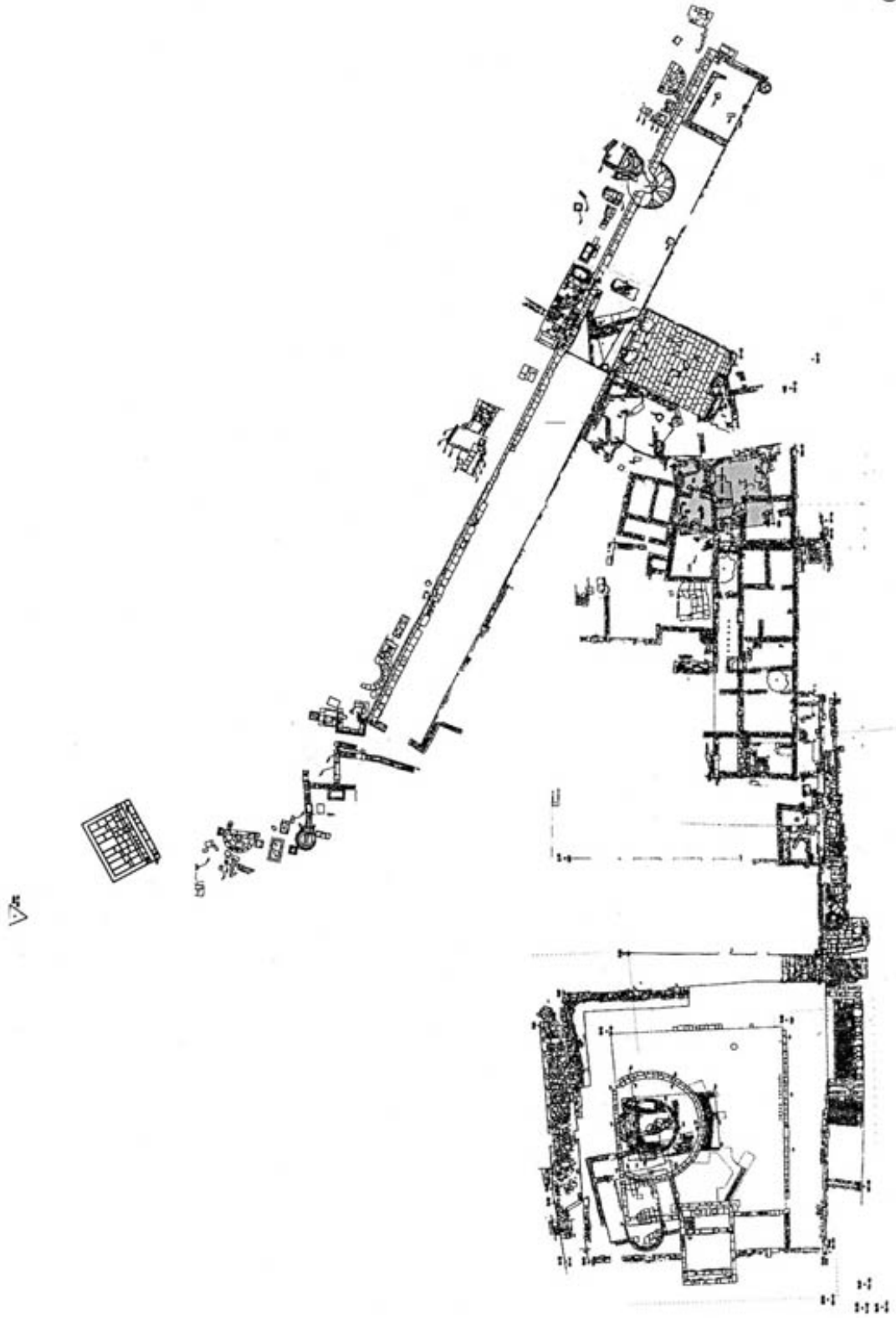

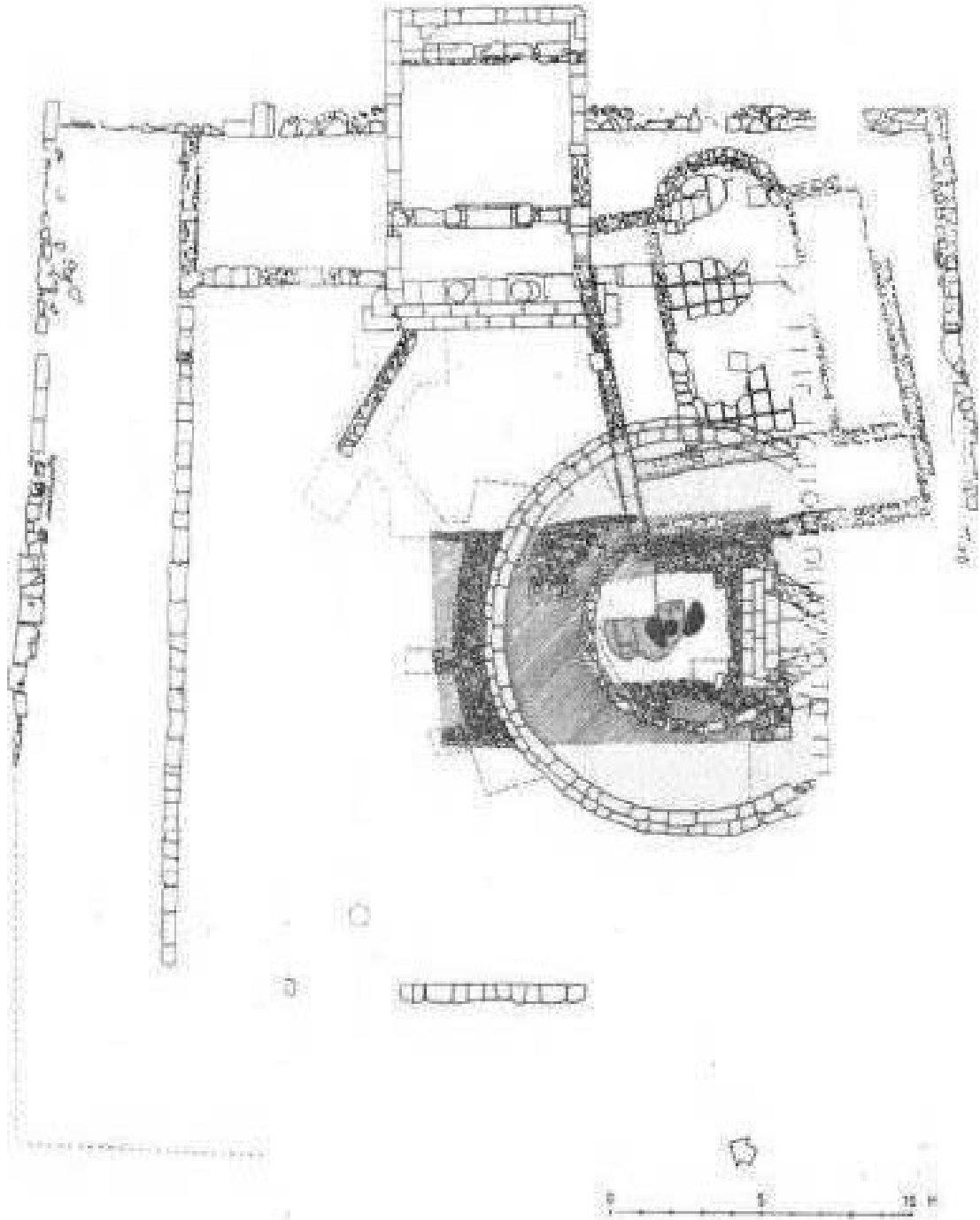
Şekil 3.21: Kastabos Hemithea Kutsal Alanı (Cook, Plommer 1966, Fig. 78).

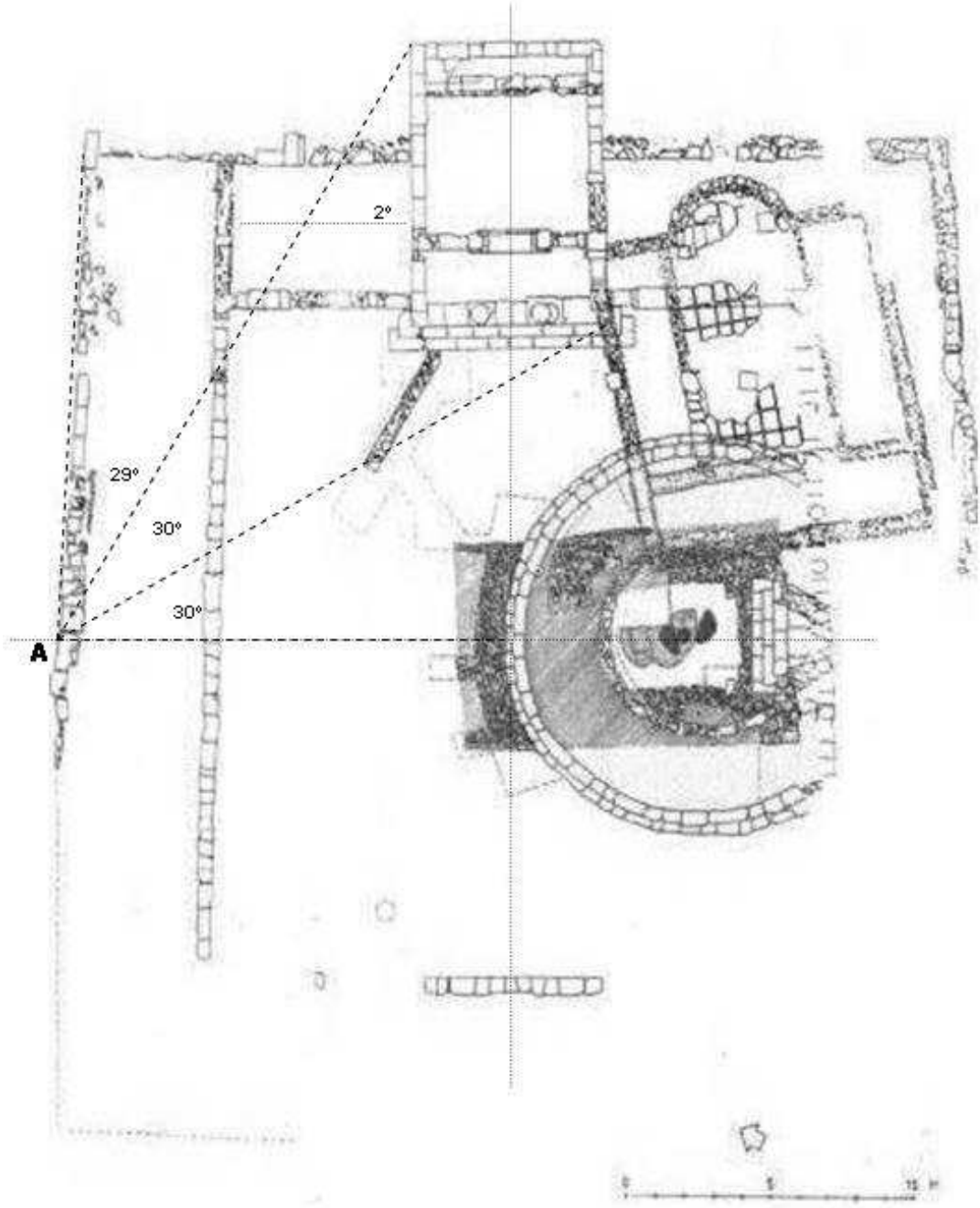
Şekil 3.22: Kastabos Hemithea Kutsal Alanı ve görüş açısı (Cook, Plommer 1966, Fig. 78'den adapte edilmiştir.).

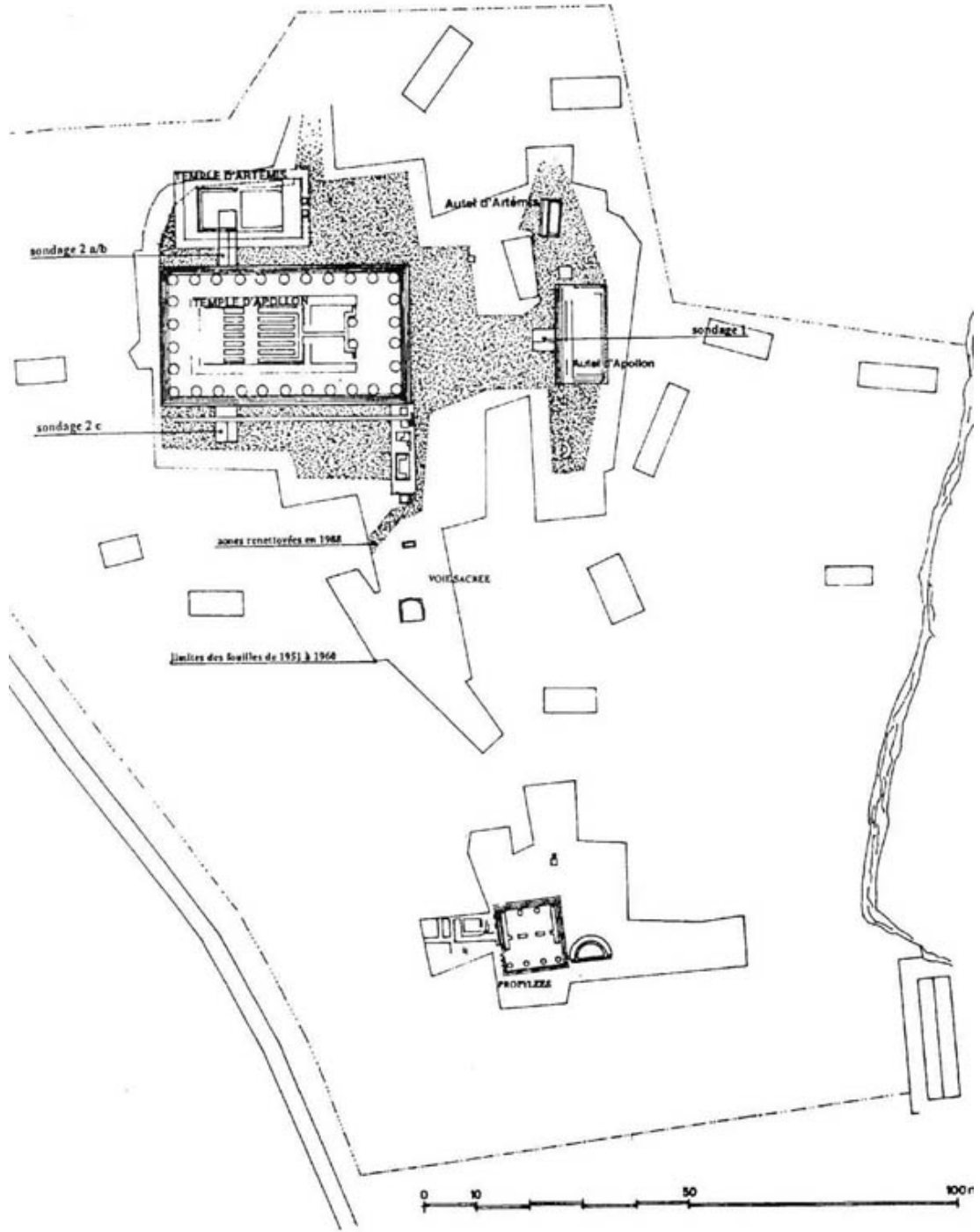
Şekil 3.23: Kaunos Teras Kutsal Alanı genel plan (Işık 2006, 160, Abb. 1).

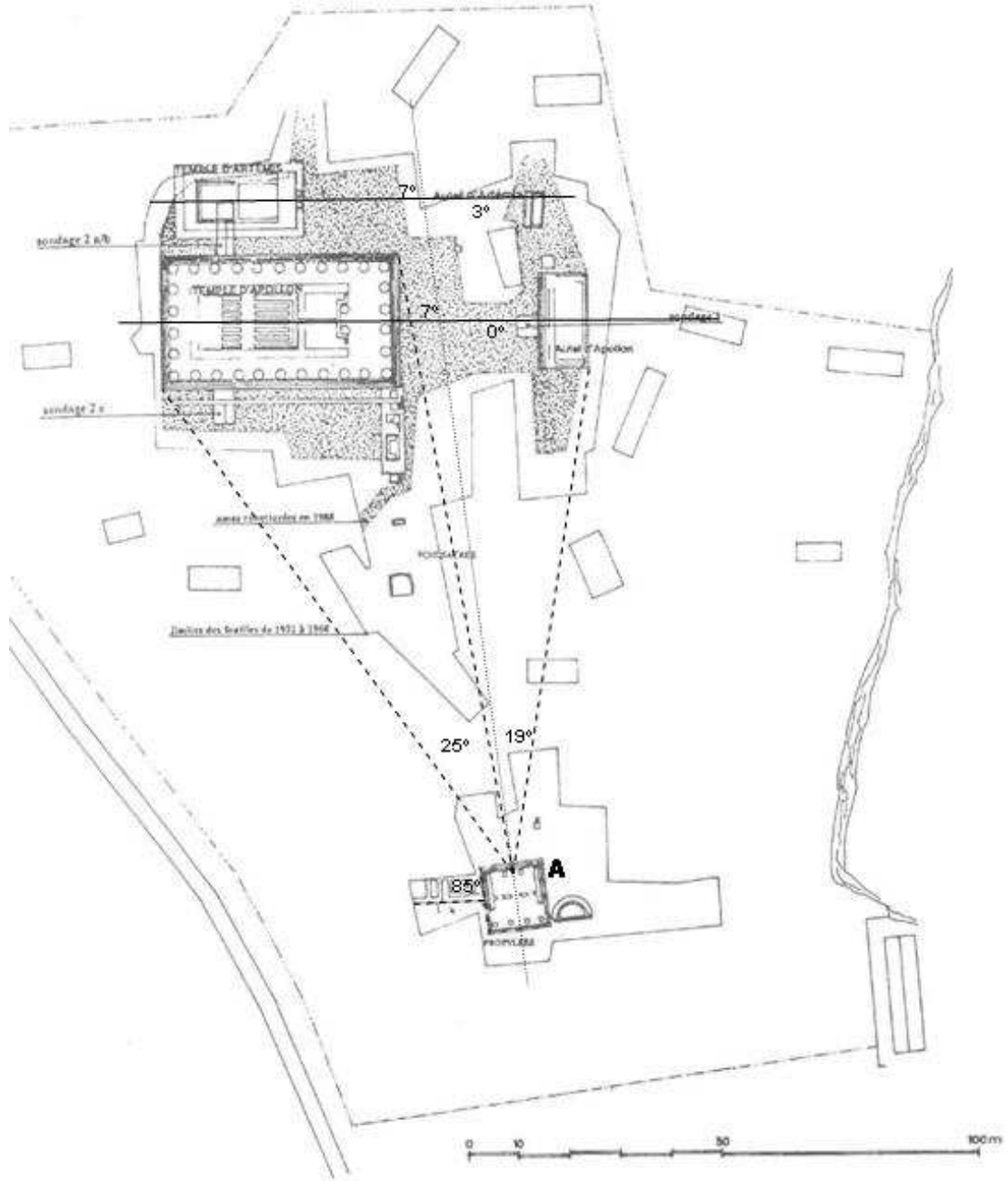
Şekil 3.24: Kaunos Teras Kutsal Alanı (Öğün, Işık ve ark. 2001, 88, res. 61).

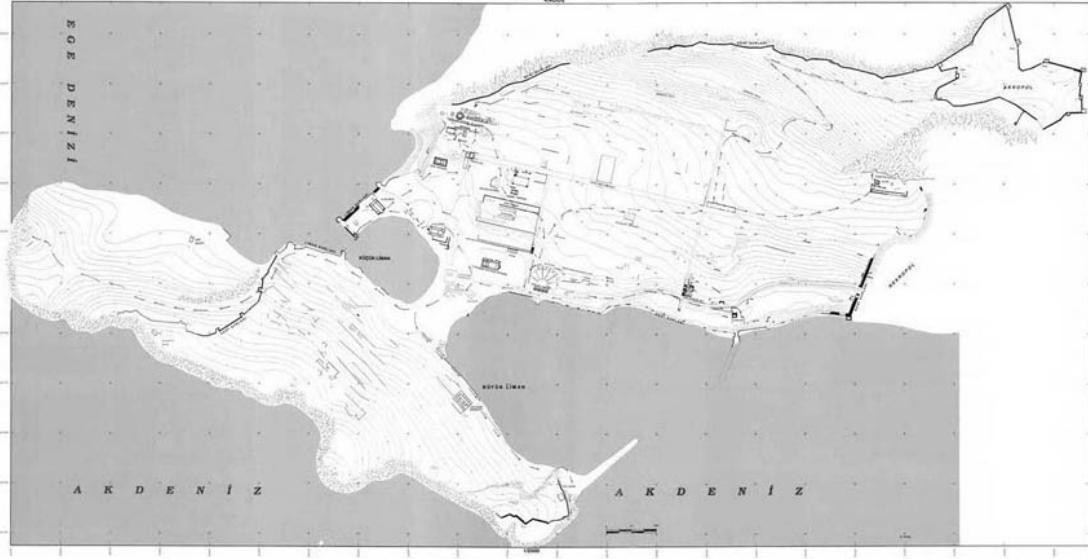
Şekil 3.25: Kaunos Teras Kutsal Alanı ve görüş açıları (Öğün, Işık ve ark. 2001, 88, res. 61'den adapte edilmiştir).

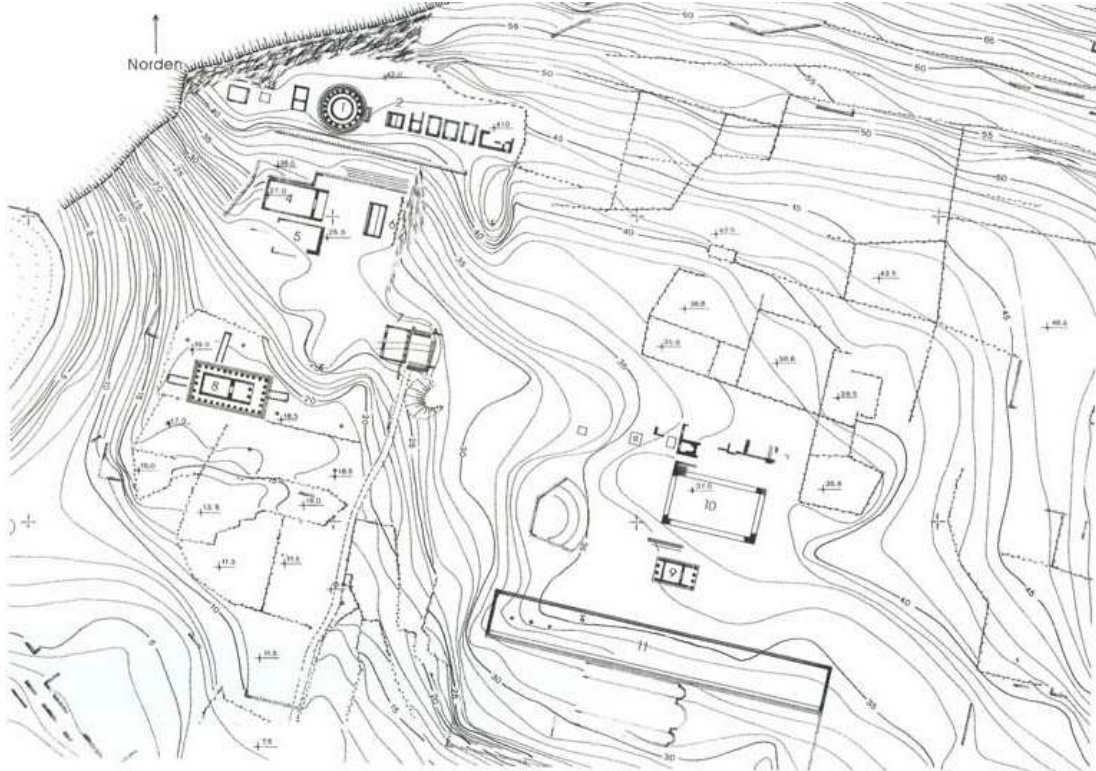
Şekil 3.26: Klaros Apollon Klarios Kutsal Alanı (Geniere 1991, 12, Fig. 1).

Şekil 3.27: Klaros Apollon Klarios Kutsal Alanı ve görüş açıları (Geniere 1991, 12, Fig. 1'den adapte edilmiştir).

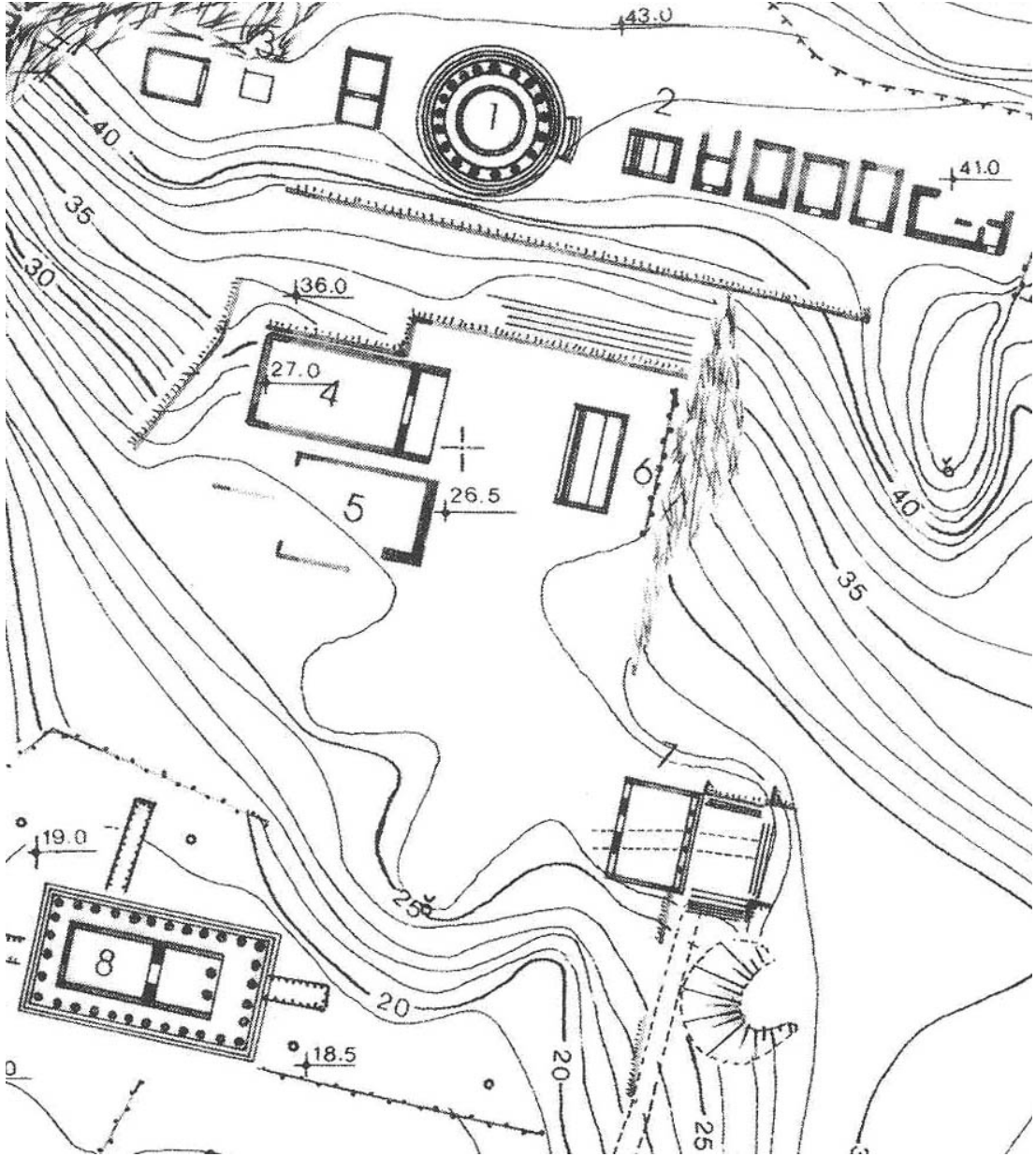

Şekil 3.28: Knidos kent planı (Bruns-Özgan 2004, ek. 1).

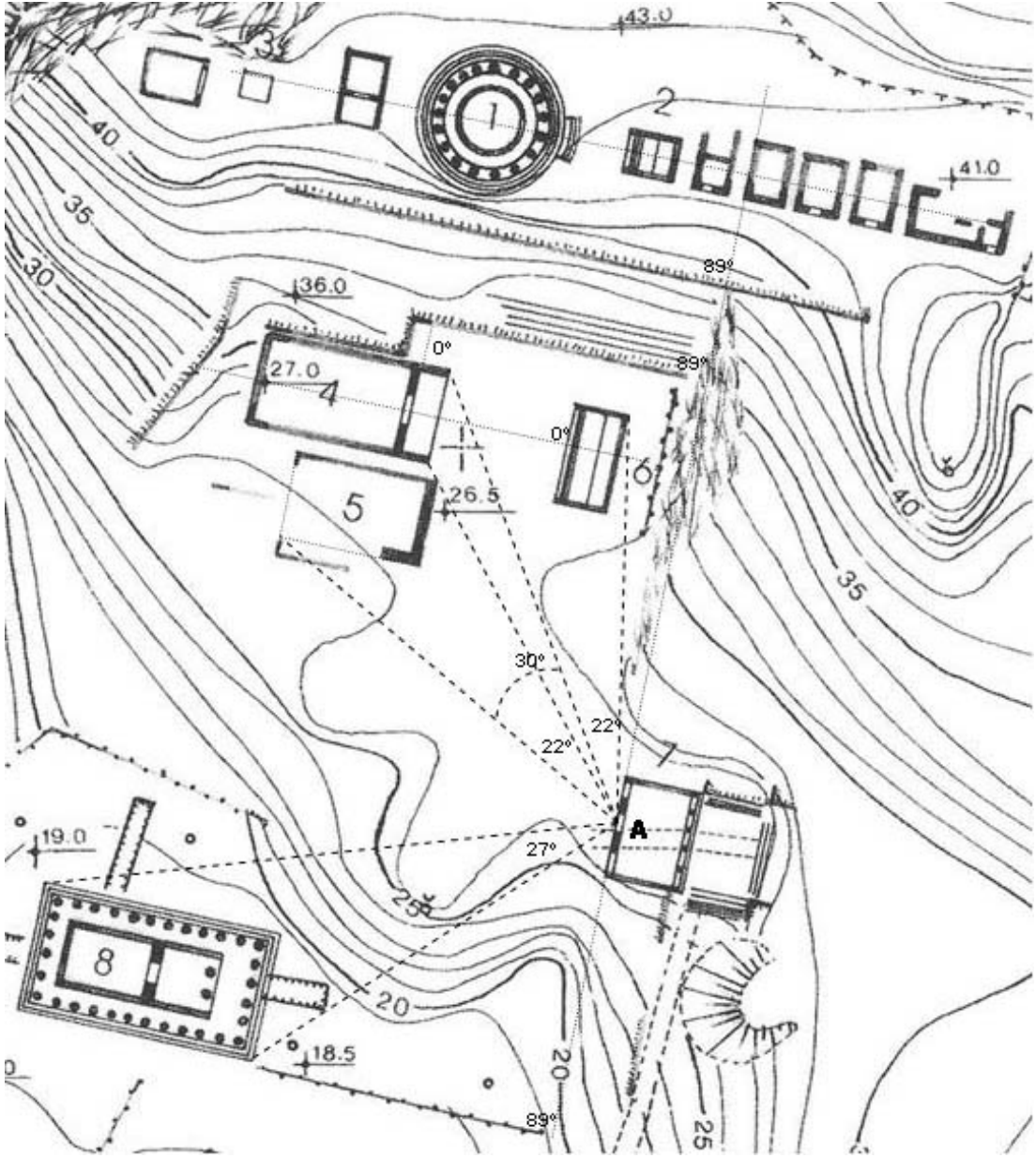

Şekil 3.29: Knidos batı bölümde yer alan kutsal alanlar (Bankel 1997, Abb. 30).

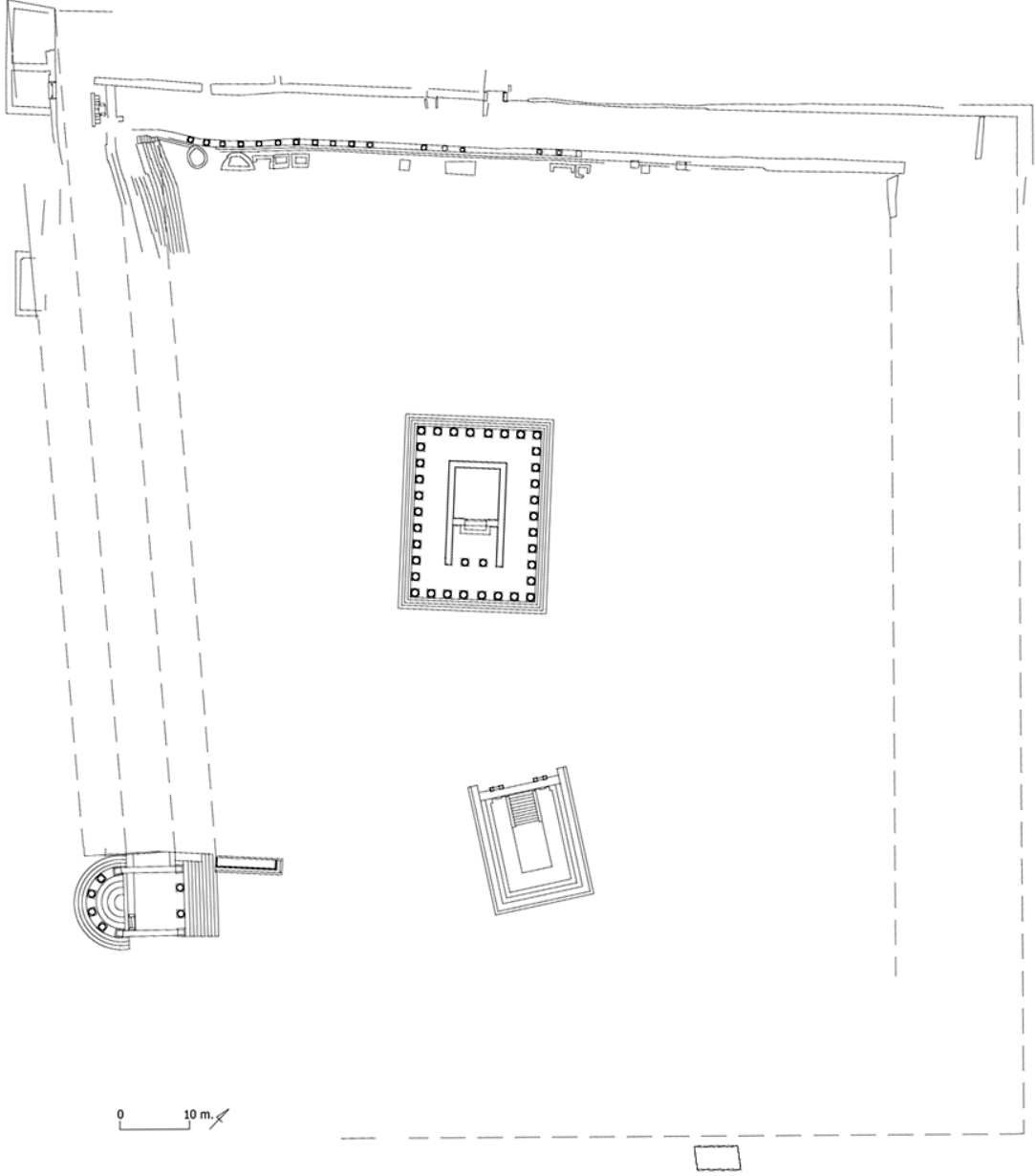

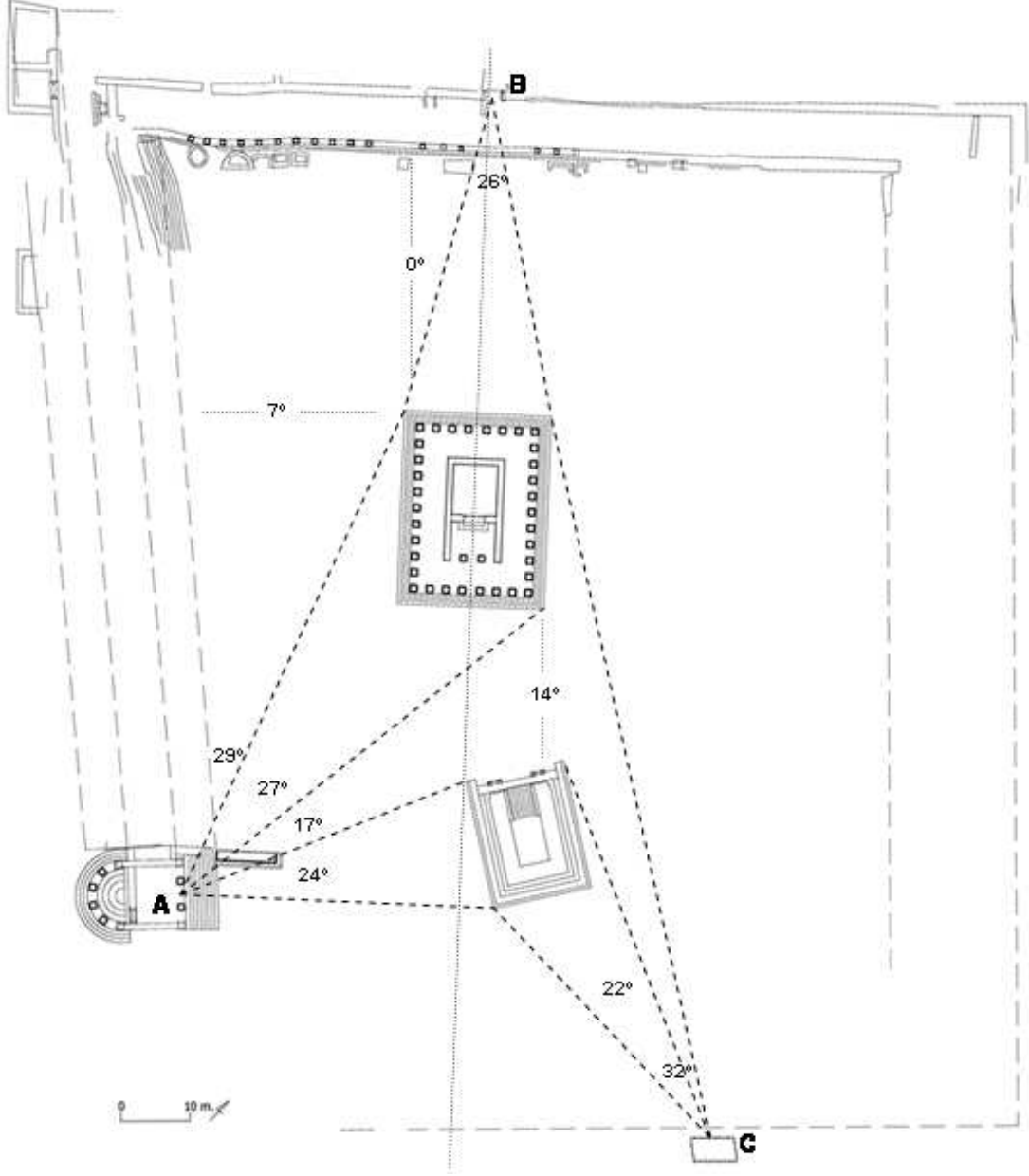
Şekil 3.30: Knidos batı bölümde yer alan kutsal alanlar (Bankel 1997, Abb. 30'dan detay).

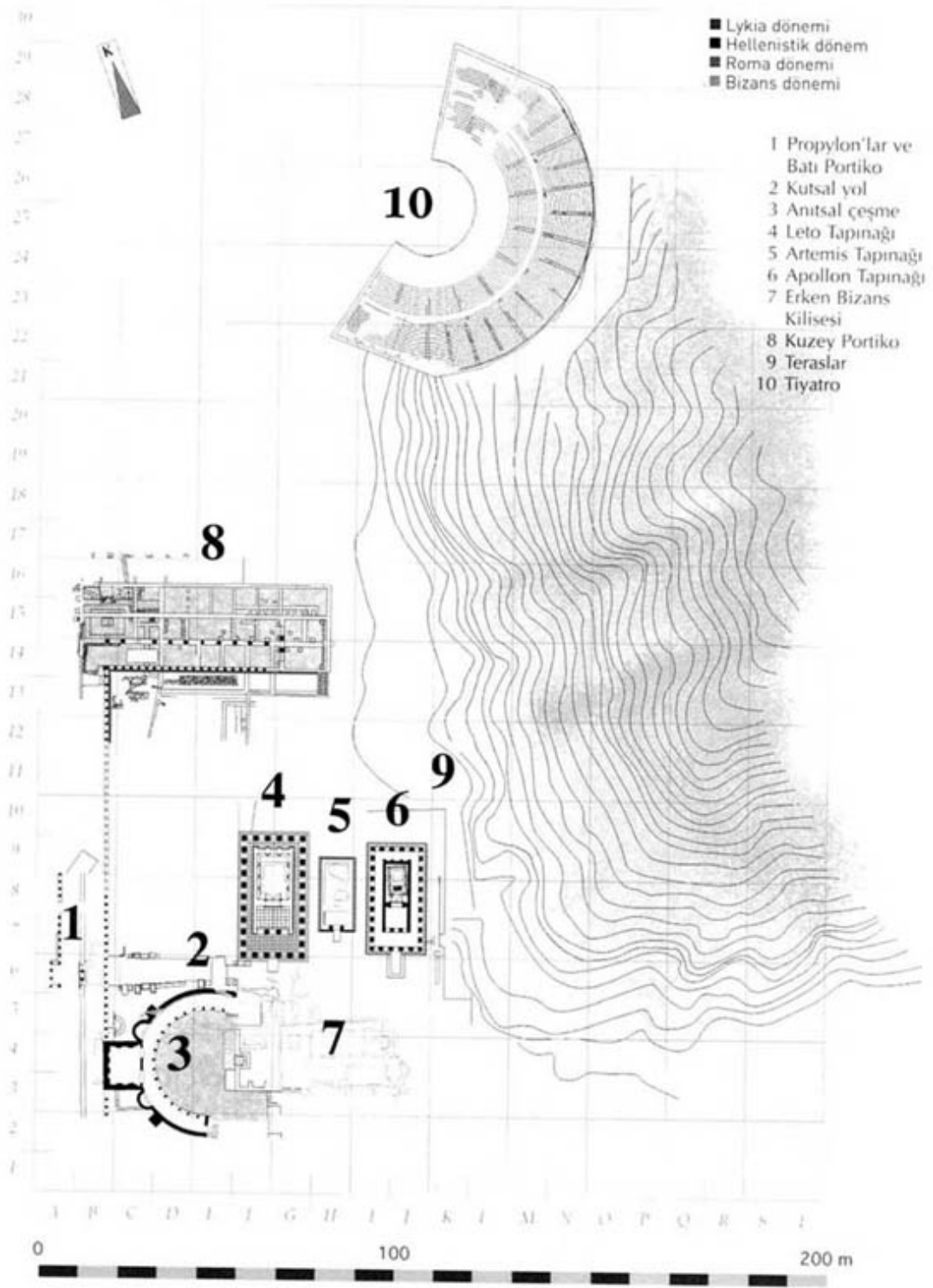
Şekil 3.31: Knidos batı bölümde yer alan kutsal alanlar ve görüş açıları (Bankel 1997, Abb. 30'dan adapte edilmiştir).

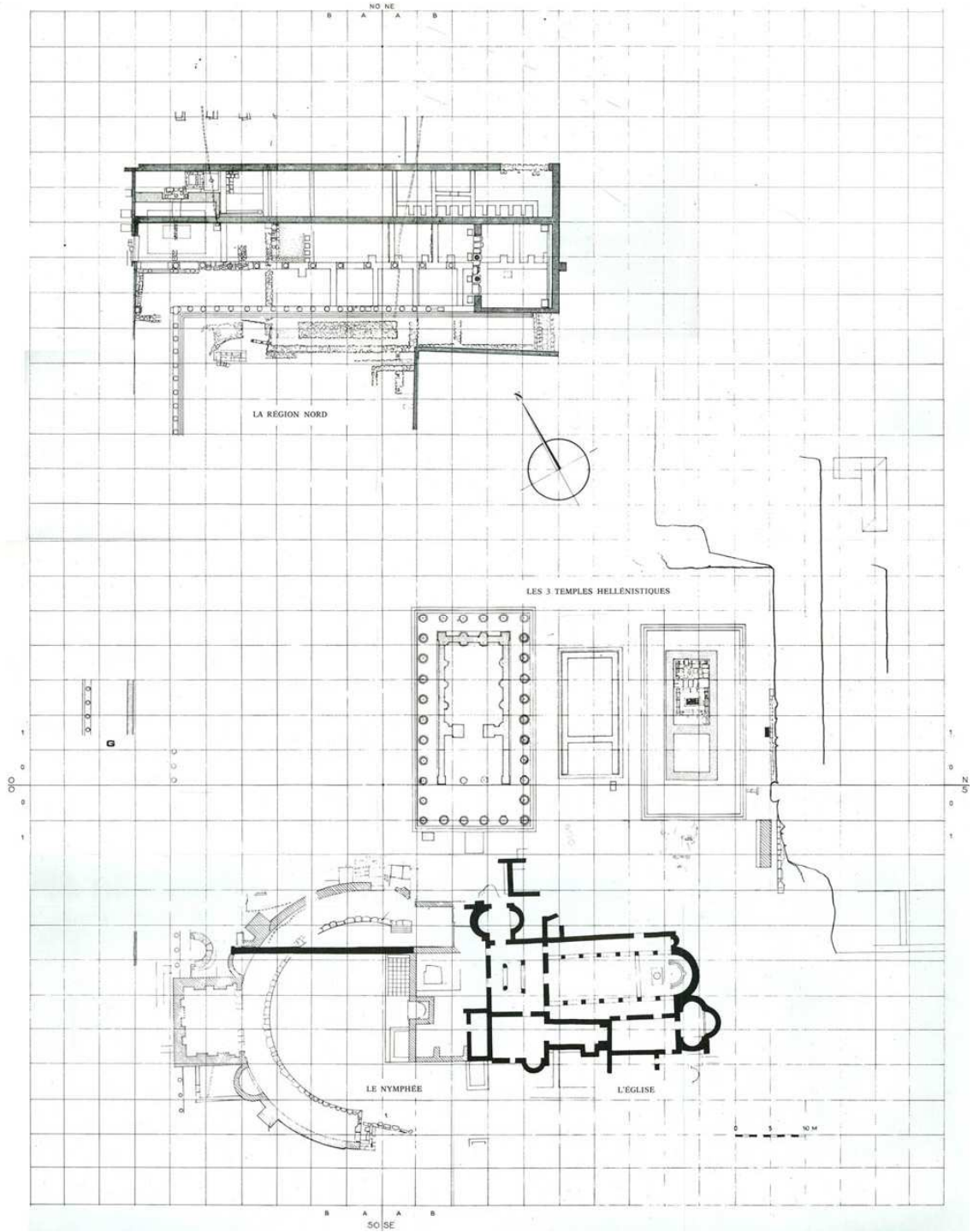
Şekil 3.32: Lagina Hekate Kutsal Alanı (Lagina kazı arşivi 2012).

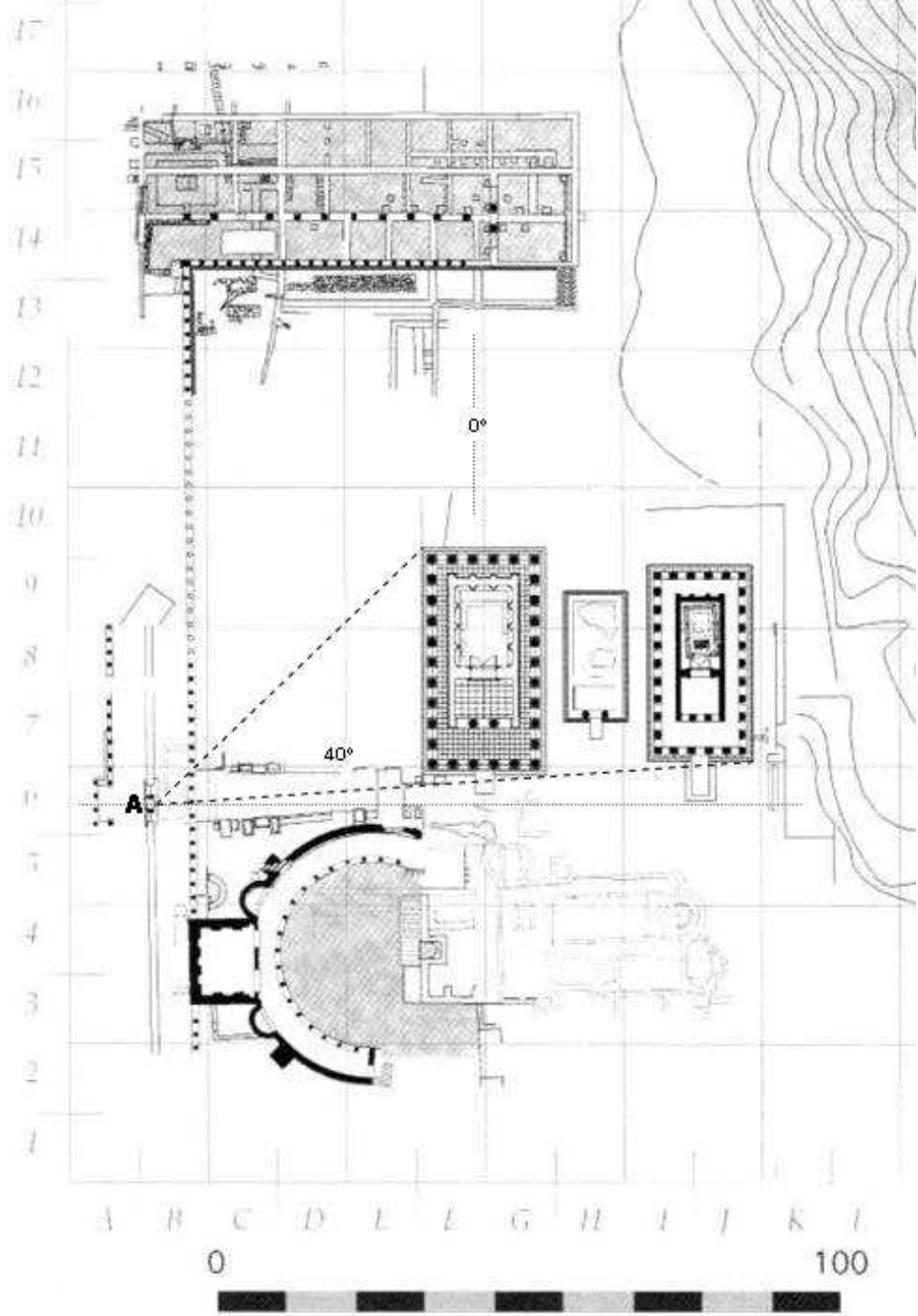
Şekil 3.33: Lagina Hekate Kutsal Alanı ve görüş açıları (Lagina kazı arşivi 2012'den adapte edilmiştir).

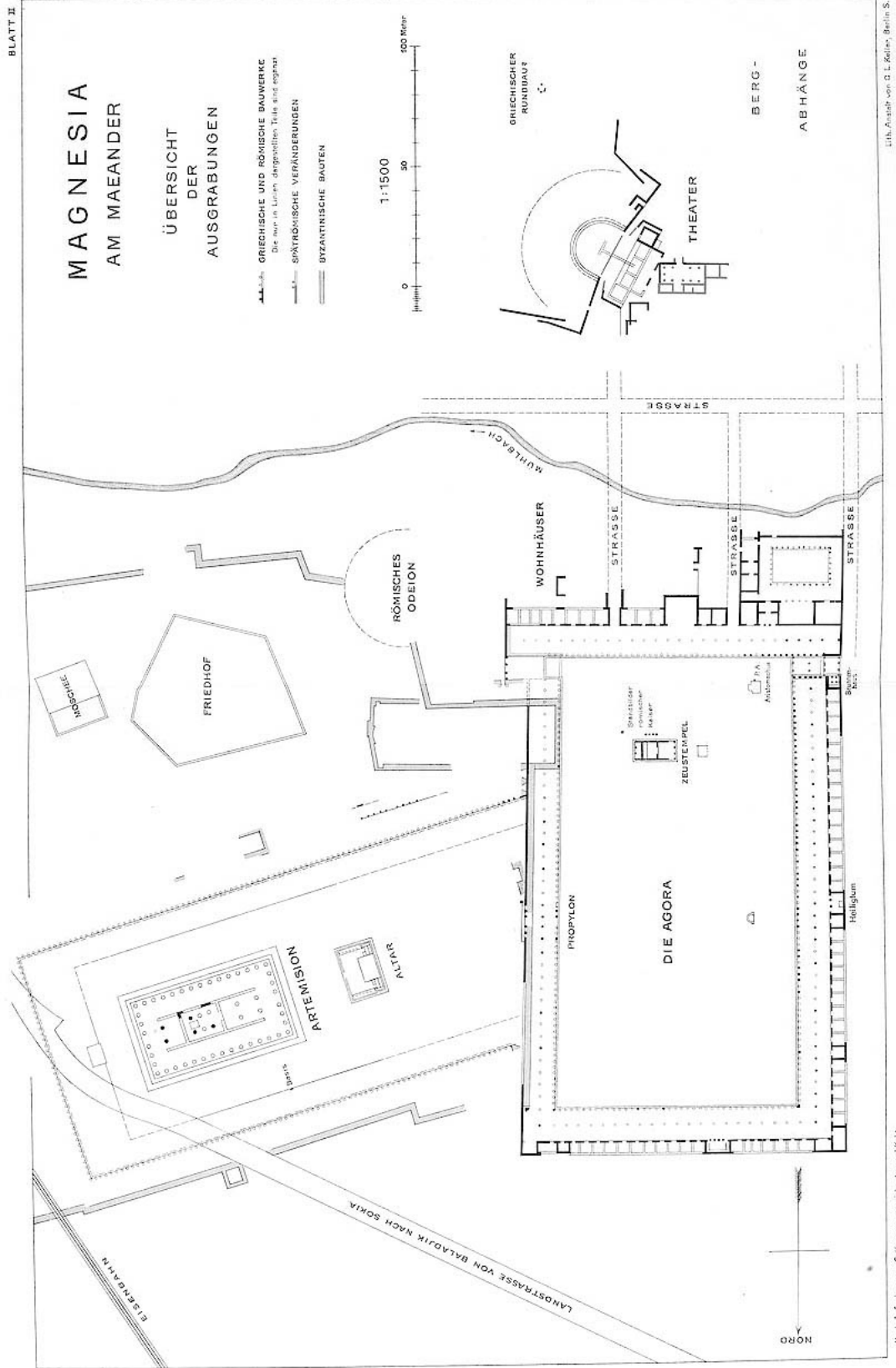
Şekil 3.34: Letoon Leto Kutsal Alanı ve topoğrafyası (Courtils 2003, 134).

Şekil 3.35: Letoon Leto Kutsal Alanı (Metzger 1979, Fig. 2).

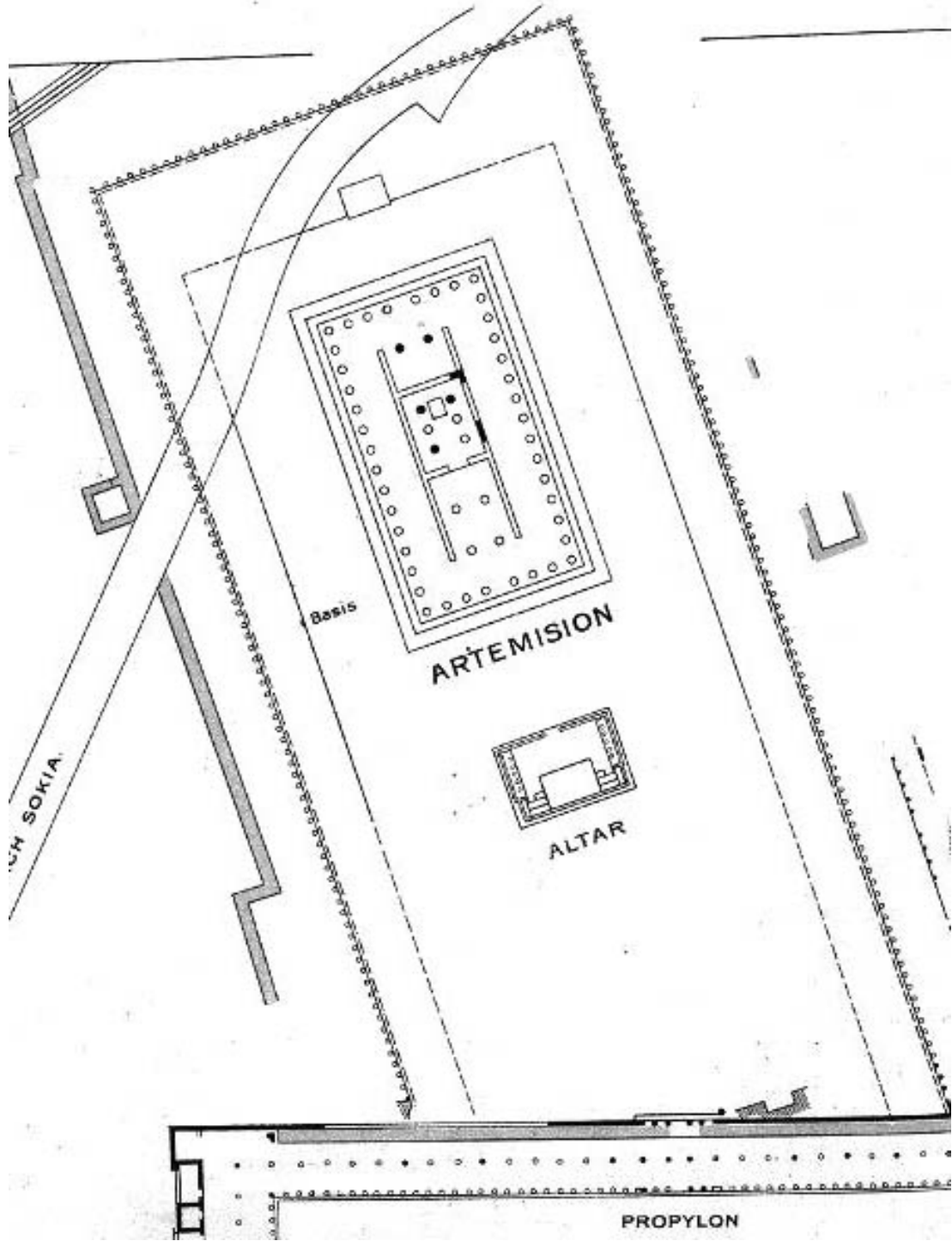

Şekil 3.36: Letoon Leto Kutsal Alanı ve görüş açıları (Courtils 2003, 134'ten adapte edilmiştir.).

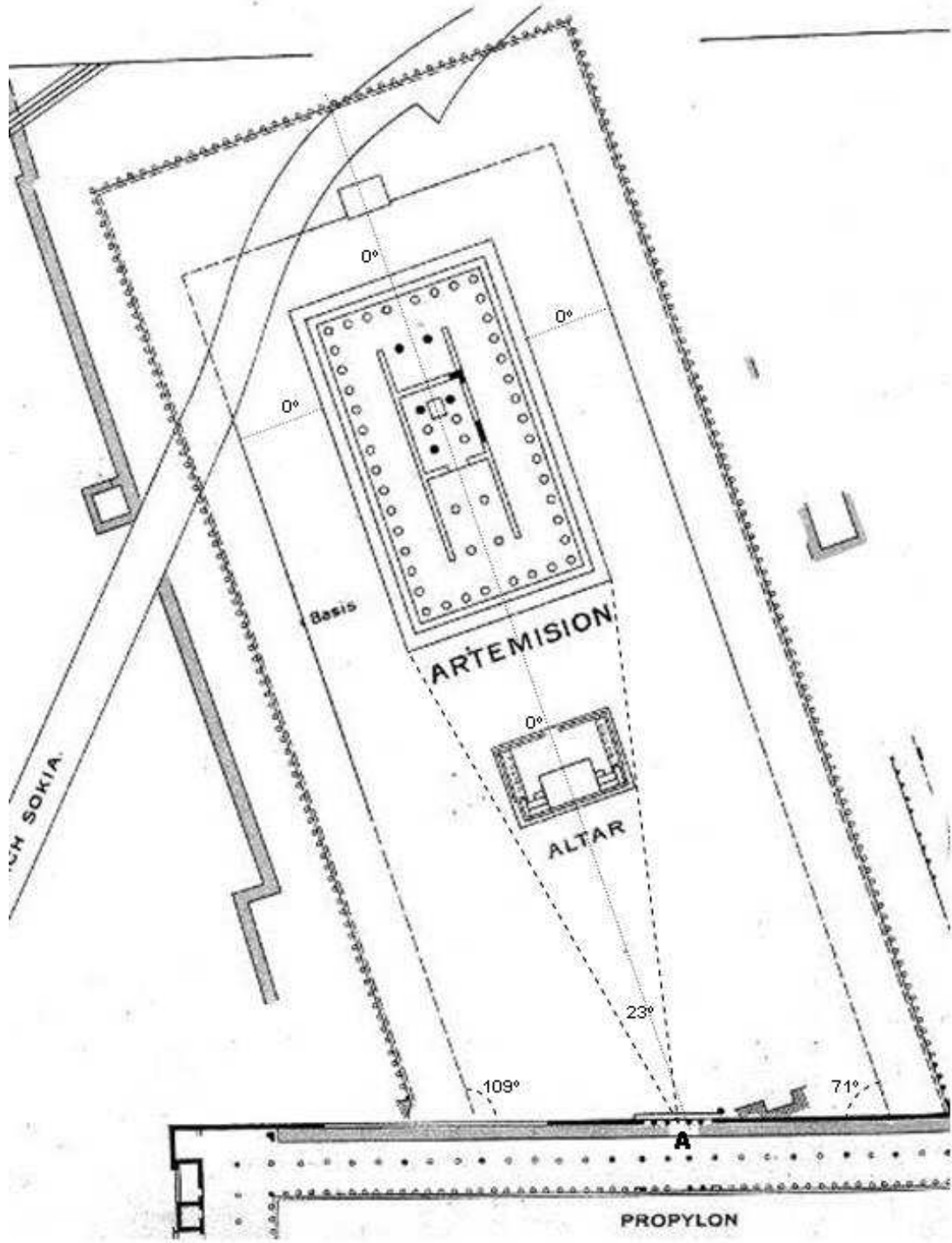

Şekil 3.37: Magnesia ad Meandrum Artemis Leukophryene Kutsal Alanı ve agora (Humann 1904, Blatt II).

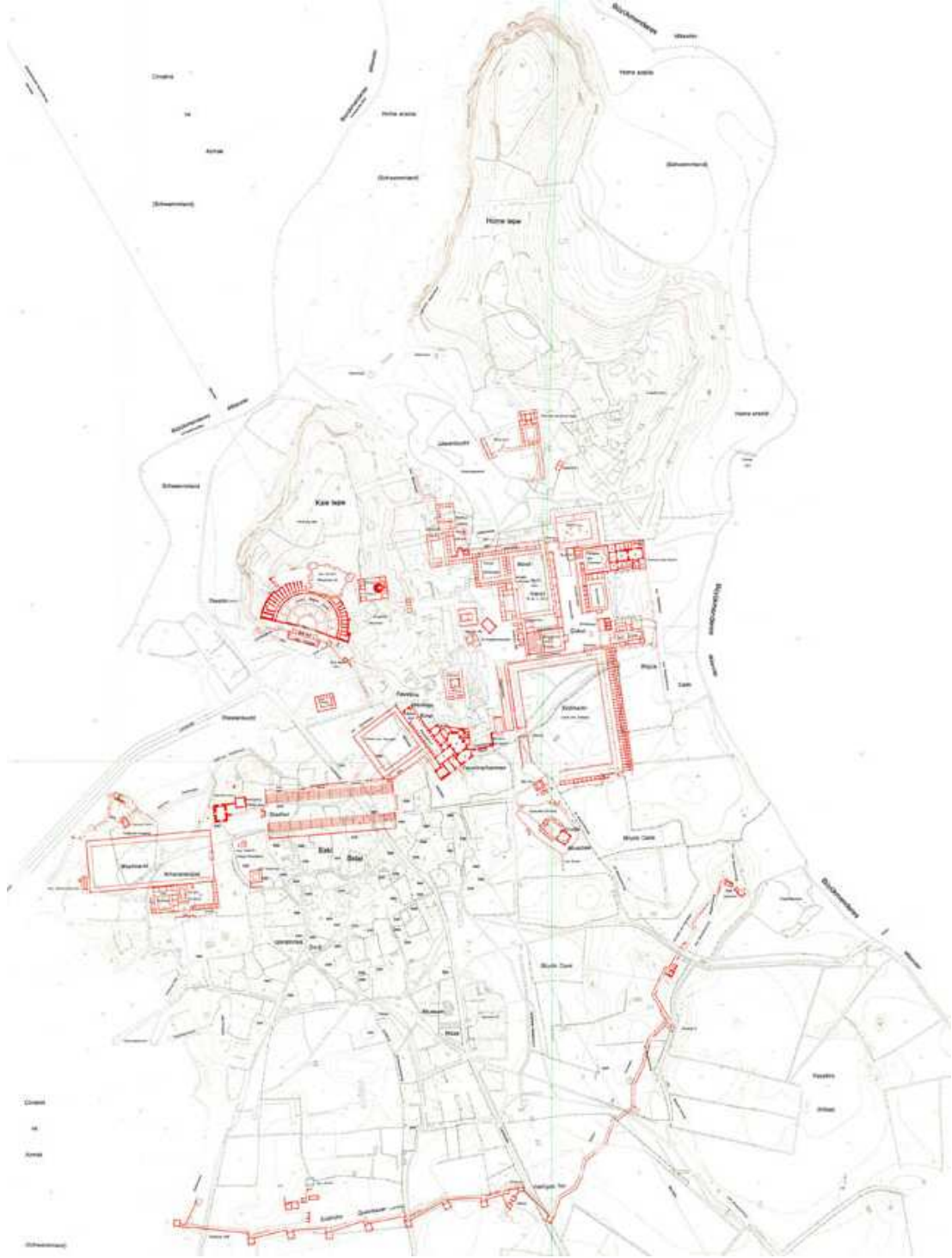
Şekil 3.38: Magnesia ad Meandrum Artemis Leukophryene Kutsal Alanı (Humann 1904, Blatt II'den detay).

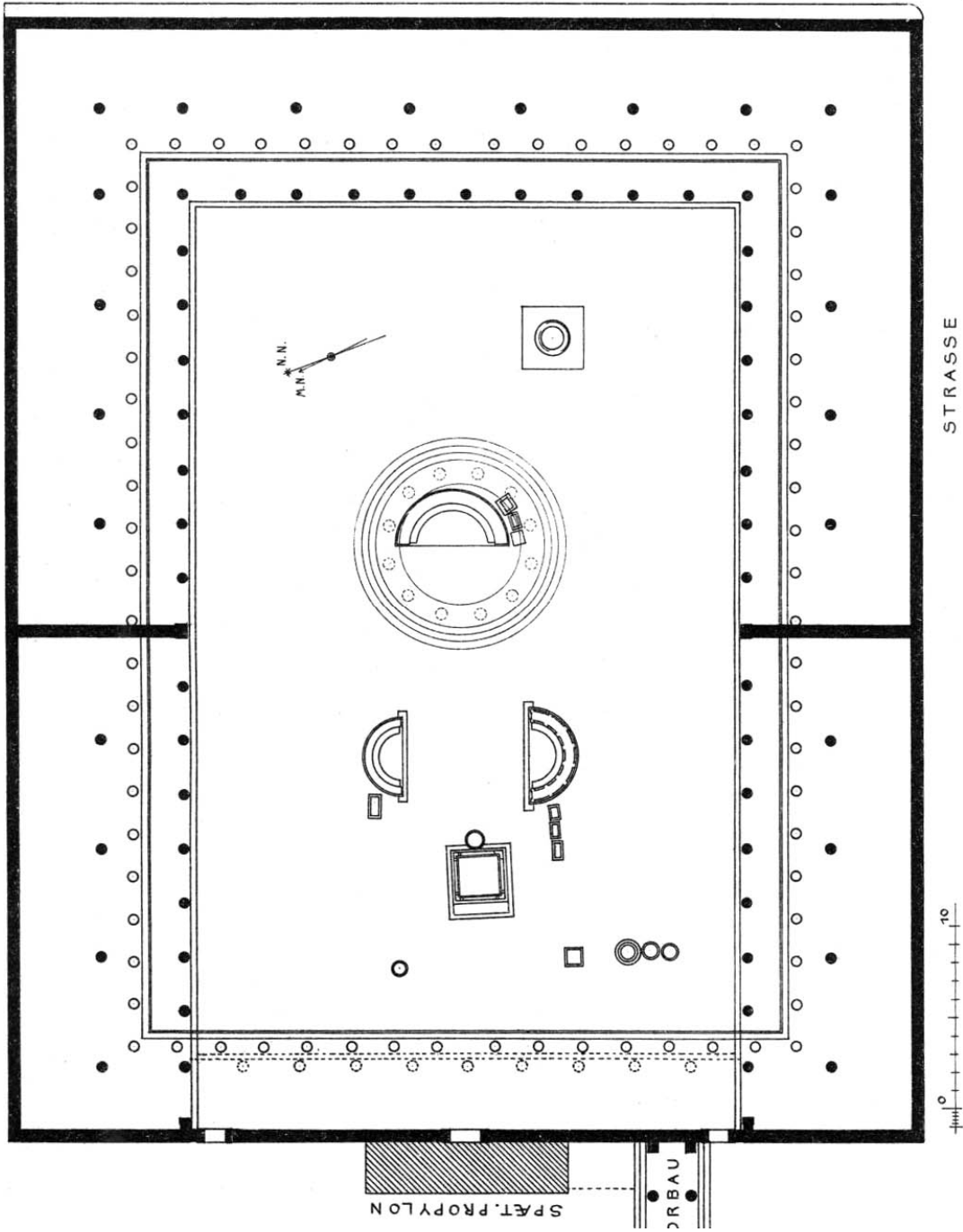
Şekil 3.39: Magnesia ad Meandrum Artemis Leukophryene Kutsal Alanı ve görüş açıları (Humann 1904, Blatt II'den adapte edilmiştir).

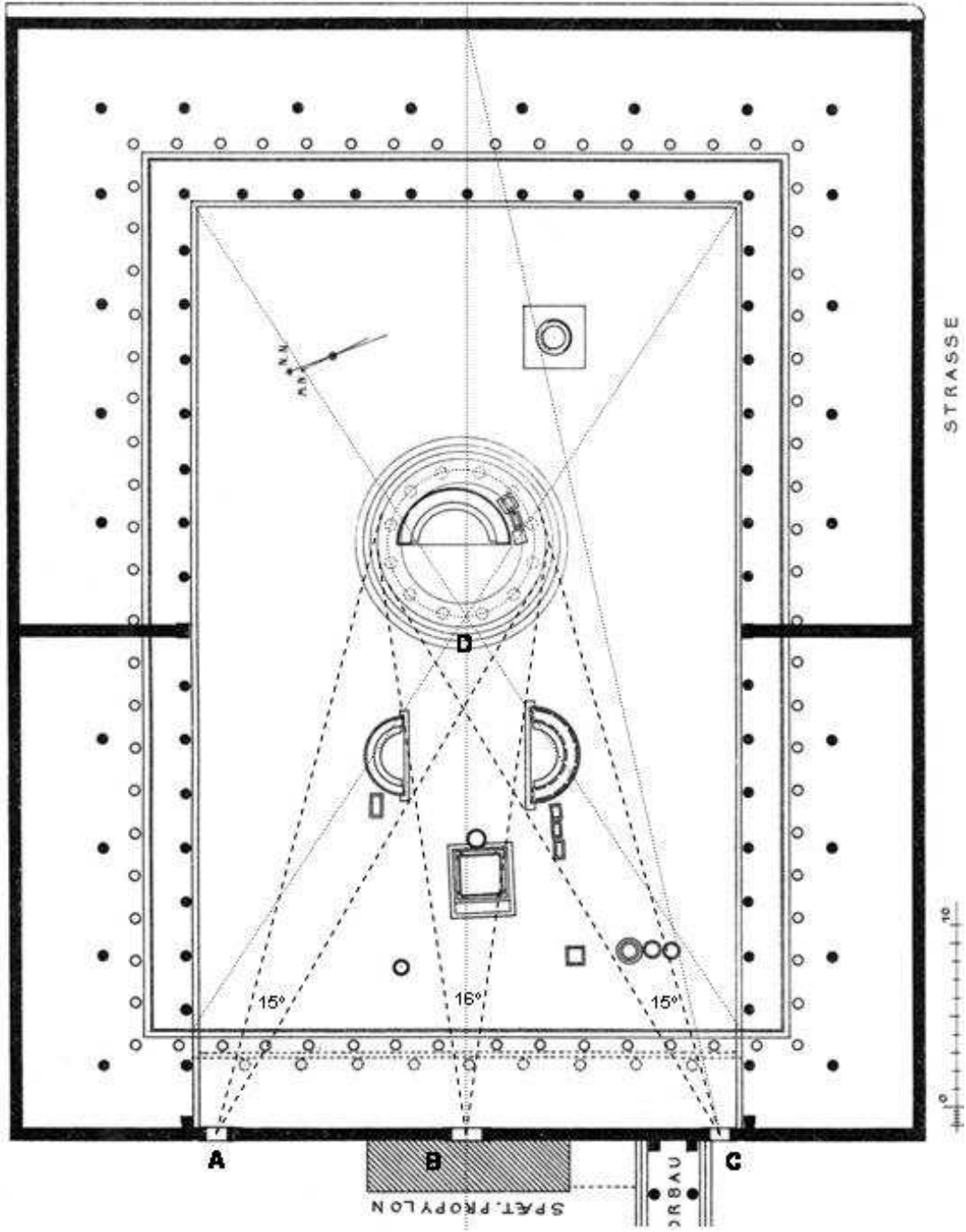
Şekil 3.40: Magnesia ad Meandrum Artemis Leukophryene Kutsal Alanı (Humann 1904).

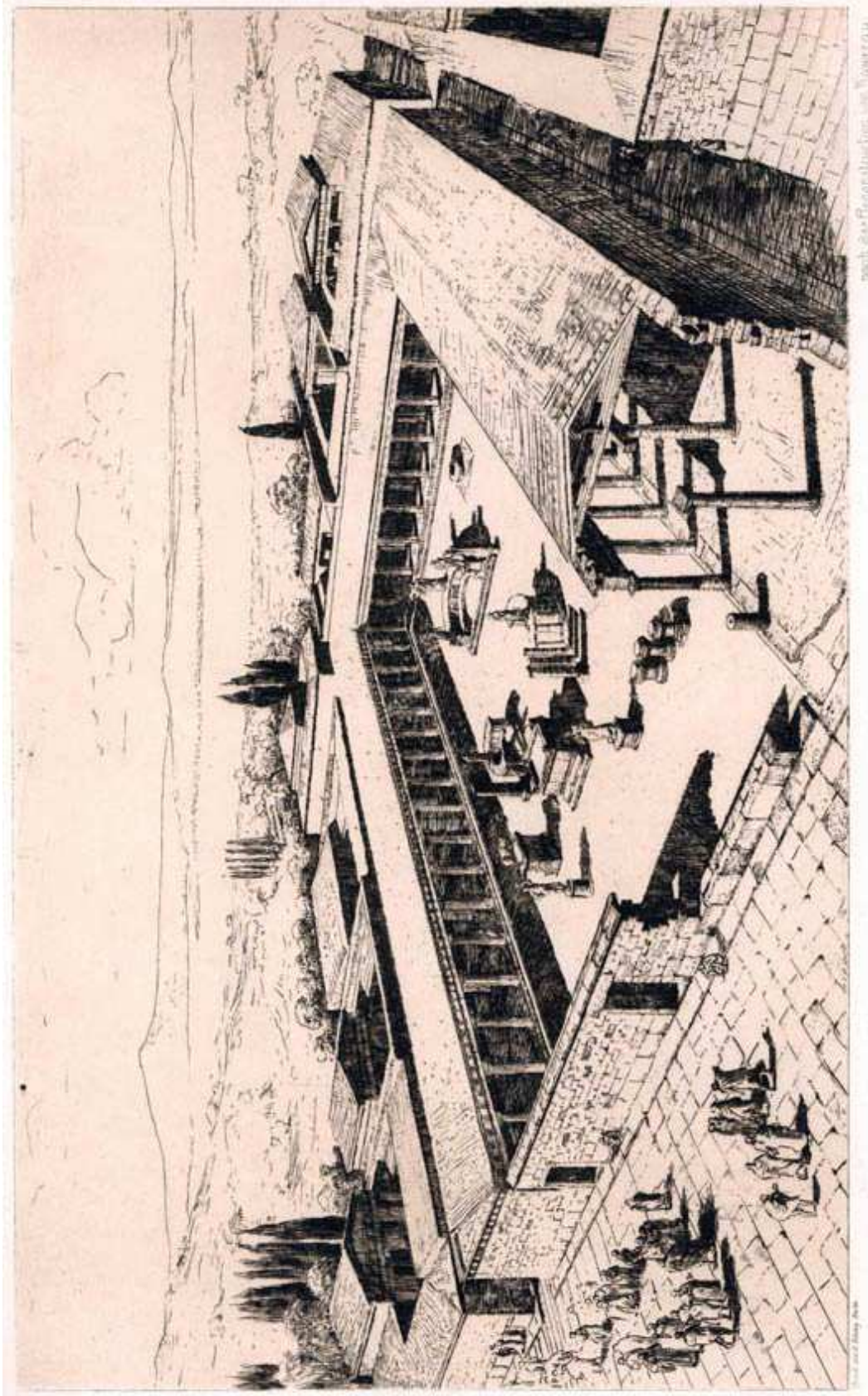
Şekil 3.41: Miletos genel kent planı ve topoğrafyası (Kleiner 1968, Ek. 1).

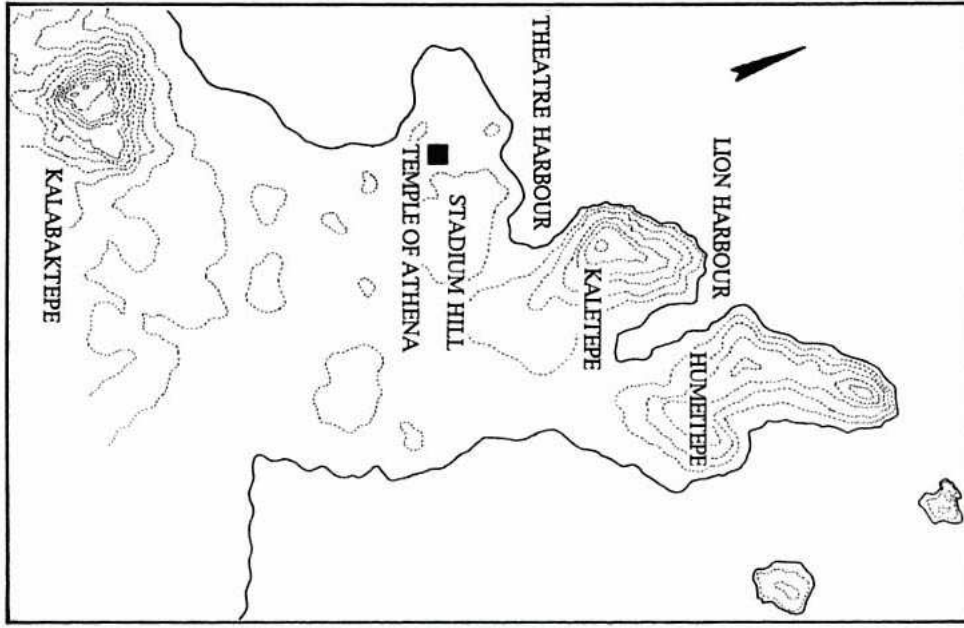
Şekil 3.42: Miletos Delphinion (Kawerau, Rehm 1914, plan VII).

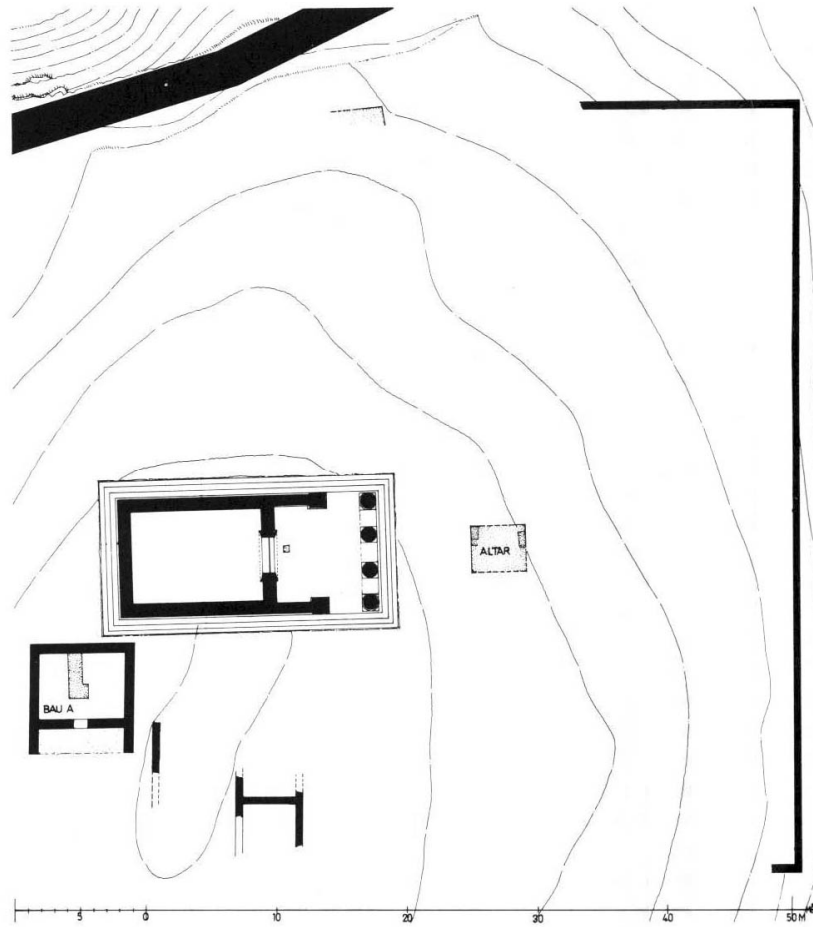
Şekil 3.43: Miletos Delphinion ve görüş açıları (Kawerau, Rehm 1914, plan VII'den adapte edilmiştir).

Şekil 3.44: Miletos Delphinion restitüsyon çizimi (Kawerau, Rehm 1914, Tafel IV).

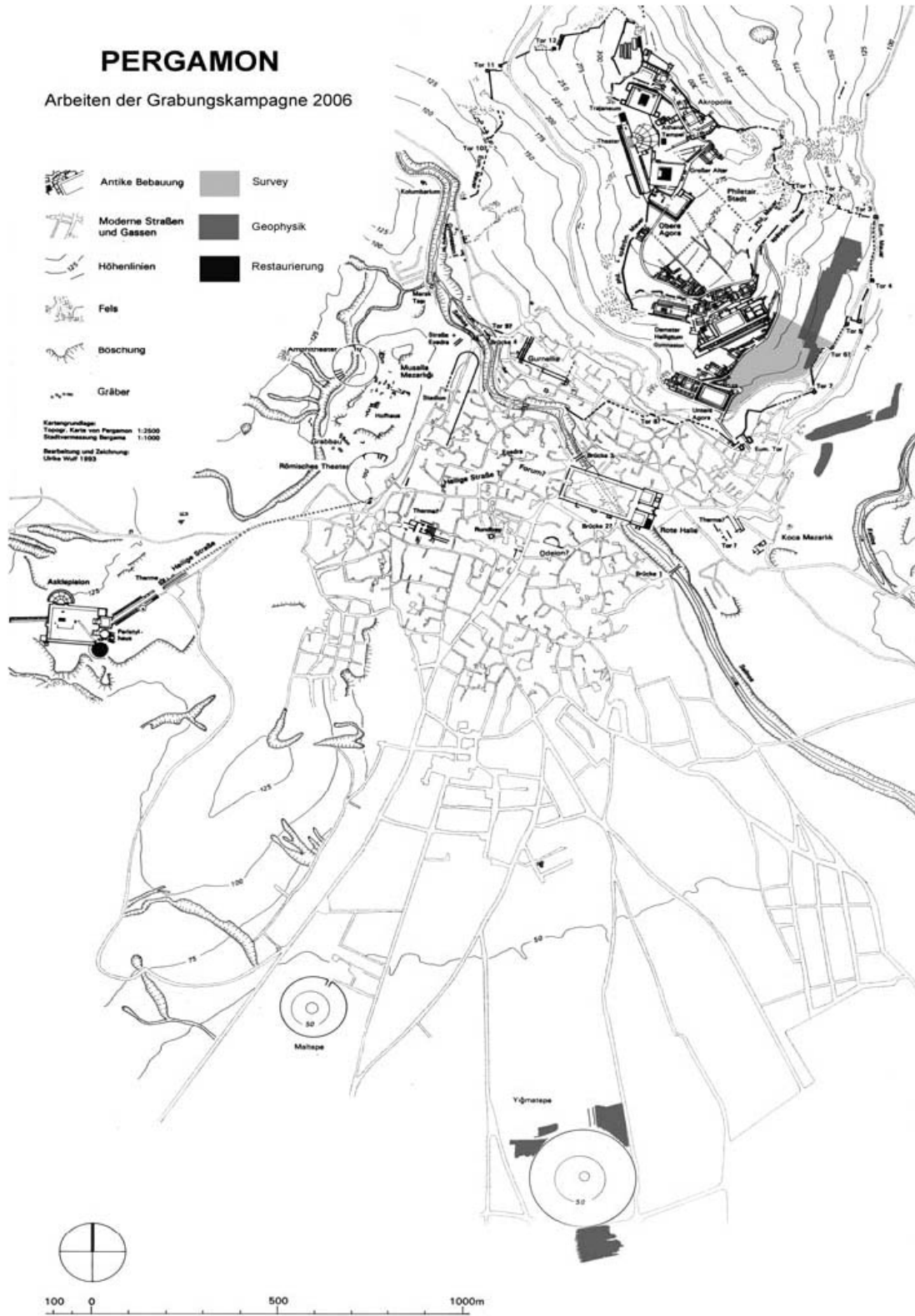

Şekil 3.45: Miletos topoğrafyası ve Humma Tepesi (Greaves 2000, Fig. 1).

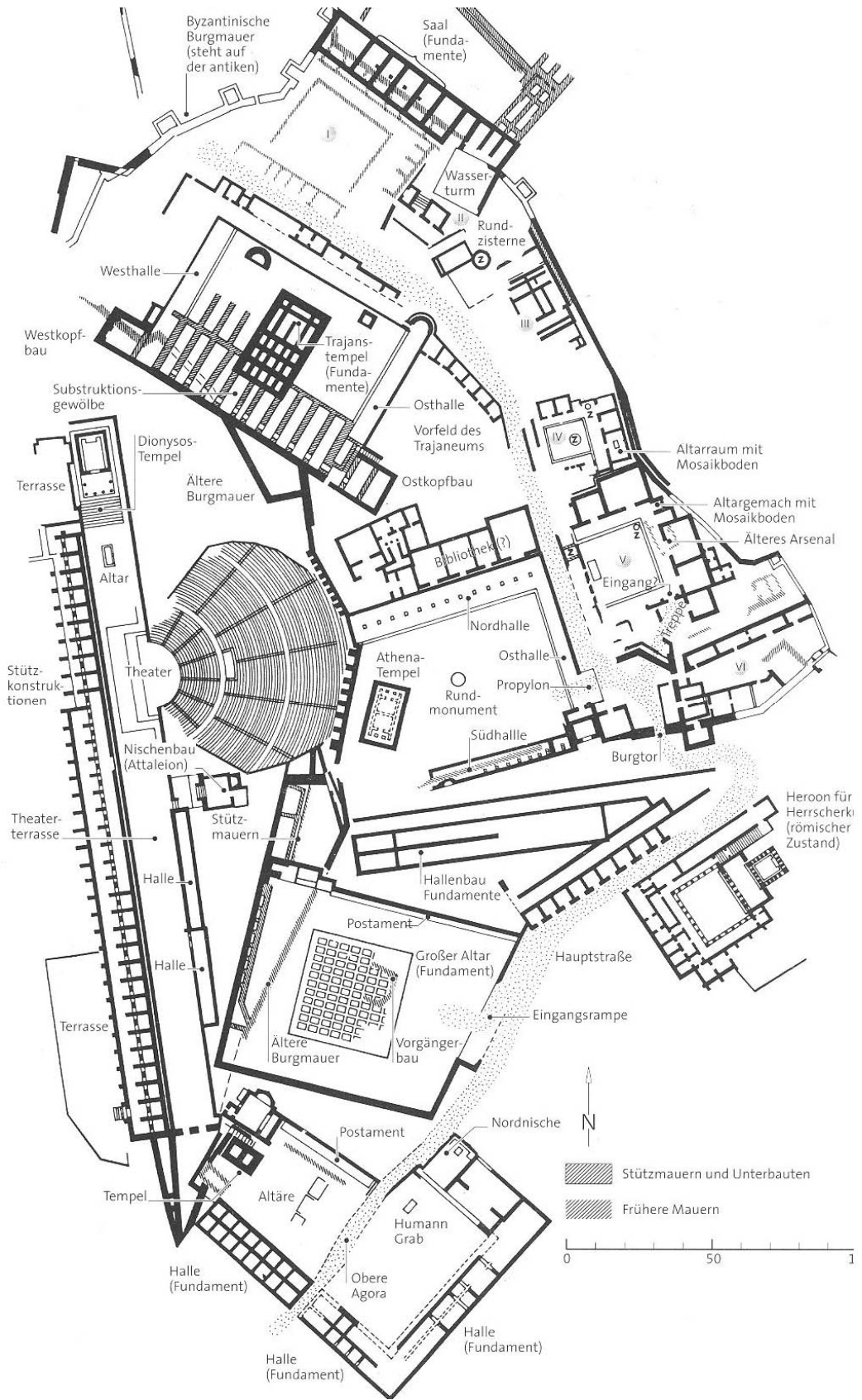

Şekil 3.46: Miletos Humma Tepe Kutsal Alanı (Müller-Wiener 1986, Abb. 27).

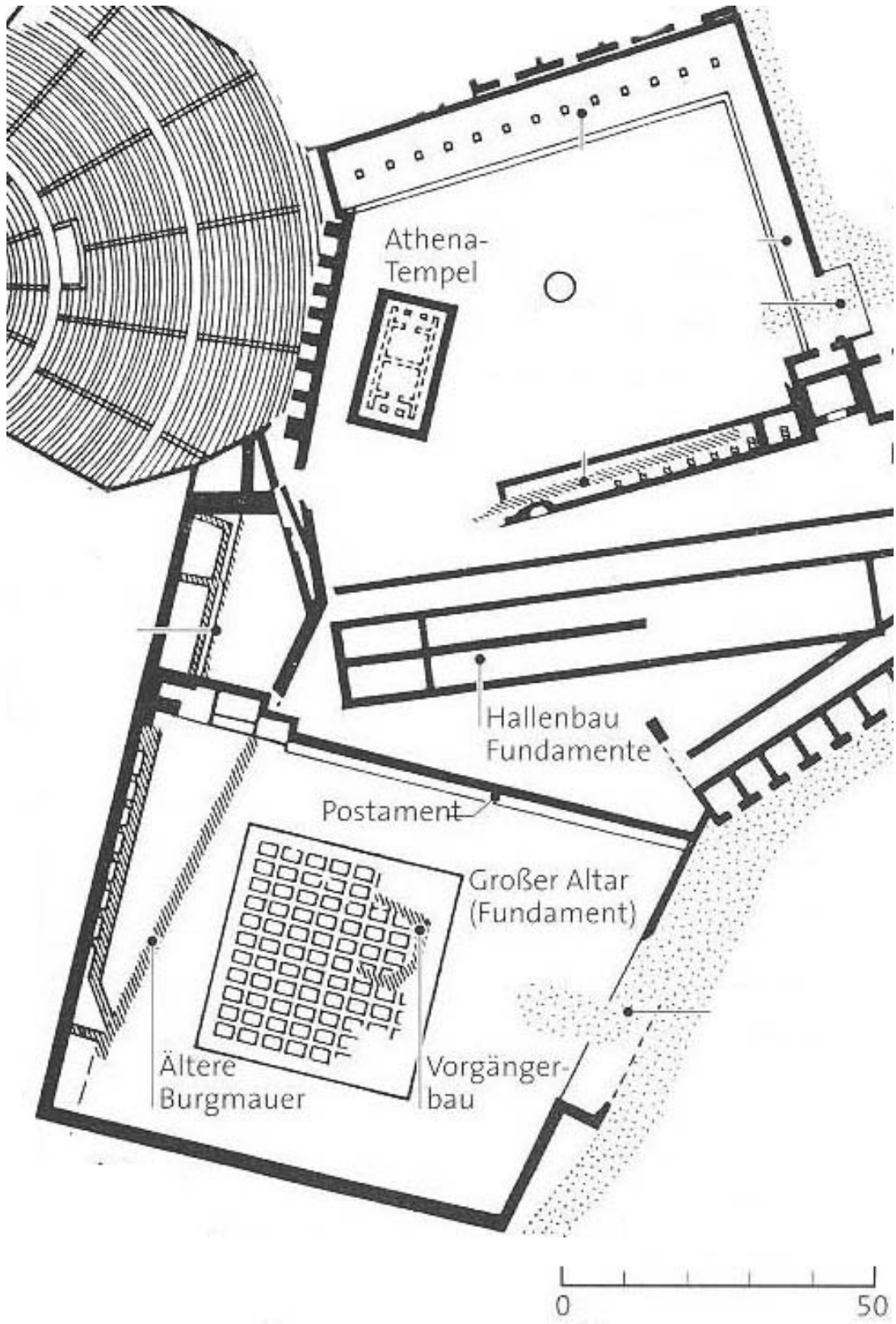

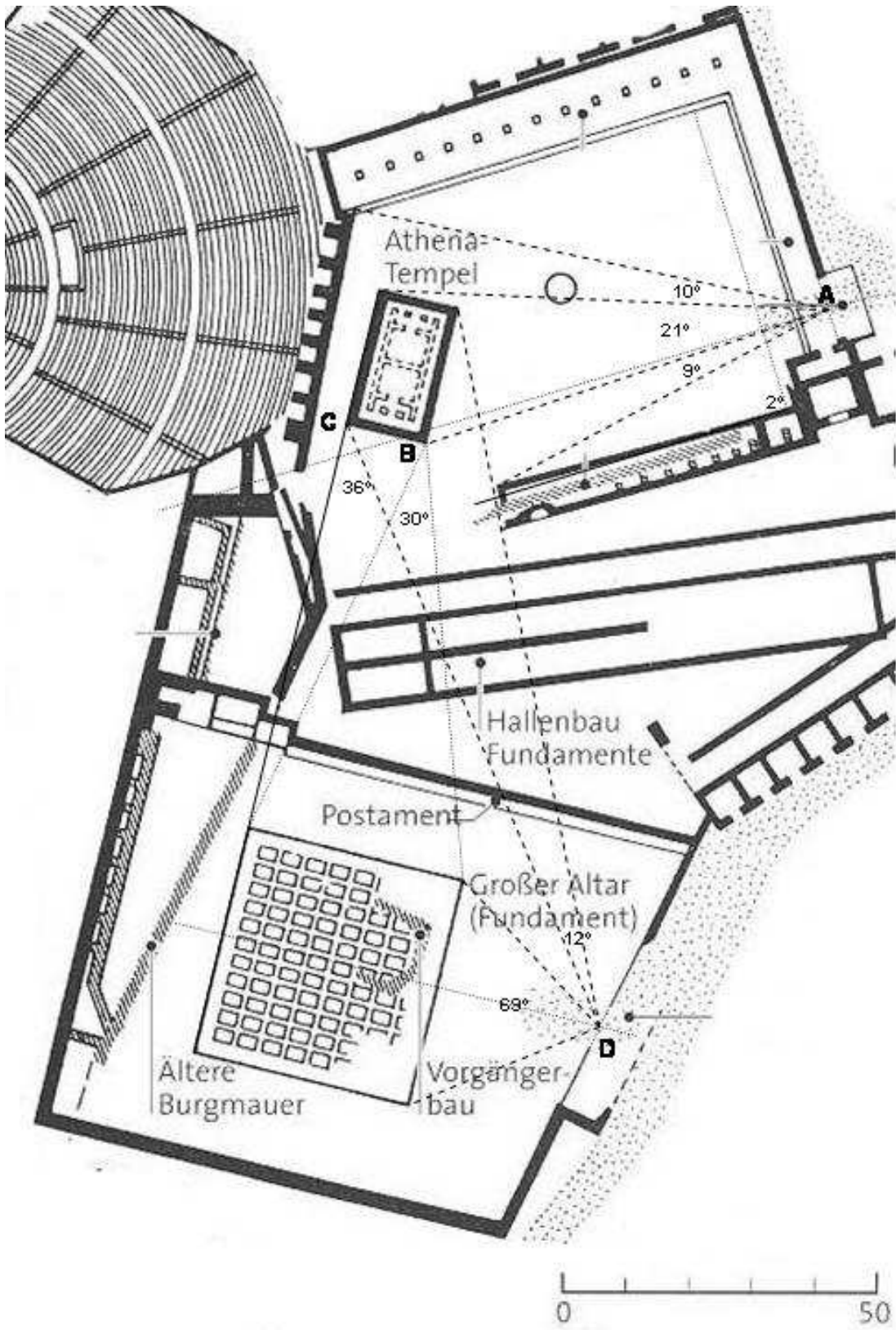
Şekil 3.47: Pergamon genel kent planı (Pirson 2008, 275, res. 1).

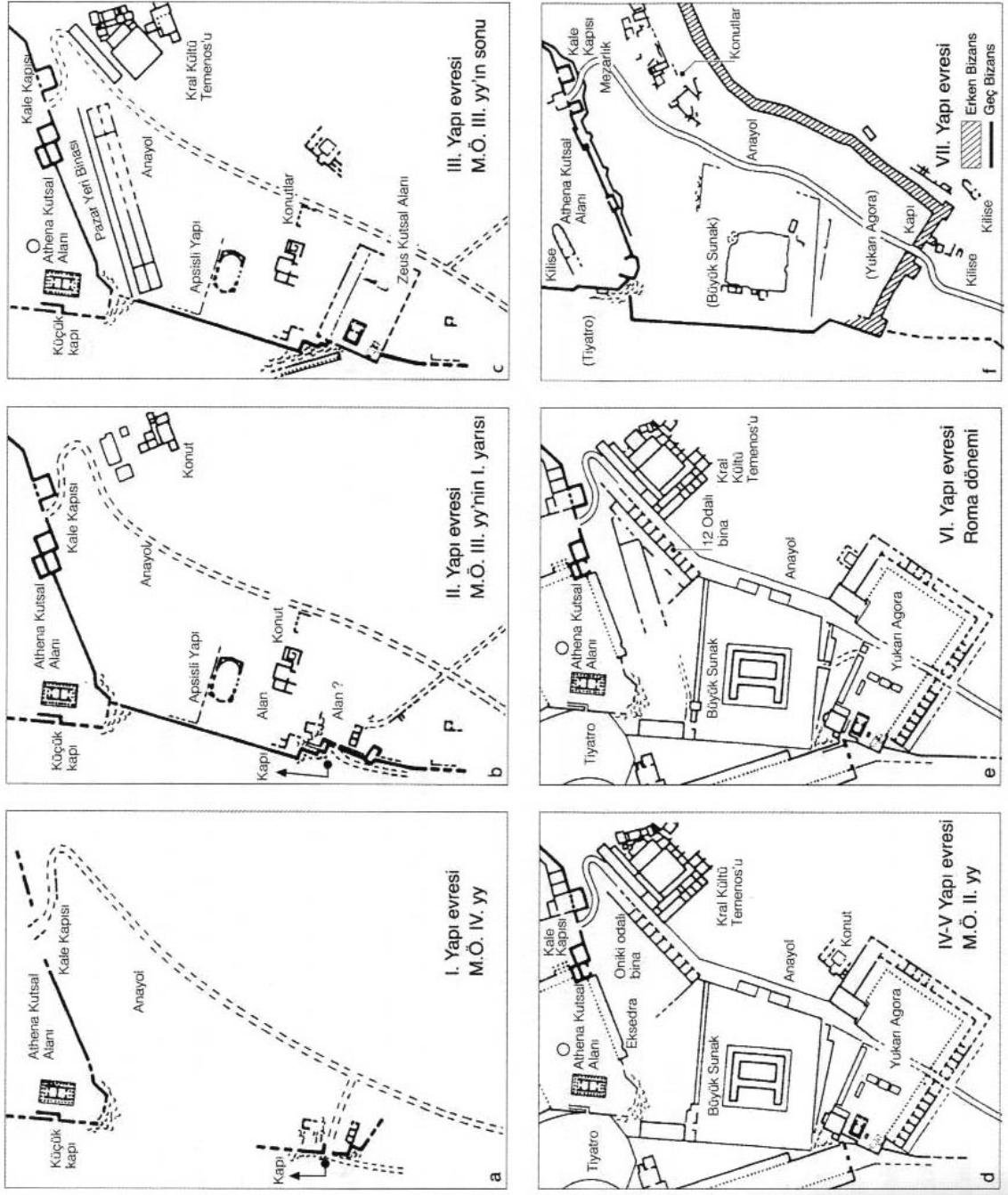
Şekil 3.48: Pergamon Akropol yukarı kent planı (Radt 1999, Abb. 15).

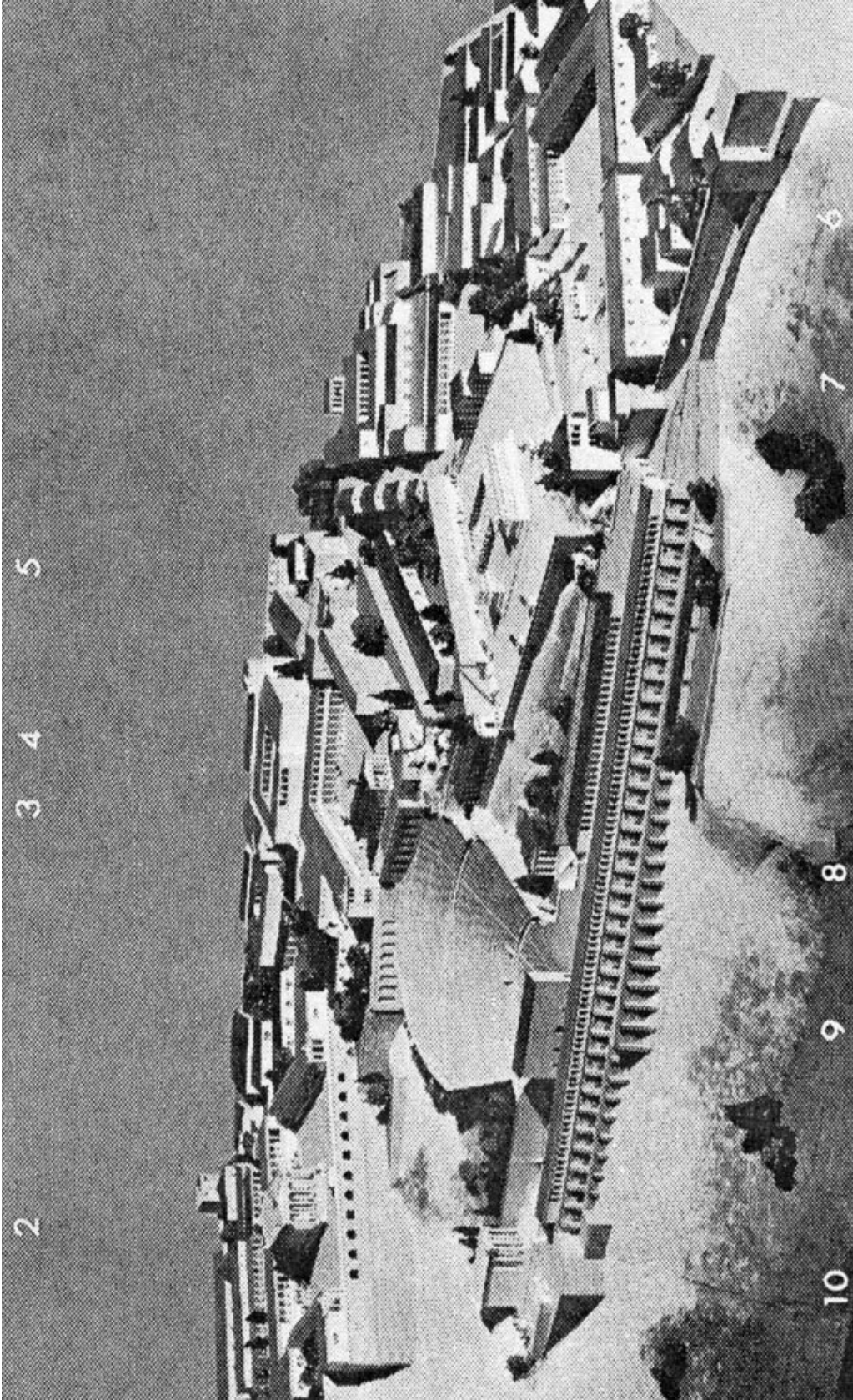
Şekil 3.49: Pergamon Athena Polias Kutsal Alanı (Radt 1999, Abb 15'ten detay).

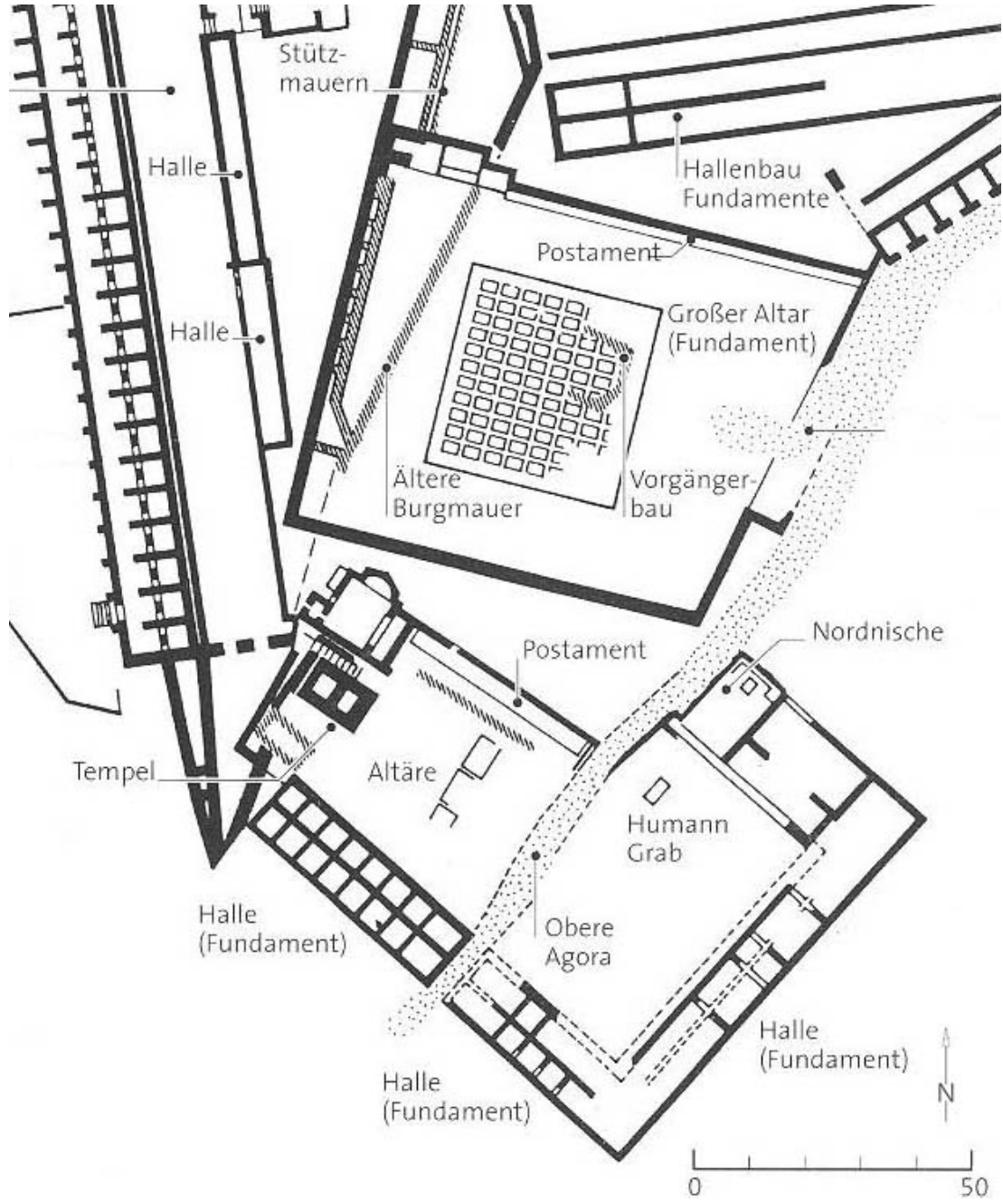
Şekil 3.50: Pergamon Athena Polias Kutsal Alanı (Radt 1999, Abb.15'ten adapte edilmiştir).

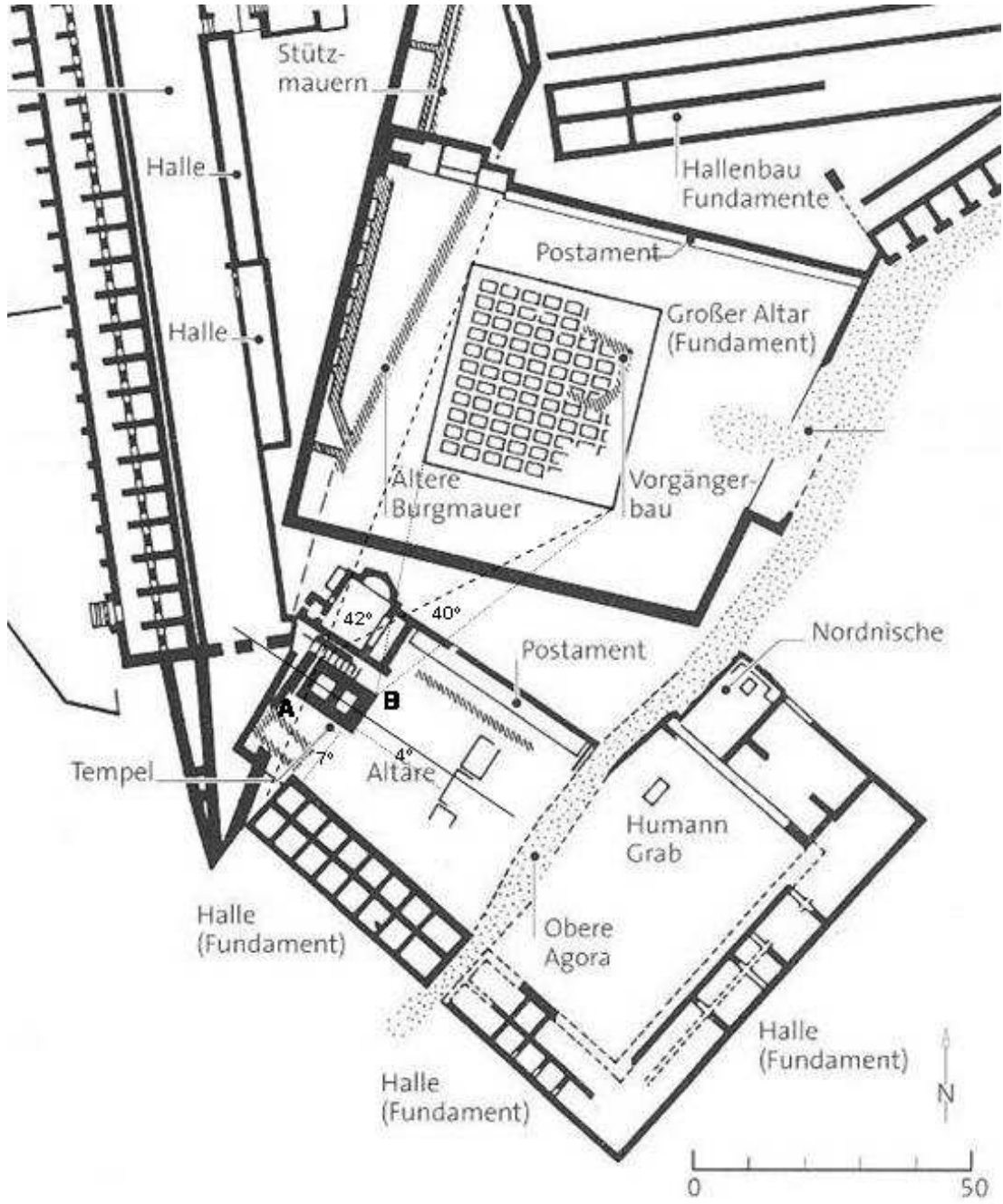
Şekil 3.51: Pergamon Athena, Büyük Sunak ve Zeus Kutsal Alanları'nın yapı evreleri (Radt 2002, Res. 39).

Şekil 3.52: Pergamon Athena Kutsal Alanı ve Büyük Sunak (Gruben 1986, Fig. 348).

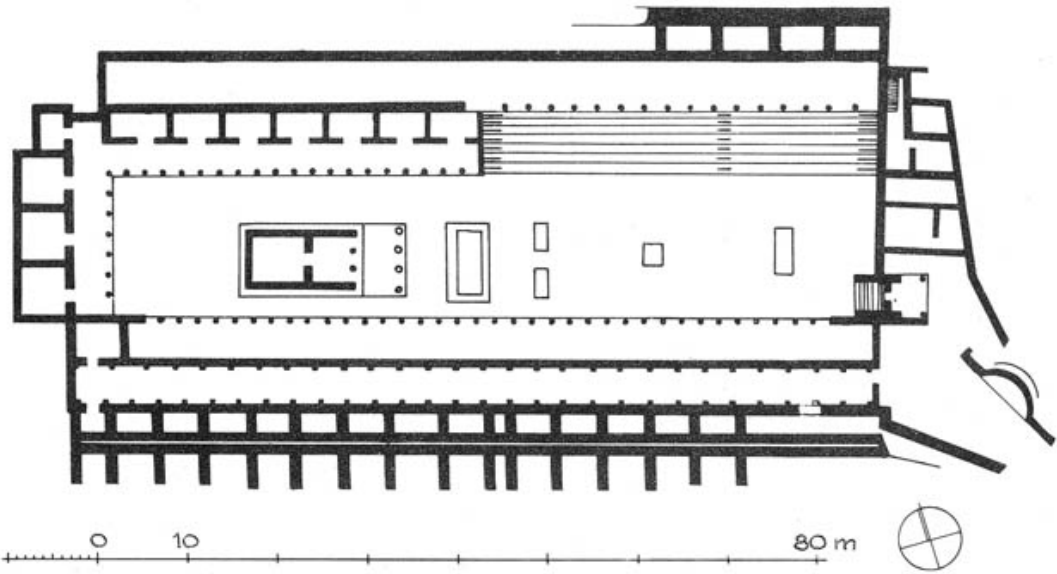
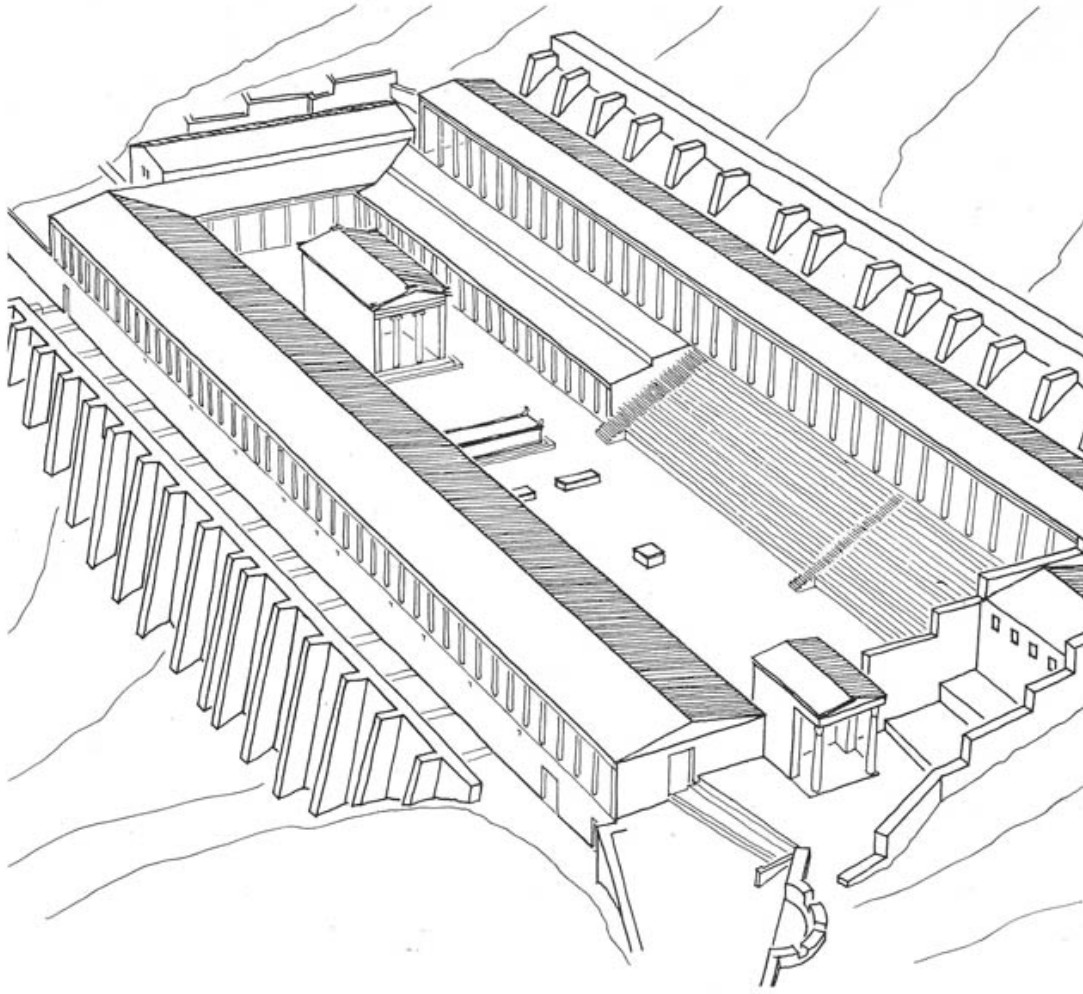

Şekil 3.53: Pergamon Zeus Soteros Kutsal Alanı (Radt 1999, Abb. 15'ten detay).

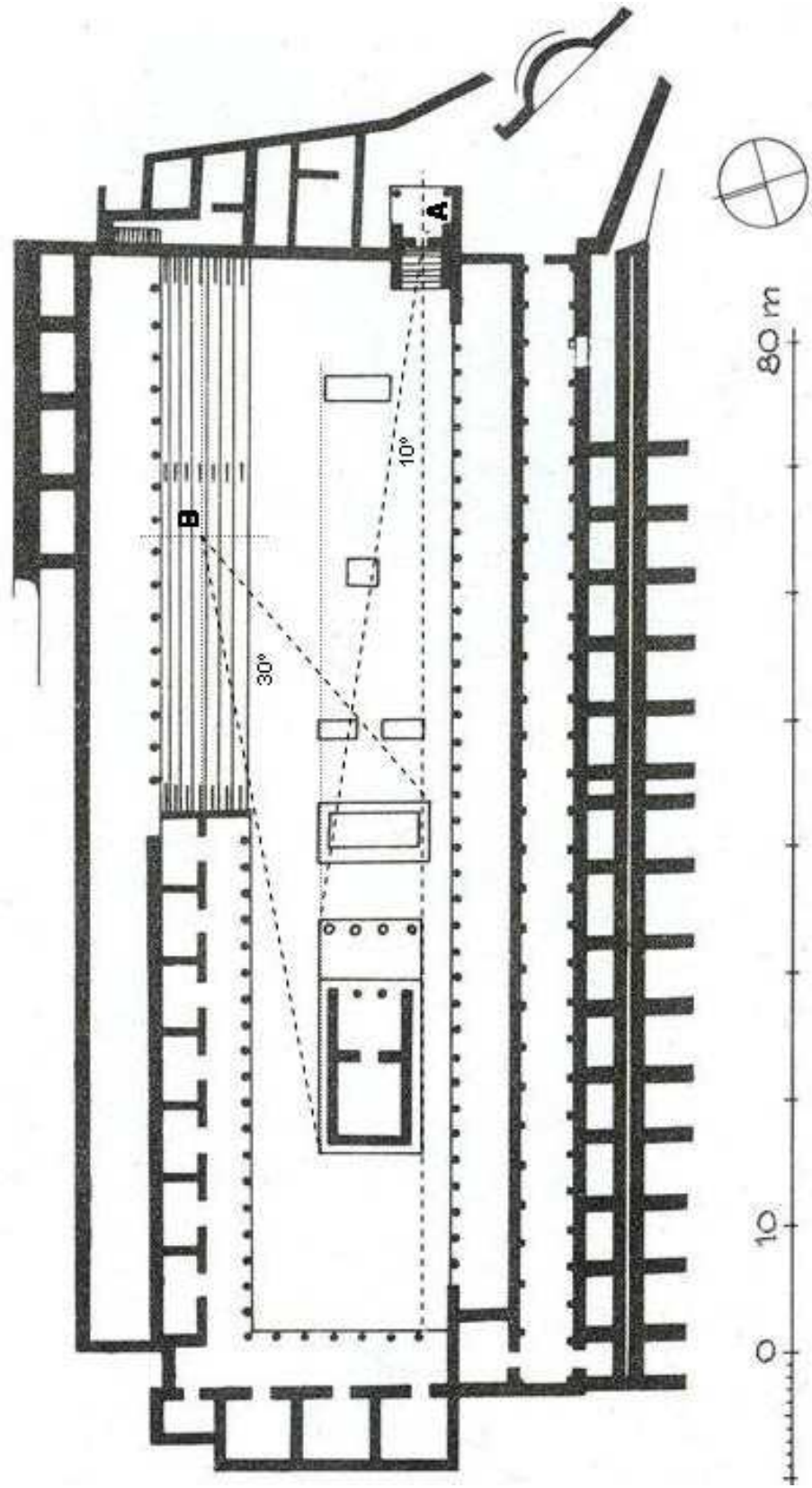

Şekil 3.54: Pergamon Zeus Soteros Kutsal Alanı ve görüş açıları (Radt 1999, Abb. 15'ten adapte edilmiştir).

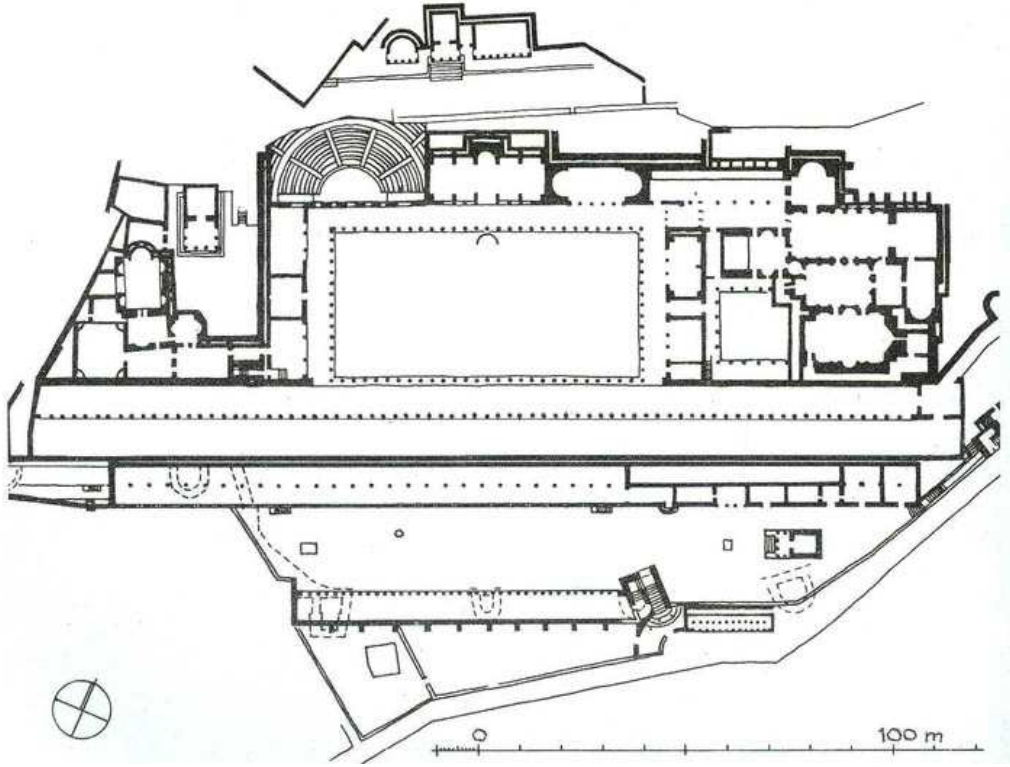

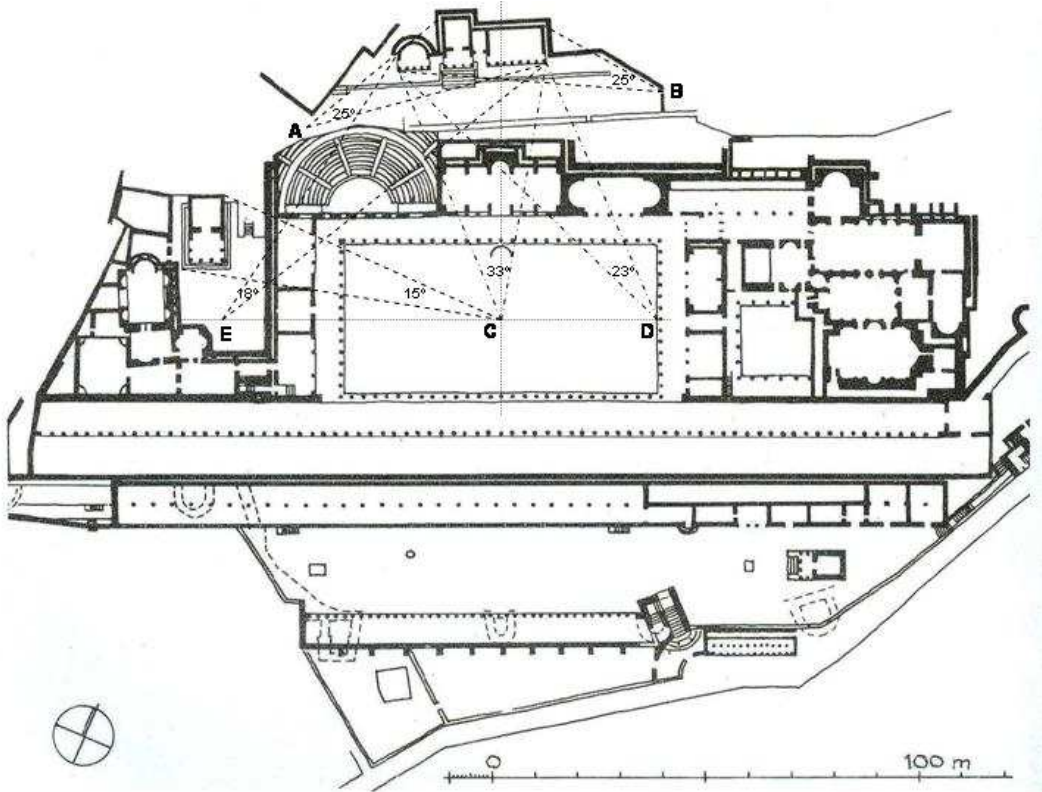
Şekil 3.55: Pergamon Demeter Kutsal Alanı (Radt 1978, s.24).

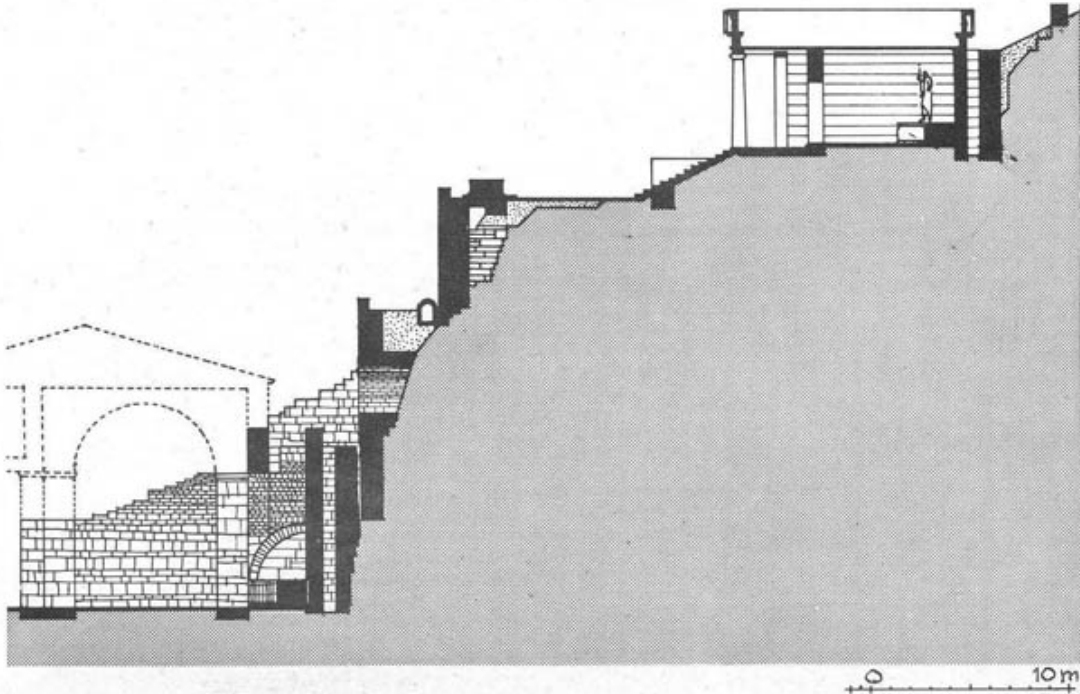
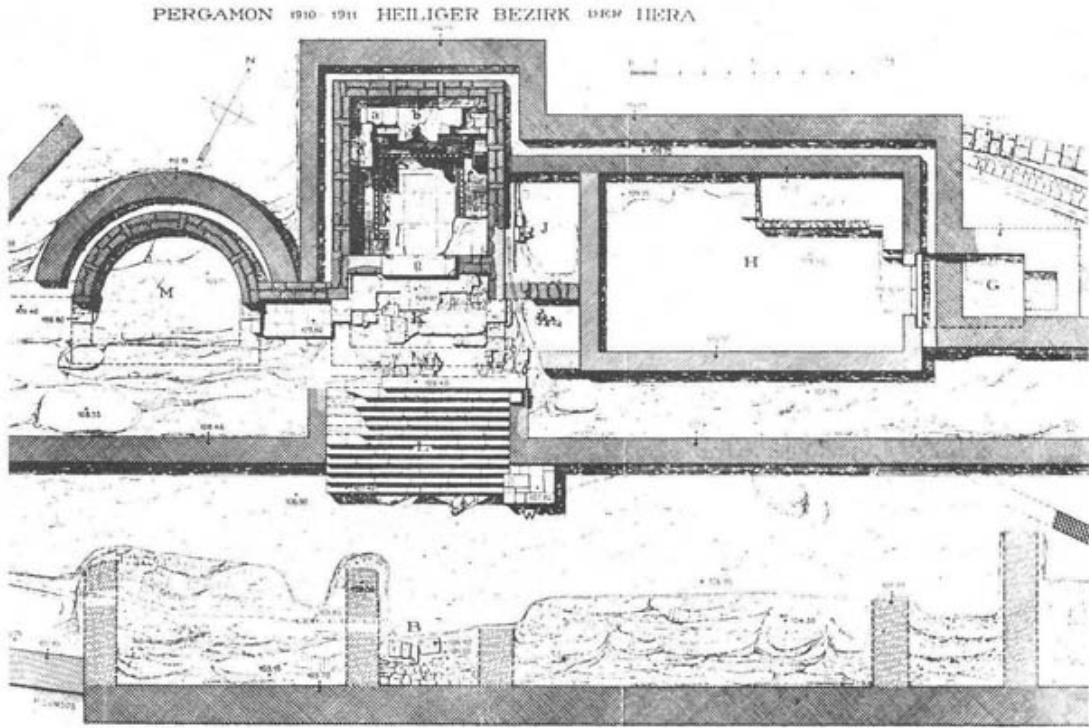
Şekil 3.56: Pergamon Demeter Kutsal Alanı ve görüş açıları (Radt 1978, s.24'ten adapte edilmiştir).

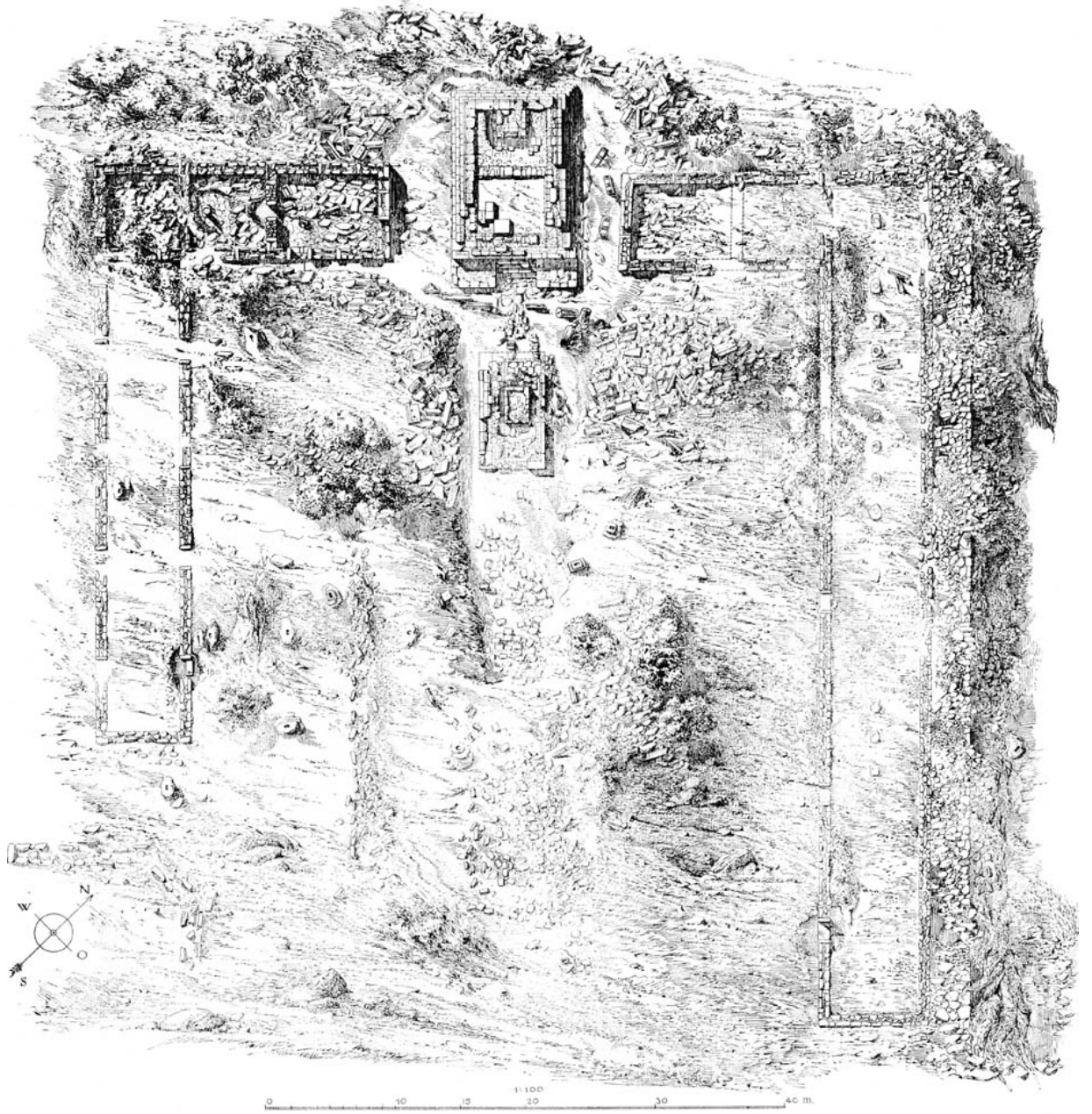
Şekil 3.57: Pergamon Hera ve Asklepios R Kutsal Alanları ve gymnasion (Radt 1978, s.27).

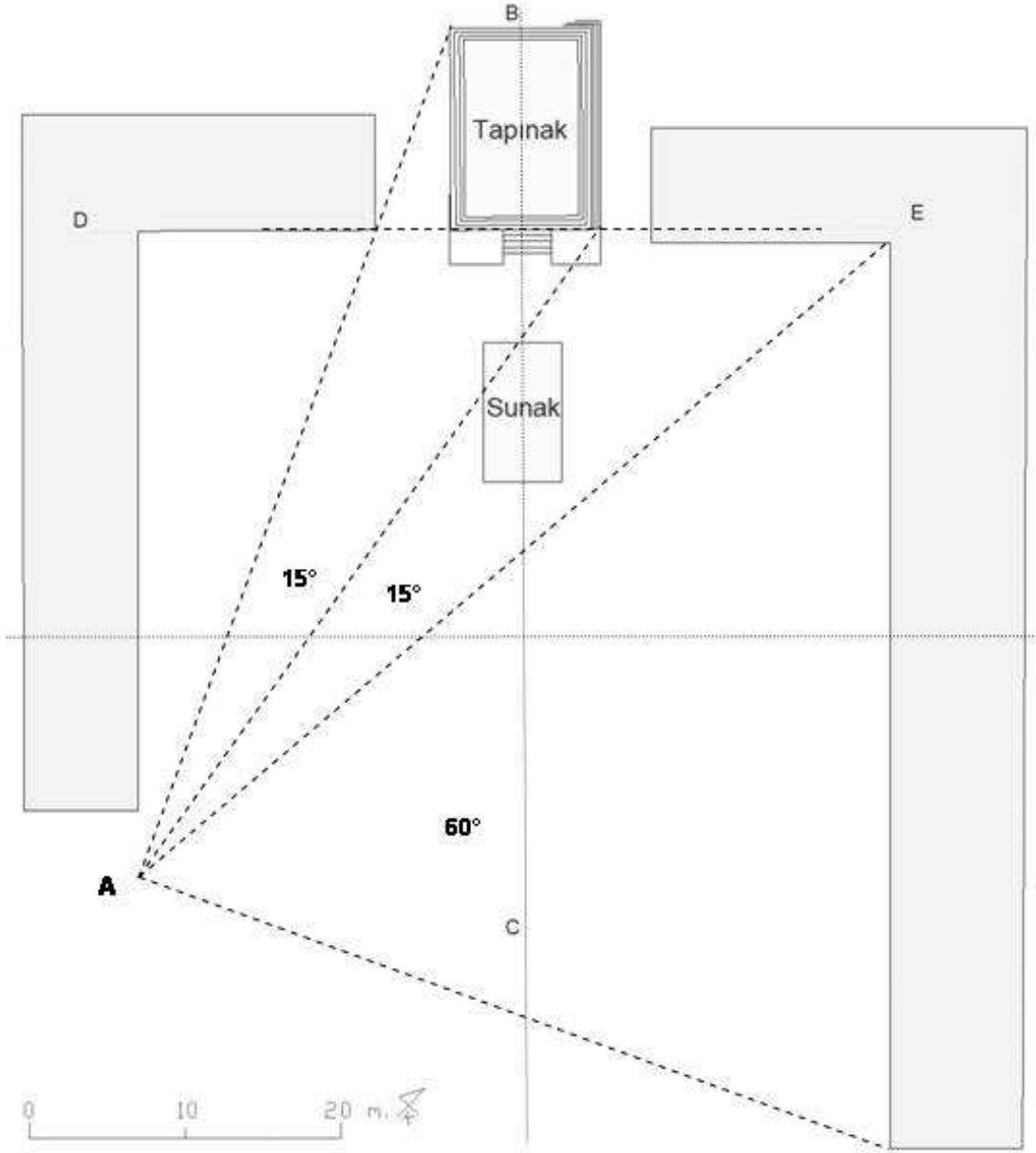
Şekil 3.58: Pergamon Hera ve Asklepios R Kutsal Alanları'nın görüş açıları (Radt 1978, s.27'den adapte edilmiştir).

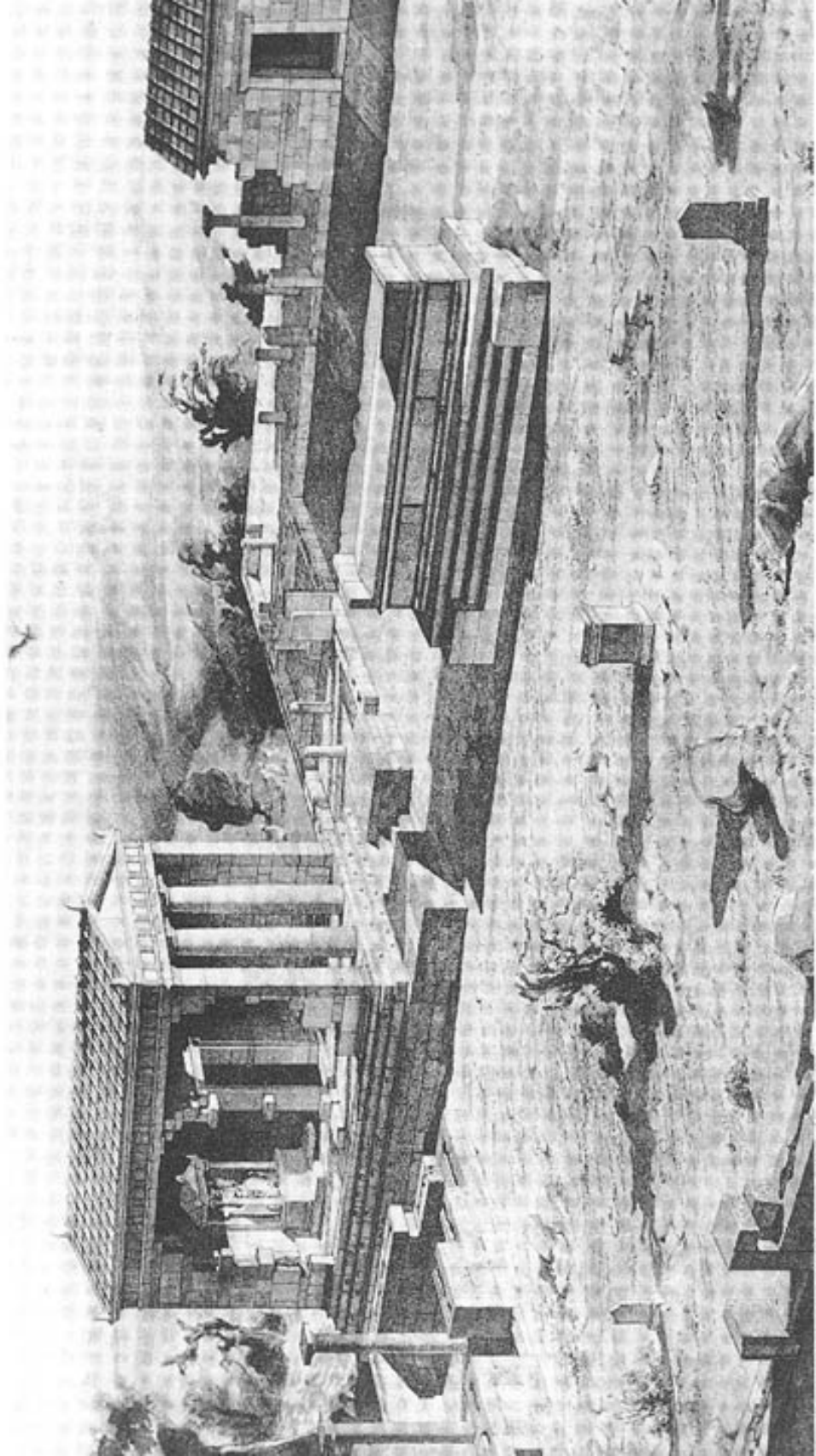
Şekil 3.59: Pergamon Hera Kutsal Alanı plan ve kesit (Radt 1978, s.25).

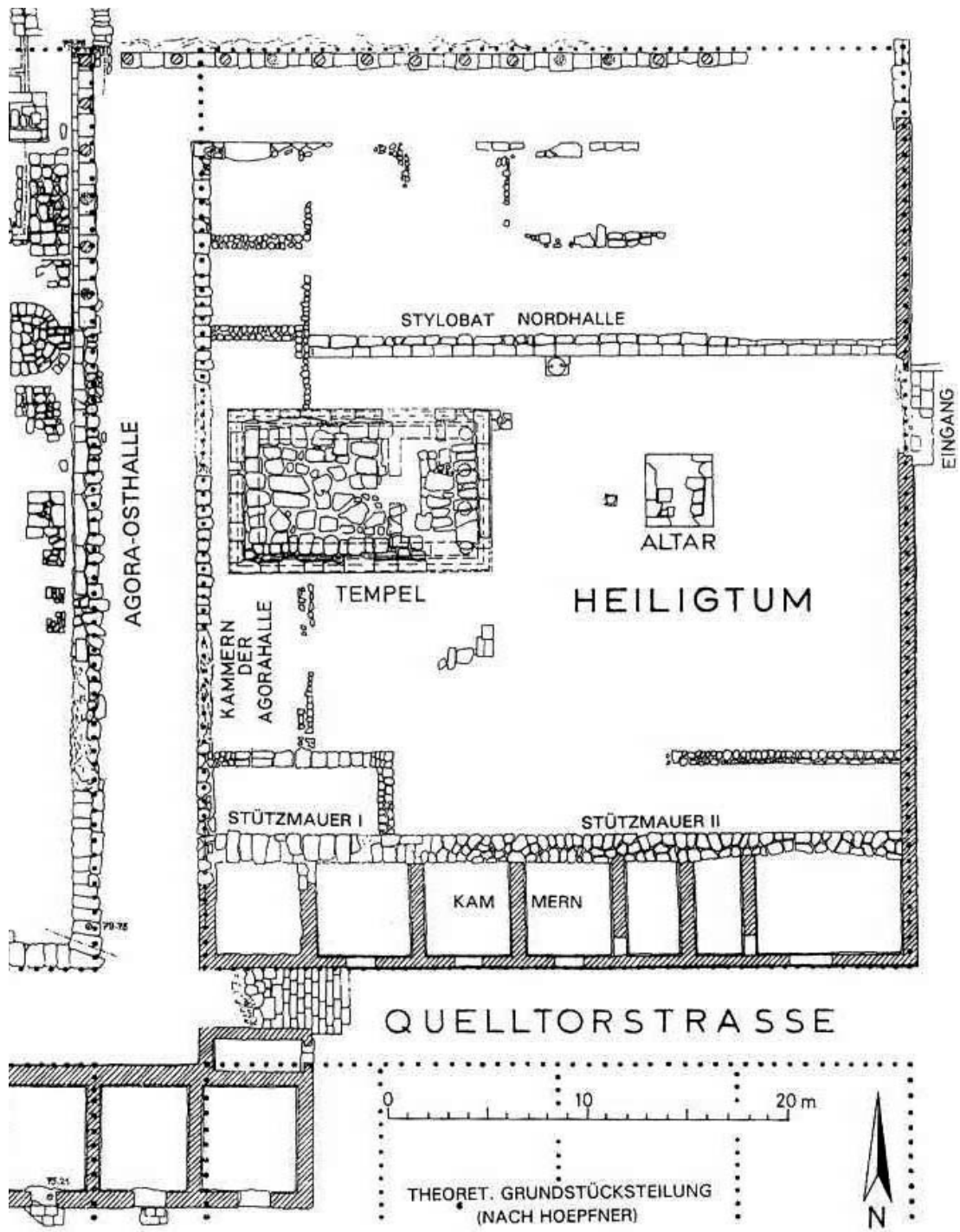
Şekil 3.60: Pergamon Mamurt Kale Kybele Kutsal Alanı (Conze, Schazmann 1911, Plate 1).

Şekil 3.61: Pergamon Mamurt Kale Kybele Kutsal Alanı ve görüş açıları (Conze, Schazmann 1911, Plate 1'den adapte edilmiştir).

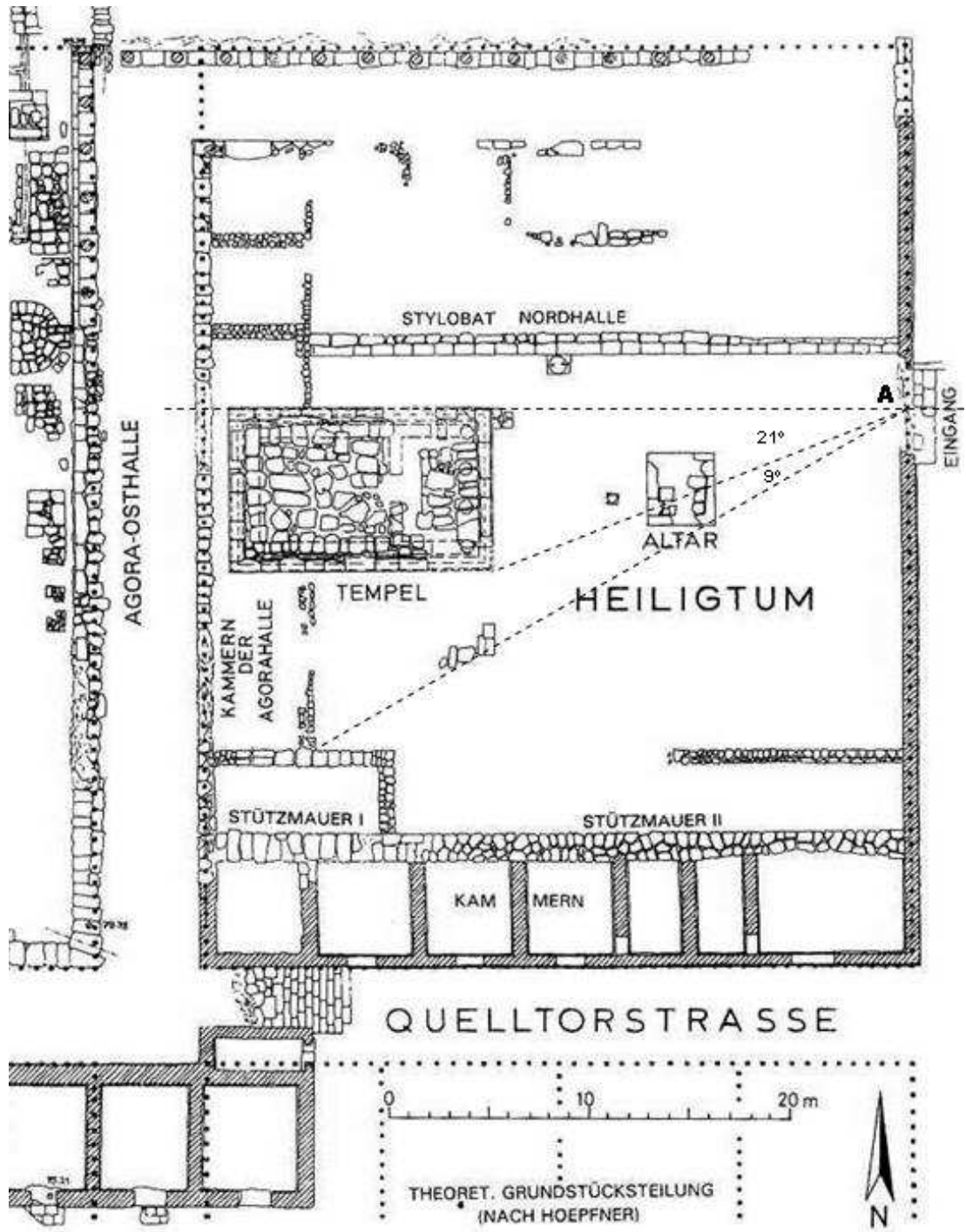

Şekil 3.62: Pergamon Mamurt Kale Kybele Kutsal Alanı restitüsyon (Radt 1999, Abb. 189).

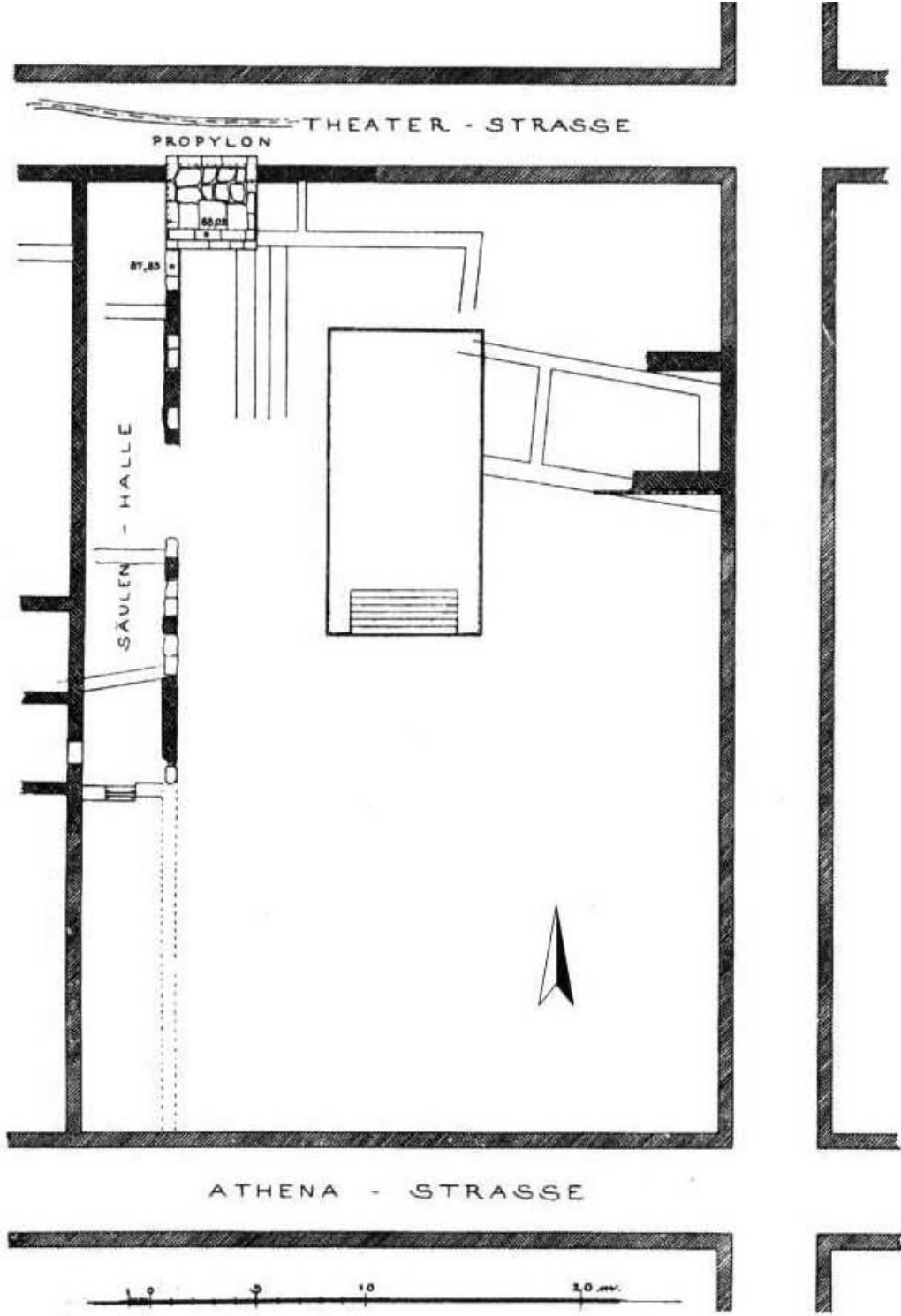

Şekil 3.63: Priene Zeus Kutsal Alanı (Rumscheid, Koenigs 1998, Abb. 43).

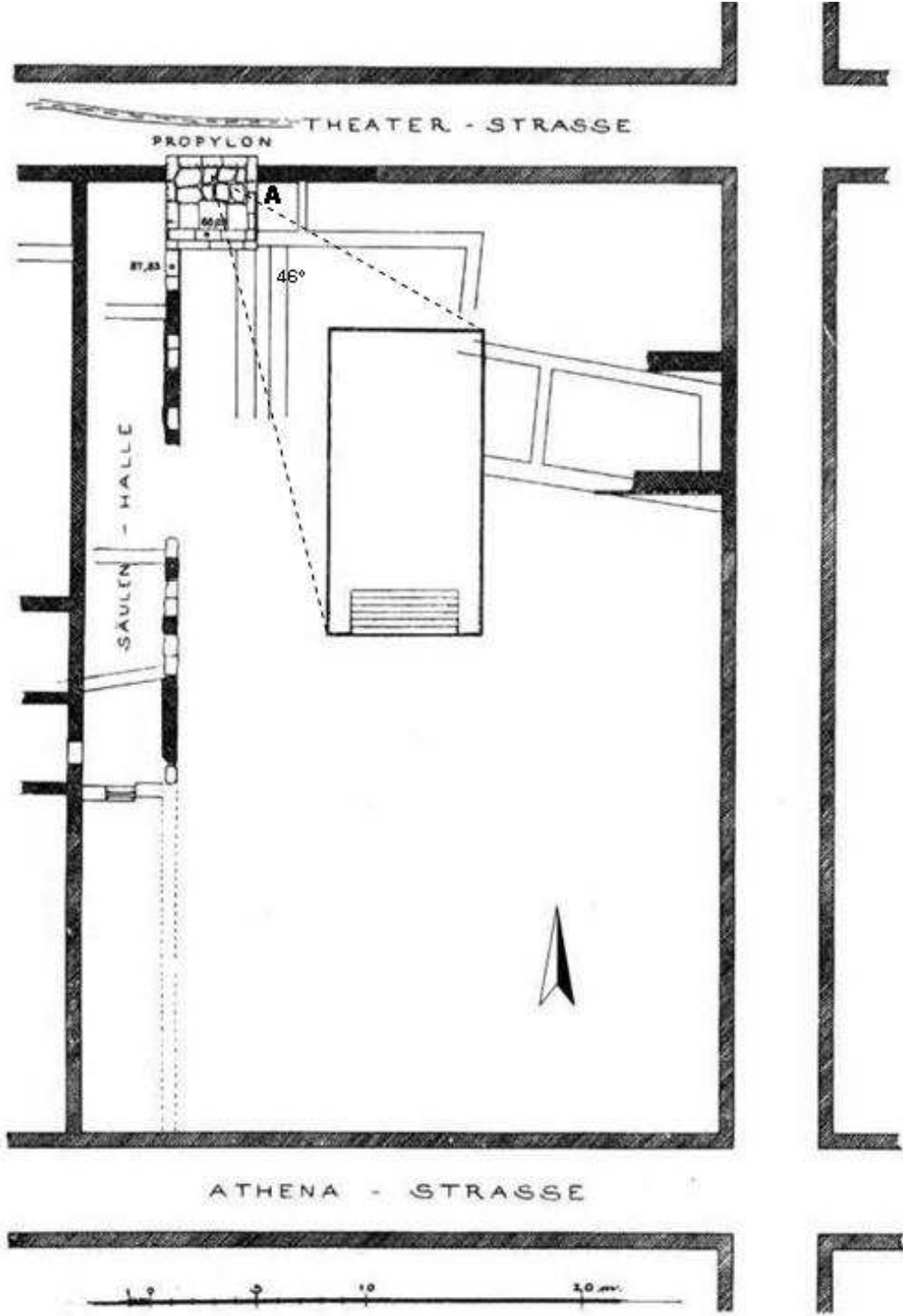

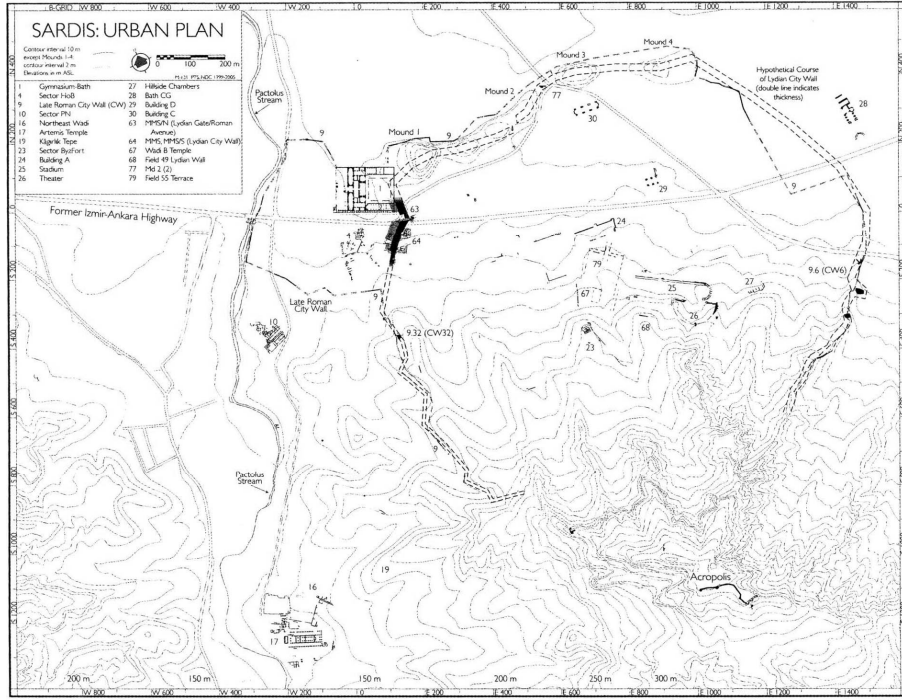
Şekil 3.64: Priene Zeus Kutsal Alanı ve görüş açıları (Rumscheid, Koenigs 1998, Abb. 43'ten adapte edilmiştir).

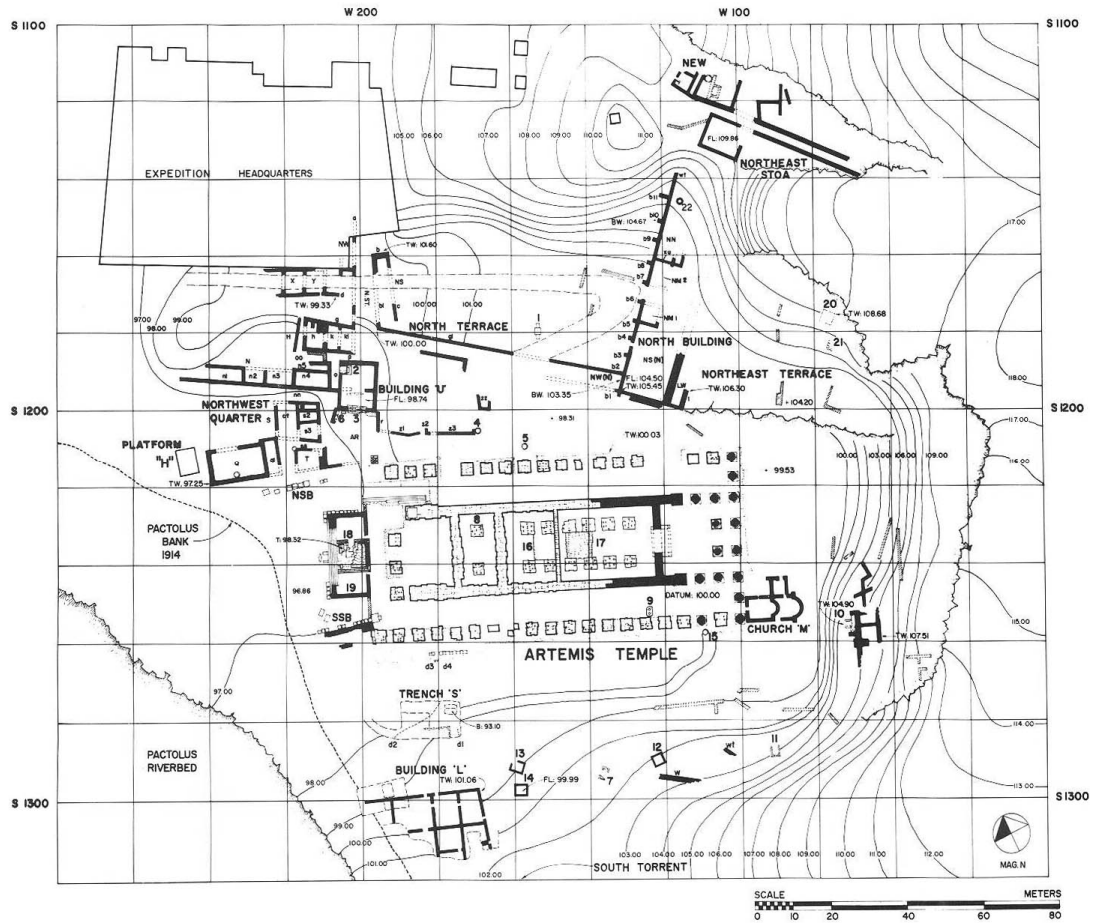
Şekil 3.65: Priene Mısır Tanrıları Kutsal Alanı (Rumscheid, Koenigs 1998, Abb. 166).

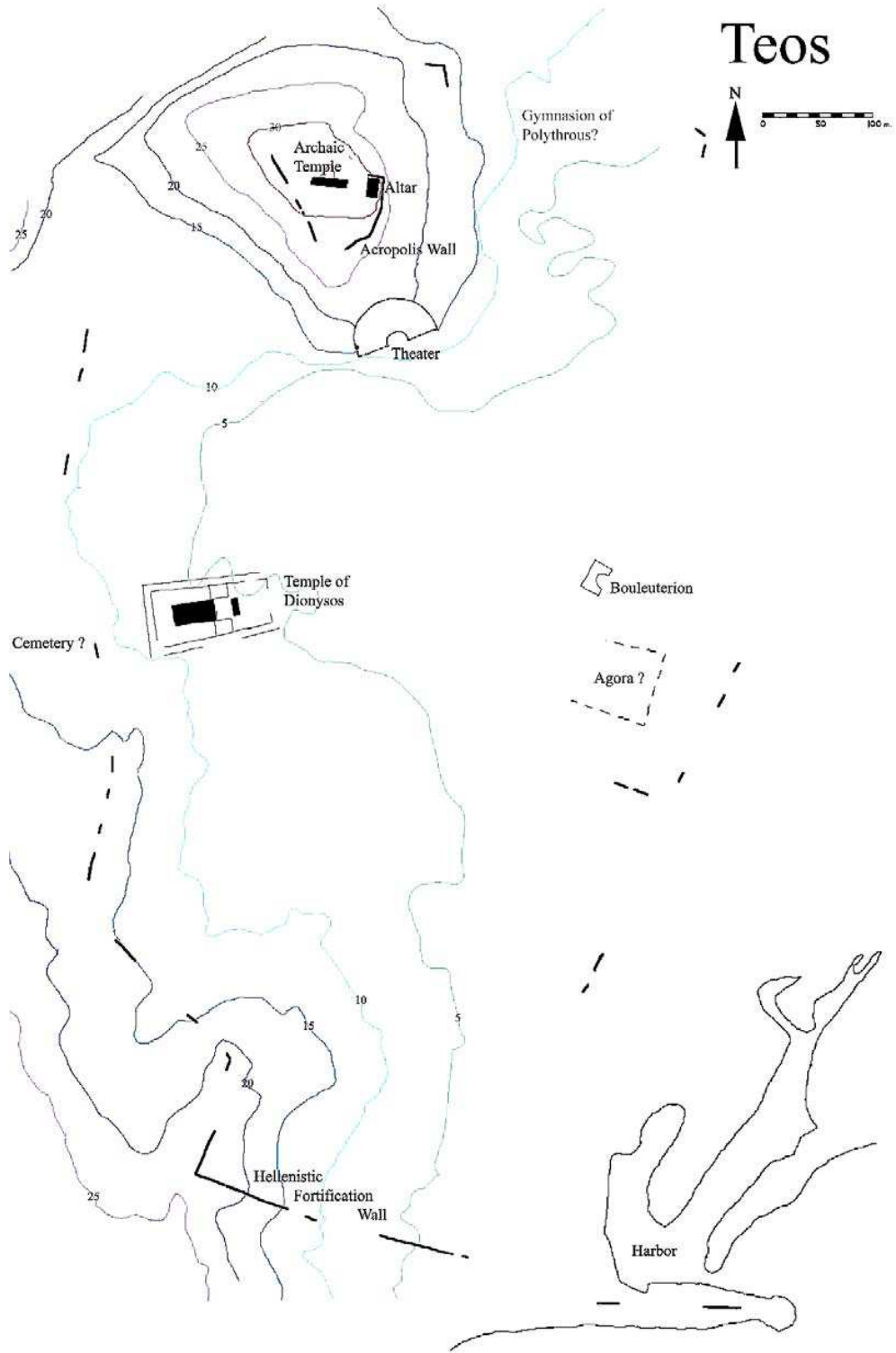
Şekil 3.66: Priene Mısır Tanrıları Kutsal Alanı ve görüş açıları (Rumscheid, Koenigs 1998, Abb. 166'dan adapte edilmiştir).

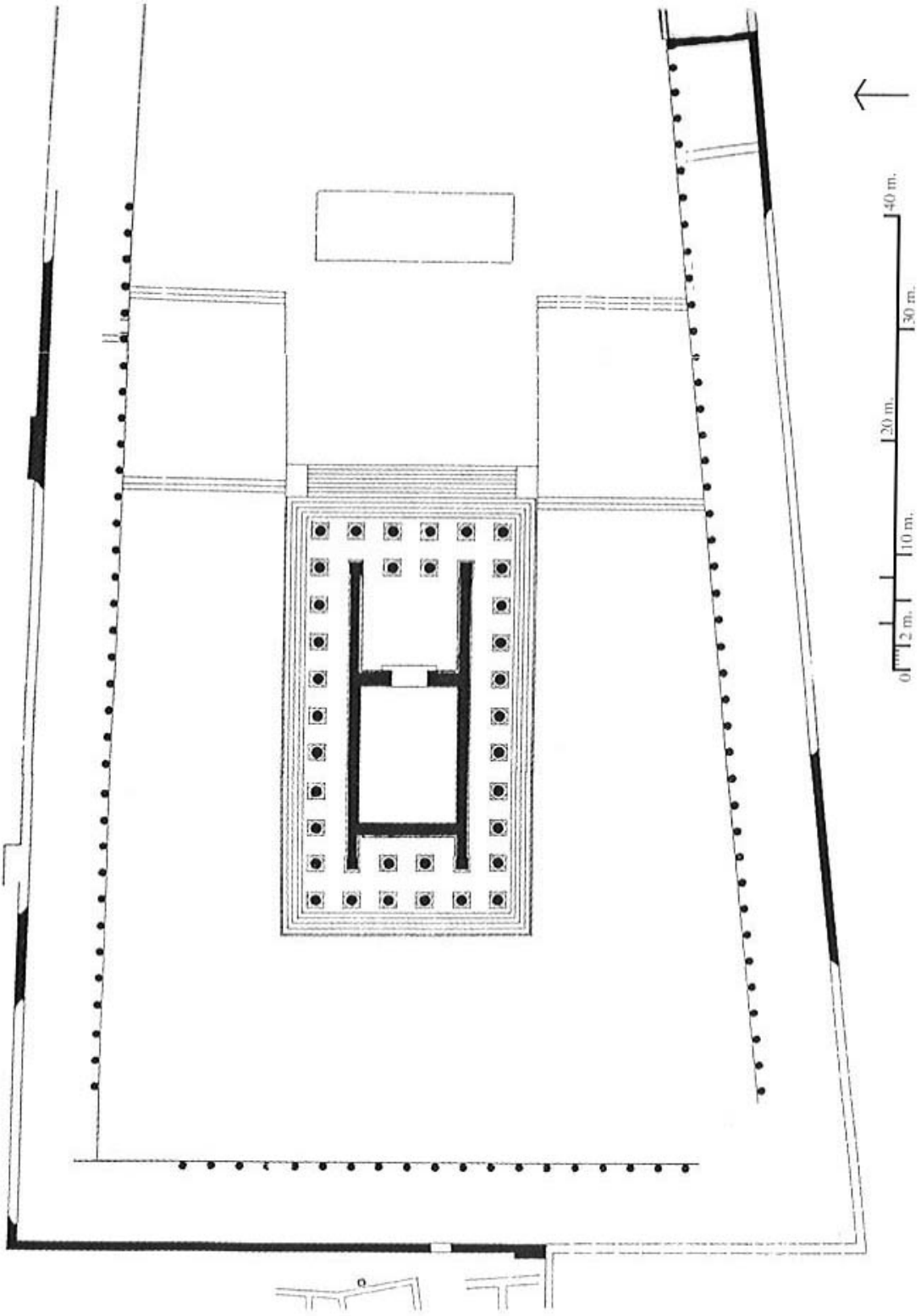
Şekil 3.67: Sardes genel kent planı ve topoğrafyası (Crawford 2006, Fig. 1).

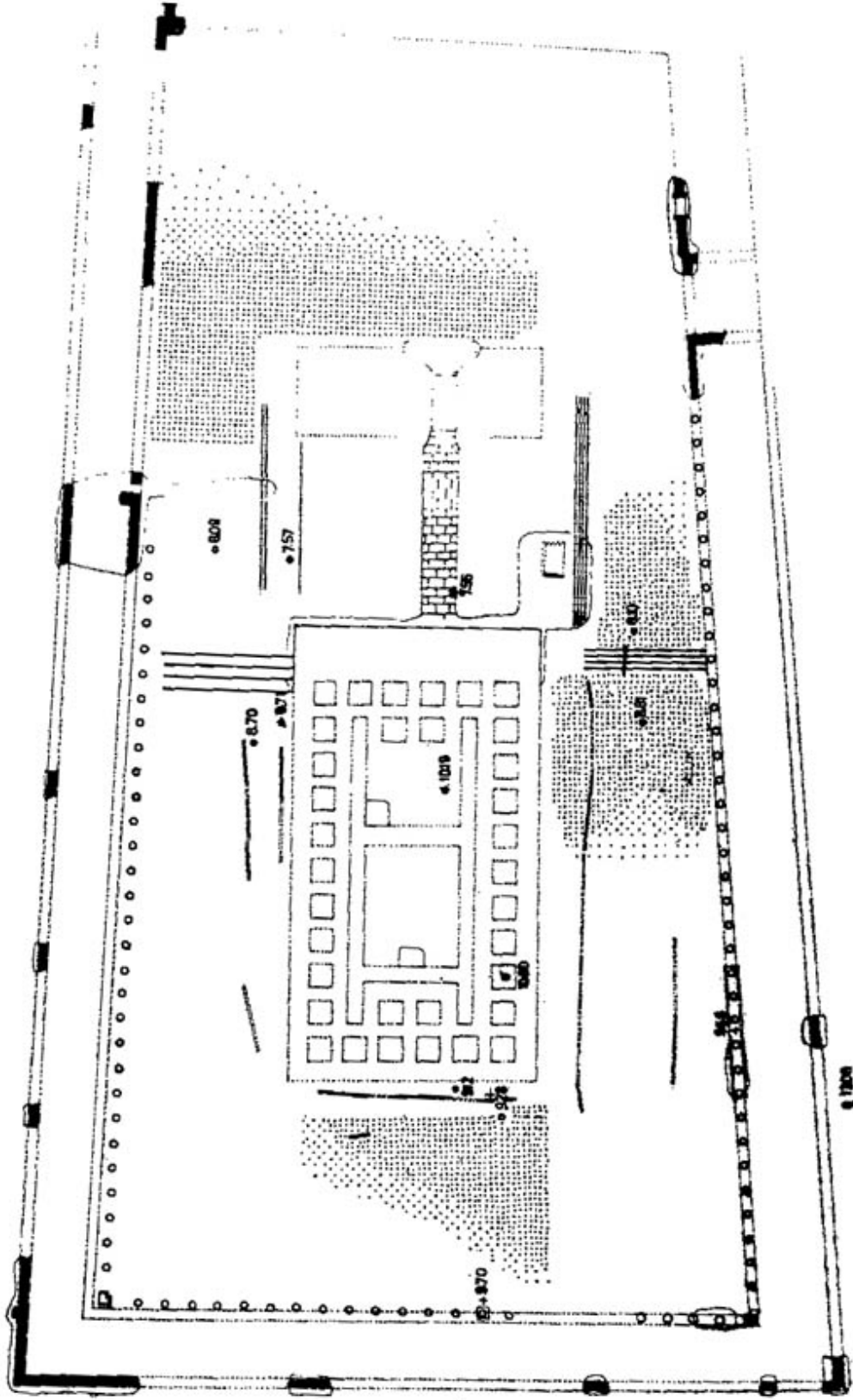
Şekil 3.68: Sardes Artemis Kutsal Alanı (Hanfmann, Waldbaum 1975, Fig. 59).

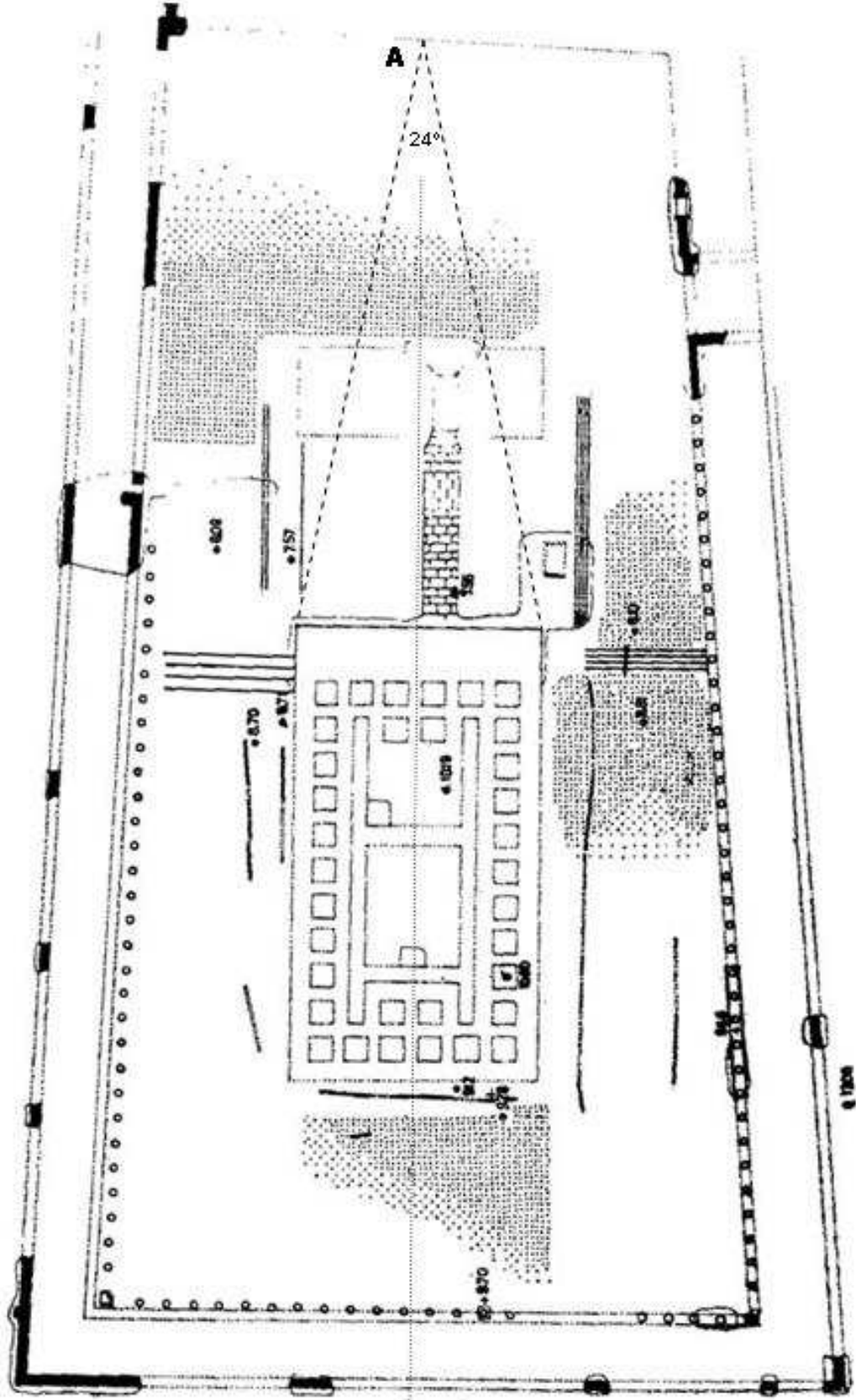
Şekil 3.69: Teos Antik Kenti genel kent planı (Strang 2007 Fig.4).

Şekil 3.70: Teos Dionysos Kutsal Alanı (Şahin 2002, Res. 46).

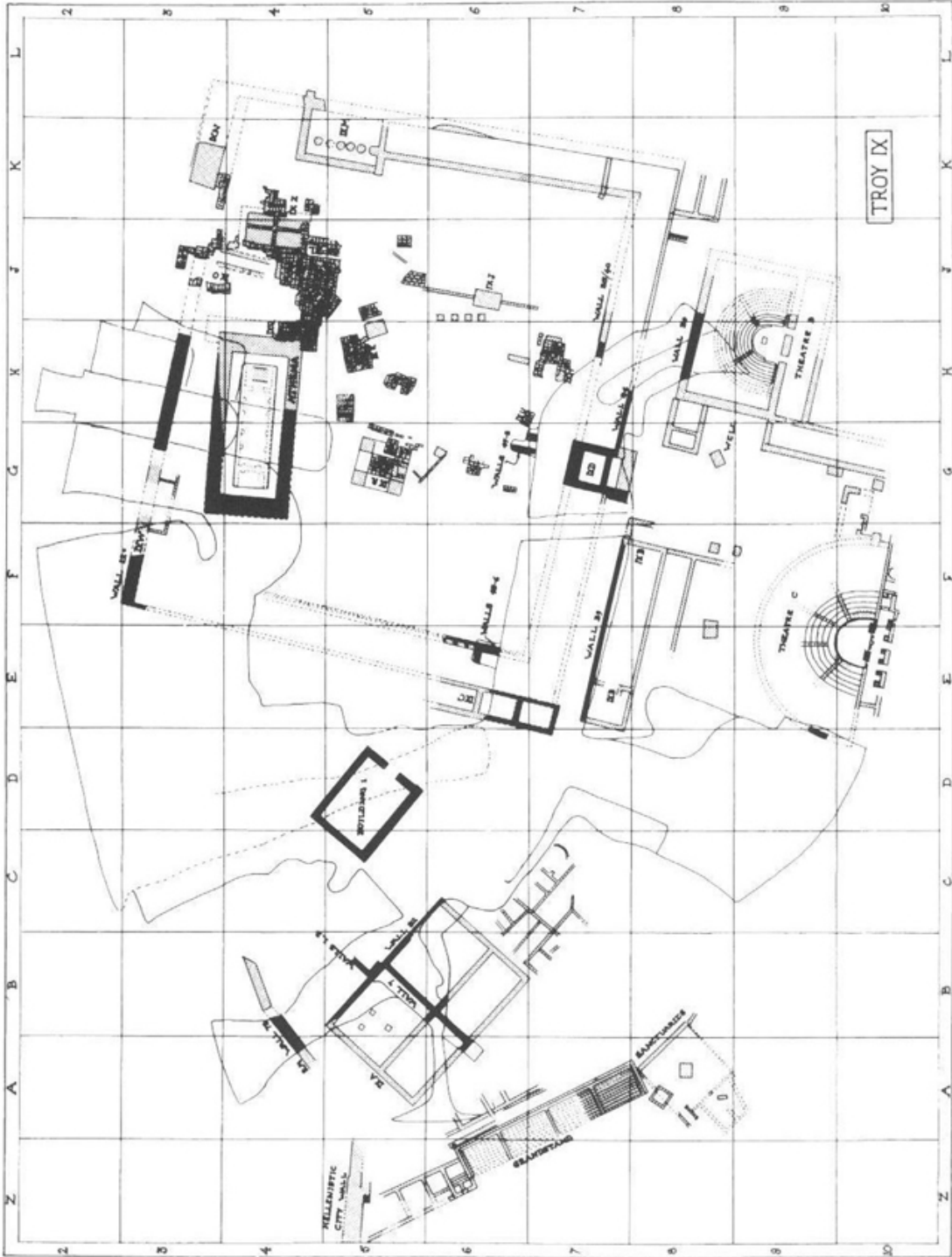

Şekil 3.71: Teos Dionysos Kutsal Alanı (Uz 1985, 231, Res. 1).

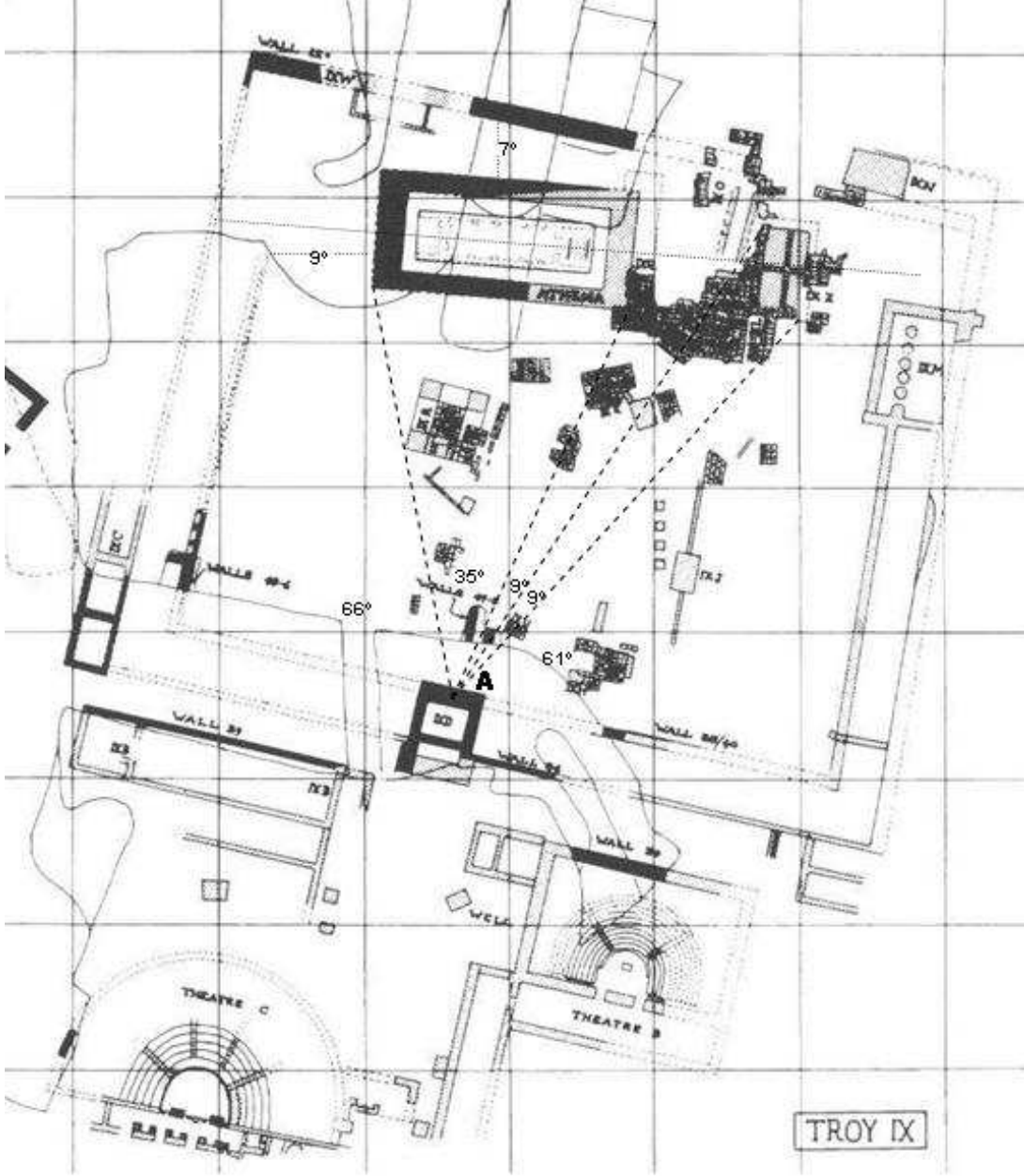

Şekil 3.72: Teos Dionysos Kutsal Alanı (Uz 1985, 231, Res. 1'den adapte edilmiştir).

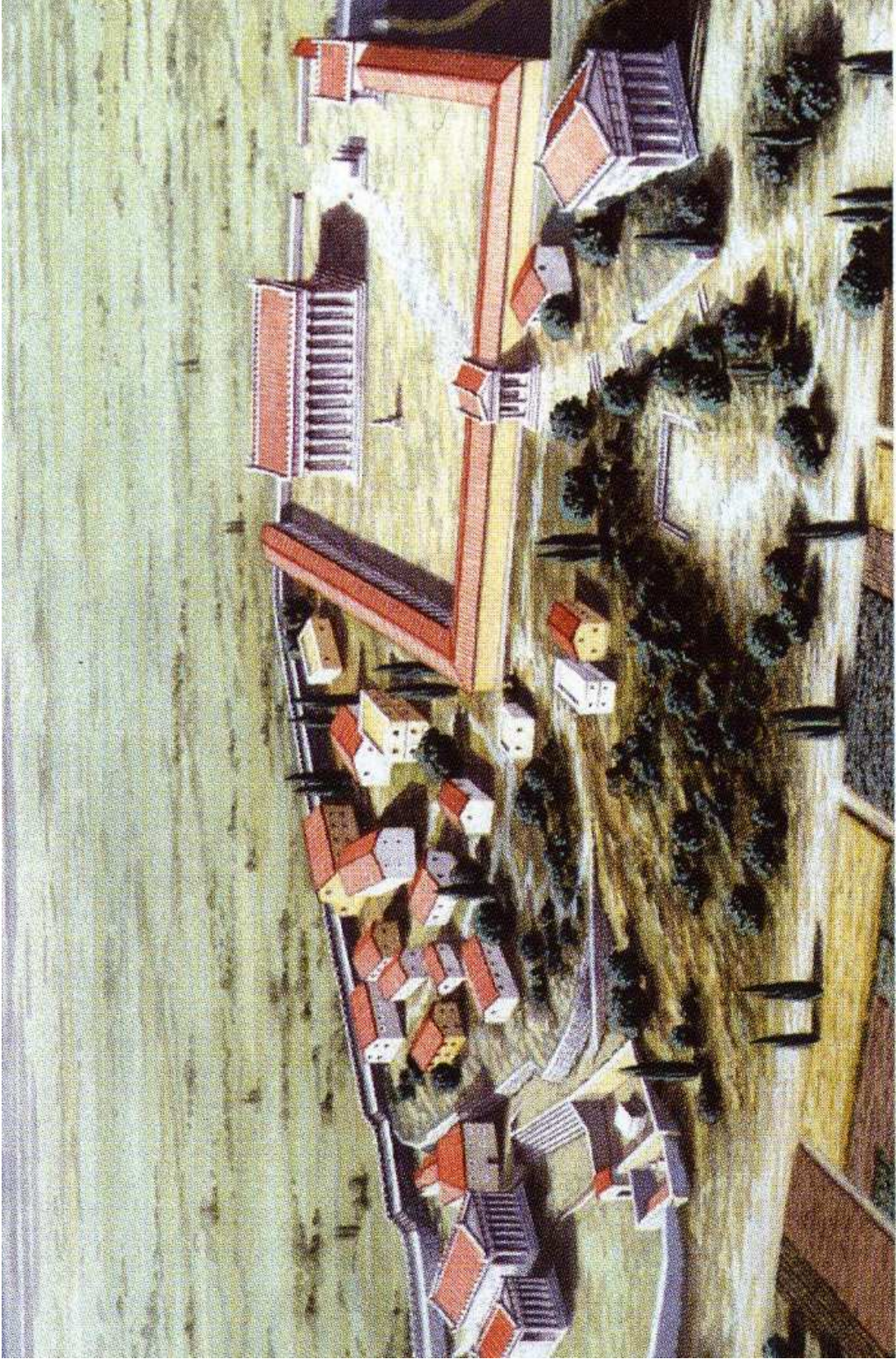

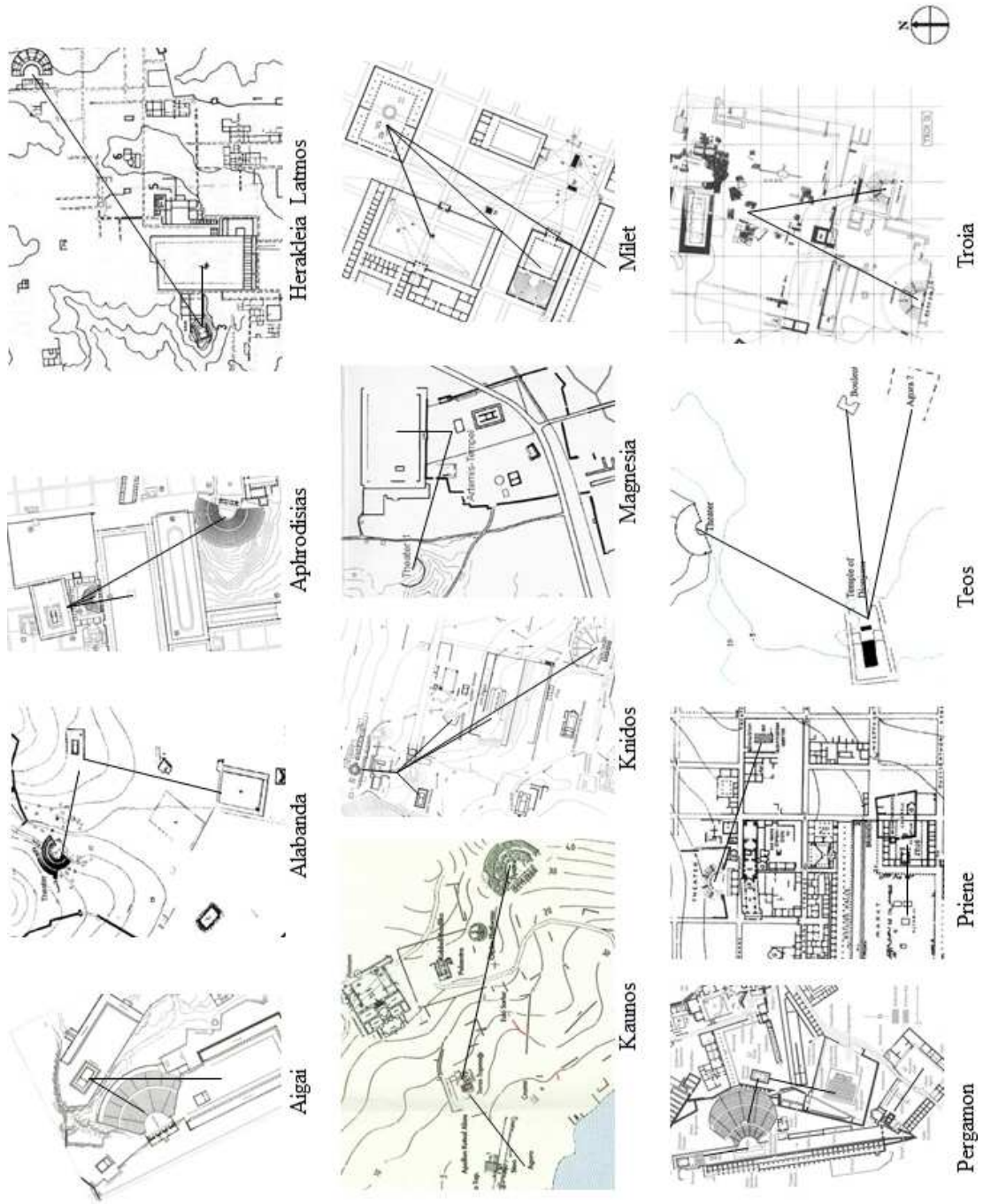
Şekil 3.73: Troia Athena Kutsal Alanı (Hertel 2004, Abb. 1).

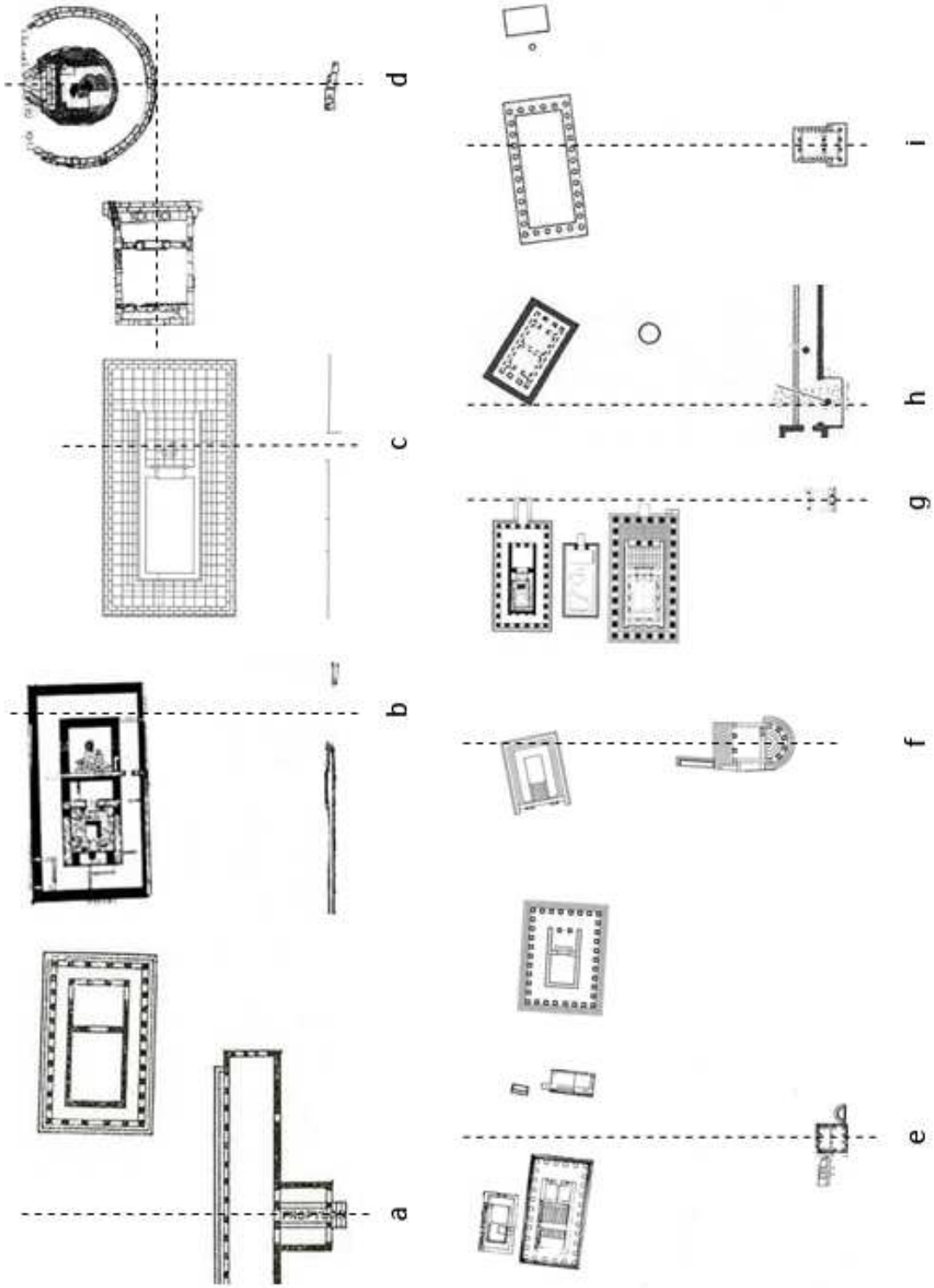
Şekil 3.74: Troia Athena Kutsal Alanı (Hertel 2004, Abb. 1'den adapte edilmiştir).

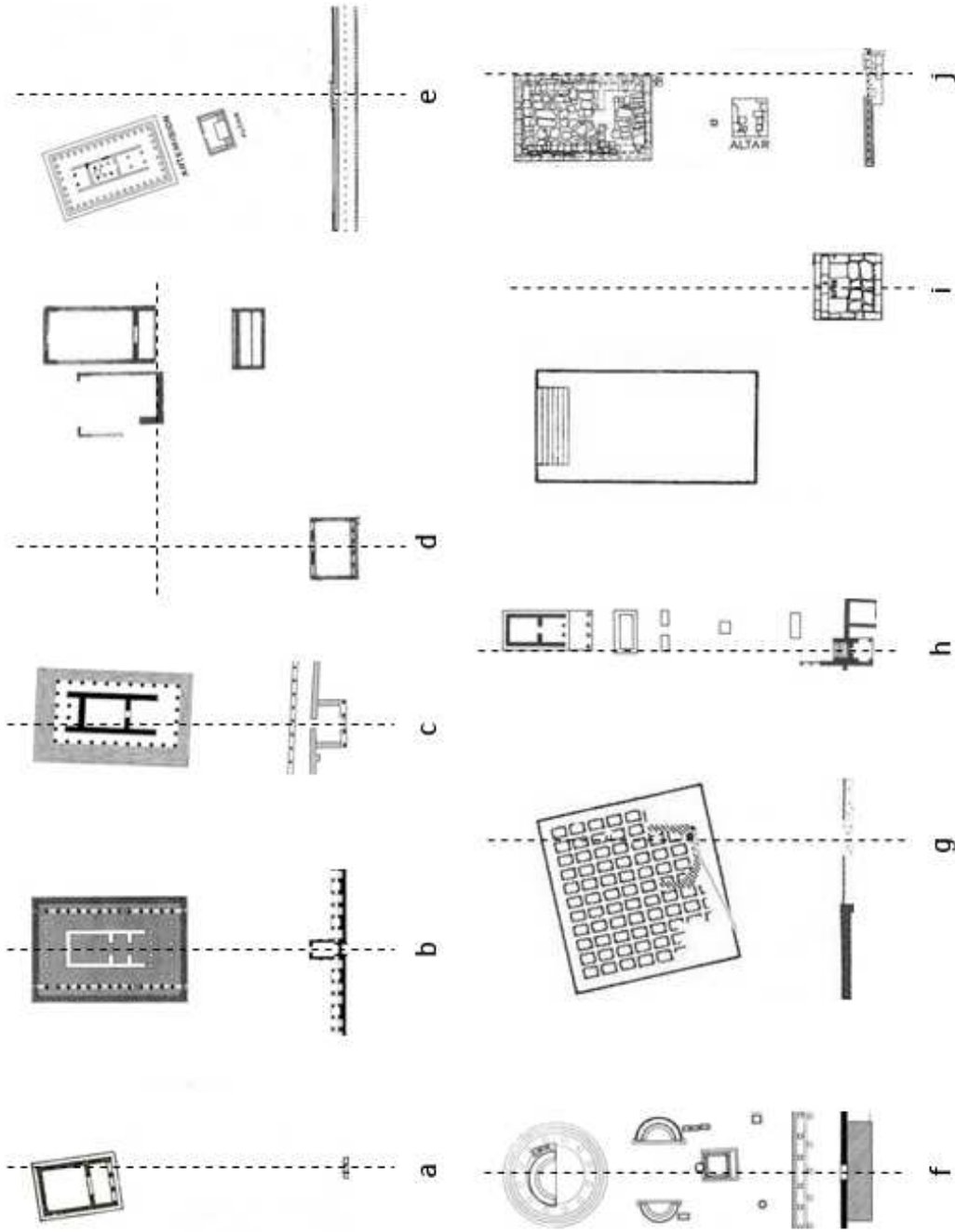
Şekil 3.75: Troia Athena Kutsal Alanı (Korfmann 2001, Fig. 77).

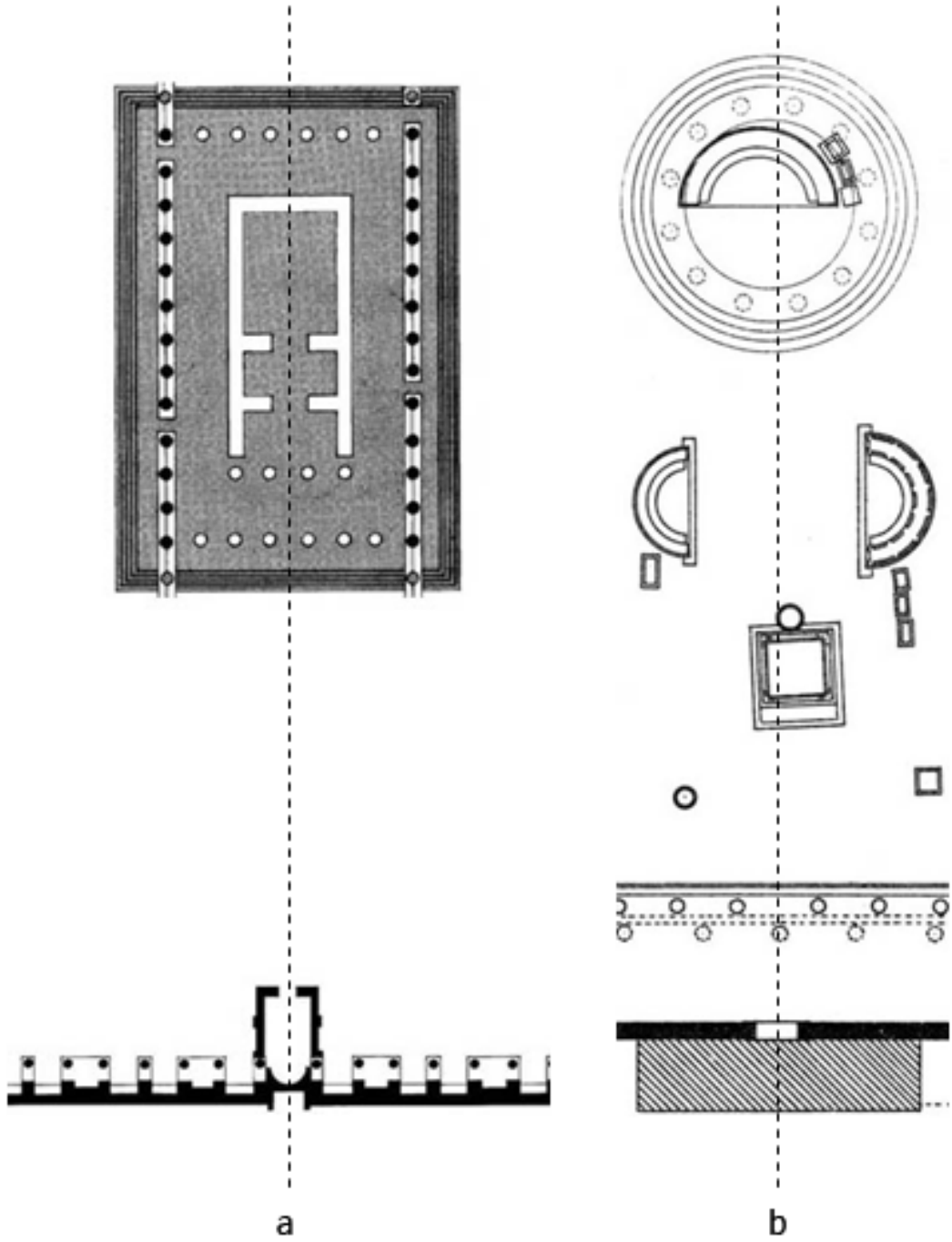
Şekil 4.1: Kutsal alanların kamu yapıları ile konumlandırma ilişkileri.

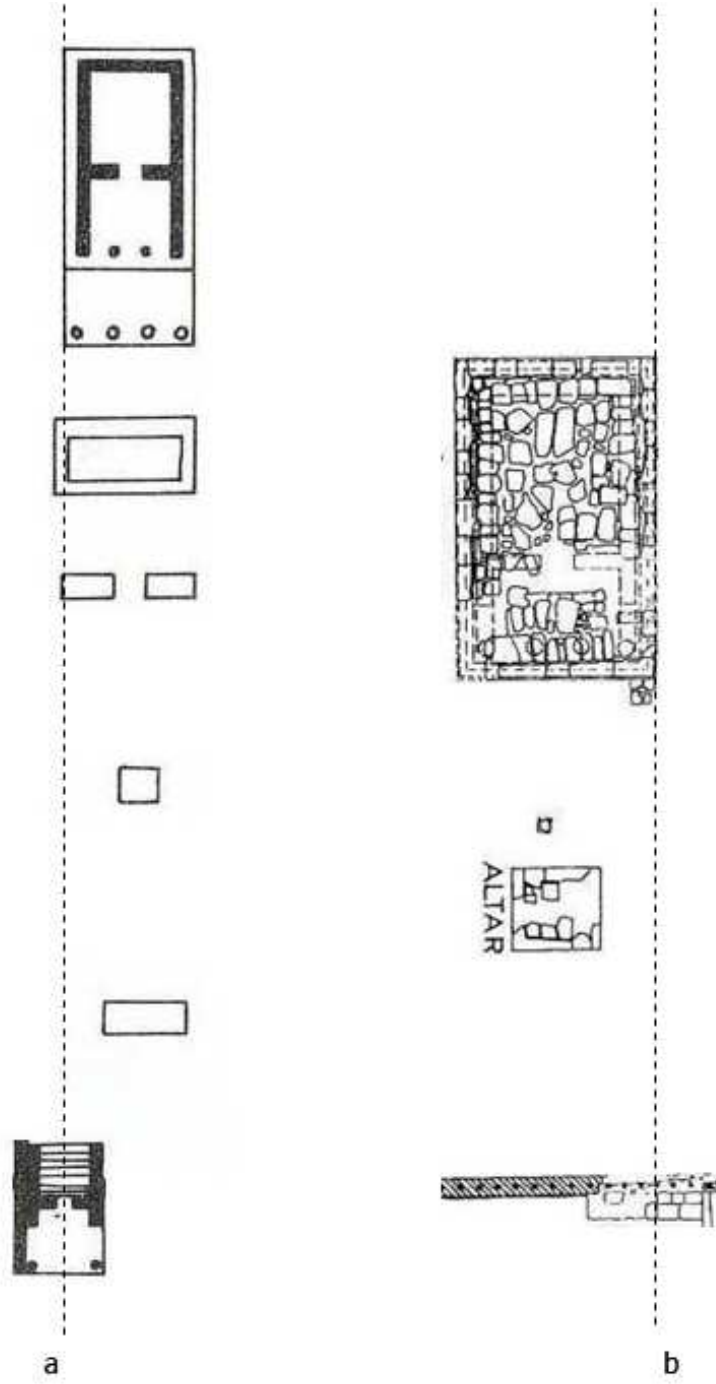
Şekil 4.2: Propylon ve girişlerin temenos alanının uzun kenarında yer alan kutsal alanlar. Aigai Kuzeybatı [a], Alabanda Apollon [b], Kastabos Hemithea [c], Kaunos Teras [d], Klaros Apollon [e], Lagina Hekate [f], Letoon Leto [g], Pergamon Athena [h], Troia Athena [i] kutsal alanları.

Şekil 4.3: Propylon ve girişlerin temenos alanının kısa kenarında yer alan kutsal alanlar. Aigai Demeter ve Kore [a], Aphrodisias Aphrodite [b], Karakuyu Men [c], Knidos Apollon [d], Magnesia Artemis [e], Milet Delphinion [f], Pergamon Büyük Sunak [g], Pergamon Demeter [h], Priene Mısır Tanrıları [i], Priene Zeus [j] kutsal alanları.

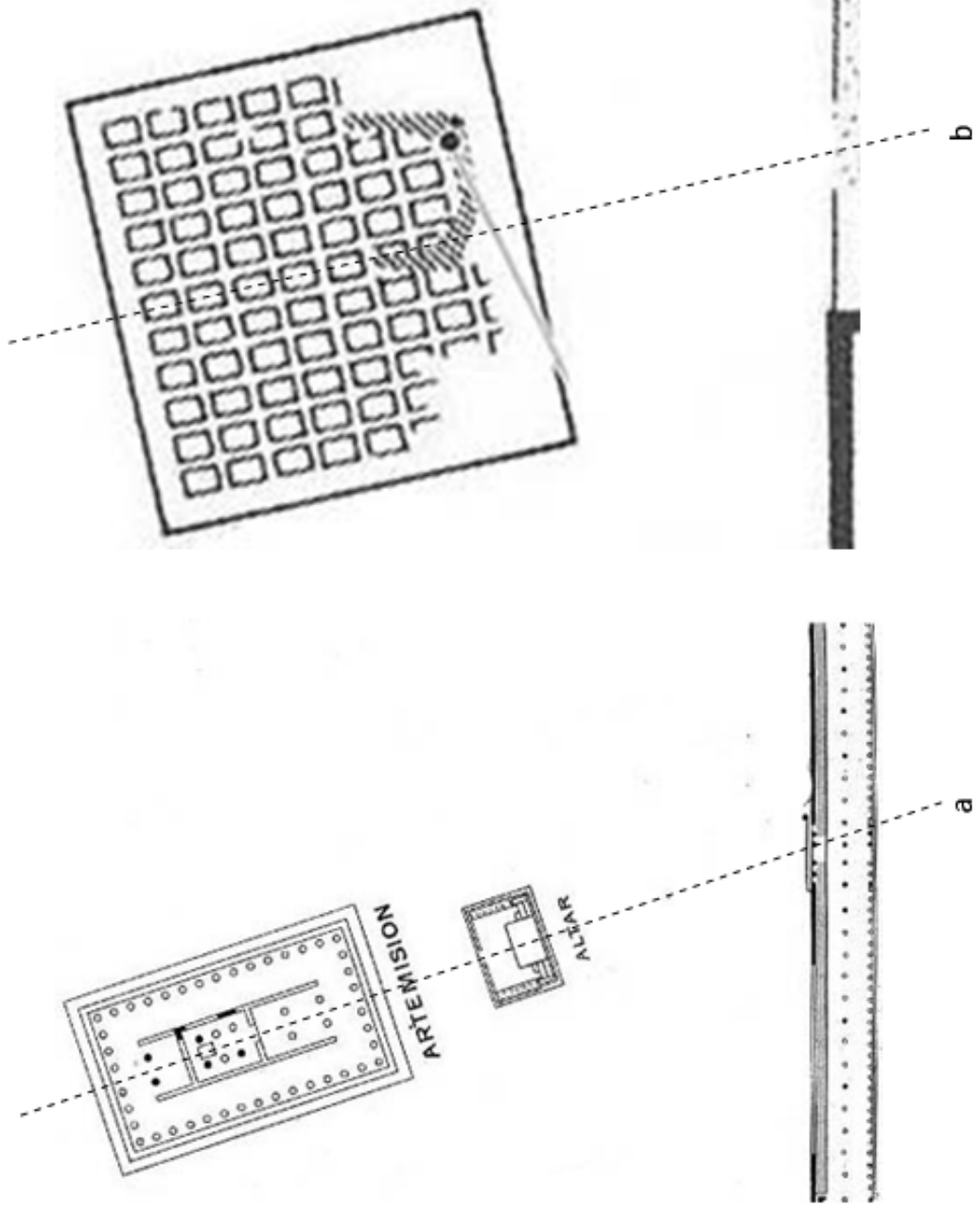

Şekil 4.4: Aphrodisias Aphrodite [a] ve Miletos Delphinion [b] kutsal alanlarındaki propylon ve tapınak arasındaki eksen ve simetri ilişkileri.

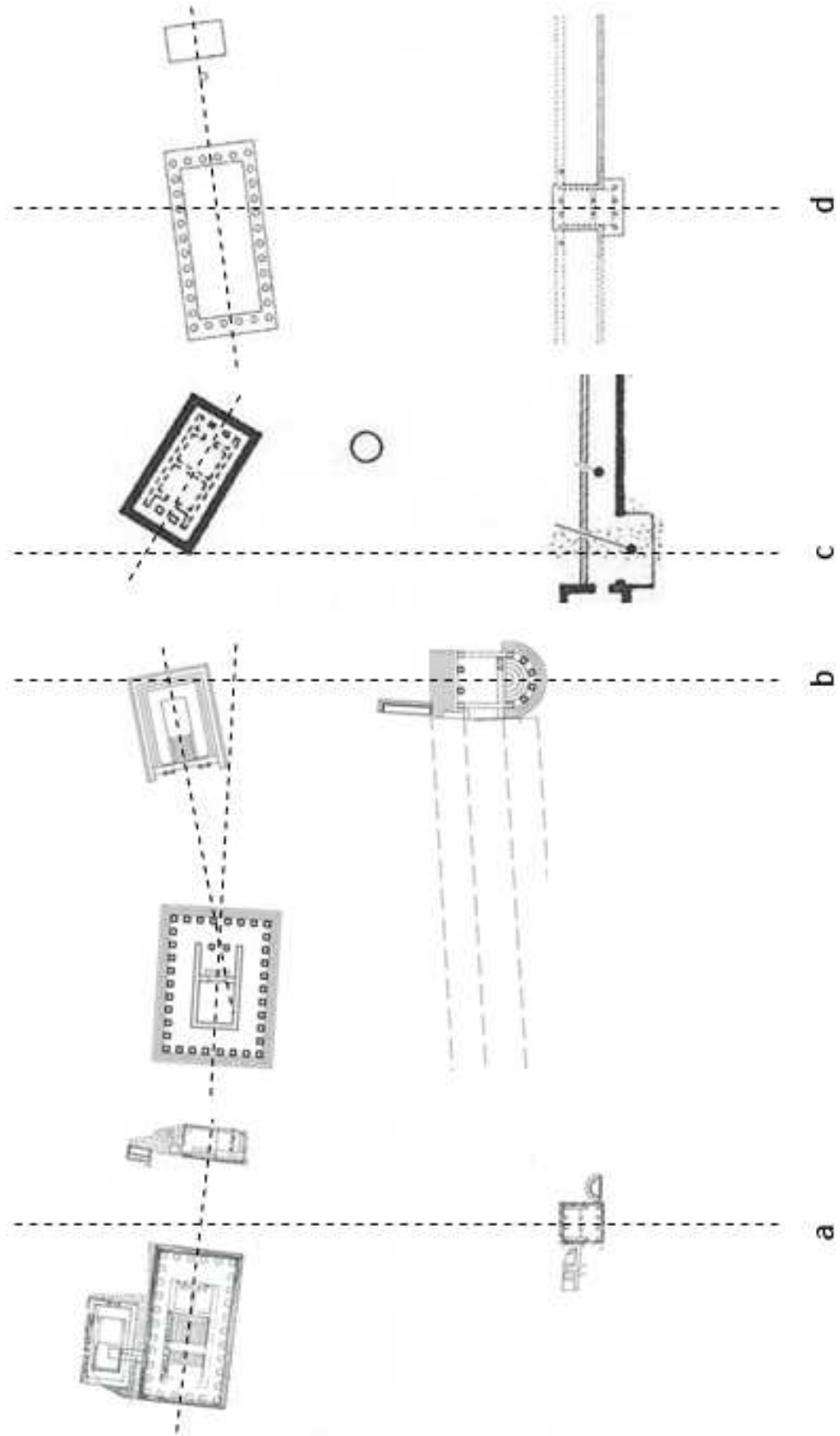

Şekil 4.5: Pergamon Demeter [a] ve Priene Zeus [b] kutsal alanlarındaki propylon ve tapınak arasındaki eksen ve simetri ilişkileri.

Şekil 4.6: Magnesia Artemis [a] ve Pergamon Büyük Sunak [b] yapılarının propylon ile eksen ve simetri ilişkileri.

Şekil 4.7: Klaros Apollon [a], Lagina Hekate [b], Pergamon Athena [c], Troia Athena [d] kutsal alanlarındaki tapınakların propylon ile eksen ve simetri ilişkileri.